

Plinius
de compon. latul. etc.

Herodiani

Malig. la. raru. ubi...

Ang. Silitiano in
L. raru. 1525.

Ca. Diogenis L. de ve
tis philos. sententi
per J. Crachteran
L. raru. 1530

Vegetii de re milit

L. raru. 1530

Testamentum

Contractus Venet

Freiburg

Salustii historiarum
perodiarum historiarum
sententiarum et apophthegmata ex Lat.
Cicero de re militari.

Scr.Lat
227

ur his etenti sum
fieri. incedunt in
diaboli. & desidi
cua. que merqum
tionē. Radix enī on
quā qdā appeten
uer se dolorib⁹ mu
uge. sectare n̄ iust
tatē. paciētiā. ma
certam fidi. App
uocat⁹ es. & cēfessus
utis testib⁹. P̄cipi
nā & xp̄o ih̄u qui
ab poncio pilato
es mandatu sine
le usq̄ i aduēn
uis tēporib⁹ offer
s. rex regū. & dñs
rtalitatē. & lucē
ne nullus homa
est. cui⁹ dñs. hon

EX LIBRIS

PETRI CRINITI, DE HI

STORICIS AC ORA

toribus Latinis.

CAIVS CRISPVS SALV
stius Amiterni natus traditur
in Agro Sabino, quo anno A
theniensium urbs à L. Sylla des
uicta, atque uastata est, ut Ros
mani annales referunt: ex nobi

li Salustiorum familia ortus est, quæ diu in secundo
ordine dignitatem seruauit. Idem in urbe educatus
creditur, & à teneris annis operam, ac studium im
pendisse optimis disciplinis. Sed cum in ea tempo
ra incidisset, quibus corrupti ciuium mores, uarijs
partibus, atque factionibus forent: neque uirtuti præ
mia, aut bonis ingenijs adessent, in tam deprauata ci
uitate, quod idem Salustius fatetur, uictum eius inge
nium uoluptatibus, facile succubuit. Itaque cum ad
Rempublicam pro ætate foret delatus, propter ci
uium improbitatem, & factiones, multa aduersa per
tulit. Nam tum præcipue Syllanis partibus infecta
ciuitas aestuabat. Constat ex ueterum commentarijs,
Salustium ipsum ingenio fuisse acri, & in studijs li
berarum accurato, tum maxime in scribenda histo
ria

2 116

20

Ver Lat. N. 227

se

VD 16

SALUSTII

ria. Praeceptorem habuit inter alios Atteium Praetextatum, qui Philologum se appellavit: et ab eo edoctus est de ratione recte scribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur: qui et Asinium quoque Pollionem scribit ab eodem Praetextato eruditum, atque instructum. Maxime autem M. Catonis studiosus fuit: ex cuius commentarijs uerba excerpfit, et uelut breuiarium ad usum proprium habuit: quod Octavius quoque Aug. in epistola ad Marcum Antonium refert: in qua ipsum Antonium, ceu insanientem increpat, quod ea scribere uellet, quae mirentur potius homines, quam quae intelligant. Sed interim ad Salustij commentarios. Historiam composuit de Lucij Catilinae coniuratione contra Romanum Senatū: et item de bello Iugurthae, qui Numidiae Rex factus, diu contra Romanos strenue rem gessit. Historiam praeterea de Romanorum gestis, ut de Mario, et Sylla, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot à Salustio absolutum traditur. Et adhuc supersunt quaedam, ueluti absolutissimi operis reliquiae, in quibus Salustij diligentia in historia describenda, atque grauitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eam regionem adiisse: ac maxima solertia perlustrasse, quo maiore fide, atque officio ueritatem exploraret. Auianus certe Rufus plurimum Salustij diligentiam, atque studium

V I T A.

studium commendauit. Sed & Gellius uir Romanus, qui ueterum eruditionis Aristarchus habetur, ita de Salustij oratione differit: Elegantia, inquit, Salustij, uerborumq; facundia, & nouandi studium, cum multa prorsus inuidia fuit: plures non mediocri ingenio uiri conati sunt reprehendere pleraque, & obtrectare, in quibus plura inscite, aut maligne uellicant. Quin & hunc proprietatis seruantissimum uocat. Titus autem Liuius tam iniquus Salustio fuit, sicuti ab Anneo Seneca scribitur, ut quaedam ex historia Thucydidis translata, & eleganter assumpta, uelut deprauata, & corrupta illi obiecit. Idq; ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuscus dicebat: uerum putauit se facilius Salustium uincere, se prius Thucydidem ipsum praeferret. Asinius quoq; Pollio librum scripsit, quo Salustij scripta reprehenderet, quod in ijs nimia quidem affectatione antiquitatem sequeretur. Fabius uero Quintilianus, uir maturo & graui iudicio, asseruit, oratione Salustij, atque breuitate nihil fieri posse perfectius, praesertim apud uacuas, & eruditas aures: neque ueritus est idem Fabius, authori Thucydidi in scribenda historia apud Graecos principi, Salustium ipsum opponere: sicuti Titum Liuium Herodoto: quo factum est, ut cum plures uoluerint dicendi genus Salustianum sequi, minime sint assecuti. Est enim eius oratio tam absoluta, tam casta, & innocens, ut merito ab eruditis

S A L V S T I I

diuina breuitas censeatur. Nam & Aruntius, qui belli Punici historiam scripsit, Salustio tantum concessit, ut eius orationem maximo studio sequeretur: quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consueuisse Salustium magno labore, ac studio scribere: ut nihil non absolutum, atque perfectum uideri posset, quod ex ipsa lectione facile colligitur. Amicos in primis habuit doctrina, & ingenio nobiles, ut Cornelium Nepotem, Messalam, & Nigidium Figulum, qui perisse in exilio traditur. Iulium præterea Cæsarem magno studio dilexit, à quo etiam ut creditur, dignitate præfecturæ honestatus est. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grammaticum Pompei libertum, Satyras contra Salustium composuisse, eumque mordaci, & uirulento carmine lacerasse: ut qui turpitudinem illum, popinionemque, & nebulonem, ac lastarum appellarit: tum uita scriptisque, monstruosum, ac M. Catonis furem ineruditissimum: quod ipsum non alia ratione à Lenæo factum creditur, quàm ut studium suum, atque officium erga patronum Pompeium probaret: quem uirum Crispus Salustius ore probo, animo autem inuerecundo esse scripserat. Itaque mirandum non est, si tam acerbe, atque Satyrice libertus Lenæus contra Salustium aciem styli exacuit. Quantum odij, atque inimicitie inter hunc, & M. Ciceronem extiterit, notissimum est: quod utriusque uolentis atque acerrime orationes ita demonstrant,

ut neus

V I T A.

ut neuter uideri possit satis sui rationem habuisse, dum alteri malediceret. Qua in re non sunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabij authoritate constet, eos homines longe aberrasse, qui confictas magis ratione ab alijs, quàm à Salustio, & Cicerone habitas crediderint. Et sanè tam corruptis moribus Salustius, ingenio tam procliu ad luxum fuit, ut paternam domum uiuente adhuc patre, turpissima ratione uenalem haberet: quod illi inter alia uitia à Marco Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiam & Gellio traditum est, eundem fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisq; cæsum, ac data pecunia dimissum. Qua ratione factum est, ut Marcus Cicero appellare illum non dubitauerit, mensarum asseclam, cubiculorum pellicem, & adulterum. Dignitates publicas gessit: & quæsturæ, ac tribunatus honorem assecutus est. Sed nulla quidem laude, aut commendatione, adeo libidine magis, quàm ratione & publice, & priuatim uixisse: nam & bis uocatus est in iudicium, & ad iudicium subsellia abstractus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) stetit. Scribunt autem grammatici ea caussa de Senatu eiectum fuisse à Censoribus, quod ingenti libidine matronas consecraretur. Illud quoque de Salustio relatum est, patrocinio, & fauore C. Cæsaris consecutum fuisse præturam Africæ interioris: ex qua diues factus, cū in urbem rediret, preciosissimos, atq; amoenissimos

SALVSTII

hortos in regione ad malum punicum comparavit,
 ac Tiburti uillam, quæ à Cicerone itidem illi obijciuntur.
 Neque desunt qui scribant Terentiam Marci Ciceronis uxorem, ab eo repudiatam, Salustio nupsisse,
 ac deinceps Messale Coruino, uiro in eloquentia clarissimo, quod etiam suo loco scripsimus. Sciendum est, fuisse plures Salustios: nam & Gneus à Marco Tullio celebratur in Salustiorum familia insignis: & Mar. Ciceroni, ac Gn. Pomp. maxime familiaris, quod ex his epistolis colligitur, quas Cic. ad Pomponium Atticum scribit. Qua in re imprudenter quidam decepti sunt, cum Salustij Empedoclea ignorarent, ut alibi demonstraui. Sunt qui tradant, ad annum secundum, & LX. eum uixisse, & in patria annis aliquot post obitum C. Cæsaris diem extremum obiisse: quod ex ueterum commentarijs colligitur. Illud præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatum est, ut multi testantur:

Hic erit ut perhibent doctorum corda uirorum,
 Crispus Romana primus in historia.

CRISPI SALVSTII ORATORIS
 Clarissimi uita.

Crispus Salustius uir patritius ab incunte ætate bonis artibus imbutus, ad Remp. gerendam animum applicuit, in qua non pauca aduersa passus prudentia sua superauit. Et Resp. iam Carthagine, atq; Numantia euersa, Asiaq; domita, ut nec nobilitati, nec

V I T A.

luti, nec uirtuti sua redderentur præmia, atq; impu-
 denti, atq; audacissimo cuiq; plebs obsequerentur.
 Hinc dominatus L. Syllæ & proscriptionis tabula
 Romanis ciuibus prius ignota, prolata est: hinc fla-
 gitiosa Catilinæ coniuratio. Hinc bellum ciuile inter
 Cæsarem & Pompeium exortum libertatem ciuita-
 ti ademit. His igitur hominum moribus cõflictatum
 Crispi ingenium suapte natura integrum iuuenili,
 ac flagranti ætate procliuem ad adulteria libido ras-
 puit, atq; corrumpit, neq; id impune diu admisit. Nam,
 ut Varro tradit, ab Annio Milone domi deprehens-
 sus, & grandi pecunia multatus est, bis ad subsellia
 accusatus, atq; absolutus à iudicibus non sine pecu-
 nia, ut fertur discessit: domũ auitã tanto patris dolo-
 re iam ætate confecti uendidit, ut uita decedere coge-
 retur. Consumptis igitur opibus patrijs, & quæstus-
 ra prius functus, deinde Tribunus Plebis creatus
 est. Ac postremo prætorem ulterioris Africæ desig-
 natum eum proconsulem cum exercitu regno Iubæ
 Rege necato Cæsar præfecit, atq; in prouinciam re-
 degit. Quæ sanè Crispus mutatis moribus iam gra-
 uescente ætate per libidinem, atq; flagitia prodegis-
 set, non modo recuperauit, sed pretiosissimos in ur-
 be hortos, Tiburtinamq; uillã ab ipso Iulio emit. Cu-
 ius nutu bello ciuili iam peracto omnia regebantur:
 nec leges maiorum amplius in Rep. administranda
 seruabantur. Si externo, atq; barbaro cuiq; si Cæsari
 iubebat

S A L V S T I I

iubebat in Senatum aditus patebat, ac sententiam nō
 consularis, sed Gallus aut ignobilis, ac sordidus quis
 que dicebat. Quibus rebus indignatus Sallustius Rē
 pub. deseruit, atque ad intermissa studia rediens,
 quæque à populo Romano præclare gesta fuissent,
 scribere decreuit, ne id ipsum otij quod elegerat,
 ignavia, atq; desidia tereret, aut illiberalibus officijs
 intētus minus utilis Reip. foret, quā antehac extitisset.
 Aggressus igitur bellum contra Catilinæ coniura-
 rationem, atq; Iugurtham Numidarum potentissimum,
 ac prudentissimum gestum, tanta cura atq; di-
 ligentia perscripsit, non annales Romanos modo,
 sed Punicos & Afros, ac peritos illius linguæ Ro-
 manorum gesta diligenter euolueret, atq; in Afri-
 cam traiecit, ne quæ legerat tantum, sed uisu certiora
 etiam facta posteris narraret. In hoc autem gene-
 re scribendi tantum laudis assecutus, ut Quintilianus
 grauis, atq; seuerus iudex Thucydidi græco hi-
 storiarum scriptori adæquet, quem Cicero tantope-
 re laudat, atq; sententijs crebrum autumat, ut penē
 uerborum copiam sententiarum frequentia consequatur.
 Amicos habuit Cornelium Nepotem eodem scri-
 bendæ historiæ studio delectatum, ac P. Nigidium Fē-
 gulum, ac omnium doctrinarum genere non inferio-
 rem Varroni. Cicero uero ex familiari inimicus factus,
 nescio qua de caussa Terentiā Vxorem ab eodē
 Cicerone repudiatā in uxorē duxit, ut ab ea quādiu
 summas

Q Vintus Ca
 de Iugur
 tium, qui se Tibi
 censum non reu
 uim latā iurere
 ne exularet. Clau
 ludis forte littera
 legere dignatur
 tellum sororis juu
 suum iudicium, et

EX E
 C Aius Mar
 C loco p

V I T A.

Summa benevolentia cū Ciccone uixerit, atq; suorum consiliorum non ignara aliquid turpe eliceret, quo acrius, atq; turpius in eum inueheretur, cuius in Cicconem extat inuectiua, quam frequenti senatu habuisse fertur. Natus Amiterni in Sabinis bello Iugurthino Romæ educatus. Crispus habitauit iuxta Minervam, ubi nunc templum Diuæ Mariæ ueneratur. Atq; in hunc usq; diem Sallustiana domus uocatur. Vixit usq; ad sexagesimum secundum annum, septimum post Cæsaris obitum. Cuius Terentia uxor postea Messalæ Coruino præstantissimo sua ætate oratori nupsit.

E X P L I N I O D E

Viris Illustribus.

Quintus Cæcilius Metellus Numidicus, qui de Iugurtha rege triumphauit, Cæsar Quintium, qui se Tiberij Gracchi filium mentiebatur, incensum non recepit. Idem in legem Apuleiam per uim latã iurare noluit. Quare in exiliũ actus Smyrne exulauit. Claudia deinde rogatione reuocatus, cū ludis forte literas in theatro accepisset, nõ prius eas legere dignatus est, quàm spectaculum finiretur. Metellum sororis suæ uirũ laudare noluit, quod is olim suum iudicium, & leges detrectarat.

E X E O D E M P L I N I O.

Caius Marius septies consul Arpinas humilẽ loco natus, primis honoribus per ordinem functus,

Etus,

SALVSTII

Etus, legatus Metello in Numidia criminando consula-
 tum adeptus. Iugurtham captum ante currū egit.
 In proximum annum consul ultro factus, Cymbros
 in Gallia apud aquas Sextias, Theutonas in Italia in
 campo Caudio uicit, deq; his triumphauit. Vsque ad
 sextum consulatum per ordinem factus Apuleium
 Saturninum Tr. Pl. & Glauciam prætorem seditios-
 sos ex senatu consulto interemit, & cum Sulpicia ro-
 gatione prouinciam Syllæ eriperet, armis ab eo uis-
 etus, Minturnis in Palude latuit. Inuentus & in car-
 cerem coniectus, immissum percussorem Gallum uul-
 tus autoritate deterruit. Acceptaq; nauicula in Afri-
 cam traiecit, ibi diu exulauit. Mox Cinnana domina-
 tione reuocatus, ruptis ergastulis, exercitum fecit,
 cæsisq; inimicis iniuriam ultus septimo consulatu, ut
 ut quidam ferunt, uoluntaria morte decessit.

EX EODEM PLINIO.

Cornelius Sylla in fortuna felix dictus, cū par-
 uulus à nutrice ferretur, mulier obuia, salue, in-
 quit, puer tibi, & Reip. tuæ felix. Et statim quæsitā,
 quæ hæc dixisset, non potuit inueniri. Hic quæstor
 Marij Iugurtham à Boccho in deditiōem accepit.
 Bello Cymbrico, & Theutonico legatus bonam ope-
 ram nauauit. Prætor inter ciueis, ius dixit, prætor
 Ciliciam prouinciam habuit. Bello sociali Samniteis
 Hirpinosq; superauit. Ne monumenta Bocchi tolle-
 rentur, Mario restitit. Consul Asiam sortitus, Mithri-
 datem

V I T A.

datem apud Orchomenum, & Cheroneam praelio fudit. Archelaum praelio praefectum eius Athenis uicit, portum Peiraeum recepit, Medos, Dardanos in itinere superauit. Mox cum rogatione Sulpicia imperium eius transferretur, ad Marium in Italiam regressus corruptis aduersariorum exercitibus, Carbonem Italia expulit. Marium apud Sacri portum, Telesinum apud portam Collinam uicit. Mario Praeneste interfecto, felicem se edicto appellauit. Proscriptionis tabulas primus proposuit. Nouem millia deditorum in uilla publica cecidit. Numerum sacerdotum auxit. Tribunitiam potestatem minuit. Rep. ordinata distaturam deposuit. Vnde spe deceptus Puteolos contesit, & morbo, qui Phtheiriasis, uocatur, interijt.

EX GELLIO LIB. XXIIII.

Capite decimotertio.

VTor, & uereor, & hortor, & consolor communia uerba sunt. Ac dici utroque uersus possunt, uereor te, & uereor abs te, id est, tu me uereris: uitor te, uitor abs te, id est, tu me uteris: hortor te, & hortor abs te, id est, tu me hortaris: consolor te, & consolor abs te, tu me consolaris: testor quoque, & interpretor significatione reciproca dicuntur. Sunt autem uerba haec omnia ex altera parte inusitata, Et an dicta sint in eam quoque partem quaeri solet. Afranius in Consobrinis: Hem iste parentum
est uis

SALVSTII

est uitabilis liberis, ubi malunt metui, quam uereri se à suis. Hic uereri ex ea parte dictum est, qua est non usitator. Nouius in ligararta, uerbum, quod est utitur, ex contraria parte dicit. Quia supellex multa, quae non utitur, emitur tamen, id est, quae usui non est. M. Cato in quinta origine, exercitum, inquit, suum pransum paratum cohortatus eduxit foras, atque instruxit: consolor quoque in partem alteram, praeterquam dici solitum est in Epistola Qu. Metelli, quam cum in exilio esset ad Gn. et ad L. Domitios dedit. Ac cum animum, inquit, uestrum erga me uideo uehementer consolor, et fides, uirtusque uestra, mihi ante oculos uersatur. Testata itidem, et interpretata eadem ratione dixit M. Tullius in primo libro de diuinatione, ut testor, interpretorque uerba communia uideri debeant. Sallustius quoque eodem modo dilargitus proscriptorum bonis dicit, tanquam uerbum largior sit ex uerbis communibus. Veritum autem, sicut puditum, et pigitum, non personaliter per infinitum modum dictum esse, non à uetustioribus tantum uidemus, sed à M. quoque Tullio in secundo de finibus. Primum, inquit, Aristippi, Cirenaicorumque omnium, quos non est ueritum in ea uoluptate, quae maxima dulcedine sensum moueret summum bonum ponere. Dignor quoque et ueneror, et confiteor, et testor habitata sunt in uerbis communibus: sicuti in Vergilio illa dicta sunt. Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo

V I T A.

superbo: & Cursusq; dabit uenerata sacerdos. Confessio autem aeris de quo facta concessio est, in duos decim tabulis scriptum est his uerbis: Aeris confessi, rebusq; iudicatis triginta dies iusti sunt. Diem ex iisdem tabulis id quoq; est, quæ si erit testator, libri pens sue fuerit in testimonium feriat, improbus, in testabilisq; esto.

EX EODEM LIBRO

Capite XIII.

A pud Qu. Metellum Numidicum in libro accusationis in Valerium Messalam tertio noue dictum esse annotauimus. Verba ex oratione eius hæc sunt: Cum sese sciret in tantum crimen uenisse, atque socios ad Senatum questum flentes uenisse, sese maximas pecunias exactos esse: pecunias se maximas exactos id nobis uidebatur græca figura dictum. Græci enim dicunt εἰς πρᾶξά τοι με ἀργύριον, id est, exegit à me argentum. Id significat exegit me pecuniã, quod si id dici potest, etiam exactus esse aliquis pecuniam dici potest. Cæcilius quoque eadem figura

in Hypobolimæo Aeschino usus uidetur:

Ego illud minus nihilo exigor por
torium, id est, nihilo minus
exigitur de me por
torium.

SAL

animo
servitio
terum
esse vid
querer
est, me
re. Nam
fragili
gnum
an u
Nam
lueris
gens, a
ges(nan
vers, par

CRISPI

SALVSTII LIBER, DE CON

iuratione Catilinæ.

Mneis homines, qui stus Propositio,
dent sese prestare ceteris ab officio ho
animantibus, summa ope minis.
niti decet, ne uitam silen-
tio + transeant, ueluti peco
ra, quæ natura prona, atq; + trāsigant.
uentri obedientia finxit.
Sed omnis nostra uis, in
animo & corpore sita est. Animi imperio, corporis
seruitio magis utimur. Alterum nobis cum Dijs, al- * Duo em̄ su-
terum commune cum belluis est. Quo mihi rectius imperet, al-
esse uidetur, ingenij, quàm uirium opibus gloriam ter pareat.
querere: & quoniam uita ipsa, qua fruimur, breuis Cicero 2.
est, memoriam nostri quàm maxime longam effice- Thuscula.
re. Nam diuitiarum, & forme gloria, fluxa, atque
fragilis. Virtus clara æternaq; habetur. Sed diu ma- Amplificat
gnum inter mortaleis certamen fuit, uine corporis, ab exēplis
an uirtute animi res magis militaris procederet. Hæc sentētia
Nam & priusquam incipias, consulto: & ubi consu- Demosthe-
lueris, mature factu opus est. Ita utrunq; per se indi nis est.
gens, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio Re * Titus Liui-
ges (nam in terris nomen imperij id primum fuit) di ab urbe con-
uersi, pars ingenium, alij corpus exercebant. Etiam dita.

A

tum

Imperia unde. tum uita hominum sine cupiditate agitabatur. Sua cuiq; satis placebant. Postea uero quam in Asia Cyrus, in Græcia Lacedæmonij, & Athenienses cœpere urbeis, atq; nationes subigere: libidinem domi- nandi caussam belli habere, maximam gloriam in ma- ximo imperio putare. Tum demum periculo atq; ne- gotijs compertum est in bello plurimum ingenium posse. Quod si regum, atq; imperatorum animi uir- tus, in pace ita, ut bello ualeret, æquabilius, atq; con- stantius sese res humanæ haberet: neq; aliud alio fer- ri, neq; mutari, ac misceri omnia cerneret. Nam im- periū facile his artibus retinetur, quibus initio pars- tum est. Verum ubi pro labore desidia, pro continen- tia & æquitate libido atque superbia inuasere, for- tuna simul cum moribus immutatur. Ita imperium semper ad optimum quencq; à minus bono transfer- tur. Quæ homines arant, nauigant, ædificant, uirtu- ΕΥΩΜΗΧ ti omnia parent. Sed multi mortales dediti uentri, atq; somno, indocti, incultiq; uitam sicuti peregrinā- tes transgere. quibus profecto contra naturam cor- pus uoluptati, anima oneri fuit. Eorū uitam ego mor- Inuerfio. temq; iuxta æstimo, quoniam de utraq; filetur. Verū enim uero is mihi uiuere demum, atq; frui anima ui- detur, qui aliquo negotio intentus, præclari facino- ris, aut artis bonæ famam querit. Sed in magna coz- Tertiū exem- plum à lite- ris, atq; ita di- greditur ad institutum suum. pia rerum, aliud alij natura iter ostendit. Pulchrum est benefacere Reip. Etiam benedicere haud absur- dum est, uel pace, uel bello clarum fieri licet, & qui fecere,

CATILINAE.

§

fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudabantur. + Ac mihi quidem tametsi haudquaquam par + At gloria sequatur scriptorem, & authorem rerum, tamen in primis arduum uidetur res gestas scribere.

Primum, quod factis dicta sunt ex æquāda. Dehinc, quia pleriq; quæ delicta reprehēderis, maleuolentia & inuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute, atq; gloria honorū memores, quæ sibi quisq; facilia facta putat, æquo animo accipit, supra ea, ueluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus initio sicuti pleriq; à studio ad Remp. latus sum, ibiq; mihi aduersa multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia uigebant. Quæ tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium, tamē inter tāta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. Ac me cum ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadē, quæ ceteros fama, atque inuidia, uexabat. Igitur ubi animus ex multis miserijs, atq; periculis requieuit, & mihi reliquam ætatem à Repub. procul habendam decreui, non fuit consilium socordie, atq; desidiosa bonum otium conterere: neq; uero colendo agrū aut uenando, seruilibus officijs intentum ætatem agere. Sed à quo incepto, studioq; me ambitio mala detinuerat, eodē regressus, statui res gestas populi Ro. carptim, ut quæq; memoria digna uidebātur, perscribere: eo magis, quod mihi à spe, metu, partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione,

*Lex historiarum.

Hæc sententia ex Thucydide est accepta è Li. 2. funebri Periclis oratione.

*A repu. Salustius ad pristinum studiōrū cursum regressus.

Nam in Historico potissimum requiri solet fides, & Mar.

A ij quam

Ci. Lumen
ueritatis ad-
pellat histo-
riam.

E. Cornelio-
rum genere
natus.

• Talis exti-
tit Liuianus
Hānibal. Gel
li^o li. i. ca. 15
Occasio Ca-
tilinæ obla-
ta affectandi
imperij Syl-
læ exemplo.

quā uerissime potero, paucis absoluam. Nam id faci-
nus in primis ego memorabile existimo sceleris at-
que periculi nouitate: de cuius moribus pauca prius
explananda sunt, quā initium narrandi faciam.

Lucius Catilina nobili genere natus fuit, magna
ui & animi & corporis, sed ingenio malo, pra-
uoq; . Huic ab adolescentia bella intestina, cædes, rapi-
na, discordia ciuili gratæ fuere . Ibi que iuuentutem
suam exercuit. Corpus patiens inedia, uigiliae, algo-
ris, supra quā cuiquam credibile est . Animus au-
dax, subdolus, uarius, cuiuslibet rei simulator, ac dis-
simulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cu-
piditatibus, satis loquentiæ, sapientiæ parum. Vastus
animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper
cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ libido
maxima inuaserat Reipublicæ capiundæ: neq; id qui-
bus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet,
quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisq;
in dies animus ferox inopia rei familiaris & con-
scientia scelerum. Quæ utraque his artibus auxerat
quas supra memorauimus. Incitabant præterea corrupti
ciuitatis mores, quos pessima ac diuersa inter se ma-
la, luxuria atq; auaritia uexabāt. Res ipsa hortari ui-
detur (quoniā de moribus ciuitatis tēpus admonuit)
supra repetere, ac paucis instituta maiorum domi-
militiæq;, quo modo Rēp. habuerint, quantamq; reli-
querint, utq; paulatim immutata ex pulcherrima &
optima, pessima ac flagitiosissima facta sit differere.

VRbens

VRbem Romam (sicuti ego accepi) condidere atq; habuere initio Troiani, qui Aenea duce, profugi, incertis sedibus uagabantur. Cumq; his Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum. Hi postquam in una moenia conuenire, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu est, quam facile coaluerint. Sed postquam res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, satis prospera, satisq; pollens uidebatur, sicuti pleraq; mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta est. Igitur reges, populiq; finitimi bello tentare, pauci ex amicis auxilio esse. Nam caeteri metu perculsi à periculis aberant. At Romani domi, militiaeq; intenti, festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obuiam ire, libertatem, patriam, parenteisque armis tegere. Post ubi pericula uirtute propulerant, socijs atq; amicis auxilia portabant, magisque dandis, quam accipiendis beneficijs amicitias parabant. Imperium legitimum, nomen imperij regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia ualidum erat, Reipublici. consultabant, hi uel ætate, uel curæ similitudine Patres appellabantur. Post ubi imperium regium, quod initio conseruandæ libertatis, atq; causæ augendæ reipublice fuerat, in superbiam, dominationemq; se conuertit, immutato more, annua imperia, binosq; imperatores, sibi fecere. Eo modo minime posse putabant per licentiam insolescere animum humanum.

Ad hæc alludit Virg. lib. 7. Saturni gentē haud uinclo.

Elegans Notema Thucydidis.

Quia ita Reipublice gererēt ut pater rem familiarem.

A 3 Sed ea

Sed ea tempestate cœpere se quisq; magis extollere,
 magisq; ingenium in promptu habere. Nam regibus
 boni, quàm mali suspectiores sunt, semperq; his
 aliena uirtus formidolosa est. Sed ciuitas (incredibile
 memoratu) adcepta libertate, quantum breui cres-
 uerit, tãta cupido gloriæ inceserat. Iã primũ iuue-
 tus, simul laboris ac belli patiens erat, in castris per la-
 borẽ usu militiã discebat, magisq; in decoris armis,
 & militaribus equis, quàm in scortis, atq; in conui-
 uis libidinem habebant. Igitur talibus uiris non la-
 bor insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat,
 non armatus hostis formidolosus. Virtus omnia do-
 muerat, sed gloriæ maximum certamen inter ipsos
 erat. Sic se quisq; hostem ferire, murum ascendere,
 conspici, dum tale facinus faceret, properabat: ea di-
 uitias, eamq; bonam famam, magnamq; nobilitatem
 putabant. Laudis auidi, pecuniæ liberales erant. Glo-
 riam ingentem, diuitias honestas uolebant. Memoras-
 re possem, quibus in locis maximas hostium copias
 populus Romanus parua manu fuderit, quas urbes
 natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius
 nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in om-
 ni re dominatur. Ea, res cunctas ex libidine magis,
 quàm ex uero celebrat, obscuratq;. Atheniensium res
 geste, sicuti ego existimo, satis amplæ, magnificæq;
 fuere. Verum aliquanto minores, quàm fama feruntur.
 Sed quia prouenere ibi scriptorum magna inge-
 nia, per terrarũ orbem Atheniensium facta, pro ma-
 ximis

Exempla bene cõstitutæ Reipublicæ.
 *Vide Vegetium de re militari.

*Gloriæ certamen inter Romanos.

Collationes egregiæ.

Nam raro plures diuitiæ honeste parantur.

Amplificatur Romanã ab exemplo seu comparatione.

ximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantum uerbis ea potuere extollere præclara ingenia. At Po. Ro. nunquam ea copia fuit, quia prudentissimus quisque maxime negotiosus erat. Ingenium nemo sine corpore exercebat, optimus quisque facere, quam dicere, et sua ab alijs benefacta laudari, quam ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi, militiaeque boni mores colebantur. Concordia maxima, minima auaritia erat. Ius bonumque apud eos non legibus magis, quam natura ualebat. Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant: ciues cum ciuibus de uirtute certabant. In supplicijs deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audacia bello, ubi pax euenerat, equitate, seque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxima documenta hæc habeo: quod in bello sæpius uindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pugnauerant: qui que tardius reuocati prælio excesserant, quam qui signa relinquere, aut pulsati loco cedere ausi erant. In pace uero beneficijs magis, quam metu imperium agitabant: et accepta iniuria ignoscere, quam persequi malebant. Sed ubi labore atque iustitia Respublica creuit, reges magni bello domiti, nationes ferae, et populi ingentes uel subacti, Carthago æmula imperij Romani à stirpe interijt: cuncta maria, terraque patebant, seuire fortuna coepit. Qui labores pericula, dubias atque asperas res facile tolerauerant, ijs otium, diuitieque, optanda alijs, oneri miserieque fuerunt.

*Saluberri-
 mum certamen hoc He-
 siodus putat.
 Iure summo
 in castris ac-
 tum est, do-
 mi ex æquo
 & bono.

re. Igitur cupido pecuniæ primo, deinde imperij cre-
 uit: ea quasi materies omnium malorum fuce. Nam
 que auaritia fidem, probitatem, cæterasq; bonas ar-
 teis subuertit. Pro his superbiam, crudelitatem, deos
 negligere, omnia uenalia habere edocuit. Ambitio
ΓΥΩΜΗ multos mortales falsos fieri subegit. Aliud clausum
 in pectore, aliud in lingua promptum habere: amicitias,
 inimicitiasq; non ex re, sed ex commodo estima-
 re, magisq; uultum, quàm ingenium bonum habere.
 Hæc primo paulatim crescere, interdum uindicari.
 Post, ubi contagio quasi pestilentia inuasit, ciuitas est
 immutata: imperium ex iustissimo, atq; optimo cru-
 dele, intolerandumq; factum est. Sed primo magis
 ambitio, quàm auaritia animos hominũ exercebat,
 quod tamen uitium propius uirtuti erat. Nam glos-
 riam, honorem, imperium bonus, et ignauus æque sibi
 exoptant. Sed ille uera uia nititur: huic quia bonæ
 artes desunt, dolis atq; fallacijs contendit. Auaritia
 pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupi-
 uit: ea quasi uenenis malis imbuta, corpus uirile, ani-
 mumq; effœminat. Semper infinita, insatiabilis est,
 neq; copia, neque inopia minuitur. Sed postquàm L.
 Sylla, armis recepta Repu. bonis initijs malos euen-
 tus habuit, rapere omnes, trahere domum alius, alius
 agros cupere, neque modum, neq; modestiam uictor-
 res habere, fœda, crudeliaq; in ciueis facinora face-
 re. Huc accedebat quod Lu. Sylla exercitum, quem
 ductauerat in Asia, quo sibi fidum faceret, contra
 morem

Exemplum
 corruptæ ci-
 uitatis.

• Ambitio
 uirtuti affi-
 nis est.

ΓΥΩΜΗ

• Auaritia
 corpus ani-
 mumq; effœ-
 minat. Gel.
 li. 3. ca. 1.

Luxus.

morem
 buerit
 ces mal
 uit ex
 las pu
 rape
 lucr
 ptim
 sapie
 ribus
 ri effe
 queb
 ri, in
 diuit
 bia i
 alien
 man
 rep
 urbi
 nost
 illi
 rad
 tia
 pe
 tifs
 rian
 ea m
 ha su

morem maiorum, luxuriose, nimisq; liberaliter habuerat. Loca amœna, uoluptaria facile in ocio feroces militum animos molliuerant, ibi primum insueuit exercitus populi Ro. amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cœlata mirari: ea priuatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaq; omnia polluere. Igitur hi milites, postquam uictoriam sunt adepti, nihil reliqui uictis fecere. Quippe secundæ res sapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Postquam diuitiæ honori esse cœpere, et eas gloria, imperium, potentia sequebantur, hebescere uirtus, paupertas probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. Igitur ex diuitijs iuuentutē luxuria, atq; auaritia cum superbia inuasere, rapere, consumere, sua parui pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, diuina atq; humana promiscua, nil p̄sē, neq; moderati habere. Opere precium est, cum domos atq; uillas cognoueris, in urbium modum ædificatas, uisere templa deorū, quæ nostri maiore s religiosissimi mortales fecere. Verum illi delubra deorum pietate, domos suas gloria decorabant, neq; uictis quicquam, præter iniuriæ licentiam eripiebant. At hi contra ignauissimi homines, per summum scelus omnia ea socijs adimere, quæ fortissimi uiri uictores reliquerant: perinde quasi iniuriam facere, id demum esset imperio uti. Nam, quid ea memorem, quæ nisi ijs, qui uidere, nemini credibilia sunt, à priuatis compluribus subuersos montes,

Præter disciplinam militarem.

Ab exēplo.
Lex XII. tabularum iubet pietatē adhiberi, remoueri sumptum. Cice. li. 2. legum.

maria constrata esse, quibus mihi uidentur ludis
 brio fuisse diuitiæ: quippe quas honeste licebat habere,
 re, abuti per turpitudinem properabant. Sed libido
 stupri, ganeæ, cæteriq; cultus non minor inceserat:
 uiros pati muliebria, mulieres pudicitiam in propas-
 tulo habere: Vescendi causa terra, mariq; omnia ex-
 quirere, dormire prius quàm somni cupido esset:
 non famem, aut lassitudinem, non sitim, neq; frigus
 operiri, sed ea omnia luxu antecapere. Hæc iuuentu-
 tem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora in-
 cendebant. Animus imbutus malis artibus, haud faci-
 le libidinibus carebat, eo profusus omnibus modis
 quæstui, atq; sumptui deditus erat. In tanta itaq;
 tamq; corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu faci-
 limum erat, omnium flagitiorum, atq; facinorum cir-
 cū se, tāquam stipatorū cateruas habebat. Nam quis-
 eunq; impudicus, adulter, ganeo, alea, manu, uentre,
 pene bona patria dissipauerat, quiq; alienū æs grāde
 cōflauerat, quo flagitiū aut facinus redimeret: præ-
 terea omnes undiq; paricide, sacrilegi, conuicti iudi-
 cijs, aut pro factis iudicium timentes: ad hoc quos
 manus atq; lingua periurio aut ciuili sanguine ale-
 bat. Postremo omnes quos flagitium, egestas, con-
 scijs animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, fami-
 liaresq; erant. Quod si quis etiam uacuis à culpa in-
 amicitiam eius inciderat, quotidiano usu atq; illeces-
 bris, facile par, similisq; cæteris efficiebatur. Sed
 maxime iuuenū uel adolescentiū familiaritates ap-
 petebat

Propositio.

Distributio.

His artibus
 inescabat a-
 dolescentes,

petebat, eorum animi molles, & aetate fluxi, dolis
 haud difficulter capiebantur. Nam, ut cuiusq; studiū
 ex aetate flagrabat, alijs scorta praeberere, alijs canes,
 atq; equos mercari: postremo neq; sumptui, neq; mo-
 destiae suae parcere, dum illos obnoxios, fidosq; sibi
 faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita existimarent
 iuuentutem, quae domum Catilinae frequentabat, pas-
 rum honeste pudicitiam habuisse, sed ex alijs rebus
 magis, quam quod cuiquam id cōpertum foret, haec
 fama ualebat. Iam primum adolescens Catilina, mul-
 ta nefanda supra fecerat cum uirgine nobili, cum sa-
 cerdote Vestae, & alia huiusmodi cōtra ius, fasq;. Amplificat
rem ab aeta-
te recensens
etiā superio-
ris aetatis Ca-
tilinae uicia,
 Postremo captus amore Aureliae Orestillae, cuius pra-
 ter formam nihil unquam bonus laudauit, quod ea, nu-
 bere illi dubitabat, timens priuignum adultum aetate
 pro certo creditur necato filio, uacuam domum sce-
 lestis nuptijs fecisse. Quae quidem res, mihi in primis
 uidetur caussa fuisse facinoris maturandi. Namq; ani-
 mus impurus, dijs hominibusq; infestus, neq; uigilijs
 neq; quietibus sedari poterat, ita cōsciētia mentē ex-
 agitatā uastabat. Igitur color eius exāguis, fœdi ocu- Ita ut pre se
ferret per-
turbatę men-
tis omnia in-
dicia.
 li, citus mō, mō tardus incessus, prorsus in facie, uul-
 tuq; uecordia inerat. Sed iuuentutē, quā (ut supra di-
 ximus) illexerat, multis modis mala facinora edoce-
 bat. Ex illistestes, signatoresq; falsoscōmodare, fidē,
 fortunas, pericula uilia habere. Post ubi eorū famā
 atq; pudorem attriuerat, maiora alia imperabat. Si
 caussa peccandi in praesens minus suppetebat, nihilo

minus

minus insontes, sicuti fontes circumuenire, iugulare, scilicet ne per otium torpescerēt manus aut animus, gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis, socijsq; confisus Catilina, simul, quod æs alienum per omnes terras ingens erat, & quod pleriq; Syllani milites largius suo usi, rapinarum & uictoriæ ueteris memores, ciuile bellum exoptabant, opprimendæ Reip. consilium cœpit. In Italia nullus exercitus erat. Gn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat. Ipsi consulatum petendi magna spes. Senatus nihil sanè intentus, tutæ, tranquillæq; res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinæ uidebātur. Igitur circiter Calend. Iunias, L. Cæsare, & C. Figulo consularibus, primo singulos appellare, hortari alios, alios tentare, opes suas, imparatam Remp. magna præmia coniurationis docere. Vbi satis explorata sunt quæ uoluit, in unum omnes conuocat: quibus maxima necessitudo, & plurimum audaciæ inerat, eò omnes cõuenere senatorij ordinis, P. Lentulus Sura, P. Antonius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. & Seruius Syllæ Seruij filij, L. Vargunteius, Qu. Annius, M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius. Præterea ex Equestri ordine, M. Fuluius nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius. Ad hoc multi ex colonijs & municipijs domi nobiles erant. Præterea cõplures paulo occultius consilij huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur, quàm inopia aut alia necessitudo. Cæterum iuuentus plerumq;

Syllani milites.

Occasio & temporis oportunitas.

rat
bat,
copi
male
M.
se,
tu
po
luff
item
tilin
Iulio
la de
poen
repe
tum
Era
sum
dam
hoc
br
len
ter
citi
gn
tra
risq;
Catilin

raq; sed maxime nobilium, Catilinae inceptis faue-
 bat, quibus in otio uel magnifice uel molliter uiuere
 copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem
 malebant. Fuere item ea tempestate qui crederent
 M. Licinium Crassum non ignarum eius consilij fui-
 se, quia Gn. Pompeius inuisus ipsi, magnum exerci-
 tum ductabat, cuiusuis opes uoluisse contra illius
 potentiam crescere. simul confisum, si coniuratio ua-
 luisset, facile apud eos se principem fore. Sed antea
 item coniurauere pauci contra Remp. in quibus Ca-
 tilina fuit, de qua quam uerissime potero, dicam. L.
 Iulio, M. Lepido consulibus, P. Antronius, & P. Syl-
 la designati consules, legibus ambitus interrogati,
 poenas dederant. Post paulo Catilina pecuniarum
 repetundarum reus, prohibitus erat petere consula-
 tum, quod intra legitimos dies profiteri nequiuerit.
 Erat eodem tempore Gn. Piso adolescens, nobilis,
 summae audaciae, egens, factiosus, quem ad perturban-
 dam Remp. inopia, atq; mali mores stimulabant. Cum
 hoc Catilina, & Antronius, circiter nonas Decem-
 bris communicato consilio parabant in capitolio Ca-
 lendis Ian. L. Torquatum, & L. Cottam consules in-
 terficere. Ipsi fascibus correptis, Pisonem cum exer-
 citu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re co-
 gnita rursus in nonas Februarias consilium caedis
 transtulerunt. Iam tum non consulibus modo, sed plae-
 risq; senatoribus pernitiem machinabantur: quod ni-
 Catilina maturasset pro curia signum socijs dare, eo
 die post

Duplex Ca-
tilinae coniu-
ratio.

* Antronius
& Sylla am-
bitus conde-
mnati.

Hoc est, non
dum conue-
nerunt, cum
signū daret.

die post conditam urbem Romam pessimum facinus patratum foret: quia nondum frequentes armati conuenerant, ea res consilium diremit. Postea Piso in citeriorem Hispaniam quaestor pro praetore missus est, adnitente Crasso, quod cum infestum inimicum Gn. Pompeio cognouerat. Neq; tamen Senatus prouinciam inuitus dederat, quippe foedum hominem à Rep. procul esse uolebat, simul quia boni complures praesidium in eo putabant. Etiam tum potentia Gn. Pompeij formidolosa erat. Sed is Piso in prouinciam ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ducebat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicunt imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse pati: alij autem equites illos Gn. Pompeij ueteres, fidosq; cliētes uoluntate eius Pisonem aggressos, nunquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia seua multa antea perpessos. Nos eam rem in medio relinquemus. De superiore coniuratione satis est dictum.

Beneuolen-
tiā captat à
laude eorū,
quibus cum
agit.

C Atilina ubi eos, quos paulo ante memorauī, conuenisse uidet, tametsi multa cum singulis saepe egerat, tamē in rē fore credēs uniuersos appellare, et cohortari, in abditam partem aediū secedit, atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationem huiuscemodi habuit. Nisi uirtus atq; fides uestra satis spectata mihi foret, nequicquā opportuna res cecidisset, spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent: neq; ego per ignauiam, aut uana ingenia, in-
certa

certa pro certis captarem. Sed quia multis, & magnis tempestatibus uos cognoui fortes, fidosq; mihi, eo animus ausus est, maximum, atq; pulcherrimum facinus incipere: simul quia uobis eadem, quae mihi bona, malaq; esse intellexi. Nam idē uelle atq; idem nolle, eademum firma amicitia est. Sed ego, quae mente agitauī, omnes iam antea diuersi audistis. Ceterū mihi indies magis animus accenditur, cū consydero quae cōditio uitae futura sit, nisi nosmetipsos uindictam in libertatē. Nam postquam Respub. in paucorum potentium ius atq; ditionem concessit, semper illis reges, Tetrarchae, uectigales esse: populi, nationes, stipendia pendere: ceteri omnes, strenui, boni, nobiles, atq; ignobiles, uulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate, his obnoxij, quibus si Respub. ualeret, formidini essemus. Itaq; omnis gratia, potētia, honos, diuitiae apud illos sunt, aut ubi illi uolūt. Nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quae quousque tandem patiemini o fortissimi uiri? nōne emori per uirtutem praestat, quā uitam miseram, atq; inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueritis, per dedecus amittere? Verum enim uero per Deū atq; hominū fidem, uictoria in manu nobis est, uiget aetas animus ualet. contra, illis annis atq; diuitijs, omnia consenuere. Tantummodo incepto opus est, cetera res ipsa expediet. Etenim quis mortaliū, cui uirile ingenium est, tolerare pōt illis diuitias superare, quas profundāt in extruēdo mari, et mōtibus coequādis,

nobis

* A fortitudine cū insinuatione.

IVCUM

A possibili uel facili.

Nam praē diuitijs eneruati sunt.

Exclamatio

Abutili

nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas, aut amplius domos continuare, nobis Larē familiarem nusquam ullum esse? cum tabulas, signa, toreumata emunt, noua diruunt, alia edificant. Postremo omnibus modis pecuniam trahunt, uexant, tamen summa libidine, diuitias suas uincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris æs alienū, mala res, spes multo asperior, denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam sæpe optastis, libertas. Præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam oratio mea uos hortentur, uel imperatore, uel milite me utimini: Neque animus, neque corpus aberit à uobis. Hæc ipsa ut spero, uobiscum unā consulagam, nisi forte animus me fallit, et uos seruire magis, quam imperare parati estis? Postquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res, neque spes bona ulla, tametsi illis quieta mouere magna merces uidebatur. Tamen postulauere plerique, ut proponeret, quæ conditio belli foret, quæ præmia armis peterent, quid ubique opis, aut spei haberēt? Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscriptionem locupletum, magistratus, sacerdotia, rapinas aliāq; omnia quæ bellum atq; uictorum libido fert. Præter ea esse in Hispania citeriore Pisonem dicebat, in Mauritania cum exercitu P. Sittium

Nucerinum

• Peroratio,
cum enumeratione eorum quæ animū facere debent.

Priuatim de officio suo.

• Exemplo Lu. Syllæ.

Nucerinum consilij sui participes. Petere consulatū C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem familiarem, & omnibus necessitudinibus circumuentum, cum eo se consule initium agendi belli facturum: adhuc maledictis increpabat omnes bonos, suorum unumquemq; nominans laudare, admo-
nebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, complures periculi, aut ignominiae, multos Syllanae uictoriae, quibus ea praedae fuerat. Postquam omnium animos alacris uidet, cohortatus, ut petitionē suam curae haberent, dimisit conuentum. Fuere ea tempestate, qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad iusiurandum populares sceleris sui addiceret, humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circumtulisse. Inde cum post execrationem omnes degustassent, sicuti in solennibus sacris fieri consuevit, dicitur aperuisse consilium suum, atq; eo dictare, quo inter se magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conscij: nonnulli ficta & haec, & multa praeterea existimabant esse ab his, qui Ciceronis inuidiam, quae postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui poenas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta est. Sed in ea coniuratione fuit Qu. Curius natus haud obscuro loco, flagitij atq; facinoribus coopertus, quem censores senatus probri gratia amouerant. Huic homini non minor uanitas, quam audacia inerat: neq; reticere, quae audierat, neq; sua & ipse scelera occultare prorsus,

* Catilina humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circumtulisse

De prodita coniuratione. Nō habebat rōem neq; facti neq; dicti.

B neq;

neq; dicere, neq; facere, quicquã pensi habebat. Erat ei cum Fulvia nobili muliere, stupri uetus consuetudo, cui cū minus gratus esset, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians, maria monteisq; polliceri coepit, & minari interdum ferro, nisi sibi obnoxia foret: postremo ferocius agitare, q̄ solitus erat. At Fulvia insolentia Curij caussa cognita, tale periculum Reip. haud occultū habuit, sed sublato authore, de Catilinæ coniuratione, quæ & quō audierat, compluribus narrauit. Ea res in primis studia hominum

Qua occasio
ne Catilina
cōsulatu fru
stratus sit.

*M. Tullius.
C. Antoni⁹
Coss.

Parat arma
Catilina.

*Mulieres in
comitatu Ca
tilinæ.

accendit, ad consulatum mandandum M. T. Ciceros ni. Nanq; antea pleraq; nobilitas inuidia æstuabat, & quasi pollui consulatum credebat, si eum, quãuis egregius, nouus homo adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit inuidia, atq; superbia post fuere. Igitur Comitijs habitis, consules declarantur M. Tullius et C. Antonius, quod factum primo populares coniurationis concusserat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur, sed indies plura agitare, arma per Italiam locis opportunis parare, pecuniam sua fide, aut amicorum sumptam mutuam, Fesulas ad Manlium quendam portare, qui postea princeps fuit belli faciūdi. Ea tēpestate plurimos cuiusq; generis homines ascisuisse sibi dicitur. Mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentes sumptus, stupro corporis tolerauerāt, post ubi ætas tantummodo quæstui, neq; luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflauerant. Per eas se Catilina credebat posse seruitia urbana sollicitare, ur
bens

sem incendere, viros earum uel adiungere sibi, uel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sepe uirilis audaciæ facinora commiserat. Hæc mulier genere atq; forma præterea uiro ac liberis, satis fortunata fuit, literis græcis & latinis docta, psallere & saltare elegantius, quàm necesse est probæ: multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt: sed ei cariora semper omnia, quàm decus, atque pudicitia fuit. Pecunia an famæ minus parceret, haud facile discerneres: libidine sic accensa, ut sæpius peteret uiros, quàm peteretur, sed ea sepe ante hac fidem prodiderat, creditum abiurauerat, cædis conscia fuerat, luxuria atq; inopia præceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum, posse uersus facere, iocum mouere, sermone uti uel modesto, uel molli, uel procaci, prorsus multæ facetiæ, multusq; lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilominus in proximum annum consulatum petebat, sperans si designatus foret, facile se ex uoluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni, neque illi tamen ad cauendum dolus, aut astutiæ deerant. Namque à principio sui consulatus multa pollicendo, per Fuluiam effecerat, ut Quin. Curius, de quo paulo ante memorauimus, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouinciæ perpulerat, ne cõtra Remp. dissentiret, circum se præsidia amicorum, atq; clientum occulte habebat. Postquàm dies comitiorum uenit, et

Personæ descriptio ualde de elegans.

*Instrumenta luxuriæ.

*Abiurare creditum.

Adparatus
belli.

Catilinæ neq; petitio, neq; insidia, quas consuli fecerat, prospere cessere, constituit bellum facere, & extrema omnia experiri: quoniam quæ occulte tentauerat, aspere fœdeq; euenerant. Igitur, C. Manlium Fesulas, atq; in eam partē Hetruriæ, Septimiū quendam Camertem in agrū Picenum, C. Iulium in Apuliam dimisit, præterea alium aliò, quem ubiq; opportunū sibi fore credebat. Interea Romæ multa simul moliri, consuli insidias tendere, parare incendia, oportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cū te lo esse. Item alios iubere, hortari, uti semper intenti, paratiq; essent, dies noctesq; festinare, uigilare, neq; insomnia, neq; labore fatigari. Postremo ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte coniurationis principes conuocat per M. Porciū Lecæcam, ibiq; multa de ignauia eorum questus, docet se Manlium præmisisse ad eam multitudinem, quam ad capienda arma parauerat. Item alios in alia loca oportuna, qui initium belli facerent, seq; ad exercitiū proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset, eū suis consilijs multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus cæteris, C. Cornelius eques Romanus operā suam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, constituere ea nocte paulopost cum armatis hominibus, sicuti salutatum introire ad Ciceronem, ac de improviso domi suæ imparatum confodere. Q. Curtius, ubi intelligit, quantum periculum consuli impendeat, propere per Fuluiam Ciceroni dolum, qui paras

C. Corne
lius.

parabatur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti, tantum
 facinus frustra susceperant. Interea Manlius in He^s Facinus susci
 truria pleben sollicitare, egestate simul ac dolore in^{pere.}
 iuriae nouarum rerum cupidam, quod Syllae domina
 tione, agro, bonaq; omnia amiserat. Præterea latro
 nes cuiusq; generis, quorum in ea regione magna co
 pia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, quibus libido, ^{*Hetruriain} famis latro
 atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerāt. ^{nibus.}

Ea cum Cic. nunciarentur, ancipiti malo permotus,
 quod neq; urbem ab insidijs priuato consilio longis
 us tueri poterat, neq; exercitus Manlij quantus, aut
 quo consilio foret, satis compertum habebat, rem ad
 senatum refert, iam antea vulgi rumoribus exagita
 tam. Itaq; (quod plerumq; in atroci negotio solet)
 senatus decreuit, ut darent operam consules, ne quid

Resp. detrimenti caperet. Ea potestas per senatum ^{*Ea forma}
 more Romano magistratui maxima permittitur, ex ^{S. C. ultimæ}
 erciturum parare, bellum gerere: uercere omnibus ^{semper neces}
 modis socios, atq; ciues, domi, militiæq; imperium, at ^{sitatis fuit. Li}
 que iudicium summum habere, aliter sine populi ius ^{uius; ab ur.}
 su nulli earum rerū consuli ius est. Post paucos dies ^{condita. Cæ}
 belli ci.

L. Senius senator, in senatu literas recitauit, quas Fe
 sulis allatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat C.
 Manlium arma cepisse, cum magna multitudine an
 te diem VI. Calend. Nouemb. simulq; (id quod in tali
 re solet) alij portenta, atq; prodigia nunciabant, alij
 conuentus fieri, arma portari, Capuæ, atq; in Apulia
 seruire bellum moueri. Igitur senatus decreto, Qu.

B iij Mars

•Sacrificulū
intelligit.
Id est, cū iā
redissent ex
suis prouin-
cijs.

•Minores
magistratus
præerāt ui-
gilijs.
†quam

•Lex Plau-
tia.

Martius rex Fesulas, Qu. Metellus Creticus in Apo-
liam, circumq; ea loca missi sunt. Hi utiq; ad urbem
imperatores erant impediti, ne triumpharent calu-
mnia paucorum, quibus omnia honesta, atq; inhone-
sta uendere mos erat. Sed prætores, Qu Pompeius
Rufus Capuam, Qu. Metellus Celer in agrum Pice-
num, hisq; permissum est, uti pro tempore, atque pe-
riculo exercitum compararēt. Ad hoc si quis indica-
uisset de coniuratione, quæ contra Remp. facta erat,
præmium, seruo libertatem, & sestertia centum, libe-
ro impunitatem eius rei, & sestertiorū ducenta mila-
lia. Itemq; decreuere, uti gladiatoriæ familiæ Capu-
am, & in cætera municipi. distribuerentur pro cu-
iusq; opibus. Romæ per totam urbem uigiliæ habes-
rentur, hisq; minores magistratus præessent. Qui-
bus rebus permota ciuitas, atque immutata urbis fas-
cies erat: ex summa letitia, atq; lasciuia, † quæ diu-
turna quies pepererat, repente omnis tristitia inua-
sit, festinare, trepidare, neq; loco, neq; cuiquam homi-
ni satis credere, neq; bellum gerere, neq; pacem has-
bere, suo quisq; metu pericula metiri. Ad hoc mulie-
res, quibus pro Reip. magnitudine belli timor insoli-
tus inceserat, afflictare sese, manus supplices ad cœ-
lum tendere, miserari paruos liberos, rogitare deos,
omnia pauere, superbia atq; delitijs obmissis, sibi, pa-
triæq; diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem
illa mouebat, tæetsi præsidia parabātur. Et ipse Plau-
tia lege interrogatus erat ab L. Paulo. Postremo dis-
simulans

simulandi causa, et aut sui expurgandi, sicuti iurgio ^{tes}
 lacesitus foret, uenit in senatum, tū M. Tullius con-
 sul, siue praesentiam eius timens, siue ira commotus,
 orationē habuit luculentam, atq; utilem Reip. quam ^{Oratio lucu}
 postea scriptā edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut ^{lenta M. Ci.}
 erat paratus ad simulanda omnia, demisso uultu, uo-
 ce supplici, postulare à patribus coepit, ne quid de se
 temere crederent, ea familia ortum, ita ab adolescen-
 tia dicebat uitā instituisse, ut omnia bona in spe ^{et ha-} ^{haberent}
 beret, neq; existimarent sibi patritio homini, cuius
 ipsius atq; maiorū plurima beneficia in plebem Ro.
 erant, perdita Rep. opus esse, cum eam seruaret M.
 Tullius inquilinus ciuis urbis Romae. Ad haec maledi-
 cta alia cum adderet, obstrepere omnes, hostem atq; ^{Cicero in-}
 paricidam uocare. Tum ille furibundus, quoniam ^{quilinus ci-}
 quidem circumuentus, inquit, ab inimicis praecipit ^{uis urbis}
 agor, incendium meum ruina restinguam. Deinde se ^{Romae.}
 ex curia domum proripuit. Ibi multa secum ipse uol-
 uens, quod neq; insidiae consuli procedebant, et ab
 incendio intelligebat urbem uigilijs esse munitam,
 optimum factu credens exercitum augere, ac prius
 quam legiones scriberentur, multa ante capere, quae
 bello usui forent, nocte intempesta cū paucis in Man-
 liana castra profectus est. Sed Cethego, atq; Lentulo
 ceterisq; quorum cognouerat promptam audaciā,
 mandat, quibus rebus possent, opes factionis confir-
 ment, insidias consuli maturent, caedem, incendia,
 aliaq; belli facinora parent, sese propediem cum ma-

gno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Roma geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Q. Martium Regem mittit cū mandatis huiuscemodi:

Legatorum
oratio.

DEos, hominesq; testamur Imperator, nos arma neq; contra patriam cepisse, neq; quo periculum alijs faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent, qui miseri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate foeneratorū pleriq; patria, sed omnes fama, atq; fortunis expertes sumus. Neq; cuiquam nostrum licuit, more maiorum lege uti, neq; amisso patrimonio liberum corpus habere, tanta seuitia foeneratorum, atq; prætoris fuit. Sæpe maiores nostri miseri plebis Romanæ, decretis suis, inopiæ eius opitulati sunt. Ac nouissime memoria nostra propter magnitudinem æris alieni, uolentibus omnibus bonis, argentum ære solutum est. Sæpe ipsa plebs aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum armata, à Patribus secessit. At nos non imperium, neq; diuitias petimus, quarum rerum causa, bella, atq; certamina inter mortales omnia sunt, sed libertatē, quā nemo bonus, nisi cum anima simul amittit. Te atq; Senatū obtestamur, ut consulatis miseris ciuibus, legis præsidium, quod iniquitas prætoris eripuit, restituantis, neue nobis eam necessitudinē imponatis, ut queramus, quo nam modo maxime ulti sanguinem nostrum, pereamus. Ad hæc Qu. Martius respondit, si quid à senatu petere uellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur, ea mansuetudine atq;

*In montē
sacrū & Auē
tinum.

atq; miseriam
semper fuisse
peruerit. At
bus, prætera
minibus cir
rum resiste
in exilium
suis esset, se
tentione se
teras, Qu.
mine Catil
infra script
L. C.
E Greg
gnis
ni me a tri
filio non st
scientia de
dius, licet
cōcitus, s
uatus, stat
serorum c
quin es a
soluere p
tas Aureli
sed quod m
bam, meq;
hoc nomine

atq; misericordia Senatum, & populum Romanum
semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustra auxiliū
petiuerit. At Catilina ex itinere plerisq; consulari-
bus, præterea optimo cuiq; literas mittit, se falsis cri-
minibus circumuentum, quoniam factioni inimico-
rum resistere nequiuerit, fortunæ cedere, Massiliam
in exilium proficisci, non quo sibi tanti sceleris con-
sciū esset, sed uti respub. quieta foret, neue ex sua cō-
tentione seditio oriretur. Ab his longe diuersas li-
teras, Qu. Catulus in Senatu recitauit, quas sibi no-
mine Catilinæ redditas dicebat: Earum exemplum
infra scriptum est.

L. Catilina Quinto Catulo salutem.

Egregia tua fides, re cognita, grata mihi mas Exordium.
gnis in meis periculis, fiduciam commendatio-
ni meæ tribuit. Quamobrē defensionem in nouo con Occupatio.
filio non statui parare, satisfactionem ex nulla cons-
scientia de culpa proponere decreui, quam mediusfi- Narratio.
dius, licet ueram cognoscas, iniurijs contumelijsq;
cōcitatus, quod fructu laboris, industriæq; meæ pri-
uatus, statum dignitatis non obtinebam, publicam mi-
serorum causam pro mea consuetudine suscepi. Non
quin æs alienum meis nominibus ex possessionibus
soluere possem, cum & alienis nominibus liberalis-
tas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæq; copijs persolueret,
sed quod non dignos homines honore honestos uide-
bam, meq; falsa suspicione alienatum esse sentiebam,
hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquæ

B V dignis

dignitatis conseruandæ sum secutus. Plura cum scribere uellem, nunciatum est mihi uim parari. Nunc Orestillam tibi commendo, tuæq; fidei trado, eam ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus, aucto. Sed ipse per paucos dies commoratus apud C. Flaminiū in agro Rheatino, dū ciuitatē antea sollicitatā ab eo armis exornat, cū fascibus, atq; alijs imperij insignibus, in castra ad Manliū contendit. Hæc ubi Romæ cōperta sunt, senatus Catilinā & Manliū hostes iudicat. Cæteræ multitudini diē statuit, anteq̄ sine fraude liceret ab armis discedere, præter rerū capitaliū condēnatis: præterea decernit uti consules delectum habeant. C. Antonius Catilinam cum exercitu persequi maturet, Cicero urbi præsidio sit. Ea tempestate mihi imperium P. R. multo maxime uisum est miserabile, cui cum ad occasum ab ortu solis, omnia domita armis parerent, domi otium, atque diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent, Fuere tamen ciues, qui seq; remq; Pub. obstinatis animis, perditum irent. Namque ex duobus Senatus decretis, ex tanta multitudine neq; præmio inductus, cōiurationem patecerat, neq; ex castris Catilinæ qui squā hominum discesserat. Tanta uis morbi, atq; uti tabes, plerosq; ciuium animos inuaserat. Neq; solū illis aliena mens erat, qui conscij coniurationis fuerant. Sed omnino cuncta plebs nouarum rerum studio Catilinæ incepta probabat. Id adeo uidebatur more suo facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuis

Excursus, q̄ illorū tēpora & statū deplorat.

Epiphonema.

•Seditionū
feminaria

nis inuident, malos extollunt, uetera odere, noua ex
 optant, odio suarum rerum mutari omnia student,
 turba atq; seditiōibus sine cura aluntur: quoniam
 egestas facile habetur sine damno. Sed urbana plebs
 ea uero præceps erat multis de causis. Primum om-
 nium, qui ubiq; probro, atque petulantia maxime
 præstabant: item alij, qui per dedecora, patrimonijs
 amissis: postremo omnes, quos flagitium, aut facinus
 domo expulerat: hi Romam, sicuti in sentinam, con-
 fluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ,
 quod ex gregaribus militibus alios senatores uide-
 bant, alios ita diuites, ut regio uictu, atq; cultu etatē
 agerent, sibi quisque, si uictoria in armis foret, talia
 sperabat. Præterea iuuentus, quæ in agris manuum
 mercede inopiam tolerauerat, priuatis atq; publicis
 largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori
 prætulerat. Eos atq; alios omnes malum publicum
 aiebat. Quo minus mirandum est homines egentes,
 malis moribus, maxima spe Reip. iuxta ac sibi con-
 suluisse. Præterea, quorum uictoria, Syllæ parentes
 proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutum
 erat, haud sanè alio animo belli euentum expecta-
 bant. Ad hoc quicumque aliarum, atque Senatus par-
 tium erant, conturbari Rempub. quam minus ualere
 ipsi malebant. Ideo malum id adeo multos post an-
 nos in ciuitatem reuerterat. Nam postquam Gn.
 Pompeio, & M. Crasso consulibus tribunitia pote-
 stas restituta est, homines adolescentes summā pote-
 statem

Ivco

Potius ierat
legendum.*Roma sicuti
sentina.*Gregarij
milites.Nā Sylla ca-
uerat, ne ad
magistratus
admitterent
filij proscris-
ptorum.

statem

statem nacti, quibus aetas, animusq; ferox erat, coepe-
 re Senatum criminando plebem exagitare: deinde
 largiendo, atq; pollicitando magis incendere. Ita
 ipsi clari, potentesq; fieri, contra eos summa ope ni-
 tebatur pleraq; nobilitas Senatus sub specie pro sua
 magnitudine. Namq; (uti paucis uerum absoluam)
 post illa tempora quicumq; Remp. agitauere, hones-
 tis nominibus, alij sicuti iura populi defenderent,
 pars quo Senatus authoritas maxima foret, bonum
 publicum simulantes, pro sua quisq; potentia certas-
 bant: neq; illis modestia, neque modus contentionis
 erat. Vtriq; uictoria crudeliter exercebat. Sed post
 quam Gn. Pompeius ad bellum Maritimum, atq; Mi-
 thrydaticum missus est, plebis opes imminuta, pauco-
 rum potentia creuit. Hi magistratus, prouincias, ali-
 aq; omnia tenere. Ipsi innoxij, florentes, sine metu
 aetatem agere: ceterosq; iudicijs terrere, quo ple-
 bem in magistratu placidius tractarent. Sed ubi pri-
 mu dubijs rebus + nouandis spes oblata est, uetus cer-
 tamē animos eorum arrexit. Quod si primo praelio
 Catilina superior, aut aequa manu discessisset, pro-
 fecto magna clades, atq; calamitas Remp. oppressis-
 set: neq; illis, qui uictoriam adepti forent, diutius ea
 uti licuisset, quin defessis et exanguibus, qui plus pos-
 set imperium, atq; libertatem extorqueret. Fuere ta-
 men extra coniurationem complures, qui ad Cati-
 linam initio profecti sunt. In his erat Fuluius Sena-
 toris filius, quem retractum ex itinere parens iussit
 necari

¶ Nouādi.

Haecenus ex-
 currit in tra-
 ctandam oc-
 casionē cur-
 rā aequam
 plebē habue-
 rit Catilina.

necari. iisdem temporibus Romæ Lentulus sicuti Catilina præceperat, quoscunque moribus aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per se aut per alios sollicitabat: neque solum ciues, sed cuiuscunque modi genus hominũ, quod modo bello usui foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat, eosq; si possit, impellat ad societatem belli, existimans publice, priuatimq; ære alieno oppressos: præterea quod natura Gallica gens * Galli natura bellicosa. bellicosa esset, facile eos ad tale consilium adduci posse. Umbrenus quod in Gallia negociatus erat, plerisque Mercaturam olim Romæ equites exercebant. principibus ciuitatum notus erat, atq; eos nouerant. Itaq; sine mora ubi primum legatos in foro conspexit, percontatus pauca de statu ciuitatis, et quasi dolens eius casum, coepit requirere, quem exitum tantis malis sperarent. Postquã illos uidet queri de auaritia magistratuũ, accusare Senatũ, quod in eo auxilij nihil esset, miseris suis remedium, mortem expectare. At ego, inquit, uobis, si modo uiri esse uultis, * Remedium miseriarum mors. rationẽ ostendam, qua tanta ista mala effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobroges in maximã spem adducti, Umbrenum orare, ut sui misereretur, nihil tam asperum, neque tam difficile esse, quod non cupidissime facturi essent, dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Brutus * D. Brutus perducit, quod foro propinqua erat, neq; aliena consilij propter Semporniam. Nam tum Brutus ab Roma aberat. Præterea Gabinium accersit, quo maior authoritas sermone

moni

*Q. Fabius
Sanga.

Consilia per
dendæ urbis
& inferendi
belli.

moni inesset. Eo præsente coniurationem aperit, nominat socios. Præterea multos cuiusq; generis innocios, quo legatis animus amplior esset. Deinde eos pollicitos operam suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quid nam cōsiliij caperent. In altera parte erat æs alienū, studiū belli, magna merces in spe uictoriæ: at in altera maiores operes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis uolentibus tandē, uicit fortuna Reip. Ita Q. Fabius Sanga, cuius patrociniū plurimū ciuitas utebatur, rē omnem uti cognouerant, aperiūt. Cicero per Sangā consilio cognito, legatis præcepit, ut studium coniurationis uehementer simulent, cæteros addeant, bene polliceantur, dentq; operam, uti eos quàmmaxime manifestos habeant: iisdem ferè temporibus, in Gallia citeriore, atq; ulteriore, item in agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. Namq; illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsulte, ac ueluti per demētiam, cuncta simul agebant nocturnis consilijs, armorum, atq; telorū portationibus, festinando, agitando oīa, plus timoris, q̄ periculi effecerant. Ex eo numero cōplures Q. Metellus Celer prætor, ex S. consulto, cognita caussa, in uincula coniecerat. Item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lætulus cū cæteris, qui crāt coniurationis principes, paratis, ut uidebatur, magnis copijs, cōstituerat, ut cū Catilina in agrū Fesulanū cum exercitu uenisset, L. Bestia Tri. Ple. concione habita, quereretur

reretur de actionibus Ciceronis, belliq; grauisissimi in
 uidiã optimo consuli imponeret. Eo signo, proxima
 nocte, cætera multitudo coniurationis suũ quisq; ne-
 gotium exequeretur, sed ea diuisa hoc modo dicebã: *Munia con-
 tur. Statilius et Gabinius uti cū magna manu, duode iuratorum.
 cim simul opportuna loca urbis incenderent, quo tu-
 multu facilius ad consulẽ, cæterosq; quibus in-
 sidie parabantur, fieret. Cethegus Ciceronis ianuam
 obsideret, eumq; ui aggrediretur. Alius aut aliũ. Sed
 filij familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars
 erat, parentes interficerent, simul cæde, & incēdio
 percussis omnibus, ad Catilinã crūperent. Inter hæc
 parata, atq; decreta, Cethegus semper querebatur
 de ignauia sociorũ, illos dubitando, & dies prolata
 do, magnas opportunitates corrumpere, factu non
 consulto in tali periculo opus esse, seq; si pauci adiu-
 uarent, languentibus alijs, impetum in curiam factu-
 rum. Natura ferox, uehemens, manu promptus erat.
 Maximum bonum in celeritate putabat. Sed Allobro-
 ges ex præcepto Ciceronis per Gabinium cæteros
 conueniunt, ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cas-
 sio postulant iusurandum, quod signatum ad Ciues
 perferant, aliter haud facile eos ad tantum negotiũ
 impelli posse. Cæteri nihil suspicantes dant. Cassius Id est, nisi illi
 semet eò uenturum breui pollicetur, ac paulo ante le- intellexis-
 gatos, ex urbe proficiscitur. Lentulus cum his Titũ sent rem ces-
 tam esse.
 Vulturium quendam Crotoniensem mittit, ut Allo-
 broges, priusquam domum pergerent, cum Catilina,
 data

data atque accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Vulturio literas ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est.

ΣΥΟΜΗ

Qui sim, eo quem ad te misi cognosces, fac cogites in quanta calamitate sis, & memineris te uirum esse. Consideres quid tuæ postulent rationes. Auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis. Ad hæc mandata uerbis dat, cum ab senatu hostis iudicatus sit, quo consilio seruitia repudiaret. In urbe parata esse quæ iusserat, ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis, constituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Promptiniano prætoribus imperat, ut in ponte Miluio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant. Rem omnem aperit, cuius gratia mittebantur. Cetera uti facto opus sit, ita agant, permittit illis homines militares, sine tumultu præsidij collocatis, sicuti præceptum erat, occulte pontem obsident. Postquam ad id loci legati cum Vulturio uenerunt, & simul utriusque clamor exortus est, Galli cito cognito consilio, sine mora prætoribus se tradunt. Vulturio primo cohortatus ceteros, gladio se à multitudine defendit, deinde ubi à legatis desertus est, multa prius de salute sua Promptinium obtestatus, quod ei notus erat, postremo timidus, ac uitæ diffidens, uelut hostibus sese prætoribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuncios consuli declarantur. At illum

Voluit enim ciuium causam uideri, quæ ageretur, proinde cum seruis concandanda non uidebatur, quæ res minus suspecta esset.

Allobroges per insidias capti.

illū ingens cura, atq; letitia simul occupauere. Nam letabatur intelligens, coniuratione patefacta, ciuitatem periculis ereptam esse. Porro autē anxius erat, dubitans in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis, quid facto opus esset, pœnam illorum sibi oneri, impunitatem perdundæ Reip. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemq; Q. Ceparium Terracinensem, qui in Apuliam ad concitanda seruitia proficisci parabat, cæteri sine mora ueniunt. Ceparius paulo ante domo egressus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quod prætor erat, ipse manu tenens in Senatum perducit. Reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ uenire iubet, eò Senatum aduocat, magnaq; frequentia eius ordinis, Vulturium cum legatis introducit. Flaccum prætorem scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodem afferre iubet. Vulturius interrogatus de itinere & de literis, postremo quid, aut qua de causa consilij habuisset. Primo fingere, alia dissimulare de coniuratione: post, ubi fide publica dicere iussus est, omnia uti gesta erant, aperit: docetq; se paucis ante diebus à Gabinio, & Cepario socium accitum, nihil amplius scire, quàm legatos, tantummodo audire solitum, ex Gabinio, P. Antonium, Seruium Syllam, L. Vargunteium, multos præterea in ea coniuratione esse. Eadem Galli fatentur. At Lentulum dissimulantem coarguunt, præter literas sermonibus, quos

Futurum ut se magna inuidia oneraret si de tantis ciuib. sumpsisset supplicium: id qd & postea consul Piso proscripto Cicerone interrogat⁹ sniam, respondit, si bi nimitū crudellem uideri in ciues.

Fide publica dicere, mitgeleit.

Signa sua. i.
figilla.
*Coniurati
coniiciuntur
in carcerē.

bus, quos ille habere solitus erat ex libris Sybillinis, regnum Romæ tribus Cornelijs portendi, Cinnam atq; Syllam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri: Præterea ab incenso Capitolio, illum esse xx. annū, quem sæpe ex prodigijs Aruspices respondissent bello ciuili cruentū fore. Igitur perlectis literis cum prius omnes signa sua cognouissent, Senatus decreuit, uti abdicato magistratu Lætulus, itemq; cæteri in liberis custodijs haberentur, itaq; Lætu. P. Lentulo Spintheri, qui tū ædilis erat, Cethegus Quinto Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Gn. Terentio senatori traduntur. Interea plebs cōiuratione patefacta, quæ primo cupida nouarum rerū bello nimis fauebat, mutata mente, Catilinæ consilia execrari, Ciceronem ad cælum tollere, ueluti ex seruitute erepta, gaudiū atq; lætitiā agitabat. Namq; alia belli facinora, prædæ magis, quàm detrimento fore. Incendiū uero crudele, immoderatū, ac sibi maxime calamitosum putabat, quippe cui omnes copię in usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eum diem quidā Lucius Tarquinius ad senatū adductus erat, quem ad Catilinam proficiscentem retractum ex itinere aiebant. Is cū se diceret indicaturū de coniuratione, si fides publica data esset, iussus à consule, quæ sciret edicere, eadē ferè, quæ Vulturcius, de paratis incendijs, de cæde bonorum, de itinere hostium senatum edocet. Præterea se missum à Mar. Crasso, qui

qui Catilinæ nunciaret, ne eū Lentulus, & Cethegus
alijq; de coniuratione deprehensi terrerēt. Eoq; ma-
gis properaret ad urbem accedere, quò ceterorum
animos reficeret, & illi facilius è periculo eriperens-
tur. Sed ubi Tarquinius Crassum nominauit hominē

*Crassus no-
minatus in-
ter coniura-
tos.

nobilem, maximis diuitijs, summa potentia: alij rem
incredibilē rati, pars, tametsi uerū existimabant, tas-
men quia in tali tempore tanta uis hominis magis le-
niunda, quàm exagitanda uidebatur, pleriq; Cras-
so ex priuatis negotijs obnoxij, conclamant indi-
cem falsum esse, deq; ea re postulant, uti referatur.

Vt referatur
de indice, ha-
berine indi-
cis loco, aut
pro uero de-
beat.

Itaq; consulente Cicerone, frequens senatus decre-
uit, Tarquiniij indicium falsum uideri, eumq; in uin-
culis retinendum, neq; amplius potestatem sui facun-
dam faciendi, nisi de eo indicaret, cuius consilio tan-
tam rem esset mentitus. Erant eo tempore, qui exis-
timarent indicium illud à P. Antonio machinatum,
quo facilius appellato Crasso per societatem pericu-
li, reliquos illius potentia tegetet. Alij Tarquini-
um immissum à Cic. aiebant, ne crassus more suo su-
scepto malorum + patrociniis Rempub. conturbaret.

+patrociniis

Ipsam Crassum ego postea prædicantem audiui, tan-
tam illam contumeliam sibi à Cic. paratam. Sed iisdē
temporibus Qu. Catulus, & Gn. Piso neq; precibus
neq; gratia, neque precio Cicer. impellere potuere,
uti per Allobroges, aut per alium indicem C. Cæs-
sar falso nominaretur. Namq; uterq; graues inimici-
tias cum illo exercebant. Piso oppugnatus in iudi-
cio

*Inimicitia
Catuli & Pi-
sonis cum
Cæsare.

C ij cio

cio pecuniarum repetundarum, propter cuiusdam Transpadani supplicium iniustum. Catulus ex petitione pōtificatus odio incensus, quod extrema etate maximis honoribus usus, ab adolescentulo Cæsare uictus discesserat. Res autem opportuna uidebatur,

Simile uero quod is priuatim egregia liberalitate, publice maximis muneribus grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi sigillatim circumuendo, atque ementiendo, quæ se ex Vulturio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi inuidiam confluauerant, usque adeo, ut nonnulli equites Rom. qui præsidij causa cū telis erant, circum ædem Concordiæ, seu periculi magnitudine, seu animi mobilitate impulsæ, quo studium suum in Rep. clarius esset, egredienti ex Senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & Tito Vulturio, cōprobato eorum indicio, præmia decernuntur, Libertini & pauci ex cliētibus Lentuli, diuersi itineribus opifices, atque seruitia in uicis ad eum eripiendum sollicitabant. Partim exquirebant duces multitudinum, qui precio Rempub. uexare soliti erant. Cethegus autem per nuntios, familiam, atque libertos suos electos, & exercitatos orabat in audaciam, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent. Consul ubi ea parari cognouit, dispositis præsijs, uti res atq; tempus monebat, conuocato Senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant.

Simile uero
confinigi pos
se qd in ma
gno ære esset
C. Cæsar.

Qui ex ser
uis manumif
si sunt, Liber
tini dicuntur.

Sed

sed eos paulo ante frequens Senatus iudicauerat cōtra Remp. fecisse. Tunc D. Iunius Syllanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul designatus erat, de his qui in custodijs tenebantur, & praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Qu. Annio, si deprehēsi forent, supplicium sumendum decreuerat. Isque postea permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tiberij Neronis iturum se dixerat, quod de ea re, praesidijs additis, referendum esse se cēsuerat. Sed Caesar, ubi ad eum uentū est, rogatus à consule sententiā, huiuscemodi uerba locutus est.

* Morē rogādarū sententiarū. Vide in Gel. li. 4. cap. 10. Id est, se simpliciter probaturum sententiam.

CAESARIS ORATIO.

OMneis homines. P. C. qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia uacuos esse decet. Haud facile animus uerum prouidet, ubi illa officium, neque quisquam omnium libidini simul & usui paruit: ubi intenderis, ingenium ualet, si libido possidet, ea dominatur, animus nihil ualet. Magna mihi copia est memorandi. P. C. qui reges, aut qui populi, ira aut misericordia impulsī, male consuluerunt. Sed ea malo dicere, quae maiores nostri contra libidinem animi sui, recte atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum ciuitas, magna atque magnifica, quae Po. Ro. opibus creuerat, infida atque aduersa nobis fuit. Sed postquam bello confecto de Rhodijs consultum est, maiores nostri ne quis diuitiarū magis, quàm iniuriæ causa bellum inceptum diceret,

Insinuatio qua simul suspicionem cōceptam de se purgat, et ad equitatē iudicium animos deflectit.

* Odio & amicitia uacare debēt quī de rebus dubijs cōsultāt.

Rhodiorum ciuitas opulentissima.

*Ab myrtilis
et pice
Sunt*

C. iij impus

¶ Ita impunitos eos dimiserunt. + Item bellis Punicis omnibus, cum saepe Carthaginenses in pace, & per inducias multa nefaria facinora fecissent, nunquam ipsi per occasionem talia fecere, magis, quid se dignum foret, quam quod in illos iure fieri posset, querebant. Hoc item uobis prouidendum est. P.C. ne plus apud uos ualeat P. Lentuli, & ceterorum scelus, quam uestra dignitas, neue magis ira uestrae cōsulatis, quam fama. Nam si digna pœna pro factis eorum reperiretur, nouum consilium approbo. Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exuperat, his utendum censeo quae legibus cōparata sunt. Pleriq; eorum, qui ante me sententias dixerunt, cōposite ac magnifice casum Reip. miserati sunt, quae belli saeuitia esset, quae uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros, diuelli liberos à cōplexu parētum, matres familiarum pati, quae uictoribus collibuisse, Phana, atq; domos spoliari, caedem, incendia fieri. Postremo armis, cadueribus, cruore atque luctu omnia compleri. Sed per deos immortales, quò illa oratio pertinuit, an ut uos infestos coniurationi faceret? scilicet quem res tanta, atque tam atrox non permouit, eum oratio accenderet? non ita est, neque cuiquam mortalium iniuriae suae paruae uidentur, multi eas grauius aequo habuere. Sed alijs alia licentia est. P.C. qui demissi in obscuro uitam agunt, si quid iracūdia deliquere, pauci sciunt, fama atq; fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio praediti, in excelsa aetate

Propositio.

Schema quo
 eleuat autho-
 ritatem alio-
 rum, qui cō-
 tra coniura-
 tos dixerant
 sententias li-
 beriores.

¶ Cuiq; gra-
 ues uidentur
 suae iniuriae.
 Primum ar-
 gumētum à
 decoro perso-
 nae, uos qui
 in imperio,

tena

tem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. Ita etiam iusta
 in maxima fortuna minima licentia est, neque stude- pœnam tem-
 re, neque odisse, sed minime irasci decet. Quæ apud perare con-
 + alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atq; uenit, ne cru-
 crudelitas appellatur. Equidem ego sic existimo. P. delitas esse
 C. omnes cruciatus minores, quàm facinora aliorum uideatur, po-
 esse. Sed pleriq; mortales postrema meminere, et tilius quã pœ-
 in hominibus impijs sceleris eorum obliti, differunt + illos.
 de pœna, si ea paulo sæuior fuerit. D. Syllanum uis-
 rum fortem atque strenuum certe scio, quæ dixe-
 rit, studio Reip. dixisse, neq; illum in tanta re gras-
 tiam, aut inimicitias exercere, eos mores, eamq; mos-
 destiam uiri cognoui. Verũ sententia eius nõ uidetur
 mihi crudelis. Quid enim in tales hoïes crudele fie-
 ri potest? sed aliena à Republica nostra uidetur.
 Nam profecto aut metus, aut iniuria te subegit Sylla-
 ne consulem designatum, genus pœnæ nouum decer-
 nere. De timore autem superuacaneũ est differere,
 cum præsertim diligentia clarissimi uiri consulis tan-
 ta sint præsidia in armis. De pœna possum equidem A cõditione
 dicere, id quod res habet, in luctu atq; miserijs, mor- pœnæ q. d.
 tem ærumnarum requiem, non cruciatum esse, eam qd uti hoc
 cuncta mortalium mala dissoluere, ultra neq; curæ, genere pœnæ
 neq; gaudio locũ esse. Sed per Deos immortales quã nolint, nõ cõ-
 obrẽ in sententiã non addidisti, uti prius uerberibus iuratorum
 in eos animaduertetur? an quia lex Portia uetat, causa sed rei
 aut alie leges? Item condemnatis ciuibus non ani- pub. causa
 mam eripi, sed exilium permitti iubent. An quia gra nolunt.
 la dissoluit.

• Ciue Ro-
manū uerbe-
rib⁹ nō cēdi.

A consequē-
tibus.

Ab exēplo.
• Triginta
tyrāni Athe-
niensium.

Aliud exem-
plum.
• Damasipp⁹
• Syllē pro-
scriptio.

uius est uerberari quā necari? Quid aut acerbū aut
nimis graue est in homines tanti facinoris conui-
ctos? Sin quia leuius est, quī conuenit in minori ne-
gotio legem timere, cum eam in maiori neglexeris?
At enim quis reprehendet, id quod in paricidas Rei
pub. decretum erit? tempus, dies, fortuna, cuius libi-
do gentibus moderatur, illis merito accidet quicquid
euenerit. Ceterum uos Patres. C. quid in alios status
tis, consyderate. Omnia mala exempla, ex bonis ini-
tjis orta sunt. Sed ubi imperium, ad ignaros ciues,
aut minus bonos peruenit, nouum illud exemplum
ab dignis & idoneis, ad indignos & non idoneos
transfertur. Lacedæmonij deuictis Atheniensibus
triginta uiros imposuere, qui Remp. eorum tracta-
rent. Hi primo cœpere pessimum quenque, & omni-
bus inuisum indemnatum necare. Ea populus leta-
ri, merito dicere fieri. Post ubi licentia paulatim cre-
uit, iuxta bonos & malos libidinoſe interficere, cæ-
teros metu terrere. Ita ciuitas seruitute oppressa,
stultæ lætitiæ graues poenas dedit. Nostra memoria
uictor Sylla, cum Damasippum & alios huiuscemo-
di, qui malo Reip. creuerant iugulari iussit. Quis nō
factū eius laudabat? homines scelestos & factiosos,
qui seditiōibus Remp. exagitauerant, merito neca-
tos aiebant. Sed ea res, magnæ initium cladis fuit.
Nam uti quisque, aut domum aut uillam, postremo
uas, aut uestimentum alicuius concupiuerat, dabat
operam, ut is in proscriptorū numero esset. Ita illi,
quibus

quibus Damasippi mors letitiæ fuerat, paulopost ipsi trahebantur, neque prius iugulandi finis fuit, quàm Sylla omnes suos diuitijs expleuit. Atque ego hoc nō in M. Tullio, neq; his temporibus uereor, sed in magna ciuitate multa & uaria ingenia sunt. Postest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, aliquid falsum pro uero credi, ubi hoc exemplo per Senatus decretum, consul gladium eduxerit, quis illi finem statuet? aut quis moderabitur? Maiores nostri Patres. C. neq; consilij, neq; audaciæ unquam egerunt: neq; illis superbia obstabat, quo minus aliena instituta, si modo proba erant, imitarētur. Arma atq; tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum, à Thuscis pleraq; sumpserunt. Postremo quod ubiq; apud socios aut hostes idoneum uidebatur, cum summo studio domi exequēbatur. Imitari, quàm inuidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues, de cōdemnatis summum supplicium sumebant. Postquàm Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualere, circumueniri innocentes, alia huiuscemodi fieri cœpere, tūc lex Portia, aliæq; leges paratæ sunt, quibus legibus exilium damnatis permissum est. Hanc ego causam. P. C. quo minus nouum cōsiliū capiamus, in primis magnam puto. Profecto uirtus, atq; sapientia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantum imperium fecere, quàm in nobis, qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur, eos

Occupatio.

A maiorum exemplo.

*Arma à Samnitibus, insignia magistratuum à Thuscis. Vide Liuiū & Valeriū Maximum.

Peroratio.

Occupatio.

C V tur, eos

tur, eos dimitti, & augeri exercitum Catiline? Mihi nime. Sed ita censeo, publicandas eorum pecunias, ipsos in uinculis per municipia habendos, quæ maxime opibus ualent. Ne quis de his postea ad senatum referat, neue cum populo agat. Qui aliter fecerit senatum existimare, eum contra Rempub. & sa-

Obtinuisset
Cæsar trans-
ductis ad se
pluribus, ni-
si labentē or-
dinē confir-
masset

Attētos red-
dit à magni-
tudine caus-
sæ simul re-
prehendens
omnium su-
periorum
orationes.

Scilicet, quæ
maxime fa-
ceretis, si esse-
tis boni ci-
ues.

lutem omnium facturum. Postquam Cæsar dicendi finem fecit, cæteri uerbo, alius alij uarie assentiebantur. At M. Portius Cato rogatus sententiam, huiusce modi habuit orationem.

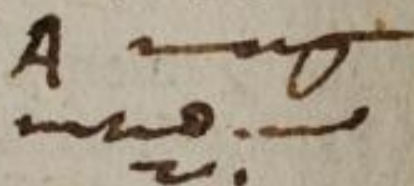
ORATIO M. CATONIS.

Longe alia mihi mens est P. C. cum res, atq; pericula nostra considero, & cū sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi differuisse uidentur, de pœna eorum, qui patriæ, parentibus, aris atq; focis suis bellum parauere. Res autem monet, cauere ab illis magis, quàm quid in illos statuamus, consultare. Nam cætera maleficia, tum persequare ubi facta sunt: hoc nisi prouideris, ne accidat, ubi euenit, iudicia frustra implores. Capta urbe, nihil fit reliqui uictis. Sed per Deos immortales uos ego appello, qui semper domos, uillas, signa, tabulas uestras pluris, quàm Rempub. fecistis, si ista cuiuscunque modi sint quæ amplexamini, retinere: si uoluptatibus uestris otium præbere uultis, expergiscimini aliquãdo, & capeßite Rempub. Non nunc agitur de uectigalibus, neque de sociorum iniurijs, libertas & anima nostra in dubio est. Sæpenumero, P. C. multa uerba in

ba in hoc ordine feci, sæpe de luxuria atq; auaritia nostrorum ciuium questus sum, multosq; mortales ob eam caussam aduersos habeo, qui mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiã fecissem, haud facile alterius libidini malefacta condonabam. Sed ea tametsi uos parui pendebatis, tamen Respubli. firma erat, opulentia negligentiam tolerabat. Nunc uero non id agitur, bonis ne an malis moribus uiuamus, neque quantum, aut quàm magnificum imperium Romani populi sit. Sed hæc, cuiuscunque modi uidentur, nostra an nobiscum una hostium, futura sint, hic mihi quisquam mansuetudinem, & misericordiam nominat? Iam pridem equidem nos uera uocabula rerum amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo uocatur, eo Respub. in extremo sita est. Sint sanè quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus ærarij. Ne illi sanguinem nostrum largiantur, & dum paucis sceleratis parcunt, bonos omneis perditum eant. Bene & cõposite. C. Cæsar paulo ante in hoc ordine de uita & morte differuit, credo falsa existimans ea quæ de inferis memorantur, diuerso itinere malos à bonis, loca tetra, inculta, scæda atq; formidolosa habere. Ita que censuit pecunias eorũ publicandas, ipsos per municipia in custodijs habendos, uidelicet timens, ne si Romæ sint, aut à popularibus coniurationis, aut à multitudine conducta, per uim eripiantur. Quasi

uero

*Gratiam facere delicti.

A

A tempore.

Reiectio.

*Vitiorum quædam speciosa uocabula.

Mutatio nominis.

Concessio.

Propositio cõtinens narrationem sententiæ Cæsaris.

Argumenta
tur p̄ diuersa
sentētia à cō
sequētibus. i.
ab expecta
tione huius
iudicij.

ΓΥΩΜΗ
Qualē oportet
esse bene cōstitutā
ciuitatem.

ἑστῶτος ἂν
circumstantijs.

uero mali, atq; scelesti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam sint, aut non ibi plus posset audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. Quare uanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit, si in tanto omnium metu solus non timet, eo magis refert, me mihi, atq; uobis timere. Quare cum de P. Lentulo, cæterisq; statuetis, pro certo habetote, uos simul de exercitu Catilinæ, & de omnibus coniuratis decernere. Quanto uos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Si paululum modo uos languere uiderint, iam omnes feroces aderūt. Nolite existimare maiores nostros armis Rēp. ex parua magnam fecisse: si ita res esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus, quippe sociorum, atq; ciuium, præterea armorum, atque equorum maior nobis copia, quàm illis est. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt. Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neq; delicto, neq; libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atq; auaritiā, publice egestatem, priuatim opulentiam, laudamus diuitias, sequimur inertiam. Inter bonos & malos nullum discrimen est. Omnia uirtutis præmia ambitio possidet: neque mirum, ubi uos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi uoluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ seruitis. Eo fit, ut impetus fiat in uacuum Remp. Sed ego hæc omitto. Coniurauere nobilissimi ciues patriam incendere. Gallorum gentem infestissimam
Roma

Romano nomini ad bellum accersunt. Dux hostium cum exercitu supra caput est: uos cunctamini, etiam nunc et dubitatis, quid intra moenia deprehensis hostibus faciatis? Misereamini censeo, deliquere homines adolescentuli per ambitionem, atque etiam armatos dimittatis. Næ ista uobis mansuetudo, et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam conuertetur. Scilicet res ipsa aspera est, sed uos non timetis eam, imò uero maxime. Sed inertia et mollitia animi, alius alium expectantes cunctamini, uidelicet Dijs immortalibus confisi, qui hanc Rempu. in maximis sepe periculis seruauere. Non uotis neque supplicijs muliebribus auxilia deorum parantur: uigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. Vbi socordiae te, atque ignauiæ tradideris, nequicquam Deos implores: irati, infestique sunt. Apud maiores nostros Aulus Manlius Torquatus, bello Gallico filium suum, quod is contra Imperium in hostem pugnauerat, necari iussit, atque ille egregius adolescens, immoderate fortitudinis, morte poenas dedit. Vos de crudelissimis paricidis quid statuatis cunctamini? uidelicet cætera uita eorum huic sceleri obstat. Verum parcite dignitati Lætuli, si ipse pudicitiae, si fame suae, si Dijs, aut hominibus unquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiae, nisi iterum iam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Ceparo loquar? quibus si quidquam pensi unquam fuisset, non ea consilia de Rep. habuissent. Postremo, P.

C. si

εἰρωμνία.

Occupatio.

*Vna cum dijs mouenda est manus: ut in puerbio est.

ΓΥΩΜΗ

Ab exemplo adeoque a maiore.

*Genutium Metium. Liuius ab urbe condita li. 8.

A persona quod de eis expectandum sit si dimittatur.

Si Resp. tantum malum perferre posset.

Orationis finis.

Censere proprie Senatus uerbum fuit.

Quod mihi argumentum erat, uiribus non constitutum imperium.

*Cū Gallis non pro gloria sed salute pugnatum est, ut in Jugur.

C. si me hercle peccato locus esset, facile paterer uos ipsa re corrigi, quoniam uerba mea contemnitis. Sed undique circumuenti sumus. Catilina cum exercitu in faucibus urget. Alij intra moenia, atq; in sinu urbis sunt hostes: neque parari neque consuli quicquam potest occulte, quo magis properandum est. Quare ita censeo, cum nefario consilio sceleratorum ciuium Resp. in maxima pericula uenerit, hiq; indicio T. Vulturij, & legatorum Allobrogum conuicti, confessiq; sint, caedem, incendia, aliaq; se foeda, atque crudelia facinora in ciues, patriamq; parauisse, de confessis sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum. Postquam Cato assedit, consulares omnes, itemq; Senatus magna pars, sententiam eius laudant, uirtutem animi ad coelum ferunt. Alij alios increpantes, timidos uocant. Cato Magnus, atque clarus habetur. Senatus decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi multa legenti, multaq; audienti, quae populus Roma. domi, militi, eq; mari, atque terra praecleara facinora fecit, forte libuit attendere, quae res maxime tanta negotia sustinisset. Sciebam saepenumero Po. Rom. parua manu cum magnis legionibus hostium contemdisse, cognoueram paruis copijs bella gesta cum opulentis Regibus. Ad hoc saepe fortunae uiolentiam tolerauisse, facundia Gracos, gloria belli Gallos, Romanos ante fuisse. Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum ciuium egregiam uirtutem cuncta patrauisse,

wisse,

vuisse, eoq; factum, uti diuitias paupertas, multitudi-
nem paucitas superaret. Sed postquam luxu, atque
desidia ciuitas corrupta est, rursus Respu. magnitu-
dine sua Imperatorum, atque magistratum vitia su-
stentabat. Ac ueluti effœta parentum multis tempe-
statibus, haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus
fuit. Sed mea memoria ingenti uirtute, diuersis mo-
ribus fœre duo uiri M. Cato, & C. Cæsar, quos
quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit
consilium, quin utriusq; naturam & mores, quantum
ingenio possem, aperirem.

COMPARATIO M. CATO-
NIS, & C. CÆSARIS.

Igitur his genus, ætas, eloquentia propè equalia
fœre. Magnitudo animi par, item gloria, sed alia
aliq. Cæsar beneficijs, ac munificentia magnus habebatur,
integritate uitæ Cato. Ille mansuetudine, &
misericordia clarus factus est, huic seueritas dignita-
tem addiderat. Cæsar dando, subleuando, ignoscendo,
Cato nihil largiendo gloriam adeptus est. In altero
miseris profugium erat, in altero malis pernities.
Illius facilitas, huius cōstantia laudabatur. Postremo
Cæsar in animū induxerat, laborare, uigilare negotijs
amicorum intentus, sua negligere, nihil denegare,
quod dono dignum esset, sibi magnum imperium,
exercitum, nouum bellum exoptabat, ubi uirtus eius
enitescere posset. At Catoni studium modestiæ, & de
coris, sed maxime seueritatis erat. Non diuitijs cum
diuite

Sæueritas in
Catone.

ΓΥΩΜΗ.
 *Esse quā uideri bonus malebat.

*Tullianum

*Lētulo frāgitur gula laqueo.

diuite, nec factione cum factioso, sed cū strenuo uirtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat: esse, quā uideri bonus malebat. Itaq; quo minus gloriam petebat, eo magis illam adsequabatur. Postquā, uti dixi, Senatus in Catonis sententiam discessit, Consul optimum factu ratus, noctem, quæ instabat, ante capere, ne quid eo spatium nouaretur. Triumuiros quæ ad supplicium postulabat, parare iubet. Ipse dispositis præsijs, Lentulum in carcerem deducit, cæteris idem fit per prætores. Est locus in carce, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderit ad leuam circiter xij. pedes humi depressus, eum muniunt undique parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atq; terribilis eius facies est. In eum locum postquā demissus est Lentulus, iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille Patritius ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare Imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisq; suis exitium uitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo supplicium sumptum est.

DUm ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quā & ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortes pro numero militū complet. Deinde, ut quisq; uoluntarius, aut ex socijs in castra uenerat, æqualiter distribuerat, ac breui spatium legiones numero hominum expleuerat, cū
 initio

initio duobus non amplius milibus habuisset. Sed ex
 omni copia circiter pars quarta erat militaribus ar-
 mis instructa: ceteri ut quenq; casus armauerat, spars
 ros, aut lanceas, alij præacutas sudes portabant. Sed
 postquam Antonius aduentabat cum exercitu, Cati-
 lina per montes iter facere, modo ad urbem, modo
 Galliam uersus castra mouere, hostibus occasionem
 pugnandi non dare: sperabat propediem magnas co-
 pias sese habiturum, si Romæ socij incepta patrauis-
 sent. Interea seruitia repudiabat, cuius initio ad eum
 magnæ copię concurrebant, opibus cōiurationis fre-
 tus, simul alienum suis rationibus existimans uideri,
 caussam ciuium cum seruis fugitiuis communicasse.
 Sed postquam in castra nuncius peruenit, Romæ con-
 iurationem patefactam, de Lentulo & Cethego, cæ-
 terisq; quos supra memorauimus, supplicium sumptum,
 plerique quos ad bellum spes rapinarum, aut nouarum
 rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos
 Catilina per montes asperos magnis itineribus in a-
 grum Pistoriensem adducit: eo consilio, uti per trami-
 tes occulte perfugerent in Galliam transalpinam. At
 Qu. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro
 Piceno præsidebat, ex difficultate rerum eadem illa
 existimans, quæ supra diximus, Catilinam agitare.
 Igitur, ubi iter eius ex profugis cognouit, castra pro-
 pere mouit, ac sub ipsis radicibus montium confedit,
 qua illi descensus erat in Galliam properanti. Neque
 tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno

D

exercitu

exercitu locis æquioribus expeditos in fugam seque-
retur. Sed Catilina, postquã uidet montibus, atq; co-
pijs hostium se clausum in urbe res aduersas, neq; fu-
gæ, neq; præsidij ullam spem, optimũ factu ratus, in
tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio
quàm primum conflagere. Itaq; concione aduocata,
huiuscemodi orationem habuit.

ORATIO CATILINAE.

Insinuatio à
causa cur pu-
tauerit ad-
hortãdos.

Compertum habeo milites, uerba uirtutem nõ
addere, neq; ex ignauo strenuum, neq; fortem
ex timido exercitum Imperatoris oratione fieri,
quanta cuiusq; animo audacia natura, aut moribus
inest, tanta in bello patere solet. Quem neq; gloria,
neq; pericula excitant, nequicquam hortere, timor
animi auribus officit. Sed ego uos quo pauca mone-
rem aduocaui, simul uti causam mei consilij aperirẽ.

Narratio. Scitis equidem milites socordia, atq; ignauia Lentu-
li quantam ipsi, nobisq; cladem attulerit, quoq; mo-
do dum ex Vrbe præsidia operior, in Galliam profi-
cisci nequiuerim. Nũc uero quo loco res nostræ sint,
iuxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium

Propositio. duo, unus ab Vrbe, alter à Gallia obstant. Diutius in
his locis esse, si animus maxime ferat, frumenti atq;
aliarum rerum egestas prohibet, quocunq; ire plas-
cet, ferro iter aperiendum est. Quapropter uos mo-
neo, uti forti, atq; parato animo sitis, & cum præliũ
inibitis, memineritis uos diuitias, decus, gloriam, præ-
terea libertatem, atq; patriã in dextris uestris por-
tare

tare. Si uincimus, omnia nobis tuta erunt, cōmeatus
 abunde, municipia, atq; Colonia patebunt. Si metu
 cesserimus, eadem illa aduersa fient, neq; locus, neq;
 amicus quisquam teget, quem arma non texerint.
 Præterea milites, non eadem nobis, & illis necessi-
 tudo impendet, nos pro patria, pro libertate, pro
 uita certamus. Illis superuacaneum est pugnare pro
 potentia paucorum: quo audacius aggredimini, me-
 mores pristinae uirtutis: licuit nobis cum summa
 turpitudine in exilio ætatem agere. Potuistis non
 nulli Romæ amissis bonis alienas opes spectare, quia
 illa fœda, atque intoleranda uiris uidebantur, hæc
 sequi decreuistis, si hæc relinquere uultis, audacia
 opus est. Nemo nisi uictor pace bellum mutauit.
 Nam in fuga salutem sperare, cum arma, quibus cor-
 pus tegitur, ab hoste auerteris, ea uero dementia
 est. Semper in prælio ijs est maximum periculum,
 qui maxime timent, audacia pro muro habetur.
 Cum uos consydero milites, & cum facta uestra
 estimo, magna me spes uictoriae tenet, animus, æ-
 tas, uirtus uestra me hortantur. Præterea necessi-
 tudo, quæ etiam timidos fortes facit. Nam multitu-
 do hostium, ne nos circumuenire queat, prohibent
 angustiae loci. Quod si uirtuti uestræ fortuna inuis-
 derit, caute ne inulti animam amittatis, neu capti
 sicuti pecora potius trucidemini, quã uirorum mo-
 re pugnantem, cruentam atq; luctuosam uictoriam
 hostibus relinquatis.

Cōfirmatio:
Contentio.

A causa pu-
gnandi.

A decoro.

Durat bellū
donec ui-
cerit.

Epilogus.
*Audaces
em fortuna
iuuat.

Ab occasiōe.

Verba despe-
rantis.

D ij HAEC

Hoc factum
est ex discipuli
na militari
Romana,
qua periculi-
tante pedite
solebat opē
ferre eques
relictis eqs.

Proter aqui-
lā, antiquus
mos loquēdi

HAEC ubi dixit, paululum commoratus signa
canere iubet, atq; instructos ordines in locū
equum deducit. Deinde remotis omnium equis quo
militibus ex equato periculo animus amplior esset,
ipse pedes exercitum pro loco, atque copijs instruit.
Nam uti planicies erat inter sinistros montes, &
ab dextera rupe aspera, octo cohortes in fronte con-
stituit. Reliquorum signa in subsidijs arctius collo-
cat, ab his centuriones omnes lectos & euocatos.
Præterea ex gregarijs militibus, optimum quenque
armatum in primam aciem subducit. C. Manlium in
detra, Fesulanum quendam in sinistra parte curas-
re iubet. Ipse cum liberis, & colonis propter Aquila-
m assistit, quam bello Cymbrico C. Marius in exer-
citu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. An-
tonius pedibus æger, quod prælio adesse nequibat,
M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortes
ueteranas, quas tumultus causa conscripserat in
fronte, post eas cæterū exercitum in subsidijs locat.
Ipse equo circumiens, unumquenque nominans, ad-
pellat, hortatur, rogat, ut meminerint se cōtra latro-
nes inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atq; fo-
cis suis certare. Homo militaris, quod amplius xxx.
annis tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut præ-
tor, cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque
ipso factaq; eorum fortia nouerat, ea commemoran-
do militū animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus
exploratis, Petreius tuba signū dat, cohortes paula-
tim ince-

tim incedere iubet, idem facit hostium exercitus.
 Postquam eò uentum est, unde à ferentarijs præliū ^{*Ferentarij.}
 committi posset, maximo clamore infestis signis utri
 que concurrunt, pila omittunt, gladijs res agitur.
 Veterani pristinae uirtutis memores, cominus acri-
 ter instare. Illi haud timidi resistunt, maxima ui cer-
 tatur. Interea Catilina cū ex editis militibus in pri-
 ma acie uersari, laborantibus succurrere, integros
 pro saucijs arcessere, omnia providere, multum ipse
 pugnare, saepe hostem ferire: strenui militis, & boni
 imperatoris officia simul exequebatur. Petreius, ubi
 uidet Catilinam contra, ac ratus erat, magna ui con-
 tendere, cohortem prætoriam in medios hostes in- <sup>Prætoriani
milites die
redlichen.</sup>
 ducit, eosq; perturbatos, atq; alios alibi resistentes
 interficit. Deinde utrinque ex lateribus cæteros ag-
 greditur. Manlius & Fesulanus in primis pugnan-
 tes cadunt. Postquam fusas copias, seq; cum paucis
 relictum uidet Catilina memor generis atque pristi-
 nae suae dignitatis, in confertissimos hostes incurrit, <sup>Catilina cō-
foditur.</sup>
 ibiq; pugnans confoditur. Sed confecto prælio, tum
 uero cerneret quanta audacia, quantaque uis animi
 fuisset in exercitu Catilinae. Nam ferè quem quisque
 pugnando locum uiuus ceperat, eum amissa anima
 corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors
 prætoria disiecerat, paulo diuersius iacebant. Sed <sup>Nemo habe-
bat fugientis
indiciū.</sup>
 omnes tamen aduersis uulneribus conciderant. Cati-
 lina uero longe à suis inter hostium cadauera reper-
 tus est, paululum adhuc etiam spirans, ferociamq;

D iij animi,

Vt nemo caperetur ciuis ingenuus.

animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Postremo ex omni copia, neq; in praelio, neq; in fuga, quisquam ciuis ingenuus captus est, ita cuncti suae, hostiumq; uite iuxta pepercerant. Neq; tamen exercitus Po. Ro. letam, aut incruentam uictoriam adeptus erat, nam strenuissimus quisq;, aut occiderat in praelio, aut grauer vulneratus discesserat. Multi autem, qui ex castris uisendi, aut spoliandi gratia processerant, uolentes hostilia cadauera, amicum alij, pars hospitem, aut cognatum reperiebant. Fuisse itē qui inimicos suos cognoscerent, ita uarie per omnem exercitum letitia, moeror, luctus, atq; gaudia agitabantur.

F I N I S.

CRISPUS

SALVSTII DE BELLO

Iugurthino, Liber.

Theophrastus, nouer-
cam potius
quā matrem
dicebat natu-
ram esse.
Orditur à lo-
co cōmuni,
de hominis
natura, unde
postea ratio
nem otij red-
dit.

ALSO queritur de natura sua
genus humanum, quod imbecilla,
atque æui breuis sorte pos-
tius, quā uirtute regatur. Nam
contra reputando, neque maius
aliud, neque præstabilius inue-
nias, magisq; nature industriam hominum, quā
uim.

uim, aut tēpus deesse. Sed dux, atq; imperator uite
 mortaliū, animus est. Qui ubi ad gloriā, uirtutis uia
 grassatur, abunde pollens, potensq; , & clarus est,
 neq; fortunæ eget. Quippe quæ probitatem, indu-
 striā, aliasq; bonas artes, neq; dare, neq; eripere cui-
 quā potest. Sin captus prauis cupidinibus, ad iner-
 tiā, & uoluptates corporis pessundatus est, perni-
 ciosa libidine paulisper usus, ubi per socordiam tem-
pus uires, etas, ingeniū defluxere, naturæ infirmitas
accusatur, suam quiq; culpā autores, ad negotia trās-
ferunt. Quod si hominibus bonarū rerū tanta cura
 esset, quāto studio aliena, ac nihil profutura multūq;
 etiam periculosa petunt, neq; magis regerentur case-
 bus, q̄ regerent casus, & eò magnitudinis procede-
 rent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam
 uti genus hoīm compositum è corpore, et anima est,
 ita res cunctæ, studiaq; omnia nostra corporis alia,
 alia animi naturā sequuntur. Igitur præclara facies,
 magnæ diuitiæ, ad hoc uis corporis, & alia huiusces-
 modi oīa breui dilabūtur. At ingenij egregia facino-
 ra, sicuti anima, immortalia sunt. Postremo corporis
 & fortunæ bonorū, uti initiū, sic finis est. Omniaq;
 orta occidunt, & aucta senescunt. Animus incorru-
 ptus, æternus, rector humani generis, agit, atq; habet
 cuncta, neq; ipse habetur. Quo magis prauitas eorū
 admirāda est, qui corporis dediti gaudijs, per luxū,
 atq; ignauiā etatē agunt. Ceterū ingeniū, quo neq;
 melius, neq; amplius aliud in natura mortaliū est, in-

*Animi bo-
na æterna.

Nō est obno-
xius morta-
litati anim⁹.

D iij cultu,

De otio suo

• **Mutatioes
portendunt
hostilia.**

De historia.

**Vide li. i. de
Oratore Ci-
ceronis.**

cultu, atq; socordia torpescere sinunt : cum præse-
tim tam multe, uariæq; artes sint animi, quibus sum-
ma claritudo paratur. Verum ex his magistratus, et
imperia, postremo omnis cura rerum publicarum,
minime mihi hac tempestate cupienda uidentur, quo-
niam neq; uirtuti honos datur, neq; illi, quibus per
fraudē ius fuit, utiq; tuti, aut eo magis honesti sunt.
Nam ui quidem regere patriam, aut parentes, quan-
quàm & possis, & delicta corrigas, tamen importu-
num est, cum præsertim omnes rerum mutationes
cædem, fugam, aliaq; hostilia portendant. Frustra au-
tem niti, neq; aliud se fatigãdo, nisi odium quærere,
extremæ dementiæ est. nisi forte quem inhonesta, et
pernitiosa libido tenet, potentiæ paucorum decus, at
que libertatem suam gratificari. Cæterum ex alijs ne-
gotijs, quæ ingenio exercêtur, in primis magno usui
est memoria rerum gestarum, cuius de uirtute quia
multi dixere, prætereundum puto, Simul ne per inso-
lentiam quis existimet, memet studium meum lau-
dando extollere. Atq; ego credo fore, qui (quia des-
creui procul à Repub. ætatem agere) tãto, tamq; uti-
li labori meo, nomen inertiae imponant. Certe, qui-
bus maxima industria uidetur, salutare plebem, &
conuiujs gloriam quærere. qui si reputauerint, &
quibus ego temporibus magistratum adeptus sum, et
quales uiri idem assequi nequiuerint, & postea quæ
genera hominum in Senatum peruenerint, profecto
existimabunt me magis merito, quàm ignauia iudis-
cium

cium animi mei mutauisse: maiusq; commodum ex otio meo, quam ex aliorum negotijs Reip. uenturū. Nam sepe audiui ego Quintum Maximum, P. Scipionem, præterea ciuitatis nostræ præclaros uiros solitos ita dicere, cum maiorum imagines intuerentur, uehementissime sibi animum ad uirtutem accendi, scilicet non ceram illam, neque figuram tantam uim in sese habere, sed memoria rerum gestarum, eam flammam egregijs uiris in pectore crescere, neque prius sedari, quam uirtus eorum famam, atque gloriam adæquauerit. At contra, quis omnium est his moribus, qui non de diuitijs & sumptibus, non probitate, neq; industria cum maioribus suis contendat? Etiam homines noui, qui antea per uirtutem soliti erant nobilitatē anteuenire, furtim & per latrocinia potius, quam bonis artibus ad imperia, & honores nituntur. Perinde, quasi prætura & consulas tus atque omnia alia huiuscemodi per seipsa clara, & magnifica sint, ac nō perinde habeantur, ut eorū, qui ea sustinent, uirtus est. Verum ego liberius, altiusq; processi, dum me ciuitatis morū piget, tædetq;. Nunc ad inceptum opus redeo.

*Hoc enim nomine statuæ sunt in compitis collocatę.

Reprehensio morum.

Bellum scripturus sum quod Po. Ro. cum Iugurtha rege Numidarū gessit. Primū, quia magnū & atrox, uariaq; uictoria fuit. Deinde, quia tum primum superbiæ nobilitatis obuiam itum est, quæ contentio diuina & humana cuncta permiscuit. Eoque recordiæ processit, ut studijs civilibus bellum atque

Propositio. *Iugurtha rex Numidię Attentio.

D V uastitas

uastitas Italiae finem faceret. Sed priusquam huiusce
 modi rei initium expediam, pauca supra repetam,
 quo ad cognoscendum omnia, illustra magis, ma-
 gisq; in aperto sint. Bello Punico secundo, quo Dux
 Carthaginiensium Annibal, post magnitudinem no-
 minis Romani, Italiae opes maxime attriuerat, Ma-
 sinissa Rex Numidarum, in amicitiam receptus à
 P. Scipione, cui cognomen postea Africano ex uir-
 tute fuit, multa & præclara rei militaris facinora
 fecerat. Ob quæ, uictis Carthaginiensibus, & capto
 Syphace, cuius in Africa magnum, atq; late imperiũ
 ualuit, Populus Rom. quascunq; urbes, & agros ma-
 nu ceperat, Regi dono dedit. Igitur amicitia Masi-
 nissa bona, atq; honesta nobis permansit, sed impe-
 rij, uitæq; eius finis idem fuit. Deinde Micipsa filius
 eius regnum solus obtinuit, Manastabile, & Gulussa
 fratribus morbo absumptis. Is Adherbalem, et Hiem-
 psalem ex sese genuit, Iugurthamq; Manastabilis fra-
 tris filium, quem Masinissa, quia ortus ex concubina
 erat, priuatum reliquerat, eodem cultu quo libe-
 ros suos domi habuit. Qui ubi primum adoleuit, pol-
 lens uiribus, decora facie, sed multo maxime ingenio
 ualidus, non se luxui, neq; inertie corrumpendum
 dedit: sed (uti mos gentis illius est) equitare, iaculari,
 cursu cum equalibus certare: & cum omnes gloria
 anteiret, omnibus tamen charus esse. Ad hoc pleraq;
 tempora in uenando agere, leonem, atq; alias feras
 primas, aut in primis ferire, plurimũ facere, & mini-

muna

Narratio.
 De ortu Iu-
 gurthæ.

*Micipsa fi-
 lius Masini-
 ssa.

Studia ado-
 lescentiæ.
 Laus Iugur-
 thæ.
 Sine inuidia
 laudem inue-
 nit.

Quæ laus mo-
 destia est.

mum ipse de se loqui. Quibus rebus Micipsa, tamet-
 si initio letus fuerat, existimans Iugurthæ uirtutem
 regno suo gloriæ fore: tamen postquam hominem
 adolescentem, exacta sua ætate, & paruis liberis,
 magis, magisq; crescere intelligit, uehementer eo
 negotio permotus, multa animo suo uolebat. Ter-
 rebat cum natura mortalium auida imperij, & præ-
 ceptis ad explendam animi cupidinem. Præterea op-
 portunitas suæ, liberorumq; ætatis, quæ etiam me-
 diocres uiros spe prædæ transuersos agit. Ad hoc
 studia Numidarum in Iugurtham accensa: ex quib-
 us, si talem uirum dolis interfecisset, ne qua seditio,
 aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus
 circumuentus, ubi uidet, neque per uim, neque insi-
 dijs opprimi posse hominem, tam acceptum popula-
 ribus, quod erat Iugurtha manu promptus, et appe-
 tens gloriæ militaris, statuit eum obiectare pericu-
 lis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Nu-
 mantino Micipsa cum populo Ro. equitum atque
 peditum auxilia mitteret: sperans uel ostentando
 uirtutem, uel hostium sæuitia facile eum occasu-
 rum, præfecit Numidis, quos in Hispaniam mitte-
 bat. Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, euenit.
 Nam Iugurtha, ut erat impigro, atq; acri ingenio,
 ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperas-
 tor erat, & morem hostium cognouit, multo labore,
 multaq; cura, præterea modestissime parendo, & sæ-
 pe obuiam eundo periculis, in tantam claritudinem
 breui

Quæ res uul-
 go admira-
 tioni est, &
 ferè maximi,
 maximi la-
 trones.

Virtus Iu-
gurthæ.

breui peruenerat, ut nostris uehementer charus, Numantinis maximo terrori esset. Ac sanè, quod difficilimum in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio. Quorum alterum, ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem plerumque afferre solet. Igitur Imperator omnes ferè res aspectas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magisque eum indies amplecti: quippe cuius neque consilium, neque inceptum ullum frustra erat: huc accedebat munificentia animi, & ingenij solertia. Quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures noui atque nobiles, quibus diuitie, bono, honestoque potiores erant: factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quam honesti. qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus regno Numidie potiretur, in ipso maximam uirtutem, omnia Romæ uenalia esse. Sed postquam Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipse reuerti domum decreuit: donatum atque laudatum magnifice pro Prætorium, concione Iugurtham in prætorium adduxit. Ibi quoque secreto monuit, ut potius publice, quam priuatim amicitiam populi Rom. coleret, ne aliquibus largiri insuesceret. Periculose à paucis emi, quod multorum esset. Si permanere uellet in suis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum uenturum. Sin properantius pergeret, pecuniam, & ipsum præcipitem casurum.

Sic

• Oia Romæ
uenalia.

Prætorium.

Sic locutus, cū literis cum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earum sententia hæc erat. Iugurthæ tui bello Numantino longe maxima uirtus fuit, quam rem certo scio tibi gaudio esse. Nobis ob merita sua charus est, ut idem senatui, populoq; Romano sit, summa ope nitentur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratulor. En habes uirum dignum te, atque auo suo Masinissa. Igitur Rex ubi ea, quæ fama acceperat, ex literis imperatoris ita esse cognouit, tum uirtute, tum gratia uiri permotus, flexit animum suum, & Iugurtham beneficijs uincere aggressus est, statimq; eum adoptauit, & testamento pariter cum filijs hæredem instituit. Sed ipse paucos post annos morbo, atque etate cōfectus, cum sibi finem uitæ adesse intelligeret, coram amicis & cognatis, itemq; Adherbale, & Hiempsale filijs, huiuscemodi uerba cum Iugurtha fertur habuisse.

*Literæ Scipionis ad Micipsam.

Finis epistolæ.

MICIPSAE VERBA.

Paruum ego te Iugurtha amisso patre, sine spe sine opibus, in meum regnum accepi, existimans, non minus me tibi, quam liberis, si genuissem, ob beneficia charum fore. Neq; ea res falsum me habuit. Nam ut alia magna, & egregia tua facta omit- tam, nouissime rediens Numantia, me regnumq; meum gloria decorasti, tuaq; uirtute nobis Romanos, ex amicis amicissimos fecisti, in Hispania nomen fami- liae nostræ renouatum est. Postremo, quod difficilissimum inter mortales est, gloria inuidiam uicisti.

Exordium à commemoratione beneficiorum.

*Gloria inuidiam uincere difficilissimum.

Nunc

Propositio. Nunc quoniã mihi natura finem uitæ facit, per hanc dextram per regni fidem moneo, obtestorq; te, ut hos, qui tibi genere propinqui beneficio meo fratres sunt, charos habeas, neu malis alienos adiungere, quàm sanguine coniunctos retinere. Non exercitus, neque thesauri præsidia regni sunt. Verum amici, quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio & fide parantur. Quis autem amicior, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies si tu is hostis fueris?? Equidem ego regnum uobis trado firmum, si boni eritis: si mali, imbecillium: nam concordia parue res crescunt, discordia maxima dilas-

Confirmatio.
Munimeta regnorum sunt boni amici, inquit Cicero.

Adhortatio Jugurthæ priuata.
*Oës qbus res sunt secunda, magis sunt, nescio quò suspitio si ad cõtumeliam. Terentium in Adel.
Adhortatio aliorum.
Finis orationis.
Iusta facere.

buntur. Cæterum ante hos te Jugurtha, qui ætate & sapientia prior es, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. Vos autem Adherbal, & Hiempsal conlite, & obseruate talem hunc uirum, imitamini uirtutem, & enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse, quàm uidear genuisse. Ad ea Jugurtha, tametsi Regem ficta locutum intelligebat, & ipse longe aliter animo agitabat, tamen pro tempore benigne respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more regio iusta magnifice fecerant, Reguli in unum conuenere, ut inter se de cunctis negotijs disceptarēt. Sed Hiempsal, qui minimus ex illis erat, natura ferox, etiam ante ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, despiciens, dextra

Adherb

Adherbalē adfedit, ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Deinde tamen, ut ætati concederet fatigatus à fratre, uix in alteram partem traductus est. Ibi cum multa de administrando imperio differerent, Iugurtha inter alias res ait, oportere quinquennij consulta, & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectum annis Micipsam, parum animo ualuisse. Tum idē Hiempsal placere sibi respondit. Nam ipsum illum tribus his proximis annis adoptione in regnum peruenisse. Quod uerbum in pectus Iugurthæ altius quàm quisquæ ratus erat, descendit. Itaque ex eo tēpore, ira & metu anxius, moliri, parare, atque ea modo in animo habere quibus per dolum Hiempsal caperetur. Quæ ubi tardius procedunt, neque lenitur animus ferox, statuit quouis modo inceptū perficere. Primo conuentu, quæ ab regulis factum supra memorauimus, propter dissensionem placuerat diuidi thesauros, finesque imperij singulis constitui. Itaque tempus ad utranque rem decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris, alius alio concessere: sed Hiempsal oppido Thirmida (forte eius utebatur domo) qui proximus lictor Iugurthæ, charus, acceptusque ei semper fuerat: quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat, impellitque uti tanquam suam domum uisens eat, portarum claues adulterinas parat. Nam ueræ ad Hiempsalem referebantur. Cæterum ubi res postularet, se ipsum

*Medius locus honorificentior.

Occasio faciendi Iugurthæ oblata.

*Claues adulterinas.

ipsum cum magna uenturum manu . Numida manda-
 ta breui conficit: atque uti doctus erat, noctu Iugur-
 the milites introducit: qui postquam in ædes irru-
 pere, diuersi Regem quæerere, dormientes alios, alios
 occursantes interficere, scrutari loca abdita, clausa
 effringere, strepitu, & tumultu omnia miscere, cum
 interim Hiempsal reperitur, occultans se in tugurio
 mulieris ancillæ, quò initio pavidus, & ignarus loci
 profugerat. Numidæ caput eius, uti iussi erant, ad
 Iugurtham referunt. Cæterum fama tanti facinoris
 per omnem Africam breui diuulgatur . Adherbalē,
 omnesq; qui sub Micipsæ imperio fuerāt, metus in-
 uadit. In duas partes discedunt Numidæ, plures Ad-
 herbalem sequuntur, sed illum alterum bello melio-
 res. Igitur Iugurtha quàm maximas potest copias
 armat, urbes partim ui, alias uoluntate, imperio suo
 iungit, omni Numidiæ imperare parat . At Adher-
 bal, tametsi Romam legatos miserat, qui Senatam do-
 cerent de cæde fratris, & suis fortunis, tamen fre-
 tus multitudine militum parabat armis contendere.
 Sed ubi res ad certamen uenit, uictus ex prælio, pro-
 fugit in prouinciam, ac deinde Romam contendit.
 Tum Iugurtha paratis consilijs, postquam omni Nus-
 midia potiebatur in otio, facinus suū, cū animo repu-
 tans, timere populum Ro. neque aduersus iram eius
 usquā, nisi in auaritia nobilitatis, & pecunia sua sp̄e
 habere . Itaque paucis diebus cum argento & auro
 multo legatos Romam mittit: quibus præcipit, uti pri-
 mum

Scilicet in fen-
 si Iugurthe
 propter cru-
 delitatem.

Contendere
 armis.

mum ueteres amicos magnis muneribus expleant, Explete muneribus.
 deinde novos acquirant, postremo quencunq; possint largiendo, parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati uenere, ex precepto regis hospitibus, aliisq; quorum ea tempestate in Senatu authoritas pollebat, magna munera misere, tanta commutatio incessit, ut ex maxima inuidia, in gratiam et fauorem nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorum pars spe, alij premio inducti, singulos ex Senatu ambiendo nitebantur, ne grauius in eum consuleretur. Igitur ubi legati satis confidunt, die constituto Senatus utrisq; datur, tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

ADHERBALIS VERBA.

Patres Conscripti, Micipsa pater meus moriens Exordiū ab officio.
 mihi precepit uti regni Numidiæ tantummodo procurationem existimarem meam. Ceterum ius et imperium eius penes uos esse, simul eniterer domi militiæq; quæ maximo usui esse Po. Ro. uos mihi cognatorum, uos affinium loco ducerem. Si ea fecissem Propositio.
 in uestra amicitia, exercitum, diuitias, munimenta regni me habiturum. Quæ precepta patris cum agitarem, Iugurtha homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus, contempto uestro imperio, Masinissæ me nepotem, etiam à stirpe socium, atq; amicum Po. Ro. regno, fortunisque omnibus expulit. Atq; ego Confirmatio à suæ personæ meritis.
 P. C. quoniam eò miseriarum uenturus eram, uellem potius ob mea, quam ob maiorum meorum beneficia posse me petere à uobis auxilium, ac maxime deberi

E mibi

**Parti per se
tuta est pro-
bitas.**

**A meritis fa-
miliae.**

Ab ipso casu

**Ab ipso casu.
A beneficijs
Micipsae er-
ga Iugurtham**

**A regni illi
calamitati-
bus alijs.**

mihī beneficia à Po. Ro. quibus utinam non egerem, secundum ea si desideranda erant, uti debitis uterer. Sed quoniam parū tuta per se ipsa probitas est, neq; mihī in manu fuit Iugurtha qualis foret, ad uos con- fugi. P. C. quibus, quod mihī miserrimum est, cogor prius oneri, quàm usui esse. Ceteri reges, aut bello uicti in amicitia à uobis recepti sunt, aut in suis du- bijs rebus societate uestram adpetiuerunt. Familia nostra cum Po. Ro. bello Carthaginēsi amicitia insti- tuit, quo tempore magis fides eius, quàm fortuna pe- tenda erat. Quorum progeniem uos P. C. nolite pati me nepotem Masinissae, frustra à uobis auxiliū pe- tere: sed si ad impetrandū nihil causae haberem, praeter miserandam fortunam, quod paulo ante Rex, ge- nere, fama, atq; copijs potens, nunc deformatus eru- mnis, inops, alienas opes expecto, tamen erat maies- tatis Po. Ro. prohibere iniuriam, neq; pati cuiusquā regnum per scelus crescere: uerum ego his finibus eiectus sum, quos maioribus meis Po. Ro. dedit, unde pater, & auus meus unā uobiscum expulere Sypha- cem, & Carthaginenses: Vestra beneficia mihī ere- pta sunt, P. C. uos in mea iniuria despecti estis, heu me miserum, huccine Micipsa pater beneficia tua eua- sere? ut quem tu parem cum liberis tuis, regniq; par- ticipem fecisti, is potissimū stirpis tuae extinctor sit? Nunq̄ ne ergo familia nostra quieta erit? semper ne in sanguine, ferro, fuga uersabitur? Dum Carthagi- nenses incolumes fuere, iure oīa seua patiebamur, ho- stis à

ris à latere, uos amici procul. Spes oīs in armis erat.
 Postq̄ illa pestis ex Africa eiecta est, leti pacem agi
 tabamus, quippe quibus nullus hostis erat, nisi forte
 quem uos iussissetis. Ecce aut̄ ex improviso Iugurtha
 intoleranda audacia, scelere, atq; superbia sese esse
 rens, fratre meo, atq; eodem propinquo suo interfe
 cto, primum regnum eius, sceleris sui prædam fecit.
 Post, ubi in iisdē dolis me nequit capere, nihil minus,
 quā uim aut bellum expectantem, in imperio uestro
 (sicut uidetis) extorrem patria, domo, inopem & co
 opertum miserijs efficit, ut ubiuis tutius, quā in meo
 regno essem. Ego sic existimabā. P. C. uti prædicantē
 audierā patrem meum, qui diligenter amicitiam ue
 stram colerent, eos multum laborem suscipere, cæte
 rū ex omnibus maxime tutos esse. Quod in familia
 nostra fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset uo
 bis, nos uti per otium tuti simus, in manu uestra est.
 P. C. Pater nos duos fratres reliquit, tertiu Iugurthā
 beneficijs suis, ratus est nobis coniunctū fore, alter
 eorū necatus est, alter ipse ego manus impias uix effu
 gi. Quid agā? aut quo potissimū infelix accedā? ge
 neris præsidia oīa extincta sunt. Pater uti necesse
 erat, nature cōcessit, fratri, quē minime decuit pro
 pinquus per scelus uitā eripuit. Affines, amicos, pro
 pinquos ceteros meos, aliū alia clade oppressit: ca
 pti ab Iugurtha, pars in crucē acti, pars bestijs obie
 ti sunt: pauci, quibus relicta est anima, clausi in te
 nebris, cum mœrore & luctu, morte grauiorē uitā

A facili

Amplifica
tio sceleris.

A necessario
cur cōfugiat
ad Roma
nos.

E ij exigunt

Amplifica-
tio superio-
ris argumēti

A necessario

Confutatio.

Auoto.

exigunt. Si omnia quæ aut amisi, aut ex necessarijs aduersa facta sunt, incolumia manerent: tamē si quid ex improviso mali accidisset, uos implorarem P. C. quibus, pro magnitudine imperij, ius & iniurias omnes curæ esse decet. Nunc uero exul patria, domo, solus, atq; omnium honestarum rerum egēs, quò accedam? aut quos appellem? Nationes ne, an reges? Qui omnes familiæ nostræ ob uestram amicitiam infesti sunt, an quòquam mihi adire licet, ubi non maiorum meorum hostilia monimenta plurima sint? an quisquam nostri misereri potest, qui aliquando uobis hostis fuit? Postremo Masinissa ita nos instituit P. C. ne quem coleremus, nisi Po. Ro. ne societates, ne fœdera noua acciperemus: abunde magna præsidia nobis in uestra amicitia fore, si huic imperio fortuna mutaretur, unà occidendum nobis esse: uirtute, ac Dijs uolentibus, magni & opulenti estis, omnia secunda & obedientia sunt, quo facilius sociorum iniurias curare licet. Tantum illud uereor, ne quos priuata amicitia Iugurthæ parum cognita, transuersos agat, quos ego audio summa ope niti, ambire, fatigare uos singulos, ne quid de absente incognita causa statuatis, fingere me uerba, & fugam simulare, cui licuerit in regno manere. Quod utinā illum, cuius impio facinore in has miseras proiectus sum, eadem hæc simulantem uideam, & aliquando, aut apud uos, aut Deos immortales rerum humanarum cura oriatur: ut ille, qui nunc sceleribus suis ferox,

atq;

atq; præclarus est, omnibus malis excruciatuſ, impietatis in parentē noſtrum, fratris mei necis, mearumq; miſeriarum graues pœnas reddat. Iam iã frater animo meo chariſſime, quanquam tibi immaturo, & unde minime decuit, uita erepta eſt, tamen letandum magis, quàm dolendum caſum tuum puto. Non enim regnum, ſed fugam, exilium, egeſtatem, & oēs has, quæ me premunt ærumnas, cū anima ſimul amiſiſti. At, ego infelix in tanta mala præcipitatus, ex patrio regno, rerum humanarum ſpectaculum præbeo, incertus quid agā. Tuas ne iniurias perſequar? ipſe auxiliij egeſ? an regno conſulam? cuius uitæ, ne ciſq; poteſtas, ex alienis opibus pendet? Utinam emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet, ne uiuere contemptus uiderer, ſi deſeſſus malis iniuriæ conſeſſiſſem. Nunc neq; uiuere libet, neq; mori licet ſine decore. P. C. Oro uos per liberos, atq; parentes ueſtros, per maieſtatem Po. Ro. ſubuenite mihi miſero, ite obuiam iniuriæ, nolite pati regnum Numidiæ, quod ueſtrum eſt, per ſcelus, & ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere. Poſtquàm rex loquēdi finem fecit, legati Iugurthæ largitiōe magis, quàm cauſſa freti, paucis reſpondent Hiempſalem ob ſeuitiam ſuam à Numidis interfectum, Adherbalem ultrò bellum inferentem, poſtquā ſuperatus ſit, queri quod iniuriam facere nequiſſet, Iugurtham ad Senatum petere, ne ſe alium putarēt, ac Numantiæ cognitus eſſet, neu uerba inimici, ante facta ſua ponerent. Deinde utrique

Id eſt, oſtendendo q̄ inſtabiles ſint res humane.

Peroratio.

E iij curia

**Aemilius
Scaurus.**

**Vicit pars ma-
ior meliorē.**

**L. Opimius
princeps le-
gationis.**

curia egrediuntur. Senatus statim consulitur, fautores legatorum, præterea Senatus magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthæ uirtutē ludibus extollere gratia, uoce deniq; omnibus modis pro alieno scelere, & flagitio, sua quasi pro gloria nitebantur. At contra pauci, quibus bonū & æquum diuitijs charius erat, subueniendū Adherbali, & Hiempsalis mortem seuerè uindictandam censebant. Sed ex omnibus maxime Aemilius Scaurus homo nobilis impiger, factiosus, auidus potentiae, honoris, diuitiarum, cæterum uitia sua callide occultās. Is postquam uidit Regis largitionem famosam, impudentemq; , ueritus (quod in tali re fieri solet) ne polluta licentia inuidiā accenderet, animū à cōsuetā libidine cōtinuit. Vicit tamen in Senatu pars illa quæ uero precium aut gratiam anteferebat: decretū fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Iugurtham & Adherbalem diuiderent, cuius legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in Senatu potens, qui consul. C. Gracchæ & M. Fulvio Flacco interfectis, acerrime uictoriā nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha, tāetsi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratissime cepit, dando, & pollicendo multa perfecit, uti fame, fidei, postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret. Reliquos legatos eadem uia aggressus, plerosque capit, paucis charior fides, quam pecunia fuit. In diuisione regni, quæ pars Numidiæ Maurites

Mauritaniam attingit, agris, uirisq; opulentior, Iugurtha traditur. Illam alteram specie, quam usu potiore, quæ portuosior, & ædificijs magis exornata erat, Adherbal possedit. Res postulare uidetur Africa situm paucis exponere, & eas gentes quibus cum nobis bellum, aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ob calorem aut asperitatem, item ob solitudines minus frequentata sunt, de his haud facile compertū narrauerim, cætera, quam paucissimis absoluam.

Id est, habebat plus portuum.

AFRICAE DESCRIPTIO.

IN diuisione orbis terræ, pleriq; in parte tertia Africā posuere, pauci tantūmodo Asiam, & Europam esse, sed Africam in Europa. Ea fines habet ab occidente, fretum nostri maris, & Oceani, ab ortu solis decliuem latitudinem. Quem locum Catabathmon incolæ appellant, mare sæuum, & importuosum, & ager frugum fertilis, bonus pecori, arboribus infœcundus, cœlo, terraq; penuria aquarum, genus hominum salubri corpore, uelox, patiens laborum: plerosque senectus dissoluit, nisi qui ferro aut bestijs interiere: nam morbus haud sæpe quenquam superat. Ad hoc malefici generis plurima animalia: sed qui mortales initio Africam habuerint, quiq; postea accesserint, aut quomodo inter se permisti sunt, quanquam ab ea fama, quæ plerosq; obtinet, diuersum est, tamen uti ex libris Punicis, qui regis Hienspsalis dicebatur, interpretatum nobis est, utiq; rene

Excursus q̄ amplificat historiam

τοπογραφία

Nec pluuia ibi multæ, nec flumina propter mare salum

E iij sese

•Getuli primo inhabitabant Africā.

A græca uoce *νῆμα* nascere, unde Nomades dicti sunt. i. uagabundi pastores. et Vir. & Nomadū gentes.
•Mauri pro Medis.

se se habere cultores eius terræ putant, quàm paucissimis dicam. Cæterum fides eius rei penes authores erit. Africam habuere in initio Getuli, & Libyes asperi, incultiq; quibus cibus erat caro ferina, atq; humi pabulum uti pecoribus. Hi neq; moribus, neque lege, aut imperio cuiusquam regebantur, uagi, palantes, qua nox coegerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti Afri putant, interijt, exercitus eius compositus ex uarijs gentibus, amisso duce, ac passim multis sibi imperium petentibus, breui dilabatur. Ex eo numero Medi, Persæ, & Armenij nauibus in Africam transuecti, proximos nostro mari locos occupauere. Sed Persæ intra Oceanū magis: hiq; alueos nauium inuersos pro tugurijs habere, quia neq; materia in agris, neq; ab Hispanis emendi, aut mutuandi copia erat. Mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim per connubia Getulos sibi miscere: & quia sæpe tentantes agros, alia deinde, atq; alia loca petiuerant, semetipsi Numidas appellauere. Cæterum adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ Mapalia illi uocant, oblonga incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinæ sunt. Medis autem et Armenijs accessere Libyes. Nam hi propius mare Africum agitabant. Getuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus, hiq; mature oppida habuere, nam fretto diuisi ab Hispania, mutare res inter se instituerant. Nomen eorum paulatim Libyes corrumpere, Barbaraliqua Mauros, pro Medis ap

dis appellantes. Sed res Persarum breui adoleuit, ac postea Numidiæ nomine propter multitudinē à parentibus digressi, possidere ea loca, quæ proxime Carthaginem Numida appellatur. Deinde utriq; alteris freti, finitimos armis aut metu sub imperium suum coëgere: nomē, gloriamq; sibi addidere: magis hi, qui ad nostrum mare processerant, quia Libyes, quam Getuli minus bellicosi: deniq; Africa pars inferior, pleraq; ab Numidis possessa est, uicti omnes, in gentem, nomenq; imperantium concessere. Postea Phœnices, alij multitudinis domi minuendæ gratia, pars imperij cupidine sollicitata plebe, & alij nouarum rerum auidi, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliasq; urbes in ora maritima condidere, hæq; breui multum auctæ. Pars originibus suis præsidio, aliæ de cori fuere. Nam de Carthagine filere melius puto, quam parum dicere, quoniam aliò properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Aegyptum ab Africa diuidit, secundo mari prima Cyrene est, Colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interq; eas Leptis, deinde Aræ Philenon, quem locum Aegyptum uersus finem imperij habuere Carthaginenses. Post aliæ Punicæ urbes, cætera loca usq; ad Mauritaniam Numidæ tenent. Proxime Hispaniam Mauri sunt. Super Numidiam Getulos accepimus, partim in tugurijs, alios incultius uagos agitare, post eos Aethyopes esse, deinde loca exusta solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino, pleraq; ex Punicis op-

Numidæ Carthaginensibus & Carthaginensibus Numidis.

*Carthaginis laus.

E V pida,

Imò iã ante
erat Cartha
go redacta
in formam
prouinciæ

pidæ, & fines Carthaginensium, quos nouissime habuerant, Pop. Rom. per magistratus administrabat. Getulorum magna pars, & Numidæ usq; ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant. Mauris omnibus Rex Bochus imperitabat, præter nomen, cætera ignarus Pop. Rom. Itemq; nobis neq; bello, neq; pace antea cognitus. De Africa & eius incolis, ad necessitudinem rei, satis dictum est.

Occasio inua
dendi regni
Adherbalis.
Intendere
animum.

Postquam diuiso regno legati Africa discessere, & Iugurtha contra timorem animi præmia sceleris adeptum sese uidet, certum esse ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ uenalia esse: simul & illorum pollicitationibus accensus, quos paulo ante muneribus expleuerat, in regnum Adherbalis animum intendit. Ipse acer, bellicosus. At is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improviso, fines eius cū magna manu inuadit: multos mortales cum pecore, atq; alia præda capit, ædificia incendit, pleraq; loca hostiliter cum equitatu adcedit. Deinde, cū omnī multitudinē in regnum suū se conuertit, existimans Adherbalem dolore permotum, iniurias suas manu uindicaturum, eamq; rem belli causam fore. At ille, quod neq; se parē armis existimabat, & amicitia populi Romani magis, quàm Numidis fretus erat, legatos ad Iugurtham de iniurijs questum misit: qui tametsi cōtumeliosa dicta retulerant, prius tamen oīa pati decreuerunt.

creuit, quàm bellum sumere, quia tentatum antea se- **Bellū sumere**
 eius cesserat. Neq; eo magis cupido Iugurthæ minue-
 batur, quippe qui totum eius regnū animo iam inua-
 serat. Itaq; non uti antea cum prædatoria manu, sed
 magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit,
 & aperte totius Numidiæ imperium petere. Cæterū
 qua pergebat, urbes, agros vastare, prædas agere, **Prædas agere**
 suis animum, hostibus terrorem augere: Adherbal
 ubi intelligit eò processum, uti regnum aut relinque-
 dum, aut retinendum armis esset, necessario copias
 parat, & Iugurthæ obuius procedit. Interim haud
 longe à mari propè Cirtham oppidū, utriusq; exer- *** Cirtha op-**
 citus consedit. & quia diei extremū erat, † prælium **pidum.**
 non est inceptum. Sed ubi plerunq; noctis processit, **Alij, præliū**
 obscuro etiam tum lumine, milites Iugurthini signo **nondū com-**
 dato castra hostium inuadunt: semisomnos partim, **missum.**
 alios arma sumentes fugant, funduntq;. Adherbal
 cum paucis equitibus Cirtham profugit. Et ni multi- *** Funditur**
 tudo togatorum fuisset, quæ Numidas insequentes à **exercit⁹ Ad-**
 mœnibus prohibuit, uno die inter duos Reges cœs- **herbalis.**
 ptum, atq; patratum bellū foret. Iugurtha oppidum
 circumfedit: uineis, turribusq;, & machinis omnium
 generum expugnare aggreditur, maxime festinans
 tempus legatorum antecapere: quos ante prælium
 factum, ab Adherbale Romam missos audiuerat. Sed
 postquàm Senatus de bello eorū accepit, tres adoles-
 centes in Africam legantur: qui ambos Reges ade-
 ant, Senatus, populiq; Romæ. uerbis nuncient, uelle
 & censere

Magna inge-
nia egre fer-
runt iniuriã,

et censere eos ab armis discedere, ita seq̄; illis q̄; dis-
gnum esse. Legati in Africam maturantes ueniunt,
eo magis quod Romæ dum proficisci parãt, de præ-
lio factò, et oppugnatione Cirthæ audiebatur. Sed
is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta
oratione respondit, sibi neq̄; maius quidquam, neque
charius auctoritate senatus esse, ab adolescentia ita
se emisum, ut ab optimo quoq̄; probaretur, uirtute nõ
malitia P. Scipioni summo uiro placuisse, ob easdem
artes à Micipsa, non penuria liberorum in regnum
adoptatum esse. Cæterum quo plura bene, atq̄; stren-
ue fecisset, eo animum suum iniuriam minus tolera-
re. Adherbalem dolis uitæ suæ insidiatum, quod ubi
comperisset, eius sceleri obuiam isse: populũ Ro. ne-
que recte, neq̄; pro bono facturum, si abiure gens
tium sese prohibuerit. Postremo de omnibus rebus
legatos Romam breui se esse missurum. Ita utriq̄; dis-
grediuntur. Adherbalis copia appellandi non fuit.
Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est, neque
propter naturam loci Cirtham armis expugnare pos-
test: uallo, atq̄; fossa moenia circũdat, turres extruit,
easq̄; præsijs firmat. Præterea dies, noctesq̄; aut
per uim, aut dolis tētare, defensoribus moenium præ-
mia modo, modo formidinem ostentare, suos hortan-
do ad uirtutẽ arrigere, prorsus intentus cuncta pas-
rare. Adherbal ubi intelligit omnes suas fortunas in
extremo sitas, hostem infestum, spem auxiliij nullam,
penuria rerum necessariorum bellum non posse tra-
hi, ex

hi, ex his, qui unà Cirtham profugerant, duos maxime impigros delegit, eos multa pollicendo, ac miserando casum suum confirmat, uti per hostium munitiones noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus iussa efficiunt. Literæ Adherbalis in senatu recitatæ sunt, quarum sententia hæc fuit.

* Adherbalis literæ ad senatum.

NON mea culpa sæpe ad uos oratum mitto P. C. Sed uis Iugurthæ subigit, quem tanta libido extinguendi me inuasit, ut neq; uos, neq; Deos immortales in animo habeat, sanguinem meum, quàm omnia malit. Itaq; quintum iam mensem socius, & amicus populi Ro. armis obsessus teneor, neq; mihi Micipsæ patris mei beneficia, neq; uestra decreta auxiliatur: ferro, an fame acrius urgear, incertus sum. Plura de Iugurtha scribere dehortatur me fortuna mea, etiam ante expertus sum parum fidei miseris esse: nisi tamen intelligo illum, supra quàm ego sum petere, neq; simul amicitiam uestram, & regnum meum sperare. Vtrum grauius existimet nemini occultum est. Nam initio occidit Hiempsalem fratrem meum: deinde patrio regno me expulit, quæ sanè fuerint nostræ iniuriæ, nihil ad uos. Verum nunc regnum uestrum armis tenet: me, quem uos imperatorem Numidis imposuistis, clausum obsidet, legatorum uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid est reliquum, uisi uis uestra, qua moueri possit? nam ego quidem uellem, & hæc quæ scribo, & illa, quæ antea in senatu

Captatio beneuolentiæ.

Narratio.

Amplificationes à circumstantiis.

* Parū fidei miseris.

A Romani populi modo.

Propositio. Amplificatio

Senatu questus sum, uana forent potius, quam misera
 mea fidem uerbis faceret. Sed quoniam cō natus
 sum ut Iugurthæ scelerum ostentui essem, non iam
 mortem, neque ærumnas, tantummodo inimici impe-
 rium, & cruciatus corporis deprecor. Regno Nus-
 midie, quod uestrum est, uti libet consulite, me ex
 manibus impijs eripite, per maiestatem imperij, per
 amicitia fidē, si ulla apud uos memoria remanet aui
 mei Masinissæ. His literis recitatis, fuere qui exerci-
 tum in Africam mittendum censerent, & quàm pri-
 mum Adherbali subueniēdum. De Iugurtha interim
 uti consuleretur, quoniam non paruisset legatis, sed
 ab ijsdem illis fautoribus Regis summa ope enisum
 est, ne tale decretum fieret: ita bonum publicum, ut
 in plerisque negocijs solet, priuata gratia deuietum.
 Legantur tamen in Africam maiores natu nobiles,
 amplius honoribus usi, in quibus fuit M. Scaurus, de
 quo supra memorauimus, consularis. & tum in Sena-
 tu princeps: hi, quod in inuidia res erat, simul & à
 Numidis obsecrati, triduo nauim ascendere, deinde
 breui Vticam adpulsi, literas ad Iugurtham mittūt,
 quàm ocysime ad prouinciam accedat, seq; ad eum
 ab Senatu missos. Ille, ubi accepit homines claros,
 quorum auctoritatem Romæ pollere audierat, con-
 tra inceptum suum uenisse, primo commotus metu,
 atque libidine, diuersus agitabatur. Timebat iram Se-
 natus, ni paruisset legatis. Porro animus cupidine cæ-
 cus, ad inceptum scelus rapiebatur: uicit tamen in-
 uido

IV. 1. 1. 1.

Scilicet ad
 uulgus, qd
 nobilitas ple-
 bis aios irri-
 tasset deser-
 to afflicto
 rege.

audido ingenio prauum consilium. Igitur exercitus
 circumdato, summa ui Cirtham irrumpere nititur, ma-
 xime sperans diducta manu hostium, aut ui, aut do-
 lis sese casum uictoriae inuenturum. Quod ubi se-
 cus procedit, neque quod intenderat, efficere pos-
 test, ut prius, quam legatos conueniret, Adherba-
 lis potiretur: ne amplius morando Scaurum, quem
 plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equiti-
 bus in prouinciam uenit. Ac tametsi Senatus uerbis
 graues minae nunciabantur, quod ab oppugnatione
 non desisteret, multa tamen oratione consumpta,
 frustra legati discessere. Ea postquam Cirthae au-
 dita sunt, Italici, quorum uirtute moenia defensa-
 bantur confisi, deditioe facta propter magnitudi-
 nem populi Roma. inuiolatos sese fore, Adherbali
 suadent, uti sese, & oppidum Iugurthae tradat: tan-
 tum ab eo uitam paciscatur, de caeteris Senatui cu-
 re fore. At ille, tametsi omnia potiora fide Iugur-
 thae rebatur, tamen quia penes eosdem, si aduersare-
 tur, cogendi potestas erat, ita uti censuerant Italici,
 deditioem facit.

Præsidii Ro-
 manum.

Cum nō de-
 bitaret de in-
 fidia Iugur-
 thae.

Iugurtha in primis Adherbalem excrutiatū ne-
 cat: deinde omnes puberes Numidas, atque nego-
 ciatores promiscue, uti quisque armatus obuius fue-
 rat, interfecit. Quod postquam Romae cognitū est,
 & res in senatu agitari coepit, iidem illi ministri Re-
 gis interpellando, ac saepe gratia, interdum iurgijs
 trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. At ni

*Iugurtha
 Adherbalem
 necat.

C. Mem.

Epiphone-
ma.
Apparatus
belli primū
suscepti ad-
uersus Iugur-
tham.

+Calphur-
nius.

καθός

C. Memmius tribunus plebis designatus, uir acer,
& infestus potentiae nobilitatis Populum Rom. edo-
cuisset id agi, ut per paucos factiosos scelus Iugur-
thae condonaretur, profecto omnis inuidia prolata-
dis consultationibus dilapsa foret. Tanta uis gratiae
atq; pecuniae Regis erat. Sed ubi Senatus delicti cō-
scientia populum timet, lege Sempronia, prouinciae
futuris cōsulibus Numidia, atq; Italia decretæ sunt:
Consulesq; declarati sunt P. Scipio Nasica, L. Bestia
Calpurnius. Numidia Calpurnio, Scipioni Italia ob-
uenit. Deinde exercitus, qui in Africam portaretur
scribitur: Stipendium, aliaq; quæ bello usui forent,
decernuntur. At Iugurtha contra spem nuncio acce-
pto, quippe cui Romæ omnia uenū ire in animo hæ-
serat, filium, & cum eo duos familiares ad Senatum
legatos mittit: hisq; uti illis, quos Hiempsale interse-
cto miserat præcepit, ut omneis mortales pecunia pe-
cunia aggrediantur: qui postquam Romam aduen-
tabant, Senatus à Bestia consultus est, placeretne le-
gatos Iugurthae recipi moenibus? ijq; decreuere, nisi
si regnum, ipsumq; deditū uenissent, uti diebus pro-
ximis decem Italia decederent. Consul Numidis ex
Senatus decreto nuntiari iubet: ita infectis rebus, il-
li domum discedunt. Interim† Calpurnius parato
exercitu, legit sibi homines nobileis, factiosos, quos-
rum authoritate, quæ deliquisset, munita fore spera-
bat, in quibus fuit Scaurus, cuius de natura & habitu
supra memorauimus. Nam in consule nostro multæ
bonæq;

bonæq; artes animi, & corporis erant, quas omnis
 auaritia præpediebat: patiēs laborum, acri ingenio,
 satis prouidens, belli haud ignarus, firmissimus con-
 tra pericula, & insidias. Sed legiones per Italiam In ultima
 ora Italiae.
 Rhegium, atque inde Siciliam, porrò ex Sicilia in
 Africam transuectæ sunt. Igitur Calphurnius in ini-
 tio paratis com meatibus, acriter Numidiam ingres-
 sus est: multosq; mortales, & urbes aliquot pugnan-
 do cepit. Sed ubi Iugurtha pecunia per legatos tenta-
 tare: belliq; quod administrabat asperitatem ostens-
 dere cœpit: animus æger, auaritia facile conuersus
 est. Cæterum socius, & minister omnium consilio-
 rum assumitur Scaurus: qui tametsi à principio pler-
 risq; ex factione eius corruptis, acerrime Regem im-
 pugnauerat, tamen magnitudine pecuniæ à bono, ho-
 nestoque in prauum abstractus est. Sed Iugurtha
 primum tantummodo belli moram redimebat, existi-
 mans sese interim aliquid Romæ precio, aut gratia
 effecturum. Postea uero quàm participem negotij
 Scaurum accepit, in maximam spem adductus recu-
 perandæ pacis, statuit cum eis de omnibus pactio-
 nis præsens agere. Cæterum interea fidei caussa mit-
 titur à consule Sextus quæstor in oppidum Iugur-
 thæ Vaccam. Cuius rei species erat acceptio frumen-
 ti, quod Calpurnius palàm legatis imperauerat: quo-
 niam deditiois mora indutiæ agitabantur. Igitur
 Rex uti constituerat, in castra uenit, ac pauca præ-
 senti consilio locutus, de inuidia sui facti, atq; uti in *Præsens cō
 filium.

*Vide pecu-
 nia qd possit

F deditio

Satyra lex.

deditionem acciperetur, reliqua cum Bestia & Scavo
 ro secreta transegit. Deinde postero die quasi per
 Satyram legem, sententijs exquisitis, in deditionem
 accipitur. Sed uti pro consilio imperatum erat, Ele-
 phanti triginta, pecus, atque equi multi, non cum
 paruo argenti pondere Quæstori traduntur. Cal-
 purnius Romam ad magistratus rogandos profici-
 scitur. In Numidia, & exercitu nostro pax agitaba-
 tur. Postquam res Africa gestas, quoq; modo actæ
 forent, fama diuulgauit, Romæ per omnes locos, &
 conuentus, de facto consulis agitari, apud plebem
 grauis inuidia, patres solliciti erant: probarent ne
 tantum flagitium, an decretum consulis subuerteret,
 parum constabat. Ac maxime eos potentia Scauri,
 quod is author, & socius Bestiæ ferebatur, à uero,
 bonoq; impediēbat. At C. Memmius, cuius de liberta-
 te ingenij, & odio potentiæ nobilitatis supra dixi-
 mus, inter dubitationem & moras Senatus, in con-
 cionibus populum ad uindicandum hortari: monere,
 ne Remp. ne libertatem suam desererent: multa su-
 perba, & crudelia facinora nobilitatis ostendere,
 prorsus intentus omni modo plebis animum accen-
 debat. Sed quoniam ea tempestate Romæ Memmij fa-
 cundia clara, pollensq; fuit, decere existimaui unam
 ex tam multis orationem eius perscribere. Ac potis-
 simum eam dicam, quam in concione post reditum
 Bestiæ huiuscemodi uerbis disseruit.

• Memmij fa-
 cundia clara
 fuit.

C. MEMMI ORATIO.

MVLta

Multa me dehortantur à uobis Quirites, ni Insinuatio.
 Studium Reipub. omnia superet: opes fas-
 tionis, uestra patientia, ius nullum, ac maxime quod
 innocentiae plus periculi, quam honoris est. Nam
 illa quidem piget dicere, his annis quindecim, quam
 ludibrio fueritis superbiae paucorum, quam foede,
 quamq; multi perierint uestri defensores, ut uobis
 animus ab ignauia atque socordia corruptus sit: qui
 ne nunc quidem obnoxij inimicis exurgitis: atq; etiã
 nunc timetis eos, quibus uos decet terrori esse. Sed
 quanquam haec talia sunt, tamen obuiam ire factio-
 nis potentiae animus subigit. Certe ego libertatem,
 quae mihi à parente meo tradita est, experiar. Verũ
 id frustra, an ob rem faciam, in uestra manu situm
 est Quirites. Neq; ego uos hortor, quod saepe maio **Occupatio.**
 res uestri fecere, uti contra iniurias armati eatis:
 nihil ui, nihil secessione opus est, necesse est suomet-
 ipsi more, precipites eant. Occiso Tiberio Graccho,
 quem regnum sibi parare aiebant, in plebem Roma **Narratio ca-**
 nam quaestiones graues habitae sunt. Post C. Grac- **lamitatum**
 chi & M. Fuluij caedem, ite uestri ordinis multi mor- **plebis.**
 tales in carcere necati sunt. Vtriusq; cladis non lex,
 uerum libido eorum finem fecit. Sed sanè fuerit re-
 gni reparatio, plebi sua iura restituere: quicquid sine
 sanguine ciuium ulcisci nequit, iure factum sit. Su-
 perioribus annis taciti indignabamini ararium ex-
 pilari: Reges & populos liberos paucis nobilibus
 uectigal pendere: penes eosdem, & summam glos-
 F ij riam,

riam, & maximas diuitias esse: tamen hæc talia fascino impune suscepisse, parum habuere. Itaque postremo leges, maiestas uestra diuina, & humana omnia hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecere pudet, aut poenitet: sed incedunt per ora uestra magnifice, sacerdotia, & consulatus, pars triumphos suos ostentantes, perinde quasi ea honori, non prædæ habeant. Serui ære parati, iniusta imperia domi-

Adhortatio ad recuperandam libertatem, & est à minori.

*Pro munimento habere

Ab exemplo maiorum.

norum non perferunt. Vos Quirites in Imperio nati, equo animo seruitutem toleratis? At qui sunt hi, qui Rempub. occupauere? homines sceleratissimi cruentis manibus, immani auaritia, nocentissimi, & ijdē superbissimi: quibus fides, decus, pietas, postremo honesta atq; inhonesta omnia quæstui sunt: pars eorum occidisse Tribunos plebis, alij quæstiones iniustas, plerique cædem in uos fecisse pro munimento habent. Itaq; quàm quisq; pessime fecit, tam maxime tutus est: metū à scelere suo ad ignauia uestram transtulere: quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coëgit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quod si tantam uos libertatis curam haberetis, quàm illi ad dominationem accensi sunt, profecto neque Respubli. sicuti nunc uastaretur: & beneficia uestra penes optimos, non audacissimos forent. Maiores uestri parandi iuris, & maiestatis constituendæ gratia, bis per secessionem armati, Auentinum montem occupauere, uos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summa ope

ope nitemini? atq; eo uehemētius, quo maius dedecus est, parta amittere, quàm omnino non parauisse? Dicit aliquis, quid igitur censes? uindicandum in eos, qui hosti prodidere Rempub. non manu, neque ui, quod magis uos fecisse, quàm illis accidisse indignū est: uerum quæstionibus, & iudicio ipsius Iugurthæ: qui, si dediticius est, profecto iussis uestris obediens erit: sin ea contemnit, scilicet aestimabitis, qualis illa pax, aut deditio sit: ex qua ad Iugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentes maximæ diuitiæ, ad Remp. damna, atque dedecora peruenerint. Nisi forte dominationis eorum facietas nondum etiam uos tenet: & illa, quàm hæc tempora magis placent: cum regna, prouinciæ, leges, iura, iudicia, bella, atq; paces, postremo diuina, & humana omnia penes paucos erant. Vos autem, hoc est populus Rom. inuicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere. Nam seruitutem quidem quis uestrum recusare audebat? Atq; ego tametsi uirum flagitiosissimum existimo, impune iniuriam accepisse, tamen uos sceleratissimis hominibus ignoscere, quoniam ciues sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nam & illos, quantum importunitatis habent, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripiatur. Et uobis æterna sollicitudo remanebit, cum intelligatis aut seruiendum esse aut per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem, et concordie quæ spes

Consilium:

*Modestissima sententia Memmij.

Ab incommodo.

Virū, superfluum uidetur. Ab exemplo facti.

•Præsertim
cū similitudo
morū sit ami-
citiae causa
ut dicit Ci-
cero.
Peroratio.
Amplifica-
tio per col-
lationem.

Vt discerna-
tis bonos à
malis.
•Non itē in
usu priuato.

•Facile em̄
quisq; imi-
tat id q̄ prin-
cipē teneriui-
det.
Qui iam an-
te Romā ad
comitia pro-
fect⁹ fuerat.

est? dominari illi uolunt, uos liberi esse: facere illi iniurias, uos prohibere: postremo socijs uestris ueluti hostibus, hostibus pro socijs utuntur. Potest ne in tam diuersis mentibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorq; uos, ne tantum scelus impunitum omittatis. Non peculatus aerarij factus est: neque per uim socijs erepta pecunie. Quae quanquam grauiasunt, tamen consuetudine iam pro nihilo habentur. Hosti acerrimo prodita senatus authoritas, proditum imperium uestrum est: domi, militiq; Respub. uenalis fuit. Quae nisi quaesita erunt, nisi uindicatum in noxios, quid erit reliquum, nisi ut illis, qui ea fecere, obediētes uiuamus? Nam impune quidlibet facere, id est regem esse. Neq; ego uos Quirites hortor, ut iam malitis ciues uestros perperam, quā recte fecisse, sed ne ignoscendo malis, bonos perditū eatis. Ad hoc in Repu. multo praestat beneficij, q̄ maleficij immemorem esse, bonus tantum nodo se gnior fit, ubi negligas: at malus improbior. Ad hoc se iniurie non sint, haud saepe auxiliij egeas.

HAec atque alia huiusmodi saepe dicendo C. Memmius populo R. persuadet, uti L. Cassius, qui tum praetor erat, ad Iugurtham mitteretur, eūq; interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis Scauri, et reliquorum, quos pecunie captae arcessēbant, delicta patefierent. Dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relictī à Bestia exercitui praerant, secuti morem Imperatoris sui

sui plurima & flagitiosissima facinora fecere. Fuisse re, qui auro corrupti, elephantas Iugurthæ traderent. Alij perfugas uenderent, pars ex pacatis prædas agebant. Tanta uis auaritiæ in animos eorum ueluti tabes inuaserat. At Cassius populi Romani perlata rogatione à C. Memmio, ac percussa omnino nobilitate, ad Iugurtham proficiscitur, eiq; timido, et ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniam se Pop. Romano dedisset, ne uim, quàm miseræ *Mallem le-
gere: Qm se
pop. Rom.
dedidisset. ricordiam eius experiri malit: priuatim præterea fidem suam interponit, quàm ille non minoris, quàm publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha contra decus Regium cultu quàm maxime miserabili cum Cassio Romam uenit. Ac, tametsi in ipso magna uis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut scelere cuncta ea gesserat, quæ supra diximus: C. tamen *C. Bebius. Bebium tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius, & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius aduocata concione, quanquam Regi infesta plebs erat, & pars in uincula duci iubebat, pars nisi socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi, dignitati magis quàm iræ consulens, sedare motus, & animos eorum mollire. Postremo confirmare fidem publicam per sese inuiolatam fore. Post ubi silentium coepit, producto Iugurtha, uerba facit: Romæ, Numidiæq; facinora eius memorat, scelera in patrem, fratresque ostēdit,

F iij quibus

†opes.
Quod alio
qui dicimus,
frustrari spe

Re infecta
intercedente
Bebio.

Occasio se-
quentis belli
dimissi Iu-
gurthæ.

Oderūt pec-
care malifor-
midine pœnæ

quibus iurantibus, quibusq; ministris ea egerit: quam quam intelligat populus Rom. tamen uelle manifesta magis ex illo habere. Si uerum aperiat, in fide & clementia populi Rom. magnam spem illi sitam: sin recticeat, non socijs saluti fore, sed se, suasq; † spes corrupturum. Deinde, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Iugurtha respondere iussus est, C. Bebius tribunus plebis, quem pecunia corruptum supra diximus, Regem tacere iubet, ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat, uehemēter accensa, terrebat eū clamore, uultu, saepe impetu, atq; alijs oibus, quæ ira fieri amat: uicit tamen Bebij impudentia. Ita populus ludibrio habitus, ex concione discessit. Iugurthæ, Bestiæq; & ceteris, quos illa quæstio exagitabat, animi auge scunt. Erat ea tempestate Romæ quidā nomine Mas sua Gulussæ filius, Masinissæ nepos: qui quia in dissensione regum, Iugurthæ aduersus fuerat, dedita Cirtha, & Adherbale interfecto, profugus ex Afris ca abierat. Huic Spurius Albinus, qui proximo anno post Bestiam cum Quinto Minutio Ruso consulatū gerebat, persuadet, quoniam è stirpe Masinissæ sit, Iugurthamq; ob scelera inuidia cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab Senatu petat. Auidus consul belligerundi, mouere quā senescere omnia malebat. Ipsi prouincia Numidia, Minutio Macedonia euenerat. Quæ postquam Massiua agitare cœpit, neq; Iugurthæ in amicis satis præsidij est, quod eorum alium conscientia, alium mala fama & timor impediēbat.

Bomilcarī

Bomilcari proximo, ac maxime fido sibi imperat: precio, sicuti multa confecerat, insidiatores Massinæ paret, ac maxime occulte. Sin id parum procedat, quouis modo Numidam interficiat. Bomilcar maturre regis mandata exequitur, & per homines talis negotij artifices, itinera, egressusq; eius, postremo loca, atq; tempora cuncta explorat. Deinde, ubi res postulabat, insidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paulo incõsultius Massinam aggreditur, illumq; obtruncat. Sed ipse deprehensus multis hortantibus, & in primis Albino consule indicium profitetur. Fit reus magis ex æquo & bono, quàm ex iure gentium Bomilcar comes eius, qui Romam fide publica uenerat. At Iugurtha manifestus tanti sceleris, non prius omisit contra uerum niti, quàm animaduertit super gratiam, atque pecuniam suam inuidiam facti esse. Igitur quanquam in priore actione ex amicis quinquaginta uades dederat, regno magis, quàm uadibus consulens: clam in Numidiam Bomilcarem demittit, ueritus ne reliquos populares metus inuaderet parendi sibi, si de illo supplicium sumptum foret. Et ipse paucis diebus eodẽ profectus est, iussus à senatu Italia decedere. Sed postquam Roma egressus est, fertur eò sæpe tacitus respiciens, postremo dixisse, urbem uenalem, & maturre perituram, si emptorem inuenerit.

Ne si res palã fiat, cõtra publicam fidem egisse iudicetur.

Insidias tendere, quod nos strui dicimur.

*Reus ex æquo & bono fit Bomilcar.

Plutarchus dicit eũ hoc dixisse, cũ in ductus fit, in triumphum Romæ.

INterim Albinus renouato bello, cõmeatum, stipendium, aliaq; quæ militibus usui foret, maturat in

F V Afris

Africam portare: ac statim ipse profectus est, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis, aut deditioe, aut quouis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, & alias deinde alias morae causas facere, polliceri deditioem, ac deinde metum simulare, instanti cedere: & paulo post, ne sui diffiderent, instare: ita belli modo, modo pacis mora consulem ludificare. Ac fuere qui tum Albinum haud ignarum consilij regis existimarent. Neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum, socordia magis, quam dolo crederent. Sed postquam dilapso tempore comitorum dies aduentabat, Albinus, Aulo fratre in castris propraetore relicto, Romam decessit. Ea tempestate Romae seditionibus tribunitijs atrociter Resp. agitabatur. Publius Lucius, & Lucullus Annius tribuni plebis resistentibus collegis, continuare magistratum nitentur, quae dissensio totius anni comitia impediebat. Ea mora in spem adductus Aulus, quem pro praetore in castris relicto supra diximus, aut conficiendi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniae capiundae, milites mense Ianuario ex hybernis in expeditionem euocat, magnisque itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant. Quod, quanquam & saeuitia temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obsideri poterat, nam circum murum situm in praerupti montis extremo, planities limosa hyemalibus aquis paludem fecerat

Liuius ludificari dicit, sed antiq̄tas usurpat utrumque.

•Seditiones tribunitiae Remp. agitabant. Quod legitimo tempore non mittebat successor.

fecerat, tamē aut simulādi gratia, quo Regi formidiamē adderet, aut cupidine cæcus ob thesauros oppidī potiūdi, uineas agere, aggerē iacere, aliāq; quæ coepto usui forent, properare. At Iugurtha cognita uanitate, atque imperitia legati, subdole eius augere amentiam, misitare supplicantes legatos, ipse quasi uitabundus per saltuosa loca, & tramites exercitiū ductare: denique Aulum spe pactionis pepulit, uti relicto Suthule, in abditas regiones, sese ueluti cedentem insequeretur, ita delicta occultiora fore. Interea per homines callidos, die, noctuq; exercitum tentabat: centuriones, ducesq; turmarum, partim uti transfugerent, corrumpere: alij, signo dato, locum uti desererent. Quæ, postquā ex sententia instruxit, in tempesta nocte de improviso cum multitudine Numidarū Auli castra circūuenit. Milites Romani percussi tumultu insolito, arma capere, alij sese abdere: pars territos confirmare, trepidare, omnibus locis uis magna hostiū: coelū nocte, atq; nubibus obscuratum, periculum anceps: postremo fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos pauloante corruptos diximus, cohors una Ligurū, cū duabus turmis Thracū, et paucis gregarijs militibus transiere ad Regem: & cēturio primipili tertiæ legionis per munitionē, quā uti defenderet, acceperat, locū hostibus introēūdi dedit. Ea Numidæ cūcti irrupere, nostri fuga fœda: pleriq; abiectis armis, proximū collem occupare: nox atq; præda castrorum

*Auli Albinicastra circumcincta à Iugurtha.

rura

• Sub iugum
missi sunt
Romani.

• Illi maxime
metuebāt, q̄
imperitirerū
nesciebāt, ita
usu uenire,
ut aliās uin-
camus, aliās
uincamur.

• Populi Ro.
iniussu nullū
foedus fieri
poterat.

rum, hostes, quo minus uictoria uterentur, remoras
ta sunt. Deinde, Iugurtha postero die cum Aulo in
colloquio uerba facit, tametsi ipsum cum exercitu fa-
me & ferro clausum tenet, tamen se humanarum re-
rum memorem, si secum foedus faceret, incolumes
omnes subiugum missurum, praeterea uti diebus de-
cem Numidia decederet. Quae quanquam grauias, &
flagitij plena erant, tamen quia mortis metu multas-
bantur, sicuti Regi libuerat, pax conuenit. Sed ubi
ea Romae comperta sunt, metus atq; moeror ciuitas-
tem inuasere, pars dolore pro gloria imperij, pars
insolita rerum bellicarum timere libertati. Aulo
omnes infesti, ac maxime qui bello saepe praecleari fue-
rant, quod armatus dedecore potius, quam manu sa-
lutem quaesierit. Ob ea consul Albinus ex delicto fra-
tris inuidiam, ac demum periculum timens, Senatum
de foedere consulebat, & tamen interim exercitui
supplementum scribere, ab socijs & nomine Latis-
no auxilia accersere, denique omnibus modis festis-
nare. Senatus ita uti par fuerat, decernit, suo atque
populi iniussu nullum potuisse foedus fieri. Consul
impeditus à Tribunis plebis, ne quas parauerat co-
pias, secum portaret, paucis diebus in Africam pros-
ficiscitur. Nam omnis exercitus uti conuenerat, Nus-
midia deductus in prouincia hyemabat. Postquam
cò uenit, quanquam persequi Iugurtham, & mederi
fraternae inuidiae animo ardebat, cognitis militibus,
quos praeter fugam soluto Imperio, licentia atque la-
scitia

sciua corruperat, & copia rerum, statuit nihil sibi
 agitandum. Interea Romæ Brachus Mamillus Leme
 tanus tribunus plebis rogationem ad populum pro
 mulgat, uti quæreretur in eos, quorum consilio Iu
 gurtha Senatus decreta neglexisset, quiq; ab eo in le
 gationibus, aut imperijs pecunias accepissent, qui ele
 phantos, quiq; perfugas tradidissent, itemq; qui de
 pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic
 rogationi partim conscij sibi, alij ex partium inui
 dia pericula metuentes, quoniam aperte resistere nõ
 poterant, quin illa, & alia talia placere sibi faterentur,
 occulte per amicos, ac maxime per homines La
 tini nominis, & socios Italicos impedimenta paras
 bant, Sed plebs incredibile est memoratu, quantum
 intenta fuerit, quantaq; ui rogationem iusserit, decre
 uerit, uoluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa
 parabantur, quàm cura Reipub. tanta libido in par
 tibus erat. Igitur cæteris metu percussis, M. Scaurus,
 quem legatum Bestiæ fuisse supra docuimus, inter læ
 titiam plebis, & suorum fugam, trepida etiam tum
 ciuitate, cum ex Mamilli rogatione tres quæsitores
 rogarentur, effecerat, uti ipse in eo numero crearetur.
 Sed quæstione exercitata asperere, uiolenterq; ex
 rumore & libidine plebis, ut sæpe nobilitatem, sic ea
 tempestate plebem ex secundis rebus insolentia ce
 perat. Cæterum mos partium popularium, & sena
 tus factionum, ac deinde omnium malarum artium,
 & paucis ante annis Romæ ortus est otio, atq; abũ
 dantia

*Rogationẽ
iubere.

*Secũdæ res
insolentiam
pariunt.
Excursus de
ciuilibus fa
ctionibus.

Africa retinuit Romam in officio.

Id est, nulli rei rationem habebant.

dantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, & senatus Romanus, placide modesteque inter se Rempub. tractabant: neque gloriæ, neque dominationis certamen inter ciues erat: metus hostilis in bonis artibus ciuitatem retinebat. Sed ubi illa formido mentibus decessit, scilicet ea quæ secundæ res amant, lasciuia, atque superbia incessere. Ita, quod in aduersis rebus optauerant, otium postquam adepti sunt, asperius, acerbiusque fuit. Namque cœpere nobilitas dignitatem in superbiam, plebes libertatem in libidinem uertere: sibi quisque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partes abstracta sunt. Resp. quæ media fuerat, dilacerata est. Ceterum nobilitas factione magis polabat. Plebis uis soluta, atque in multitudine dispersa minus poterat. Paucorum arbitrio belli, domique Respub. agitabatur: penes eosdem ærarium, prouincia, magistratus, gloriæ, triumphique crant. Populus militia atque inopia urgebatur. Prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parui liberi militum, uti quisque potentiori confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum potentia auaritia sine modo, modestiaque inuadere, polluere, & uastare omnia: nihil pensi, neque sancti habere, quo ad semetipsam præcipitauit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt, qui ueram gloriam iniuste potentie anteponebant, moueri ciuitas, & dissensio ciuili quasi permistio terræ oriri cœpit. Nam postquam

Tiberius

Tiberius, & C. Gracchus, quorum maiores Punico *Gracchi
 atque alijs bellis multum Reip. addiderant, uindica
 re plebem in libertatem, & paucorum scelera pate
 facere cœpere, nobilitas noxia, atque eò percussa,
 modo per socios, ac nomen Latinum, interdum per
 equites Romanos, quos spes societatis à plebe dimo
 uerat, Gracchorum actionibus obuam ierat. Et pri
 mo Tiberium, deinde paucos post annos eadem in
 grediētem C. Tribunum pleb. alterum, alterū trium
 uirum colonijs deducendis cum M. Fulvio Flacco
 ferro necauerat. Et sanè Gracchis cupidine uictoriæ
 haud satis moderatus animus fuit. Sed bono uinci sa
 tius est, quàm malo more iniuriam uincere. Igitur ea
 uictoria nobilitas ex libidine sua usa, multos morta
 les ferro, aut fuga extinxit: plusq; in reliquū sibi ti
 moris, q̄ potentia addidit. Quæ res plerunque ma
 gnas ciuitates pessundedit, dū alteri alteros uincere
 quouis modo, & uictos acerbius ulcisci uolūt. Sed de
 studijs partium, et oībus ciuitatis moribus si singilla
 tim, aut pro magnitudine parē differere, tēpus, q̄ res
 maturius me deseret. Quamobrē ad inceptū redeo.

Post Auli foedus, exercitusq; nostri foedam fugā
 Metellus, & Syllanus consules designati, prouin
 cias inter se partiuerant: Metelloque Numidia eue
 nerat, acri uiro, & quanq̄ aduerso populi partibus,
 fama tamen equabili et inuiolata. Is ubi primū magi
 stratū ingressus est, alia omnia sibi cum collega cōmu
 nia ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animū inten
 dit.

Abusi sunt
 uictoria.
 Vtrinq; pec
 catum est,
 Gracchi ni
 mis magno
 motu rē age
 bant, Sena
 tus nimis cru
 deliter uindi
 cabat.

Ingredi ma
 gistratū, alio
 qui inire &
 suscipere mā
 gistratum.

dit. Igitur diffidens ueteri exercitui milites eligere, scribere, praesidia undiq; accersere: arma, tela, equos & caetera instrumenta militiae parare: Ad hoc com-
meatum affatim, deniq; omnia quae in bello uario & multarum rerum egenti usui esse solent. Caeterum ad ea patranda Senatus auctoritate, socij, nomenq; Las-
tinum & Reges ultro auxilia mittendo, postremo omnis ciuitas summo studio adnitebatur. Itaq; ex sen-
tentia omnibus rebus paratis, compositisq; in Numi-
diam proficiscitur, magna spe ciuium: cum propter bonas artes, tum maxime quod aduersum diuitias in-

Nomen Ro-
manū ubiq;
male audiūt
propter aua-
ritiam.

Quantū pro-
pter comitia
sero in Afri-
cam uenerit,
ut in aestiuis
exercitus
diu esse non
potuerit.

uictum animum gerebat: & auaritia magistratum
ante id tempus in Numidia nostrae opes contusa, ho-
stiumq; auctae erant. Sed ubi in Africam uenit, exer-
citus ei traditur à Spurio Albino proconsule, iners,
imbellis, neq; periculi, neq; laboris patiens: lingua,
quàm manu promptior, praedator ex socijs, & ipse
praeda hostium sine imperio & modestia habitus. Ita
imperatori nouo plus ex malis moribus sollicitudi-
nis, quàm ex copia militum auxiliij, aut bonae spei ac-
cedebat. Statuit tamen Metellus, quanquã & aestiuo
rum tempus, comitiorum mora imminuerat, & ex-
pectatione euentus ciuium animos intentos putabat,
non prius bellum attingere, quàm maiorum discipli-
na milites laborare coegisset. Nam Albinus Auli fra-
tris, exercitusq; clade perculsus, postquam decreuerat
non egredi prouincia, quantum temporis aestiuo-
rum in imperio fuit, plerunq; milites in statutis ca-
stris ha-

stris habebat: nisi cum odor, aut pabuli egestas locū mutare subegerat. Sed neq; more militari uigiliæ deducebantur: uti cuiq; libebat, ab signis aberat. Lixæ permisti cum militibus, die, noctuq; uagabantur, & palantes agros uastare, uillas expugnare, pecoris & mancipiorum prædas certantes agitare: ea mutare cum mercatoribus uino aduectitio, & alijs talibus. Præterea frumentum publice datum uendere, panē in dies mercari: postremo quæcunque dici, aut fingi queunt ignauia, luxuriæq; probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non minus quàm in rebus hostilibus magnum & sapientem uirum fuisse comperio: tanta temperantia inter ambitionem, sæuitiamq; moderatum. Namq; edicto primo adiumenta ignauia sustulisse dicitur: ne quisquam in castris panem, aut quem alium coctum cibum uenderet, ne lixæ exercitum sequerentur, ne miles gregarius in castris, neue in agmine seruum, aut iumentum haberet, cæteris arte modum statuisse. Præterea transuersis itineribus cotidie castra mouere, iuxta ac si hostes adessent, uallo atque fossa munire. Vigilias crebras ponere, & eas ipse cum legatis circuire. Item in agmine in primis modo, modo in postremis, sæpe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur: ut cum signis frequentes incederent, miles cibum & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis, quàm uindicando, exercitum breui confirmauit. Interea Iugurtha ubi quæ

*Exercitus
Albini solutissime uixit

Neq; nimiti indulgebat militi, quod est ambitionis, neq; defatigabat, qd est sæuitiæ. Nam disciplina Romana suas sibi sarcinas ferebat singuli milites.

G Metelo

• Numidarū
ingenia.

Funda, eyn
schlenck.

Metellus agebat ex nuntijs accepit, simul de innocētia eius certior Romæ factus, diffidere suis rebus, ac tum demum ueram deditiōē facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum supplicijs mittit, quī tantummodo ipsi, liberisq; uitam peterent, alia oīa dederent populo Rom. Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili nouarum rerum auidum esse. Itaq; legatos alium ab alio diuersos aggreditur: ac paulatim tentando, postquam opportunos sibi cognouit, multa pollicendo persuadet, uti Iugurtham maxime uiuum: sin id parum procedat, necatum sibi traderent. Cæterum palam, quæ ex uoluntate forent, Regi nuntiare iubet. Deinde ipse paucis diebus, intentato, atq; infesto exercitu in Numidiā procedit. Vbi contra belli faciem tuguria plena hominum, pecora, cultoresq; in agris erant: ex oppidis & mappalibus præfecti Regis obuiam procedebant: parati frumentum dare, comheatū portare, postremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neq; Metellus minus iccirco, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine incedere, late explorare: omnia illa deditiōis signa ostentui credere, & insidijs locum tētare. Itaq; ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum & sagittariorum delecta manu apud primos erat. In postremo C. Marius legatus cum equitibus curabat. In utrunq; latus auxilios equites, tribunis legionū, & præfectis cohortium dispertiuerat: ut cum his permistis

permisti uelites, quocumq; accederent, equitatus ho-
 stium propulsarent. Nam in Iugurtha tantus dolus,
 tantaq; peritia locorum, & militiæ inerat, ut absens
 an præsens, pacem an bellum gerens perniciosior es-
 set, in incerto haberetur. Erat haud longe ab eo itine-
 nere, quò Metellus pergebat, oppidum Numidarum
 nomine Vacca, forum rerum uenaliū totius regni Vacca, fre-
 maxime celebratum: ubi & incolere, & mercari cō quens empō-
 sueuerant Italici generis multi mortales. Huic cons rium.
 sul simul tentandi gratia, & si paterentur opportus
 nitates loci, præsidium imposuit. Præterea imperas
 uit frumentum, & alia, quæ bello usui forent, com-
 portare: ratus id, quod res monebat, frequentiam ne-
 gociatorum, et comneatum iuuaturum exercitum,
 etiã paratis rebus munimēto fore. Inter hæc negotia
 Iugurtha impensius legatos supplices mittere, pacē
 orare: præter suam, liberorumq; uitam omnia Metel-
 lo dedere. Quos item consul uti priores illectos ad
 proditionem domum dimittebat, Regi pacem, quam
 postulabat neq; abnuere, neq; polliceri: & inter eas
 moras promissa legatorum expectare. Iugurtha ubi
 Metelli dicta cum factis cōposuit, ac suis se artibus De dedendo
 tentari animaduertit: quippe cui uerbis pax nuntia- Iugurtha.
 batur, ceterū re bellū asperrimū erat, urbs maxima
 alienata, ager hostibus cognitus, animi populariū tē-
 tati, coactus rerū necessitudine, statuit armis certa-
 re. Igitur explorato hostiū itinere, in spē uictoriæ
 adductus, ex opportunitate loci, q̄ maximas potest
 S ij copias

copias omnium generum parat, ac per tramites oc-
 cultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea parte
 Numidiæ, quam Adherbal in diuisione possederat,
 flumen à meridie oriens nomine Muthul: à quo mōs
 aberat fermè milia passuum uiginti tractu pari, uas-
 tus ab natura & humano cultu: sed ex eo medio
 quasi collis oriebatur in immensum pertingens, uesti-
 tus oleastro, ac Myrtetis, alijsq; generibus arborū,
 quæ humo arida atq; harenosa gignuntur. Media au-
 tē planicies, deserta, penuria aquæ, præter flumini
 propinqua loca: ea consita arbutis, pecore atq; cul-
 toribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quem
 transuerso itinere porrectum docuimus, Iugurtha
 extenuata suorum acie confedit. Elephantis, & par-
 thi copiarum pedestrium Bomilcarē præfecit, eumq;
 edocet, quæ ageret. Ipse propior monti cum omni
 equitatu, et peditibus delectis suos collocat. Dein sin-
 gulas turmas, & manipulos circuiens monet, atque
 obtestatur, uti memores pristinae uirtutis, & uictor-
 riæ, sese, regnumq; suum ab Romanorum auaritia
 defendant. Cum ijs certamen fore, quos antea uictos
 sub iugum miserint. Ducem illis, non animum mutas-
 tum, quæ ab imperatore decuerint, omnia suis prou-
 isa: locum superiorem, ut prudentes cum imperitis,
 ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello me-
 lioribus manum consererent. Proinde parati, inteno-
 tiq; essent, signo dato, Romanos inuadere: illum diē,
 aut omnes labores & uictorias confirmaturum, aut
 maxima

• Muthul flu-
 men.
 Neq; coleba-
 tur, neq; na-
 tura ferebat
 aliquid.

Argumentū
 à necessario.

maximarum erumnarum initium fore. Ad hoc uiri-
 tim uti quenq; ob militare facinus pecunia, aut hono-
 re extulerat, commonefacere beneficij sui, & eum
 ipsum alijs ostentare. Postremo pro cuiusq; ingenio
 pollicendo, minitendo, obtestando, alium alio modo
 excitare: cum interim Metellus ignarus hostium,
 monte digrediens, cum exercitu conspicitur. Primo
 dubius, quid nam insolita facies ostenderet. Nam in-
 ter uirgulta equi, Numidiæq; conſederant, neq; pla-
 nè occultati humilitate arborum, & tamen quid nã
 eſſet, incerti, cum natura loci, tum dolo ipsi, atq; si-
 gna militaria obscurati. Deinde breui cognitis insi-
 dijs, paulisper agmen constituit. Ibi commutatis or-
 dinibus in dextro latere, quod proximum hostibus
 erat, triplicibus subsidijs aciem instruxit. Inter mani-
 pulos funditores & sagittarios dispersit, equitatũ
 omnem in cornibus locat. Ac pauca pro tempore mi-
 lites cohortatus, aciem sicuti instruxerat, transuer-
 sis principijs in planum deducit. Sed ubi Numidas
 quietos neq; colle digredi animaduertit, ueritus ex
 anni tempore, et inopia aquæ ne siti conficeretur ex-
 ercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohorti-
 bus, et parte equitum præmisit ad flumen, uti locum
 castris antecaperet, existimans hostes crebro impe-
 tu, & transuersis prælijs iter suum remoratu-
 ros: et quoniã armis diffiderent, lassitudinem, & sitim mili-
 tum tentatu-
 ros. Deinde ipse pro re, atq; loco sicuti
 monte descenderat, paulatim procedere, Marium

Græca cõstru-
 ctione dixit,
 obscurati si-
 gna milita-
 ria, pro ob-
 scuratis si-
 gnis militari-
 bus, existi-
 mans futurũ
 ut Romani
 exercitũ cre-
 bro inuaden-
 do & ludifi-
 cando diu-
 tius eo loco
 teneat Iugur-
 tha, atq; ita
 tandem siti
 conficiat.

post principia habere, ipse cum sinistrae alae equitibus esse, qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha ubi extremum agmen Metelli primos suos praetergressum uidet, praesidio quasi duum milium pedatum montem occupat, quae Metellus descenderat: ne forte cedentibus aduersarijs receptui, ac post munimento foret. Deinde repente signo dato hostes inuadit. Numidae alij postremo cedere, pars a sinistra, ac dextera tentare, insensi adesse, instare, atque omnibus locis Romanorum ordines conturbare. Quorum etiam qui firmioribus animis obuij hostibus fuerant, ludificati in incerto praelio ipsi modo eminus sauciabantur, neque contra feriendi, aut conferendi manuum copia erat. Ante iam docti ab Iugurtha equites, ubi Romanorum turma insequi coeperat, non confertim, in unum sese recipiebant: sed alius alio quam maxime diuersi. Ita numero priores, si a persequendo hostes deterrere nequiuerant, disiectos ab tergo, aut lateribus circumueniebant: sin opportunior fugae collis, quam campi fuerat: ea uero consueti Numidarum equi facile interuirgulta euadere: nostros asperitas et insolentia loci retinebat. Caeterum facies totius negotij uaria, incerta, foeda, atque miserabilis. Dispersi a suis, pars cedere, alij insequi, neque signa neque ordines obseruare: ubi quenque periculum ceperat, ibi resistere, ac propulsare: arma, tela, equi, uiri, hostes, atque ciues permisti: nihil consilio, neque imperio agi: fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cum etiam tum

Bona pars di
ei erat exacta

euentus

euentus in incerto erat. Deniq; omnibus modis labo-
 re, & æstu languidus Metellus, ubi uidet Numidas
 instare minus, paulatim milites in unū conducit: or-
 dines restituit, & cohortes legionarias quatuor ad-
 uersus pedites hostiū collocat. Eorū magna pars su-
 perioribus locis fessa confederat: simul orare, et hor-
 tari milites, ne deficerent, neu paterentur hostes fu-
 gientes uincere: neq; illis castra esse, neq; munimen-
 tum ullum, quò cedentes tenderent: in armis omnia
 sita. Sed ne Iugurtha quidē interea quietus erat, cir-
 cuire, hortari, renouare præliū, & ipse cū delectis
 tentare oīa: subuenire suis, hostibus dubijs instare,
 quos firmos cognouerat eminus pugnādo retinere.
 Eo modo inter se duo imperatores summi uiri certa-
 bant. Ipsi pares, cæterum opibus disparibus, nā Me-
 tello uirtus militum erat, locus aduersus. Iugurthæ
 alia omnia, præter milites opportuna. Deniq; Roma-
 ni, ubi intelligunt, neq; sibi profugium esse, neq; ab
 hoste copiam pugnandi fieri, & iam diei uesper ade-
 rat, aduerso colle sicuti præceptum fuerat, euadunt.
 Amisso loco Numidæ fusi, fugatiq; pauci interiere, *Fundis ex-
 plerosq; uelocitas, & regio hostibus ignara tutata exercitus Iu-
 gurthæ.
 sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & copiarū
 parti pedestrium præfectum ab Iugurtha supra di-
 ximus, ubi eum Rutilius prætergressus est, paulatim
 suos in æquum locum deducit. Ac dum legatus ad flu-
 uenē, quò præmissus erat, festinans pergit, quietus uti-
 res postulabat, aciem exornat, neq; remittit, quid ubi

G iij que

Acie ex-
ornat,

Quo occur-
reret hosticō
tendente ad
flumen.

Non cœpe-
rūt prælum
Romano
more pro
cursu hostes
inuadētes.

XL. elephā
ti interfecti.

Aliū metum
incurere.

que hostis ageret explorare. Postquam Rutilium cō-
sedisse iam, & animo uacuum accepit, simulq; ex Iu-
gurthæ prælio clamorem augeri, ueritus ne legatus
cognita re laborantibus suis auxilio foret, aciem,
quam diffidens uirtuti militum arcte statuerat, quo
hostium itineri officeret, latius porrigit, eoq; modo
ad Rutilij castra procedit. Romani ex improviso pul-
ueris uim magnam animaduertunt. Nam prospectū
ager arbustis consitus prohibebat, & primo rati hu-
mum aridam uento agitari, post ubi æquabilem ma-
nere, & sicuti acies mouebatur, magis magisq; ap-
propinquare uident, cognita re properantes, arma
capiunt, ac pro castris, sicuti imperabatur, cōsistunt.
Deinde, ubi propius uentum est, utrinq; magno cla-
more concurritur. Numidæ tantummodo remorati,
dum in Elephantis auxilium putant, postquam eos
impeditos ramis arborum, atq; ita disiectos circum-
ueniri uident, fugam faciunt: ac pleriq; abiectis ar-
mis, collis aut noctis, quæ iam aderat, auxilio inte-
gri abeunt. Elephantum quatuor capti, reliqui omnes
quadraginta numero interfecti. At Romani, quan-
quam itinere, atq; opere castrorum & prælio fessi,
letiq; erant: tamen, quod Metellus amplius opinio-
ne morabatur instructi, intentiq; obuiam procedūt.
Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remis-
si patiebatur. Ac primo obscura nocte, postquã haud
procul inter se erant, strepitu uelut hostes aduenta-
re, alteri apud alteros formidinem simul & tumule-
tum face-

tum facere, & penè imprudentia esset admissum fa-
 cinus miserabile, ni utrinque præmissi equites rem
 explorauissent. Igitur pro metu repente gaudiū ex-
 ortum est. Milites alius alium læti appellant, acta
 edocent, atq; audiunt: sua quisq; fortia facta ad cœ-
 lum effert. Quippe res humanæ ita sese habent, in
 uictoria uel ignauis gloriari licet, aduersæ res etiam
 bonos + detractans
 duo moratus, saucios cum cura reficit, meritos in
 prælijs more militiæ donat, uniuersos in concione
 laudat, atq; agit gratias: hortatur ad cætera, quæ le-
 uia sunt: parem animum gerant, pro uictoria satis
 pugnatum, reliquos labores pro præda fore. Tamen
 interim transfugas, & alios opportunos, Iugurtha
 ubi gentium, aut quid agitare, cum paucis ne esset,
 an exercitum haberet, ut sese uictus gereret, explo-
 ratum misit. At ille sese in loca saltuosa, & natura
 munita receperat: ibiq; cogebat exercitum numero
 hominū ampliorem, sed hebetem, infirmumq; agri,
 ac pecoris magis, quàm belli cultorem. Id ea gratia
 eueniebat, quod præter regios equites nemo omnium
 Numidarum ex fuga regem sequitur: quò cuiusque *Numidarum
 animus fert, eò discedunt. Neq; id flagitium militiæ mos.
 ducitur, ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi ui- Flagitiū pro
 det animum Regis etiam tum ferocem esse, bellum crimine, die
 renouari, quod nisi ex illius libidine geri non posset, schandt.
 præterea inimicum certamen sibi cum hostibus, mino-
 re detrimento illos uinci, quàm suos uincere: statuit

non praelijs, neq; in acie, sed alio more bellum gerendum. Itaq; in loca Numidia opulentissima pergit: agros uastat: multa castella, & oppida temere munita, aut sine praesidio capit, incenditq;: puberes interficit, iubet alia omnia militum esse praedam. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obsides, frumentum, & alia quae usui forent, affatim praebita, ubicumq; res postulabat, praesidium impositum. Quae negotia multo magis, quam praelium male pugnatum ab suis regem terrebant. Quippe cuius spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur: & qui sua loca defendere nequiuerat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum uidebatur consilium cas-

In quae loca ipse Metellum secutus fuerat.

Alii supplicationem. Supplicationes decretae sunt.

pit: exercitum plerumq; in iisdem locis opperiri iubet. Ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur, nocturnis, & cuius itineribus ignoratus, Romanos palantes repente aggreditur. Eorum pleriq; inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidae priusquam ex castris subueniretur, sicuti iussi erant in proximos colles discedunt. Interim Romae gaudium ingens ortum cognitis rebus Metelli, ut sese, & exercitum more maiorum gereret: ut in aduerso loco uictor tantum uirtute fuisset, hostium agro potiretur. Iugurtham magnificum ex Auli socordia, spem salutis in solitudine, aut fuga coegisset habere. Itaque senatus ob ea feliciter acta Dijs immortalibus supplicia decernere. Ciuitas trepida antea, sollicita de belli euentu, leta agere: de
Metello

Metello fama præclara esse. Igitur eo intentior ad
 uictoriam niti, omnibus modis festinare: cauere ta-
 men necubi hosti opportunus fieret, meminisse post
 gloriam inuidiam sequi, ita quo clarior, eo magis an-
 xius erat. Neq; post insidias Iugurthæ effuso exerci-
 tu prædari. Vbi frumento aut pabulo opus erat, co-
 hortēs cum omni equitatu præsidium agitabant. Exer-
 citus partē ipse, reliquos Marius ducebat. Sed igne
 magis, quàm præda ager uastabatur, duobus locis
 haud longe inter se castra faciebant. Vbi ui opus
 erat, cuncti aderant: cæterum quo fuga, atque for-
 mido latius cresceret, diuersi agebant. Eo tempore
 Iugurtha per colles sequi, tempus aut locum pugnae
 querere, quā uenturum hostem audierat: pabulum,
 & aquarum fontes, quorum penuria erat, corrup-
 pere: modo se Metello, interdum Mario ostendere:
 postremos in agmine tentare, ac statim in colles re-
 gredi. Rursus alijs, post alijs minitari: neq; prælium
 facere, neque otium pati, tantummodo hostem ab in-
 cepto retinere. Romanus imperator ubi se dolis fa-
 tigari uidet, neq; ab hoste copiam pugnandi fieri,
 urbem magnam, & in ea parte qua sita erat, arcem
 regni nomine Zamam, statuit oppugnare: ratus, id
 quod negotium poscebat, Iugurtham laborantibus suis
 auxilio uenturum, ibiq; prælium fore. At ille quæ pa-
 rabantur à perfugis edoctus, magnis itineribus Me-
 tellum anteuenit, oppidanos hortatur, ut moenia
 defendant additis auxilio perfugis: quod genus ex-
 copijs

Id ē, agebāt
 excubias, &
 erant in sta-
 tione,

*Dolus
 belli.

Metell^o Za-
 mam obfide
 re parat.

Verbum hi-
storicū, fru-
mentatum.

Pugnam fa-
cere.

*Mobiles Nu-
midæ.

copijs regis, quod fallere nequibat, firmissimum erat
Præterea pollicetur in tempore semet cum exerci-
tu adfore. Ita compositis rebus in loca, quàm maxi-
me occulta discedit: ac paulo post cognoscit Mariū
ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Sicc-
cam missum, quod oppidum primum omnium post
malam pugnam ab Rege defecerat. Eò cum delectis
equitibus noctu pergit, & iam egredientibus Roma-
nis in porta pugnam facit: simul magna uoce Siccen-
ses hortatur, uti cohortes ab tergo circumueniant:
fortunam illis præclari facinoris casum dare, si id fe-
cerint postea sese in regno, illos in libertate sine me-
tu ætatem acturos. At ni Marius signa inferre, atq;
euadere oppido properauisset, profecto cuncti, aut
magna pars Siccensium fidem mutauissent: tanta mo-
bilitate sese Numidæ gerunt. Sed milites Iugurthini
paulisper à Rege sustentati, postquàm maiore uī
hostes urgent, paucis amissis profugi discedunt.
Marius ad Zamam peruenit. Id oppidum in campo
situm, magis opere, quàm natura munitum erat, nul-
lius idoneæ rei egens, armis, uirisq; opulentem. Igi-
tur Metellus pro tempore, atq; loco paratis rebus
cuncta moenia cum exercitu circumuenerit. Legatis
imperat, ubi quisq; curaret: deinde signo dato undiq;
que simul clamor ingens exoritur: neq; ea res Numi-
das terret, infensi, intentiq; sine tumultu manēt, præ-
lium incipitur: Romani pro ingenio quisque, pars
eminus glande, aut lapidibus pugnare; alij succede-
re, de

re, ac modo murum suffodere, modo scalis aggredi, cupere praelium in manibus facere. Contra ea oppidani in proximos saxa uoluerunt, iudes, pila, praeter ea picem sulphure, & tæda mistam ardenti mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manserant, timor animi satis munierat. Nam plerumque iacula tormentis, aut manu emissa uulnerabant: pari quoque periculo, sed fama impari boni, atque ignaui erant. Dum apud Zama sic certatur, Iugurtha ex improviso castra hostium cum magna manu inuadit: remissis qui in praesidio erant, & omnia magis, quam praelium expectantibus portam irrupit. At nostri repentino metu percussi, sibi quisque pro moribus consulunt: alij fugere, alij arma capere: magna pars uulnerati, aut occisi sunt. Cæterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis Romani, grege facto locum cepere paulo, quam alij editiorem: neque inde maxima uia depelli quiuerunt, sed tela eminus missa remittere: pauci in pluribus minus frustrari: si Numidiae propius accessissent, ibi uero uirtutem ostendere, & eos maxima uia cedere, fundere, atque fugare. Interim Metellus cum acerrime rem gereret, clamorem & tumultum hostilem à tergo accepit. Deinde conuerso equo animaduertit fugam ad se uersum fieri, quæ res indicabat populares esse. Igitur equitatum omnem ad castra propere misit, ac statim C. Marium cum cohortibus sociorum, eumque lachrymans per amicitiam, perque Rempublicam obsecrat, ne quam

Qui per metum sibi prospexerant ut abessent à mœnibus, adeoque à periculo quod longissime. A tergo irrumpit in castra.

Facilius de morte pugnantur, quam aduersus montem

contus

contumeliam remanere ni exercitu uictore, neue ho-
 stes inultos abire sinat. Ille breui mādata efficit. At
 Iugurtha munimento castrorum impeditus, cum alij
 super uallum precipitarentur, alij in angustijs ipsi
 sibi properantes officerent, multis amissis in loca mu-
 nita sese recepit. Metellus infecto negotio, postquā
 nox aderat, in castra cum exercitu reuertitur. Igi-
 tur postero die priusquam ad oppugnandum egres-
 deretur, equitatum omnem in ea parte, qua regis ad-
 uentus erat pro castris agitare iubet: portas & pro-
 xima loca tribunis dispartit. Dein ipse pergit ad op-
 pidum, atque uti superiore die murum aggreditur.
 Interim Iugurtha ex occulto repente nostros inuas-
 dit: qui in proximo locati fuerant, paulisper territi
 perturbantur, reliqui cito subueniunt. Neq; diutius
 Numidæ resistere quiuissent, ni pedites cum equitis
 bus permisti, magnam cladem in congressu facerent:
 quibus illi freti, non uti equestri praelio solet sequi,
 deinde cedere, sed aduersis equis concurrere, impli-
 care, ac perturbare aciem. Ita expeditis peditibus
 suis, hostes penè uictos dare. Eodem tempore apud
 Zamam magna ui certabatur. Vbi quisq; legatus aut
 tribunus curabat, eo acerrime niti: neq; alius in alia
 magis, quam in sese spem habere: pariterq; oppidani
 agere, oppugnare, aut parare omnibus locis: auidius
 alteri alteros sauciare, quàm semet tegere. Clamor
 permistus hortatione, letitia, gemitu. Item strepitus
 armorum ad coelum ferri, tela utrinq; uolare. Sed il-
 li, qui

Virtute pedi-
 tum res de-
 sensa est.

li, qui mœnia defensabant, ubi hostes paululum modo pugnam remiserant, intenti prælium equestre prospectabant. Eos, uti quæq; Iugurthæ res erant, letos modo, modo pauidos animaduertes, ac sicuti à suis audiri, aut cerni possent, monere alij, alij hortari, aut manu significare, aut niti corporibus, huc, & illuc quasi uitabundi, aut iaciētes tela agitare. Quod ubi Mario cognitum est, nam is in ea parte curabat, cōsulto lenius agere, ac diffidentiam rei simulare, pati Numidas sine tumultu, regis prælium uisere. Ita illis studio suorum astrictis repente magna uimurum aggredditur, & iam schalis aggressi milites propè summa ceperāt. Cum oppidani cōcurrunt, lapides, ignē, præterea alia tela ingerunt. Nostri primo resistere, deinde ubi una, atq; alteræ schalæ comminutæ sunt, qui supersteterant afflicti sunt: cæteri quoquo modo potuerunt, pauci integri, magna pars confecti uulneribus abeunt. Deniq; utrinq; prælium nox diremit. Metellus postquã uidet frustra inceptum, neq; oppidum capi, neq; Iugurtham niti nisi ex insidijs, aut de suo loco pugnam facere, & iam æstatem exactã esse, ab Zama discedit: et in his urbibus, quæ à rege defeccrāt, satisq; munitæ loco, aut mœnibus erāt, præsidia imponit. Cæterum exercitum in provincia, quæ proxima est Numidiæ, hyemandi gratia collocat. Neq; id tempus ex aliorum more quieti, aut luxurie concedit. Sed quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere; & eorum

Egregia Hy
potyposis,
quæ iterum
atq; iterum
est legēda.

Metellus tē
dit insidias
Iugurthæ

rum

rum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarum, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, & inde uadibus datis de Massiua nece clam iudiciū fugerat: quod ei per maximam amicitiam, maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur, ac primo efficit, uti ad se colloquendi gratia occultus ueniat. Deinde fide data, si Iugurtham uiuum, aut necatum sibi tradidisset, fore, uti illi senatus impunitatem, & sua omnia concederet: facile Numidæ persuadet: cū ingenio infido, tum metuenti, ne si pax cum Romanis fieret, ipse per conditiones ad supplicium traderetur. Is ubi primum opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miserātem fortunas suas accedit, monet, atq; lachrymans obtestatur, uti aliquando sibi, liberisq; & genti Numidarum optime merita prouideat. Omnibus prælijs sese uictos, agrum uastatum, multos mortales captos, occisos, regni opes comminutas esse, satis sæpe iam et uirtutem militum, & fortunam tentatam: caueat ne illo cunctante Numidæ sibi consulant. His atq; talibus alijs ad deditiōnem animum Regis impellit. Mittuntur ad Imperatorē legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent, ac sine ulla pactione sese, regnumq; in illius fidem tradere. Metellus propere cūctos Senatorij ordinis ex hybernis accersiri iubet. Eorum et aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet. Ita more maiorum ex consilij decreto, per legatos Iugurthæ imperat, argenti pondo ducenta milia, Elephantos omnes

Prouidere
mihi.

Ne Numidæ
ipsi prodant
eum.

omnes, equorum, & armorum aliquantulum. Quæ postquam sine mora facta sunt, iubet omnes persugas uinctos adduci. Eorum magna pars uti iussum erat adducti: pauci cum primum deditio cœpit, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Iugurtha ubi armis, uirisq; et pecunia spoliatus est, dum ipse ad imperandum Tisidium uocaretur, rursus cœpit flectere animum suum, & ex mala conscientia digna timere. Deniq; multis diebus per dubitationem consumptis, cum modo tædio rerum aduersarum omnia bello potiora duceret, interdū ipse secum reputaret, quàm grauis casus in seruitium ex regno foret, multis magnisq; præsijs nequicquam perditis, de integro resumit bellum, & Romæ Senatus de prouincijs consultus, Numidiam Metello decreuerat. Per idē tempus Vticæ forte C. Mario per hostias Dijs supplicanti, magna, atque mirabilia portendi aruspex dixerat: proinde, quæ animo agitabat, fretus Dijs ageret, fortunam, quàm sæpiissime experiretur, cuncta prospera euentura. At illum iam antea consulatus ingens cupido exagitabat: ad quem capiendum præter uetustatem familiæ, omnia abunde erant. Industria, probitas, militiæ magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, libidinis & diuitiarum uictor, tantummodo gloriæ audus. Sed

Locus ille iucundus & plenus eruditionis.

Aruspex felicissima oīz portēdit C. Mario.

+Is. Marius Arpinas fuit.

H sese ex

se se exercuit: ita inter bonas artes integrum ingenium breui adoleuit. Ergo ubi primum tribunatum militarem à populo petit, plerisque faciem eius ignorantibus, facile notus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium post alium sibi peperit: semperque in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis uir (nam postea ambitioe princeps datus est) consulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magistratus plebs, consulatum nobilitas, in

• Per manus tradere.

• Superbia commune nobilitatis malum in Metello.

Debere se continere intra suam pelticulam.

ter se per manus tradebat. Nouus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quam is indignus illo honore, et quasi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius aruspicias dicta eodem intendere uidet, quò cupido animi hortabatur, ab Metello petendi gratia missionem rogat. Cui quanquam uirtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus, et superbia, commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus insolita re, mirari eius consilium, et quasi per amicitiam monere, ne tam praua inciperet, neu super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere: postremo caueret id petere à populo Romano, quod illi iure negaretur. Postquàm hæc atque alia talia dixit, neque animus Marij flectitur, respondit ubi potuisset primum per negotia publicæ facturum sese quæ peteret. Ac postea sæpius eadem postulantem fertur dixisse, ne festinaret abire: satis mature illum

illum cum filio suo consulatum petiturum. (Is eo tēpore in Contubernio patris ibidē militabat, annos natus circiter xx.) Quæ res Marium pro honore, quem affectabat, contra Metellum uehementer accēderat. Ita cupidine, atq; ira, pessimis consultoribus, grassari: neq; facto ullo, neq; dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret. Milites quibus in Hybernis præerat, laxiore imperio, quàm antea habere. Apud negotiatores, quorum magna multitudo Vticæ erat, criminose simul, & magnifice de bello loqui, dimidia pars exercitus si sibi permitteretur, paucis diebus Iugurtham in catenis habiturum: ab Imperatore cōsulto bellum trahi, quod homo inanis, & regie superbie imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora uidebantur, quia diuturnitate belli res familiares corruerant, & animo cupienti nihil satis festinatur. Erat præterea in exercitu nostro Numida quidā nomine Gauda, Manastabilis filius, Masinisse nepos, quē Micipsa testamento secundum heredem scripserat, morbis confectus, et ob eam causam mente paululum immutata. Cui Metellus petenti more regum, ut sellam iuxta poneret, item postea custodie causa turmam equitum Romanorū, utrunq; negauerat: honorem, quod eorum modo foret, quos Populus Romanus Reges appellauisset: præsidium, quod contumeliosum in eos foret, si equites Romani satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atq; hortatur, ut contumeliarū in impe-

ΓΥΩΜΗ.
*Pessimis cōsultores.

Res familiaris multū acceperat detrimenti.
*Etiam celebritas in desiderio mora est.

H ij ratorum

ratores cum suo auxilio poenas petat : hominem ob morbos animo parum ualido , secunda oratione extollit, illum Regem ingentem uirum , Masinissæ nepotem esse, si Iugurtha captus aut occisus foret, Imperium Numidiæ sine mora habiturum. Id adeo mature posse euenire, si ipse consul ad id bellum missus foret. Itaq; & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipse, plerosq; spes pacis impellit, uti Romam ad suos necessarios asperere in Metellum de bello scribant, Marium imperatorem posscant. Sic à multis illi mortalibus honestissima suffragatione consulatus petebatur, simul ea tempestate plebs nobilitate fusa, per legem Mamiliam nouos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim Iugurtha postquam omissa deditio bellum incipit, cum magna cura parare omnia, festinare, cogere exercitum, ciuitates, quæ ab se defecerant, formidine aut ostentando præmia affectare, communire suos locos, arma, tela: aliaq; quæ spe pacis amiserat, reficere, aut commercari, seruitia Romanorum allicere : & eos ipsos, qui in præsijs erant, pecunia tentare: prorsus nihil intactum, neq; quietum pati, cuncta agitare. Igitur Vaccenses, quo Metellus initio Iugurtha pacificante præsidium imposuerat, fatigati Regis supplicijs, neq; antea uoluntate alienati, principes ciuitatis inter se coniurant. Nam uulgus, uti plerunq; solet, & maxime Numidarum, ingenio mobili, seditiosum atq; discordiosum erat, cupidum nouarum

Manliam.
Qua lege cautum erat, ut re male gesta à nobilitate, mandarentur nouis hominibus mandata.

Verbum historicum pacificare, ut legati ueniunt pacificatum, & tamen non possum ubiuis uti.

nouarum rerum, quieti & otio aduersum. Deinde compositis inter se rebus, in diem tertium constituunt, quod is festus, celebratusq; per omnem Africam, ludum & lasciuiam magis, quam formidinem ostentabat. Sed ubi tempus fuit, centuriones, tribunosq; militares, & ipsum praefectum oppidi Titum Turpilium Syllanum, alius alium domos suas inuiant, eos omnes praeter Turpilium inter epulas obtruncant. Postea milites palantes, inermes, quippe in tali die, & sine Imperio aggrediuntur. Idem plebs facit, pars edocti à nobilitate, alij studio talium rerum incitati, quibus acta, consiliumq; ignorantibus, tumultus ipse, & res nouae satis placebant. Romani milites perculsi improuiso metu, incerti ignarique quid potissimum facerent, †trepidare, arcem oppidi, ubi signa & scuta erant, praesidium hostium, & portae ante clausae fugam prohibebant. Ad hoc mulieres, pueriq; pro tectis aedificiorum saxa, et alia, quae locus praebat, certatim mittere. Ita neque caueri anceps malum, neq; à fortissimis infirmissimo generi resisti posse. Iuxta boni, maliq; strenui, & imbelles multi obtruncari. In ea tanta asperitate saeuissimis Numidis, & oppido undiq; clauso, Turpilius praefectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus. Id misericordia ne hospitis, an pactione an casu ita euenit, parum comperimus, nisi quod illi in tanto malo turpis uita, integra fama potior fuit, improbus, intestabilisq; uidetur. Metellus ubi postquam de re

Numidæ.

†trepidare.
Ad arcem.

Romani milites apud Vaccam occiduntur.

*Turpilius unus ex omnibus euasit.

Intestabilis, .i. infamis.

H iij bus

bus Vaccæ actis comperit, paulisper moestus è cõspetu abiit. Deinde ubi ira, et ægritudo permista sunt, cum maxima cura ultum ire iniurias festinat. Legionem cum qua hyemabat, et quàm plurimos potest Numidas equites, pariter cū occasu solis expeditos educit. Et postera die circiter horam tertiam peruenit in quandam planiciem, locis paulo superioribus circumuentam. Ibi milites fessos itineris magnitudine, et iam abnuentes omnia, edocet oppidum Vaccam non amplius mille passum abesse, decere illos æquo animo pati reliquum laborem, dum pro ciuibus suis, uiris fortissimis, atq; miserrimis poenas caperent, præterea prædam benigne ostentat. Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quã arctissime pergere, et signa occultare iubet. Vaccenses ubi animaduertere ad se uorsum exercitum pergere, primo, uti res erat, Metellum esse rati, portas clausere. Deinde ubi neq; agros uastari, et eos, qui primi aderant Numidas equites uidet, rursus Iugurthã arbitrati, cū magno gaudio obuij procedunt. Equites, peditesq; repente signo dato, alij uulgum effusum oppido cedere, alij ad portas festinare, pars turres capere, ira atq; spes prædæ amplius, quã lassitudo posse. Ita Vaccenses biduum modo ex perfidia letati. Ciuitas magna atq; opulenta poenæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quem præfectum oppidi unũ ex omnibus profugisse supra ostēdimus, iussus à Metello causam dicere, postquã sese parum expurgat, condemna

In uallē quã
dã peruenit.

Pœnas ca-
pere.
Stratage-
ma Metelli.

Turpilius
supplitio af-
ficatur.

condemna

condemnatus, uerberatusq; pœnas capite soluit. Nã
 is ciuis ex Collatia erat. Per idem tempus Bomilcar,
 cuius impulsu Iugurtha deditiõnem, quam metu de-
 seruit, incoeperat: suspectus regi, & ipse eum suspi-
 ciens, nouas res cupere, ad pernitiem eius dolum
 querere, die, noctuq; fatigare animum. Deniq; oĩa
 tentando, socium sibi adiungit Nabdalsam hominem
 nobilem, magnis operibus clarum, acceptumq; popu-
 laribus suis, qui plerunq; exercitum ductare seor-
 sum ab rege, & omnes res exequi solitus erat, quæ
 Iugurthæ fesso, aut maioribus astricto superauerãt,
 ex quo illi gloria, opesq; inuenta. Igitur utriusq; cõ-
 silio dies insidijs statuitur: cætera, uti res posceret,
 ex tempore parare placuit. Nabdalsa ad exercitum
 profectus est, quem inter hyberna Romanorum ius-
 sus habebat, ne ager inultis hostibus uastaretur. Is
 postquam magnitudine facinoris percussus, ad tem-
 pus non uenit, metusq; rem impediẽbat, Bomilcar si-
 mul cupidus incepta patrãdi, et timore socij anxius,
 ne omisso uetere cõsilio nouum quæreret, literas ad
 eum per homines fideleis mittit, in quib; mollitiem,
 socordiamq; uiri accusare, testare deos per quos iur-
 rasset, monere ne præmia Metelli in pestem conuer-
 teret. Iugurthæ exitũ adesse. Cæterum suãne, an uir-
 tute Metelli periret, id modo agitari. Proinde repu-
 taret animo suo præmia an cruciatũ mallet. Sed cũ
 hæ literæ adlatæ sunt, forte Nabdalsa exercito cor-
 pore fessus, in lecto q̄scebatur, ubi cognitis Bomilcaris

Anxiũ esse
 uertere aĩm
 in oēs par-
 tes, sicut in
 rebus pericu-
 losis fit.
 *Nabdalsa.

Elegans ad-
 fectus.

• Aegrū ani-
mū facile so-
mnus oppri-
mit.

In causa ho-
nesta timetur
iudice.
Proditor in
turpi causa
dicitur.

Animus ty-
rāni nusquā
quietus aut
securus esse
pōt, timetur
enim ab oī-
bus, & con-
tra ipse oēs
timet.

uerbis, primo cura, deinde uti aegrum animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator, fidus, acceptusq; & omnium consiliorum nisi nouissimi particeps. Qui postquam ad latas literas audiuit, & ex cōsuetudine ratus opera, aut ingenio suo opus esse, in tabernaculum introiuit, dormiente illo epistolam super caput in puluino temere positam sumit, ac perlegit. Deinde propere cognitis insidijs ad regem pergit. Nabdalsa paulo post experrectus, ubi neq; epistolam reperit, & rem omnē uti actā erat ex perfugis cognouit, primo indicem persequi conatus, postquam id frustra fuit, Iugurthā placandi gratia accedit, dicit quæ ipse parauisset facere, perfidia clientis sui praeuenta, lachrymans obtestatur per amicitia, perq; sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectū sese haberet. Ad ea rex aliter atq; animo gerebat, placide respondit. Bomilcare atq; alijs multis, quos socios insidiarum cognouerat, interfectis, iram oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur. Neq; post id locorum Iugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neq; loco, neq; mortali cuiquam, aut tempori satis credere. Ciues, hostesq; iuxta metuere, circumspectare omnia et omni strepitu pauescere: alio atq; alio loco saepe contra decus regium noctu requiescere: interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formidine quasi uecordia exagitari. Igitur Metellus ubi de casu Bomilcaris, & iudicio patefacto ex perfugis cognouit

cognouit: rursus tanquam ad integrum bellum cuncta parat, festinatq; Marium fatigantem de professione, simul et inuitum, et offensum sibi, parū idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes literis, quæ de Metello ac Mario missæ erant, cognitæ, uolenti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, inuidiæ esse. At illi alteri generis humilitas fauorem addiderat. Cæterum in utroq; magis studia partium, quàm mala, aut bona sua moderantur. Præterea seditiosi magistratus uulgus exagitare, Metellum omnibus concionibus capitis arcessere: Marij uirtutem in maius celebrare. Deniq; plebs sic est accensa, uti opifices, agrestesq; omnes, quorum res, fidesq; in manibus sitæ erant, relictis operibus frequentarent Marium: et sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita percussa nobilitate, post multas tempestates nouo homini consulatus mandatur, et postea populus à Tribuno plebis Lucio Manlio Mantino rogatus, quem uellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iussit. Sed senatus paulo ante Metello Numidiam decreuerat. Ea res frustra fuit. Eodem tempore Iugurtha amissis amicis, quorum plerosq; ipse necauerat, cæteri formidine pars ad Romanos, alij ad Regem Bocchum perfugerant, cum neq; bellum geri sine ministris posset, et nouorum fidem in tanta perfidia ueterum experiri periculosum duceret, uagus, incertusq; agitabatur: neq; illi res ulla, neq; consilium, aut

Metell^o Mariū dimittit.

Vulgus oīa mauult quā moram.
Romana forma loquendi

Nouus hō qui inclare scit uirtute sua.

*Bocchus rex.

H V quise

quisquam hominum satis placebat. Itinera praefectosque in dies mutare, modo aduersum hostes, interdum in solitudines pergere: saepe in fuga, ac paulo post spem in armis habere: dubitare uirtuti, an fidei popularium minus crederet: ita quocumque intenderat, res aduersae erant. Sed inter eas moras repente sese Metellus cum exercitu ostendit. Numidae ab Iugurtha pro tempore parati, instructique: deinde praelium incipitur. Qua in parte Rex pugnae adfuit, ibi aliquandiu certatum est. Caeteri omnes eius milites primo congressu pulsati, fugatique: Romani signorum, et armorum, et aliquanto numero hostium potiti.

Nam ferme Numidas in omnibus praelijs magis pedes, quam arma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impensius modo rebus suis diffidens, cum perfugis, et parte equitatus in solitudines, dein Thalam peruenit. Id oppidum magnum, atque opulentum: ibique plerique thesauri, filiorumque eius multus pueritiae cultus erat. Quae postquam Metello comperta sunt, quanquam inter Thalam, flumenque proximum in spacio millium quinquaginta, loca arida, atque uasta esse cognouerat: tamen spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnes asperitates superuadere, ac naturam loci etiam uincere aggreditur. Igitur omnia iumenta sarcinis leuari iubet, nisi frumento dierum decem. Caeterum utres modo, et alia aquae idonea portari. Praeterea conquirat ex agris quam plurimum potest domiti pecoris: eoque imponit uasa cuiusque modi, sed pleraque lignea

• Numidarum
spes in pedibus.

• Superuadere.

lignea collecta ex tugurijs Numidarum. Ad hoc fini-
 timis imperat, qui se post regis fugam, Metello dedi-
 derant, quamplurimum + quisq; aquæ portaret: diē,
 locumq; ubi præsto foret, prædicit ipse ex flumine,
 quam proximam oppido aquam esse supra diximus:
 iumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam pro-
 ficiscitur. Deinde ubi ad id loci uentum est, quò Nu-
 midis præceperat, & castra posita, munitaq; sunt,
 tanta repente coelo missa uis aquæ dicitur, ut ea mo-
 do exercitui satis superq; foret. Præterea commea-
 tus spe amplior: quia Numidæ sicuti pleriq; in noua
 deditioe, officia intenderant. Cæterum milites reli-
 gione pluuia magis usi: eaq; res multum animis eorū
 addiderat. Nam rati sese Dijs immortalibus curæ es-
 se. Deinde postero die contra opinionem Iugurthæ,
 ad Thalam perueniunt. Oppidani qui se locorū aspe-
 ritate munitos crediderant, magna, atq; insolita re
 percussi, nihilo segnius bellum parare: idem nostri
 facere. Sed rex nihil iam Metello infectum credens:
 quippe qui omnia arma, tela, equos, locos, tempora,
 denique naturam ipsam cæteris imperitantem, indu-
 stria uicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ
 ex oppido noctu profugit. Neque postea in ullo lo-
 co amplius uno die, aut una nocte moratus, simula-
 bat sese negotij gratia properare. Cæterū proditio-
 nem timebat, quam uitare posse celeritate putabat.
 Nam talia consilia per otium ex opportunitate cas-
 pi. At Metellus ubi oppidanos prælio intentos, si-
 mul

Non solum
 rusticis in-
 strumentis,
 uerū etiam a
 popularib.
 portatur a
 qua.
 + ut.

Certabāt in
 ter se officijs

mul oppidum & operibus & loco munitum uidet,
uallo fossaq; moenia circumuenit. Deinde locis ex co
pia maxime idoneis uineas agere, superq; aggerem
iacere, impositis & super aggerem turribus opus
& administratos tutari. Contra hæc oppidani festina

*Administri re, parare, prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri.

Deniq; Romani multo ante labore, prælijsq; fatiga
ti, post dies quadraginta, quàm eò uentum erat, opa
pido modo potiti, præda omnis à perfugis corrup
pta est. Hi postquam murum arietibus feriri, resq;
suas aduersas uident, aurum, argētumq;, & alia, quæ
prima ducuntur, domum regiam comportant. Ibiq;
uino & epulis onerati: illaq; & domum, & semet
igni corrumpunt: & quas uicti ab hostibus poenas
metuerant, eas ipsi uolentes perpendere. Sed pariter
cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metel
lum uenerant, orantes uti præsidium, præfectumq;
eò mitteret. Hamilcarem quendam hominem nobile,
factiosum, nouis rebus studere: aduersum quem neq;
imperia magistratum, neq; leges ualerent: id ni festi
naret, in summo periculo suam salutem, & illorum
socios fore. Nam Leptitani iam inde à principio bel
li Iugurthini ad Bestiam consulem, & postea Romã
miserant, amicitiam, societatemq; rogatum. Deinde
ubi ea impetrata, semper boni, fidelesq; mansere: &
cuncta à Bestia, Albino, Metelloq; impetrata gnauis
ter fecerāt. Itaq; ab imperatore facile quæ petebāt,
adepti. Missæ sunt eò cohortes Ligurum quatuor

*Numidæ
oia corrup
punt igni.

& C.

& C. Annius praefectus. Id oppidum ab Sydonijs cōditum est: quos accepimus profugos ob discordias ciuiles nauibus in eos locos uenisse: cæterum situm inter duas syrteis, quibus nomen ex re inditum. *Syrteis unde dictæ.
 Nam duo sunt sinus propè in extrema Africa, impares magnitudine, pari natura: quorum proxima terra præalta sunt. Cætera, uti fors tulit, alta, alia intèpestate uadosa. Nam ubi mare magnum esse, & sæuissime coepit uentis, limum, harenamq; & saxa ingentia fluctus trahunt. Ita facies locorum cum uentis simul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua, modo conuersa connubio Numidarum, legū, cultusq; pleraq; Sydonica, quæ eo facilius retinebantur, quod procul ab imperio Regis ætatem agebant. Inter illos & frequentem Numidiam, multi, uastiq; loci erant. Sed quoniam in has regiones per Lepitanorum negotia uenimus, nō indignum uidetur, Memorable facinus duorum Carthagenensium.
 egregium, atq; memorabile facinus duorum Carthagenensium memorare. Eam rem nos locus admonuit.
 Qua tempestate Carthaginenses pleraq; Africa imperitabant: Cirenenses quoq; magni, atq; opulenti fuere. Ager in medio harenosus una +facie. specie. Neque flumen, neq; mons erat, qui fines eorum discerneret: quæ res eos magno, diurnoq; bello inter se habuit. Postquam utrinq; legiones, item classes sæpe fusæ, fugatæq; & alteri alteros aliquantulum attriuerant, ueriti ne mox uictos, uictoresq; defessos alius aggrediretur, per indutias sponsionem faciunt, uti certo die legas

die legati domo proficiscerentur: quo in loco inter se obuij fuissent, ibi communis utriusq; populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres missi, quibus nomen Philænes erat, maturauere iter pergere: Cirenenses tardius iere. Id socordiâne, an casu acciderit, parum cognoui. Cæterum solet in illis locis tēpestas haud secus, atq; in mari retinere. Nā ubi per loca æqualia & nuda gignentium, uentus coortus arenam humo excitauit, ea magna ui agitata, ora, oculosq; implere solet: ita prospectu impedito morari iter. Postquàm Cyrenenses aliquanto posteriores sese uident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt, criminari Carthaginenseis ante tempus domo digressos: conturbare rem. Deniq; omnia malle, quā uicti abire. Sed cum Pœni aliam conditionem tantummodo æquam peterent. Græci optionē Carthaginensibus faciunt: ut uel illi quo fines populo suo peterent, ibi uiui obruerentur, uel eadem conditione sese, quem in locum uellent processuros. Philæni conditione probata, seq; uitamq; suam Reip. condonaue re: ita uiui obruti. Carthaginenses in eo loco Philænis fratribus aras consecrauere, aliq; illis domi honores constituti. Nunc ad rem redeo.

*Getuli.
Genus, cui
nullus erat
usus ciuilis.

Ivgurtha postquàm amissa Thala nihil satis firmum contra Metellum putat, per magnas solitudines cum paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominum ferum, incultumq; & eo tēpore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unū cogit,

cogit, ac paulatim consuefacit ordines habere, signa sequi, Imperium obseruare, item alia militaria facere. Præterea Regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus promissis, ad studium sui perducit: quibus adiutoribus Regem aggressus, impellit, uti aduersum Romanos bellum incipiat. Id ea gratia facilius, procliuiusq; fuit, quod Bocchus initio huiusce belli Legatos Romam miserat, fœdus, & amicitiam petitum. Quam rem opportunissimam incepto bello pauci impediuerant, cæci auaritia, quibus omnia honesta, atque inhonesta uendere mos erat. Etiam antea Iugurthæ filia Boccho nupserat. Verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosq; leuis ducitur: quia singuli pro opibus quisque quàm plurimas uxores, denas alij, alij plures habent: sed reges eò amplius. Ita animus multitudine distrahitur, nullam pro socia obtinet, pariter omnes uiles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conueniunt: ibi fide data, & accepta, Iugurtha Bocchi animum oratione accendit: Romanos iniustos, profunda auaritia, communes omnium hostes esse: eandem illos causam belli habere cum Boccho, quam secum & cum alijs gentibus libidine imperitandi, quibus omnia regna aduersa sint: tum sese, paulo ante Carthaginensibus, item regem Persen, post uti quisq; opulentissimus uidebitur, ita Romanis hostem fore. His, atq; alijs talibus dictis, ad Cirtham oppidum iter constituunt, quod ibi Q. Metellus prædam, captiuosq; & impedia

Pauci. i. nobi
les à Iugur-
tha corrupti.
*Numidæ &
Mauri pro
opib⁹ ducunt
uxores.

impedimenta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut ca-
pta urbe operæ precium fore: aut si dux Romanus
auxilio suis uenisset, prælio sese certaturos. Nam cal-
lidus id modo festinabat Bocchi pacem imminuere,
ne mox agitando aliud, quàm bellum mallet. Impera-
tor postquam de regum societate cognouit, non tem-
mere, neque uti sæpe iam uicto Iugurtha consueue-
rat, omnibus locis pugnandi copiam facit. Cæterum
haud procul ab Cirtha castris munitis reges opperi-
tur: melius esse ratus cognitis Mauris, quoniam is
nouus hostis accesserat, ex commodo pugnam face-
re. Interim Roma per literas certior fit prouinciam

• Mario de-
cernitur Nu-
midia.

M. Cic. dixit
set præter de-
corum, anti-
qua forma
sermonis.

Quod recta
& libera in-
genia impa-
tientiùs ferat
iniuriam.

Numidiam Mario datam. Nam consulem factum an-
tea acceperat. Quibus rebus supra bonum, atq; ho-
nestum perculsus, neq; lachrymas tenere, neq; mode-
rari linguam uir egregius in alijs artibus, nimis mol-
liter ægritudinem pati. Quam rem alij in superbiam
uertebant, alij bonum ingenium contumelia accen-
sum esse, multi quod iam parta uictoria ex manibus
eriperetur. Nobis satis cognitum est, illum magis ho-
nore Marij, quàm iniuria sua excruciatum: neque
tam anxie laturum fuisse, si adeptus prouincia alij,
quàm Mario traderetur. Igitur eo dolore impeditus,
& quia stultitiæ uidebatur alienam rē suo periculo
curare, Legatos ad Bocchum mittit postulatum, ne
sine caussa hostis populo Ro. fieret: habere tum mas-
gnam copiam societatis, amicitiaq; coniungendæ,
quæ potior bello esset: & quanquam opibus suis con-
fideret,

fideret, tamen non debere incerta pro certis mutare. Omne bellum sumi facile, ceterum agerrime desinere: non in eiusdem potestate initium eius, & finē esse. Incipere cuius etiam ignauo licere, non deponi nisi cum uictores uelint. Proinde, sibi regnoq; suo consuleret, neu florentes res suas cum Iugurthæ perditis misceret. Ad ea rex satis placide uerba facit: sese pacem cupere: sed Iugurthæ fortunarum miseri, si eadem illi copia fieret, omnia conuentura. Rursum imperator contra postulata Bocchi nuntios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo sæpe ab utroq; missis, remissisq; nuntijs tempus procedere, & ex Metelli uoluntate bellum intactum trahi. At Marius, ut supra diximus, cupientissima plebe cōsul factus, postquam ei prouinciam Numidiam populus iussit, antea iam infestus nobilitati, tum uero multus atq; ferox instare. Singulos modo, uniuersos ledere: dictitare sese consulatum ex uictis illis spolia cepisse: alia præterea magnifica pro se, & illis dolentia. Interim quæ bello opus erant prima habere, postulare legionibus supplementum, auxilia à populis & regibus, socijsq; arcessere. Præterea ex Latio fortissimum quenq; plerosq; militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis stipendijs secum proficisci: neq; illi Senatus, quamquam aduersus erat, de ullo negotio abnuere audebat. Ceterum supplementum etiã letus decreuerat, quia neq; plebe militiam uolente putabatur

*Bellum ex arbitrio sumitur nō ponitur quēadmodū amor.

Hic redit ad Marium.

Quando legiones explebantur, supplementum dicitur.

aut belli usum, aut studia vulgi amissurus. Sed ea res frustra sperata, tanta libido cum Mario eundi plerumque inuaserat, sese quisque præda locupletem fore, uictorem domum rediturum: alia huiusmodi animis trahabant, & eos non paulum oratione sua Marius arserat. Nam postquam omnibus, quæ postulauerat decretis, milites scribere uult, hortandi causa simul, & nobilitatem uti consueuerat exagitandi, concionem populi aduocauit. Deinde hoc modo disseruit.

ORATIO MARI.

Exordium quod captat beneuolentiam a ratione regendi magistratus.

A sua persona.

Τὸ ὄμν.
• Virtus & innocentia.

SCio ego Quirites, plerumque non iisdem artibus Imperium a uobis petere, & postquam adepti sunt gerere: primo industrios, supplices modicos esse, deinde per ignauiam, & superbiam ætatem agere. Sed mihi contra uidetur. Nam quo uniuersa Respublica pluris est, quam consulatus, aut prætura, eo maiore cura illum administrari, quam hæc peti debere. Neque me fallit, quantum cum uestro maximo beneficio negotij sustineam: bellum parare, simul & ærario parcere: cogere ad militiam eos, quos nolis offendere: domi, forisque omnia curare, & ea agere inter inuidos, occursantes factiosos, opinione Quirites asperius est. Ad hoc alij si deliquere, uetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum & affinium opes, multæ clientele, omnia hæc præsidio ad sunt. Mihi spes omnes in memet sitæ, quas necesse est uirtute & innocentia tutari. Nam alia infirma sunt, & illud intelligo Quirites, omnium ora in me conuersa esse,

esse, equos, bonosq; fauere: quippe beneficia mea Remp. procedunt, nobilitatem locū inuadendi quaerere. Quo mihi acrius adnitendū est, ut neq; uos capiāmini, & illi frustra sint. Ita ad hoc aetatis à pueritia fui, ut omnes labores, pericula consueta habeā.

Quae ante uestra beneficia gratuito faciebam, ea uti accepta mercede deseram, nō est consiliū Quirites. Scilicet nondū collato in me honore.

Illis difficile est in potestatibus tēperare, qui per ambitionē sese probos simulauerunt. Mihi qui oēm aetate in optimis artibus egi, benefacere iā ex consuetudine in naturā uertitur. Bellū me gerere cū Iugurtha iussistis, quā rem nobilitas aegerrime tulit. Quae so, reputate cū animis uestris, nū id mutare melius sit. *Ex consuetudine benefaciendi natura.

Propositio:

Ecquē ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis hominē ueteris prosapiae, ac multarū imaginum, & nullius stipendij, scilicet ut in tanta re ignarus omniū trepidet, festinet, sumat aliquē ex populo monitorē sui officij. Ita plerunq; euenit, ut In imperio nihil perniciosius q̄ ex alio sapere.

quē uos imperare iussistis, is sibi imperatorem alium querat. Atqui ego scio, qui postquam consules facti sunt, acta maiorum, & Graecorum militaria praecipua legere coeperint, praeposteri homines. Nam gerere quā fieri tempore posterius, re atq; usu prius est. Præposterī homines, q̄ inuerso ordine rē aggrediuntur.

Comparate nunc Quirites, me hominem nouum cū illorum superbia. Quae illi audire, & legere solent, eorum partem uidi, alia gessi: quae illi literis, ea ego didici militando. Nunc uos existimate, facta, an dicta pluris sint. Contemnunt nouitatem meam,

I H ego

Elegans di-
lutio.

*Qui sint ue-
re nobiles.

*Voluptas
pugnat cum
præmijs uir-
tutis.

Elegans
ΕΥΩΜΗ.

Locus com-
munis.

*Maiorū glo-
ria posteris
lumen est.

Causatur se
quod nobile
esse, siquidē
uirtus nobi-
litate parit.

ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra ob-
iectantur: quanquam ego naturam unam, & com-
munem omnium existimo, sed fortissimum quenque
generosissimum. At si iam ex patribus Albini, aut Be-
stiae queri posset, mēne an illos ex se gigni malues-
rint, quid responsuros creditis? nisi sese liberos, quā
optimos uoluisse? quod si iure me despiciunt, faci-
unt idem maioribus suis, quibus, uti mihi, ex uirtute
nobilitas cœpit. Inuidēt honori meo, ergo inuide-
ant labori & innocentiae, periculis etiam meis: quos-
niam per hæc illum cepi. Verum homines corrupti
superbia, ita ætatem agunt, quasi uestros honores cō-
temnant: ita hos petunt, quasi honeste uixerint. Næ
illi falsi sunt, qui diuersissimas res pariter expetant,
uoluptatem, & præmia uirtutis. Atque etiam cum
apud uos, aut in Senatu uerba faciunt, pleraq; ora-
tione maiores suos extollunt, eorum fortia facta me-
morando clariores sese putant: quod cōtra est. Nam
quanto uita illorum præclarior, tanto horum socor-
dia flagitiosior. Et profecto ita se res habet: maiorū
gloria posteris quasi lumen est: neque bona eorum,
neque mala in occulto patitur. Huiusce rei ego inos-
piam patior Quirites. Verum id, quod multo præ-
clarius est, mea facta mihi dicere licet. Nunc uidete,
quā iniqui sint, quod ex aliena uirtute sibi arro-
gant, id mihi ex mea non concedunt. Scilicet quia
imagines non habeo, et quia mihi noua nobilitas est:
quā certe peperisse, quā acceptā corrupisse me-
lius est.

lius est. Equidem ego non ignoro, si iam mihi respon-
dere uelint, abunde illis facundam & compositam
orationem fore. Sed in maximo uestro beneficio, cū
omnibus locis me, uosq; maledictis lacerent, non pla-
cuit reticere, nequis modestiam in conscientiam du-
ceret. Nam me quidem ex animi sententia ledere
nulla oratio potest: quippe uera, necesse est prædi-
cet, falsam uita, moresq; mei superant. Sed quoniam
uestra consilia accusantur, qui mihi summum hono-
rem & maximum negotium imposuistis, etiam atq;
etiam reputate, num eorum poenitendum sit. Non
possum fidei causa imagines, neq; triumphos, aut cō-
sulatus maiorum meorum ostentare. At si res postu-
let, hastas, uexillum, phaleras, alia militaria dona,
præterea cicatrices aduerso corpore. Hæ sunt meæ
imagines, hæc mea nobilitas: non hæreditate relicta,
ut illa illis, sed quæ ego plurimis meis laboribus &
periculis quæsiui. Nō sunt cōposita uerba mea. Parū
id facio. Ipsa se uirtus satis ostendit. Illis artificio
opus est, ut turpia facta oratione tegant. Neq; lite-
ras græcas didici: parum placebat eas discere, quip-
pe quæ ad uirtutem doctoribus nihil profuerant. At
illa multo optima Reip. doctus sum, hostem ferire,
præsidia agitare, nihil metuere, nisi turpem famam,
hyemem & æstatem iuxta pati, humi requiescere,
eodem tempore inopiam & laborem tolerare. His
ego præceptis milites hortabor. Neq; illos arcte co-
lam, me opulenter: neq; gloriam meam labore illorū

Idest, cense-
rent me con-
sciū male de-
lictorū, si mo-
deste retice-
rem.

τὰ θεοῖς.

*Simplex ē
enim uerita-
tis sermo.

Occupatio:
Mollities &
uanitas apud
græcos tunc
tēporis sum-
mo probro
erat.

*Optimum
imperitū qua-
le sit,

I iij faciam

Dñs pro Ty
ranno.

Collatio.

De priuato
cultu.

Strenui mili
tis exemplū.
• Viro labor
mulieri mū
ditiae conue
niunt.

Peroratio
qua nobilita
ti per ironiā
p̄cipit, ut
suos sibi mo
res retineat.

faciam. Hoc est utile, hoc ciuile imperium. Nanque cum tu per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum, non imperatorem esse. Hæc atque alia maiores uestri faciendo, seq; & Remp. celebrare. Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit, & omnes honores non ex merito, sed quasi debitos à uobis repetit. Cæterum homines superbissimi prociul errant. Maiores eorum oia, quæ licebat, illis relinquere, diuitias, imagines, memoriam sui præclaram, uirtutē non relinquere, neq; poterant, ea sola neq; datur dono, neque accipitur. Sordidum me, & incultis moribus aiunt, quia parum scite conuiuium exorno, neq; histrionē ullum, neq; pluris pretij coquum, quàm uillicum habeo, quæ mihi libet confiteri Quirites. Nam ex patre meo, & ex alijs sanctis uiris, ita accepi, Munditiæ mulieribus, uiris laborem conuenire: omnibusq; bonis oportere plus gloriæ, quàm diuitiarum esse: arma, non suppellectilem decori esse. Quin ergo, quod iuuat, quod charū estimant, id semper faciāt: amēt, potent: ubi adolescentiam habuere, ibi senectutē agāt in conuiuijs, dediti uentri, & turpissimæ parti corporis: sudorem, puluerem, & alia talia relinquunt nobis, quibus illa epulis iucundiora sunt. Verum nō est ita. Nam ubi flagitijs se dedecorauere turpissimi uiri, bonorum præmia ereptum eunt. Ita iniustissime luxuria & ignauia, pessimæ artes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt, Reip. innoxie cladi sunt. Nunc
quoniam

quoniam illis, quantum mores mei non illorum flagitia poscebant, respondi, pauca de Rep. loquar. Primum omnium bonum habetote de Numidia animum Quirites. Nam, quæ ad hoc tempus Iugurtham tuta sunt, omnia remouistis, auaritiam, imperitiam, atq; superbiam. Deinde exercitus ibi est locorum sciens, sed me Hercule magis strenuus, quã felix. Nam magna pars eius auaritia, aut temeritate ducum attrita est. Quamobrem uos, quibus militaris est ætas, adnitimini mecũ, & capeßite Remp. neq; quenquã ex calamitate aliorum, aut imperatorum superbia metus ceperit. Egomet in agmine, aut in prælio consultor idẽ, & socius periculi uobiscũ adero: me, uosq; in omnibus rebus iuxta geram, & profecto Dijs iuuãtib; omnia matura sunt, uictoria, præda, laus. Quæ si dubia, aut procul essent, tamen oës bonos Reip. subuenire decebat. Etenim nemo ignauia immortalis factus est: neq; quisquã parẽs liberis, uti æterni forent, optauit, magis uti boni, honestiq; uitã exigèrent. Plura dicerem Quirites, si timidis uirtutem uerba adderent. Nam strenuis abunde dictum puto. Huiuscemodi oratione habita, Marius postquã plebis animos arrectos uidet, propere commeatu, stipendio, armis, alijsq; utilibus naues onerat. Cum his Aulum Manlium legatum proficisci iubet. Ipse interea milites scribere, non more maiorum, neque ex classibus, sed uti cuiusq; libido erat, capite censos plerosq;. Id factum alij inopia bonorum, alij per am-

Trãsitio qua
secundã par
tẽ orationis
de ratiõẽ ge
rendi belli
auspicatur.

A sua perso
na.

A præmiss.

ΓΥΩΜΗ.

Conclusio.

Quo delecto
solebat habe
ri pro ratio
ne census.

*De capite
censis. uide

Au. Geh

bitionem consulis memorabant, quod ab eo genere
 celebratus, auctusque erat, et homini potentiam quaes-
 renti egentissimus quisque opportunissimus: cui neque
 sua chara, quippe quae nulla sunt, et omnia cum pre-
 tio honesta uidentur. Igitur Marius cum aliquanto
 maiore numero, quam decretum erat, in Africam
 profectus, paucis diebus Vticam aduehitur. Exercitus
 ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus cō-
 spectum Marij fugerat, ne uideret ea, quae audita
 animus tolerare nequiuerat. Sed consul expletis les-
 gionibus, cohortibusque auxiliarijs in agrū fertilem,
 et praeda onustum proficiscitur. Omnia capta ibi
 militibus donat. Deinde castella et oppida natura,
 et uiris parum munita, aggreditur: praelia multa,
 caeterum alia leuia alijs locis facere. Interim noui mi-
 lites sine metu pugnae adesse, uidere fugientes capi,
 aut occidi: fortissimum quenque tutissimum. Armis li-
 bertatem, patriam, parentesque, et alia omnia tegi:
 gloriam atque diuitias quaeri. Sic breui spatio noui,
 ueteresque coaluere: et uirtus omnium aequalis facta.
 At reges ubi de aduentu Marij cognouerunt, diuer-
 si in locos difficiles abeunt. Ita Iugurthae placuerat
 speranti, mox effusos hostes inuadi posse. Romanos
 sicuti plerosque remoto metu laxius, licentiusque futu-
 ros. Metellus interea Romam profectus, contra
 spem suam letissimis animis accipitur. Plebi, patri-
 busque, postquam inuidia decesserat, iuxta charus. Sed
 Marius impigre, prudenterque suorum, et hostium
 res paris

•Arma.

•Mobile uul-
gus.

•Marij sedu-
litas.

res pariter attendere: cognoscere quid boni utrisq;
 aut contra esset: explorare itinera regum, consilia
 & insidias eorum anteuenire. Nihil apud se remis-
 sum neq; apud illos tutum pati. Itaq; & Getulos, &
 Iugurtham, ex nostris socijs prædas agentes, sæpe
 aggressus in itinere fuderat: ipsumq; regem haud
 procul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quæ post-
 quàm gloriosa modo, neque belli patrandi copiam
 cognouit, statuit urbes, quæ uiris aut loco, pro hos-
 tibus, & aduersum se opportunissime erant, sin-
 gulas circumuenire: Ita ratus IVGVRTHAM aut
 præsijs nudatum iri, si ea pateretur, aut præ-
 lio certaturum. Nam BOCCHVS sæpe ad eum mis-
 serat nuntios, uelle populi Romani amicitiam, ne
 quid ab se hostile timeret. Id simulauerit ne, quo im-
 prouisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pa-
 sem, atque bellum mutare solitus, parum explora-
 tum est. Sed consul uti statuerat, oppida, castellaq;
 munita adire: partim ui, alia metu, aut præmia osten-
 tando auertere ab hostibus. Ac primo mediocria
 gerebat, existimans IVGVRTHAM ob suos tu-
 tandos in manus uenturum: sed ubi illum procul ab-
 esse, & alijs negotijs intentum accepit, maiora &
 magis aspera aggredi tempus uisum est. Erat inter
 ingentes solitudines oppidum magnum, atque ual-
 lens, nomine Capsa: cuius conditor Hercules Libys
 memorabatur: eius ciues apud Iugurtham immunes,
 leui imperio, & ob ea fidelissimi habebantur: muni-

Quo impru-
 dentibus Ro-
 manis & ne-
 scientib. sibi
 cum duobus
 Regib. rem
 esse maiori
 cladi esset.

† ualidum.
 Hercules cō-
 ditor Capsæ.

I V ti ada

ti aduersum hostes, non moenibus modo, & armis atq; uiris, uerumetiam multo magis locorum asperitate. Nam praeter oppida propinqua, alia omnia uasta, inculta, egentia aquae, infesta serpentibus: quarum uis, sicuti omnium ferarum inopia cibi acrior.

*Serpentes accenduntur siti. Vide Lucanum & Plin.

Ad hoc natura serpentium ipsa pernitiosa, siti magis, quam alia re accenditur. Eius oppidi potiundi Marium maxima cupido inuaserat: cum propter usum belli, tum quia res aspera uidebatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, haud dissimiliter situm, munitumq;: nisi quod apud Thalam non longe à moenibus, aliquot fontes erant: Capsenses una modo, atq; ea intra oppidum iugi aqua, caetera pluuia utebantur. Id ibiq; & in omni Africa, quae procul à mari incultius agebat, eo facilius tolerabatur: quia Numidae plerumq; lacte, & ferina uescebantur: & neq; salem, neq; alia gulae irritamenta querebant. Cibus illis aduersus famem, atq; sitim, non libidini, neq; luxuriae erat. Igitur cōsul omnibus exploratis, credo dijs fretus: nam cōtra tantas difficultates consilio satis prouidere non poterat: quippe etiam frumenti inopia tentabatur: quod Numidae pabulo pecoris magis, quam aruo student. Et quodcumq; natum fuerat, iussu Regis in loca munita cōtulerāt. Ager autem aridus, & frugū uacuis ea tempestate, nam aestatis extremum erat: tamen pro rei copia satis prouidēter exornat. Pecus omne, quod superioribus diebus praeda fuerat, equitibus auxiliarijs agendum atq;

*Irritamenta gulae.

Quaedam autem ut uidebatur imprudenter.

dum atq;

dum attribuit. Aulum Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi stipendium, & comneatum locauerat, ire iubet: dicitq; se praedandum post paucos dies eodem venturum: sic incognito suo occultato, pergat ad flumen Tanam. Ceterum in itinere quotidie pecus exercitui centurias, ite per turmas aequaliter distribuerat: et ex corijs utres uti fierent curabat, simul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus parare, quae mox usui foret. Deniq; sexto die cum ad flumen ventum est, maxima vis utrius effecta. Ibi castris leui munimento positis, milites cibum capere: atque uti simul cum occasu solis egrederentur, paratos esse iubet. Omnibus sarcinis abiectis, aqua modo, seq; & iumenta onerare. Deinde in postquam tempus uisum castris egreditur: non tamenq; totam itinere facto consedit. Idem proxima facit. Deinde tertia multo ante lucis aduentum, peruenit in locum tumultuosum, a Capsa non amplius duorum millium interuallo. Ibiq; quam occultissime potest, cum omnibus copijs opperitur. Sed ubi dies coepit, & Numidae nihil hostile metuentes, multi oppido egressi, repente omnem equitatum, & cum his uelocissimos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere iubet. Deinde, ipse intentus propeere sequi: neq; milites praedari sinere. Quae postquam oppidani cognouere, res trepidae, metus ingens, malum improuisum, ad hoc pars ciuium extra moenia in hostium potestate, coegere, uti deditioem facerent.

Cum pro frumento tantum pecorum manerent.

Crudelis uir-
 storia.
 Excusat cru-
 delitatē Ro-
 manam.

Alii disponi
 dixissent.

rent. Cæterum oppidum incensum, Numidæ pube-
 res interfecti, alij omnes uenundati, præda militibus
 diuisa. Id facinus contra ius belli non auaritia, neq;
 scelere consulis admissum: sed quia locus Iugurthæ
 opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum
 mobile, infidum, ante neq; beneficio, neq; metu coër-
 citum. Postquàm tantam rem peregit Marius, sine
 ullo suorum incommodo, magnus, & clarus antea,
 maior atq; clarior haberi coepit: omnia non bene cõ-
 sulta in uirtutem trahebantur. Milites modesto im-
 perio habiti, simul & locupletes, ad coelum ferre:
 Numidæ magis quàm mortalem timere. Postremo
 omnes socij, atq; hostes credere, illi aut mentem di-
 uinam esse, aut Deorum nutu cuncta portendi. Sed
 consul, ubi ea res bene euenit, ad alia oppida pergit,
 pauca repugnantibus Numidis capit: plura deserta
 propter Capsensium miseras igni corrupit: luctu,
 atq; cæde omnia complentur. Denique multis locis
 potitus, ac plerisq; exercitu incruento, aliam rem
 aggreditur: non eadem asperitate, qua Capsensium:
 cæterum haud secus difficilem. Nanq; haud longe à
 flumine Mulucha, quod Iugurthæ, Bocchiq; regnum
 diuidebat, erat inter cæteram planitiem mons sa-
 xeus, mediocri castello, satis patens, in immersum
 editus, uno perangusto aditu relicto. Nam omnis na-
 tura uelut opera, atq; consulto præceptis, quem locum
 Marius, quod ibi regis thesauri erant, summa ui cas-
 pere intendit: sed ea res forte, quàm consilio melius
 gesta

gesta. Nam castello uirorum, atq; armorum satis magna uis, & frumenti, & fons aquæ aggeribus, turribusq; & alijs machinationibus erat locus importunus: iter castellanorum angustum admodum, utrinque præcisum: uineæ cum ingenti periculo frustra agebantur. Nam cum hæ paulo processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur. Milites neq; inter uineas sine periculo administrare: optimus quisque Vere latinū dictum. cadere, aut sauciari: ceteris metus augeri. At Martius multis diebus, & laboribus consumptis, anxius trahere cum animo suo, omitteret ne inceptum, quoniam frustra erat: an fortunam opperiretur, qua sæpe prospere usus erat. Quæ cū multos dies noctesq; æstuans agitaret, forte quidam Ligus ex cohortibus auxiliarijs, miles gregarius, castris aquatū egressus, haud procul ab latere castelli, quod aduersum præliantibus erat, animaduertit inter saxa repētes Cocleas: quarum cum unam, atq; alteram, deinde plures peteret studio legendi, paulatim propè ad summum montis egressus est: ubi postquam solitudinem intellexit, more ingenij humani cupido difficilia faciendi, animaduertit. Et forte in eo loco grādis ilex coaluerat inter saxa, paululum modo prona, deinde inflexa, atq; aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert: cuius ramis modo, modo eminentibus saxis nixus Ligus, castelli planitiem perscribit: quod cuncti Numidæ intenti præliantibus aderant. Ex *Mallema aberant. ploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eodem regres

Cum fluctuaret huc atq; illuc.

*Mallema aberant.

regreditur, nō temere, uti ascēderat, sed tentans oīa,
 & circumspiciens. Itaq; Marium propere adiit, acta
 edocet: hortatur ab ea parte, qua ipse ascenderat, ca-
 stellum tentet: pollicetur sese ducem itineris, pericu-
 liq; nihil esse docet. Marius cū Ligure promissa eius
 cognitū ex præsenti- bus misit: quorū alij uti cuiusque
 ingenium erat, ita rem difficilem, aut facile renun-
 ciauere. Consul is tamen animus paululum arrectus.
 Itaq; ex copia tubicinū, et cornicinū, numero quin-
 quā uelocissimos delegit: & cum his, præsidio qui
 forent, quatuor centuriones: omnesq; Liguri parere
 iubet, & ei negotio proximum diem constituit. Sed
 ubi ex praecepto tempus uisum, paratis, & compositis
 omnibus, ad locum pergit. Cæterum illi, qui centu-
 rijs præerant, prædocti ab duce, arma, ornatūq; mu-
 tauerant. Capite, atq; pedibus nudis, uti prospectus,
 nisusq; per saxa facilius foret. Super terga gladij, et
 scuta: uerū ea Numidica ex corijs, ponderis gratia,
 simul & offensa, quo leuius streperēt. Igitur prægre-
 diens Ligus saxa, & si quæ uetustate radices emine-
 bāt, laqueis uinciebat: quibus alleuati milites facilius
 ascenderent: interdum timidos insolentia itineris le-
 uare manu: ubi paulo asperior ascēsus erat, singulos
 præ se inermes mittere. Deinde ipse cum illorum ar-
 mis sequi: quæ dubia nisui uidebantur, potissimū ten-
 tare: ac sæpius eadem ascendens, descendensq;: deinceps
 de statim digrediens cæteris audaciā addere. Igitur
 diu, multumq; fatigati, tandē in castellum perueniūt,
 desertuna

Veteres Lig^o
 dixere.

Qua non ui-
 debatur faci-
 le euadi pos-
 se.

• Mariani po-
 riuntur ca-
 stro præter
 spem.

desertum ab ea parte: quod omnes sicuti alijs diebus
 aduersum hostes aderant. Marius ubi ex nuncijs co-
 gnouit, quæ Ligus egerat, quanquam toto die inten-
 tos prælio Numidas habuerat, tum uero cohortatus
 milites, et ipse extra uineas egressus, testudine acta
 succedere: & simul hostem tormentis, sagittarijsq;
 & funditoribus eminus terrere. At Numidæ sæpe
 antea uineis Romanorum subuersis, item incensis,
 non castelli moenibus sese tutabantur, sed pro muro
 dies, noctesq; agitare: maledicere Romanis, ac Ma-
 rio uecordiam obiectare: Militibus nostris Iugurthæ
 seruitium minari, secūdis rebus feroces esse. Interim
 omnibus Romanis, hostibusq; prælio intētis, magna
 ui utrinq; pro gloria, atq; imperio his, illis pro salu-
 te certantibus, repente à tergo signa canere. † At
 primo mulieres & pueri, qui uisum processerant, fu-
 gere. Deinde uti quisq; muro proximus erat: postre-
 mo cuncti armati, inermesq;. Quod ubi accidit, eo
 acrius Romani instare, fundere, ac plerosq; tantum
 modo sauciare. Deinde super occisorum uadere cor-
 pora, auidi gloriæ certantes murum ascendere, neq;
 quæquam omnium præda morari. Sic forte correcta
 Marij temeritas gloriam ex culpa inuenit. Cæterum
 dum ea res agitur, L. Sylla quæstor, cū magno equi-
 tatu in castra uenit, qui uti ex Latio & socijs coge-
 ret exercitū, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos
 tanti uiri res admonuit, idoncū uisum est, de natura,
 cultuq; eius paucis dicere. Neq; enim alio loco de Syl-
 lae descriptio.
 le rebus

† Ac

* Ex culpa
nonnunquā
gloria.Syllæ descriptio.
ptio.

le rebus dicturi sumus, & Lucius Sisenna optime
& diligentissime omnium, qui eas res dixere, perse-
cutus historiam, parum mihi libero ore locutus uide-
tur. Igitur Sylla patritiae gentis nobilis fuit, familia
propè iam extincta maiorum ignauia. Literis græ-
cis, ac latinis iuxta, atq; doctissime eruditus: animo
ingenti, cupidus uoluptatum, sed gloriæ cupidior,

*Ita studuit
uoluptati ne
ea negotijs
officeret.

otio luxurioso esse, tamen ab negotijs nunquam eum
uoluptas remorata, nisi quod de uxore potuit hone-
stius consuli, facundus, callidus, & amicitia facilis:
ad simulanda negotia altitudo ingenij incredibilis:
multarum rerum, ac maxime pecuniæ largitor, atq;
illi felicissimo omnium ante ciuilem uictoriam, nun-
quam super industriam fortuna fuit, multiq; dubita-

*Arrogabat
enim sibi feli-
cis nomen,
t estiseft Pli-
nius li. 7.

uere fortior, an felicior esset. Nam postea, quæ fece-
rit, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat dislere
re. Igitur Sylla ut supra dictum est, postquam in A-
fricam, atq; in castra Marij cum equitatu uenit, ru-
dis antea, et ignarus belli, solertissimus omnium pau-
cis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benigne

*Sero enim
dat qui ro-
ganti dat. Se-
neca.

*Gradus ad
parandum
nomen.

appellare, multis rogantibus, alijs per se ipse benefi-
cia dare, inuitus accipere, sed ea properantius, quã
es mutuum reddere. Ipse ab nullo repetere, magis
id laborare uti illi, quàm plurimi deberent. Ioca, atq;
seria cum humilimis agere: in operibus, in agmine,
atq; ad uigilias multus esse: neq; interim, quod prae-
ua ambitio solet, consulis, aut cuiusquam boni famam
ledere, tantummodo neq; consilio, neq; manu alium

priorem

priorem pati: plerosque anteuenire. Quibus rebus, et artibus breui Mario, militibusq; charissimus factus est. At Iugurtha postquam oppidum Capsam, aliosq; locos munitos, et sibi utiles, simul et magnam pecuniam amiserat: ad Bocchum nuntios mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret, praelij faciendi tempus adesse. Quem ubi cunctari accepit, dubium belli, atq; pacis rationes trahere: rursus uti antea, proximos eius donis corrumpit: ipsiq; Boccho pollicetur Numidiae tertiam partem, si aut Romani Africa expulsi, aut integris suis finibus bellum compositum foret. Eo premio illectus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita amborum exercitu coniuncto, Marium iam in hyberna proficiscentem, uix decima parte diei reliqua inuadunt, rati noctem, quae iam aderat, et uictis sibi munimento fore: et si uicissent, nullo impedimento, quod locorum scientes erant, contra Romanis utrunq; casum in tepebris difficilem fore. Igitur simul consul ex multis de hostium aduentu cognouit, et ipsi hostes aderant, et priusquam exercitus, aut instrui, aut sarcinas colligere: deniq; antequam signum, aut imperium ullum accipere quiuit: equites Mauri, atque Getuli, non acie, neque ullo more praelij, sed cateruatim, uti quosq; fors conglobauerat, in nostros concurrunt. Qui omnes trepidi improviso metu, attamen uirtutis memores, aut arma capiebant, aut capiētes alios ab hostibus defensabant. Pars equos ascendere, ire

Duo bella de scribunt hic.

*Bocchus cum Iugurtha coniungit exercitum.

Strategema Iugurthae.

K obuiam

Elegans hy-
potyposis.

Qui affue-
rāt Numida-
rū more, qui
nō nisi ex in-
fidij congrē-
diuntur.

Id est, ex tē-
pore ut res
postulabat.
Alij, consiliū
capit.

Pleno gra-
du uerecūde
dixit.

obuiam hostibus, pugna, latrocinio magis, quā prae-
lio similis fieri: sine signis, sine ordinibus equites, pe-
ditesq; permisti, cedere alios, alios obtruncare, mul-
tos cōtra aduersos acerrime pugnanteis à tergo cir-
cumuenire: neq; uirtus, neq; arma satis tegere, quod
hostes numero plures, & undiq; circumfusi erant.

Deniq; Romani ueteres, nouiq;, & ob ea sciētes bel-
li, si quos locus, aut casus coniunxerat, orbes facere,
atq; ita ab oībus partibus simul tecti, & instructi, ho-
stium uim sustentabant. Neq; in eo tam aspero nego-
tio Marius territus, aut magis, quā antea demisso
animo fuit, sed cum turma sua, quā ex fortissimis,
magis q̄ ex familiarissimis parauerat, uagari passim
ac modo laborantibus suis succurrere: modo hostes,
ubi confertissimi obstiterant, inuadere manu, consule-
re militibus, quoniam imperare cōturbatis omnibus
non poterat. Iamq; dies consumptus erat, cum tamē
Barbari nihil remittere, atq; uti Reges praeceperāt,
noctem pro se rati acrius instare. Tum Marius ex
copia rerum consilium trahit, atq; uti suis receptui
locus esset, colles duos inter se propinquos occupat.
Quorum in uno castris parū amplo, fons aquae mas-
gnus erat, alter usui opportunus, quia magna parte
edita, & praecipiti pauca munimenta querebat.
Ceterum apud aquam Syllam cum equitibus noctem
agitare iubet. Ipse paulatim dispersos milites, neque
minus hostibus conturbatis in unum cōtrahit. Deins
cunctos pleno gradu in collem subducit. Ita reges lo-

ci diffis

ei difficultate coacti, praelio deterrentur, neq; tamē suos longius abire sinunt, sed utroq; colli multitudi- ne circumdato effusi consedere: deinde crebris igni- bus factis, plerunq; noctis Barbari more suo letari, exultare, strepere pedibus, uocibus: & ipsi duces fe- roces, quod non fugissent, ac pro uictoribus sese age- re. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioris- bus locis facilia uisu, magnoq; hortamēto erāt. Pluri- mū uero Marius hostiū imperitia confirmatus, quā- maximū silentium habere iubet, ne signa quidem uti per uigilias solebant canere: deinde ubi lux aduen- tabat, defessis iam hostibus, ac paulo ante somno cas- ptis, de improviso uectigales, item cohortium, turma- rum, legionum tubicines simul omnes tuba canere, milites clamorē tollere, atq; portis erumpere iubet: Mauri atq; Getuli, ignoto & horribili sonitu repen- te exciti, neq; fugere, neq; arma capere, neq; omnino facere, aut prouidere quicquā poterant. Ita cunctos strepitu, clamore, nullo subueniente, nostris instanti- bus tumultu, terrore, formidine, quasi uecordia cepe- rat. Denique omnes fusi, fugatiq;: arma & signa mi- litaria pleraque capta: pluresq; eo praelio, quā- omnibus superioribus interēpti. Nam somno & me- tu insolito impedita fuga. Deim Marius uti cœperat, in Hyberna proficiscitur, propter cōmeatum in opo- pidis maritimis agere decreuerat: neq; tamen uictoria socors, aut insolēs factus, sed pariter ac in cōspe- ctu hostiū quadrato agmine incedere. Sylla cū equita

Eleganter
dictum.

tu apud

Verbum hy
storicū cu-
rare.
Id est, ut acie
arcerentur.

Exemplū bo-
ni Principis.
• Ob eam rē
Vegetius, uel
in primis exi-
git à milite
pudorem.
Ut ut inter-
tētur æmuli
uirtutis Ma-
rianæ.

tu apud dextimos in sinistra parte: Aulus Manlius cum funditoribus & sagittarijs, præterea cohorte Ligurum curabat, & primos & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos. Per fugæ minime chari, et regionum scientissimi hostium iter explorabant. Simul consul quasi nullo imposito omnia prouidere: apud omnes adesse, laudare, increpare mcerentes. Ipse armatus, intentusq; item milites cogebat, neq; secus atq; iter facere: castra munire, excubitū in portis, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliarios mittere. Præterea alios super uallum in munimentis locare, uigilias ipse circuire: non tam diffidentia, futura quæ imperauisset, quam uti militibus exæquatus cum Imperatore labor uolentibus esset. Et sane Marius, illoq; alijsq; tēporibus Iugurthini belli pudore magis, quam malo exercitum coërcebat, quod multi per ambitionem fieri aiebant: quod à pueritia consuetam duritiam, & alia quæ cæteri miserias uocant, uoluptati habuisset: nisi tamen Resp. pariter ac sæuissimo imperio, bene atq; decore gesta omnia: igitur quarto deniq; die omnia haud lōge ab oppido Cirtha undiq; simul speculatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeuntes, alius ab alia parte, atq; omnes idem significabant, consul incertus quo nam modo aciem instrueret, nullo ordine commutato, aduersum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Iugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor para-
tes

tes distribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hostibus uenturos. Interim Sylla, quem primum hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim, & quàm maxime confertis equis, ipse, alijsq; Maurus inuadunt. Cæteri in loco manentes, ab iaculis eminus emissis, corpora tegere, & si qui in manus uenerant, obtruncare. Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, neq; in priore pugna in itinere morati adfuerant, postremam Romanorum aciem inuadunt. Tum Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. Dein Numida cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit. Ibi Latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, nostros frustra pugnare, paulo ante Marium sua manu interfectum, simul gladium sanguine oblitum ostendere, quem in pugna satis impigre occiso pedite nostro cruentauerat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quàm fide nunciij terrentur, simulq; Barbari animos tollere, & in percussos Romanos acrius incedere. Iamque paulo à fuga aberat, cum Sylla, profligatis ijs, quos aduersum ierat, rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus statim auertitur. At Iugurtha dum sustentare suos, & prope iam adeptam uictoriam retinere cuspit, circumuentus, ab equitibus dextra, & sinistra omnibus occisis, solus inter tela hostium uitabundus erumpit. Atq; interim Marius fugatis equitibus, ac

* Volux filius
Bocchi.
Comissa ante
te quatridentum

Res atrox.

K iij currit

*Numidæ fu
si
Egregia Hy-
Potyposis.

Verbum Sac-
Iustianū, ali-
tenderat di-
xissent.

*Sylla elo-
quens.

Propositio si-
gurata affe-
ctib.
Probatio à
regis cōmo-
do.
A populi Ro-
mani com-
modo.

currit auxilio suis, quos pelli iam acceperat. Deniq; hostes iam undiq; fusi. Tum spectaculum horribile in campis patētibus sequi, fugere, occidi, capi, equi, atq; uiri afflicti: ac multi, uulneribus acceptis, neque fugere posse, neq; quietem pati, niti modo, ac statim concidere. Postremo omnia, quæ uisus erat, constrata telis, armis, cadaueribus, & interea humus infecta sanguine. Postea loci consul haud dubie iam uictor, peruenit in oppidum Cirtham, quo initio profectus intenderat, eò post diem quintum, quàm iterū Barbari male pugauerāt, Legati à Boccho ueniunt, quæ Regis uerbis ab Mario petiuere, duos quàm fidissimos ad eum mitteret, uelle de suo & de populi Ro. commodo, cum his differere. Ille statim Lucium Syllam, & Aulum Manlium ire iubet. Qui quanquam acciti ibant, tamen placuit uerba apud Regem facere. Ingenium aut aduersum uti flecterēt, aut cupidū pacis uehementius accenderent. Itaq; Sylla cuius facundia, non etati à Manlio concessum est, pauca uerba huiusmodi locutus.

SYLLAE ORATIO AD BOCCHVM.

Rex Bocche magna nobis est lætitia: cum te talem uirum Dij monuere, uti aliquando pacem quàm bellum malles: neu te optimum cum pessimo omnium Iugurtha miscendo commaculares, simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te errantem, & illum sceleratissimū persequi. Ad hoc populo Romano iā à principio inopi, melius uisum est,

amicos

amicos, quàm seruos quærere: tutiusq; rati uolentibus, quàm coactis imperitare. Tibi uero nulla opportunior amicitia nostra: primū quod procul absumus, in quo offense minimum est gratia par, ac si prope adessemus. Dein, quod parenteis abunde habemus.

Amicorum nobis neq; cuiquam hominum satis fuit. *Gnome.

Atq; hoc utinā à principio tibi placuisset: profecto ex populo Romano ad hoc tempus multo plura bona accepisses, quàm mala perpeffus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraq; regit, cui scilicet cōplacuit, uim et gratiam nostram te experiri: nunc quoniam per illam licet, festina, atq; uti coepisti perge. Multa opportuna habes, quo facilius errata officijs superes. Postremo hoc in pectus tuum dimitte, nunquam populum Rom. beneficijs uictum esse. Nam bello quid ualeat, tute scis.

Excusatio te
meritatis.
Conclusio.

AD ea Bocchus placide et benigne simul pauca pro delicto suo uerba facit: se non hostili animo, sed ob regnum tutandum arma cepisse. Nam Numidiæ partem, unde Iugurtham expulerit, iure belli suam factam: eam uastari à Mario pati nequiuisset. Præterea missis antea Romanam legatis, repulsum ab amicitia. Cæterum uetera ommittere, ac tum, si per Marium liceret, Legatos ad Senatū missurum. Dein copia facta mittendi, animus Barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha, cognita legatione Syllæ et Manlij, metuens id quod parabatur, donis corrupebat. Marius interea exercitu in hybernaculis compo-

Qui legati
renouarent
mentionem
de societate

*A Boccho
mittunt legati de pace.

Rati Syllam
cādide agere
*Nemo munificus nisi uolens.

sito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam: quò Iugurtha perfugas omnes praesidium imposuerat. Tum rursus Bocchus scilicet, seu reputando quæ sibi duobus prælijs euenerant, seu monitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinque delegit: quorum & fides cognita, & ingenia ualidissima erant. Eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romam Legatos ire iubet, agendarum rerum, & quocumque modo belli componendi licentiam ipsis permittit. Illi mature ad hyberna Romanorum proficiscuntur. Deinde à Getulis latronibus in itinere circumuenti, spoliatiq; pauidi, sine decore ad Syllam profugiunt: quæ consul in expeditionem proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro uanis hostibus, ut meriti erāt, sed accurate & liberaliter habuit. Quare Barbari & famam Romanorum auaritiæ falsam, et Syllam ob munificentiam in se amicum rati sunt. Nam etiam non largitio multis ignota erat: nemo munificus putabatur, nisi pariter uolens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur questori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, uti fautor, consultorq; sibi adsit: copias, fidem, magnitudinem regis sui, & alia, quæ aut utilia, aut beneuolentiæ esse credebant, oratione extollunt. Deinde Sylla omnia pollicito, docti quomodo apud Marium, item apud senatum uerba facerent, circiter dies XL. ibidem operantur

riuntur. Marius ubi confecto negotio, quo intendes
 rat, Cirtham redijt: de aduentu legatorum certior
 factus, illos & Syllam ad se Vticam uenire iubet: itē
 Lucium† Belliginum prætorem, præterea omneis †Belienum:
 undiq; senatorij ordinis, quibus cū mandata Bocchi
 cognoscit: quibus mandatis legatis potestas Romam
 eundi, ab consule interea indutiæ postulabantur. Ea
 Syllæ, & plerisq; placuere: pauci uero ferocius de-
 cernunt, scilicet ignari rerum humanarum, quæ flux-
 xæ, & mobiles sæpius in aduersa mutantur. Cæterū
 Mauri impetratis omnibus, tres Romam profecti
 sunt cum C. Octauio Rufone, qui quæstor stipendiū *C. Octauio
 in Africam portauerat. Duo ad regem redeunt. Ex †Rufo.
 his Bocchus cum cætera, tum maxime benignitatem
 & studium Syllæ libens accepit. Romæ quoq; legatis
 eius postquam errasse regem, & Iugurthæ scelere la-
 psus deprecati sunt, amicitiam & foedus petenti-
 bus hoc modo respondetur. Senatus & populus Ro-
 manus beneficij & iniuriæ memor esse solet. Cæterum †Bellum non
 Boccho, quoniam pœnitet delicti, gratiā facit: continuat.
 foedus, & amicitia dabuntur cū promeruerit. Quis
 bus rebus cognitis, Bocchus per literas à Mario peti-
 uit, ut Syllam ad se mitteret: cuius arbitrato de com-
 munibus negotijs consuletur. Is missus cum præsidio
 equitum, atq; peditum, funditorum, †Baleariorum: †Balistariorum.
 præterea sagittarij, & cohors peligna cum uelitari-
 bus armis, itineris properandi caussa: neq; his secus,
 atq; alijs armis aduersus tela hostium, quod ea leuia
 sunt,

K V sunt,

sunt, muniti erant. Sed in itinere quinto deniq; die Volux filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit: qui temere, & effuse euntes, Syllæ, alijsq; omnibus & numerum ampliozem uero, & hostilem metum efficiebant. Igitur se quisque expedire, arma atque tela tentare, intendere: timor aliquantus, sed spes amplior: quippe uictoribus aduersum eos, quos sæpe uicerant, pugnaturis. Interim equites exploratum præmissi rem (uti erat) quietam nunciant. Volux adueniens quæstorē appellat: dicitq; se à patre Boccho obuiam illi simul, & præsidio missum. Deinde per eum, & proximum diem sine metu coniuncti eunt. Post ubi castra locata, & dici uesper erat, repente Maurus incerto uultu pauens, ad Syllam accurrit: dicitq; sibi à speculatoribus cognitum, Iugurtham haud procul abesse: simul uti noctu clam secum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat se toties fusum Numidã pertimescere, uirtuti suorum satis credere, etiam si certa pestis adesset, mansurum potius, quàm perditis quos ducebat, turæpi fuga, incertæ, ac forsitan post paulo interitura morbo uitæ parceret. Cæterum ab eodem monitus, uti noctu proficisceretur, consilium adprobat: ac statim milites coenatos esse in castris, ignesq; creberrimos fieri. Deinde prima uigilia silëtio egredi iubet. Iamq; nocturno itinere fessis omnibus, Sylla pariter eum ortu solis castra metabatur, cum equites Mauri nuna

ri nunciant Iugurtham circiter duum millium interua-
 llo ante eos consedisse. Quod postquam auditum
 est, tum uero ingens metus nostros inuadit, credere
 se proditos à Voluce, & insidijs circumuentos. Ac
 fuere qui dicerent manu uindicandum, neque apud
 illum tantum scelus inultum relinquendum. At Sylla
 la, quanquam eadem existimabat, tamen ab iniuria
 Maurum prohibet: suos hortatur, uti fortem animam
 gererent. Sæpe antea paucis strenuis aduersus multi-
 tudinem bene pugnatum. Quanto sibi in prælio mi-
 nus pepercissent, tãto tutiores fore. Nec decere quæ
 manus armauerit, ab inermibus pedibus auxiliũ pete-
 re: in maximo metu nudum, & cæcum corpus ad ho-
 stes uertere. Deinde Volucem, quoniam hostilia face-
 ret, Iouem maximum obtestatus, ut sceleris, atq; per-
 fidie Bocchi testis adesset, castris abire iubet. Ille
 lachrymans orare, ne ea crederet, nihil dolo factum,
 ac magis calliditate Iugurthæ, cui uidelicet speculari
 iter suum cognitum esset. Cæterum, quoniam in-
 gentem multitudinem non haberet, & spes, opesq;
 eius omnes ex patre suo penderent, crederet illum
 nihil ausurum palam: cum ipse filius testis adesset.
 Quare optimum factu uideri sibi, per media eius ca-
 stra palam transire, sese præmissis uel ibidem relic-
 tis Mauris, cum Sylla solum iturum. Ea res uti in
 tali negotio probata, ac statim profecti: quia de im-
 prouiso accesserant, dubio, atq; hæsitante Iugurtha,
 incolumes transeunt. Deinde paucis diebus quò ire in-
 tenderant,

* Volux du-
 bia fidei a-
 pud Syllam
 Potius Boc-
 cho legendum

Asper numi
da.

Dabar.

Nihil dū ab
inducijs in re
gno suo mu
tatū esse, oīa
eo loco esse,
quo fuerint
eū induciā
darentur.
*Punica fi
des in Boc
cho.

tenderant, peruentum est. Ibi cum Boccho Numida
quidam nomine Asper multum & familiariter age
bat, præmissus ab Iugurtha: postquam Syllam acci
tum audierat, orator & subdole speculatum Bocchi
cōsilia ierat. Præterea Dabar Massagradæ filius ex
gente Masinissæ, cæterum materno genere impar,
nam mater eius ex concubina orta erat, ob ingenij
multa bona Mauro charus, acceptusq; : quem Boc
chus fidum Romanis multis antea tempestatibus ex
pertus, illico ad Syllam nunciatum mittit, paratū se
se facere, quæ uellet: colloquio, diem, locum, tempus
ipse deligeret. Consulta sese omnia cum illo integra
habere: neu Iugurthæ legatum pertimesceret, acci
tum esse, quo res communis licētius gereretur. Nam
ab insidijs eius aliter caueri nequiuisse. Sed ego com
perior, Bocchū magis Punica fide, quàm ob ea, quæ
prædicabat, simul Romanos & Numidam spe pacis
detinuisse: multumque cum animo suo uolueret solis
tum, Iugurthā Romanis, an illi Syllam traderet: libi
dinem aduersum nos, metum pro nobis suasisse. Igi
tur Syllam pauca se coram Aspere locuturum. Cæ
tera occulte, aut nullo, aut quàm paucissimis præsenz
tibus simul edocet, quæ responderentur. postquam si
cuti uoluerant, congressi, dicit se missum à cōsule ue
nisse quæsitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus fo
ret. Tunc Rex, uti præceptū fuerat, post diem de
cimum redire iubet: ac nihil etiam nunc decreuisse,
sed illo responsurum die. Deinde ambo in sua castra
digressi

digressi. Sub ubi (plerumque noctis processit) Sylla à Boccho occulte accersitur, ab utroq; tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dadar inter- nuntius, sanctus uir iurat ex sententia amborum: ac †Ambobus. Statim sic rex incipit.

ORATIO BOCCHI.

Nunquam ego ratus fore, uti rex maximus in hac terra, & omnium, quos noui opulentissi- mus, priuato homini gratiam deberem: & me Hercule Sylla ante cognitum multis orantibus alijs ultro egomet opem tuli, nullius indigni: id immutatum, quod cæteri dolere solent, ego letor. fuerit mihi pre- cium aliquando eguisse tue amicitie, qua apud ani- mum meum nihil charius habeo. Id adeo experiri li- cet, arma, uiros, pecuniam, postremo quicquid ani- mo libet, sume, utere, & quoad uiues, nunquam tibi redditam gratiam putaueris: semper apud me inte- gra erit. Deniq; nihil frustra uoles, me sciente. Nam ut ego existimo, regem armis, quàm munificentia uinci, minus flagitiosum. Cæterum de Rep. uestra, cuius huc curator missus es, paucis accipe. Bellū po- pulo Romano nunquam parauī, neq; factum uolui. Fines meos aduersum armatos armis tutatus sum. Id omitto, quando uobis ita placet. Gerite uti uultis cum Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipsam fuit, non egrediar, neq; intra- re Iugurtham sinam. Præterea si quid me, uobisq; di- gnū

Orditur ab
opiniōe sua
presenti casu

*Flagitio-
sum est regē
munificētia
uinci.

Narratio.

gnum petieris, haud repulsus abibis. Ad ea Sylla pro
 se breuiter, & modice, de pace, & de communibus
 rebus multis differuit. Deniq; regi patefecit, quod
 polliceatur, senatum & populum Roma. quonia am-
 plius armis ualuisset, non in gratia habituros, fa-
 ciendum aliquid, quod illorum magis, qua sua retulis-
 se uideretur: id adeo in promptu esse, quoniam Ius-
 gurthæ copiam haberet: quæ si Romanis tradidisset,
 fore, ut illi plurimum deberetur, amicitiam, foedus:
 Numidiæ partem, quæ nunc peteret, tunc ultro aduen-
 turam. Rex primū negare, affinitatem, cognationem,
 præterea foedus interuenisse, ad hoc metuere, ne fluxa
 fide usus, populariū animos auerteret, quis & Ius-
 gurtha charus, & Romani inuisi erant. Deniq; sæ-
 pius fatigatus leniter ex uoluntate Syllæ omnia se
 facturum promittit. Cæterum ad simulandam pacem,
 cuius Numida defessus bello auidissimus erat, quæ uti-
 lia uisa, constituunt. Ita composito dolo digrediuntur.
 At rex postero die Asparē Iugurthæ legatū ap-
 pelat: dicitq; sibi per Dabarē ex Sylla cognitū posse
 conditionibus bellū cōponi. Quāobrem regis sui sen-
 tentiam exquireret: ille letus in castra Iugurthæ ue-
 nit. Deinde, ab illo cuncta edoctus, procrato itine-
 re, post diem octauū redit ad Bocchum, & ei nuntiat
 Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, fa-
 cere, sed Mario parum confidere. Sæpe antea cū im-
 peratoribus Romanis pacem conuentam frustra fuis-
 se. Cæterū Bocchus, si ambobus consultum, & ratam
 pacem

Quando uir-
 etoria penes
 Ro. esset.

† Ingratum
 habiturum.

† Fluxa fides

pacem
 de pace
 detet
 fore, u
 neq;
 in ho
 ipse
 uero
 regia
 ipse
 to in
 lam n
 habet
 bonæ
 ante c
 cis, de
 citur
 motu
 cet ta
 se, tan
 sentē
 uenit
 esse, c
 uius,
 su inf
 suis in
 dato, u
 tricati

pacem uellet, daret operã, ut unã ab omnibus, quasi de pace in colloquium ueniretur: ibiq; sibi Syllã traderet, cum talem uirum in potestatem habuisset, tum fore, uti iussu Senatus, aut populi Ro. foedus fieret: neq; hominem nobile non sua ignauia, sed ob Remp. in hostium potestate relictum iri. Hæc Maurus secũ ipse diu uoluẽs, tandem promisit. Cæterum dolo, an uero contactus, parum comperimus. Sed plerunq; regiæ uoluntates, ut uehementes, sic mobiles, sæpe ipsæ sibi aduersæ. Postea tempore, & loco constituto in colloquium uti de pace ueniretur, Bocchus Syllam modo, modo Iugurthæ legatũ appellare, benigne habere. Idem ambobus polliceri: illi læti pariter, ac bonæ spei esse pleni. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretũ, Maurus adhibitis amicis, ac statim immutata uoluntate, remotis cæteris dicitur secum ipse multa agitauisse: uultu, colore, ac motu corporis, pariter atq; animo uariis, quæ scilicet tacente ipso occulta oris immutatione patefecisset, tamen postremo Syllã accersiri iubet, & ex eius sententiã Numidæ insidias tendit. Deinde, ubi dies aduenit, & ei nunciatũ est Iugurtham haud procul ab esse, cũ paucis amicis, & questore nostro, quasi obuius, honoris causa procedit in tumultum facilimũ uisus insidiãtibus. Eodẽ Numida cũ plerisq; necessarijs suis inermis uti dictũ erat, accedit. Ac statim signodato, undiq; simul ex insidijs inuaditur. Cæteri obrucati. Iugurtha Syllæ uinctus traditur, et ab eo ad

τυράμν.

*conueniretur.

*Oris status in Boccho aim prodebat.

*Iugurtha uinctus tradit Syllæ.

*Proconfu-
libus . ut te-
stat Florus.

*Galli:

Marium deductus est . Per idem tempus aduersum
Gallos ab ducibus nostris Qu. Cepione, & Marco
Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis con-
tremuerat: illiq; & inde usq; ad nostram memoriam
Romani sic habuere, alia omnia uirtuti suae prona es-
se, cum Gallis pro salute, non pro gloria certare.
Sed postquam bellum in Numidia confectum, & Ius-
gurtham Romam uinctum adduci nuntiatum
est, Marius consul absens factus est,
& ei decreta prouincia Gallia.

Isq; calendis Ianuarijs
magna gloria con-
sul triums
pha
uit, ea tem-
pestate spes, atq; opes ciuitatis
in illo site.

F I N I S.

CRISPI SA

LUSTII IN M. T. CICERO
NEM, ORATIO.

RAVITER, ET INIQVO
animo maledicta tua paterer,
M. Tulli, si te scirem iudicio
magis, quam morbo animi ista ^{Morbus}
tua petulantia uti: sed cum in ^{animi.}
te neque modum, neq; mode

stiam ullam animaduerto, respondebo tibi, ut si qua
male dicendo uoluptatem cepisti, eam male audiendo
amittas. Vbi querar? quos implorē, P. C. diripi Res
pub. atq; audacissimo cuiq; esse perfidiae locum, an
apud populum Ro. qui ita corruptus est largitioni-
bus, ut sese, ac fortunas suas uenales habeat? An apud
uos P. C. quorum authoritas turpissimo cuiq; & sce-
leratissimo ludibrio est? Vbi M. Tullius leges, iudic-
cia populo Ro. defendit, atq; in ordine ita modera-
tur, quasi unus reliquus ex familia uiri clarissimi Sci-
pionis Africani, ac non ^{reptitius}, accitus, ac paulo ^{reperiti},
ante insitus huic urbi ciuis. An uero M. T. facta ac ^{uel ut alia}
dicta tua obscura sunt? an non ita à pueritia uixisti, ^{habent, repe-}
ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri ^{titius.}

collibuis

collibuisse? an scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiae iactura perdidicisti? Itaque minime mirandum est, si eam flagitiose uendidas, quam turpissime parasti. Verum, ut opinor, splendor domesticus tibi animos attollit, uxor sacrilega, ac periurij delibuta: filia matris pellex, tibi iucundior, atque obsequetior, quam parati par est: domum ipsam tuam ui, et rapinis funestam, tibi ac tuis comparasti, uidelicet ut nos comonefacias, quam conuersa Respublica sit, cum in ea domo habitares homo flagitiosissime, quae P. Crassi uiri consularis fuit: atque haec cum ita sint, tamen Cicero se dicit in concilio Deorum immortalium fuisse, inde missum huic urbi, ciuibusque custodem absque carnificis nomine, qui ciuitatis incommodum in gloriam suam ponit: quasi uero non illius coniurationis causa fuerit consulatus tuus, et ideo Respublica disiecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quae post consulatum cum Terentia uxore de Republica consuluisti, cum legis Plantiae iudicia domi faciebatis, ex coniuratis alios pecunia condonabas. Cum tibi alius Tusculanam, alius Pompeianam uillam aedificabat, alius domum emebat: qui uero nihil poterat, is erat calumniae proximus: is autem domum tuam oppugnatum uenerat, aut insidias senatui fecerat, denique de eo tibi compertum erat. Quae si tibi falsa obijcio, redde rationem, quantum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, quae ex pecunia domum paraueris, Tusculanum et Pompeianum

infinito

*Pisonis meminit Cicero in claris orato.

*Domus Ciceronis.

*Cicero in concilio deorum.

*Terentia.

CONTRA CICERONEM. 163

in finito sumptu edificaueris. Aut si retices, cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine et
 + uisceribus ciuium paraueris? Verum, ut opinor, homo
 nouus Arpinas, ex M. Crassi familia eius uirtutem imi-
 tatur. Contemnit similitudinem hominum nobilium. + Po-
 puli Ro. curam habet: neque terrore, neque gratia com-
 mouctur. Illud uero amicitiae tantum ac uirtutis est
 animi, imo uero homo leuissimus, supplex inimicis, ami-
 cis contumeliosus, modo harum, modo illarum parti-
 fidus nemini, leuissimus Senator, mercenarius patro-
 nus, cuius nulla pars corporis a turpitudine uacat,
 lingua uana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes
 fugaces, quae honeste nominari non possunt, inhonestis-
 sima. Atque is cum eiusmodi sit, tamen audet dicere:
 O fortunatam natam me consule Romam. Te con-
 sule fortunatam Cicero? imo uero infelicem et mise-
 ram, quae crudelissimam proscriptionem ciuium per-
 pessa est, cum tu perturbata Reip. metu percussos
 omnes bonos parere crudelitati tuae cogebas, cum
 omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erant. Cum
 tu sublata lege Portia, erepta libertate omnium nostrum
 uitae, necisque potestatem ad te unum reuocaueras. At
 que parum est, quod impune fecisti, uerum etiam comme-
 morando et exprobras, neque licet obliuisci seruitutis
 suae. Egeris oro te Cicero, perfeceris quodlibet, satis
 est perpeffos esse, etiam ne aures nostras odio tuo one-
 rabis? etiam ne molestissimis uerbis insectaberis? Cedat
 arma togae, concedat laurea lingue. Quasi uero to-

+ miseris.

+ Remp. cha-
ra habet.

* Duabus enim
fellis solitum
federe dixit
Laberius. ut
de Macro.

* In carminibus
utinam percisset Ci-
cero. quae non
desierant car-
pere maligni. Quintum
libro II.

+ exprobas.

L ij gatus

gatus & non armatus, ea quæ gloriaris confeceris, atq; inter te, Syllamq; dictatorem præter nomen imperij quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit: Iupiter optimus maximus in concilio dcorum admisit, Italia exulem humeris suis reportauit. Oro te Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones superasti, quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes Reip. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui in ciuitate fecisti insidias ancillares? quo iure cum de exilio tuo Dyrrachio redisti, & consequeris? quos Tyrannos appellabas, eorū nunc potentia faues: qui tibi ante optimates uidebantur, eosdem nunc dementes ac furiosos uocas. Vatiniij causam agis, de Sextio male existimas, Bibulum petulantissimis uerbis lædis. Cæsarem, quem maxime odisti, ei maxime obsequeris: aliud stans, aliud sedēs de Rep. sentis: his maledicis, illos odisti leuissime transfugas: neq; in hac, neq; in illa parte fidem habes.

M. T. CICERONIS IN CRISPUM SALUSTIUM ORATIO.

EA demum magna uoluptas est Crispe Salusti, æqualem ac parem uerbis uitam agere, neque quidquam tam obscœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respōdeat, ut omnis oratio moribus consonet: neq; enim qui ita uiuit ut tu, aliter ac tu loqui potest: neque qui tam

illoto

*Vide Quintil. li. ii. ca. i

*Romule Arpinas.

*Ancillares insidiæ.

+eū sequeris

*Prouerbiū.

*Oratio moribus consonet

illoto sermone utitur, uita honestior est: Quò me **Illotus sermo.*
 uertam P.C. Vnde initium sumam? maius enim mihi
 dicēdi onus imponitur, quo notior est uterq; nostrū.
 Quod si aut de mea uita, atque actibus nostris huic
 conuitori respondero, inuidia gloriam consequetur:
 aut si huius facta, mores, omnē ætatem nudaues
 ro, in idem uitium incidam procacitatis, quod huic
 obijcio. Id uos si forte offendimini, iustius huic, quàm
 mihi succensere debetis, qui initium introduxit, ego **Responsum enim non dicitur est.*
 dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio re
 spondeam, & in hunc minime mentitus esse uidear.
 Scio me P. C. in respondendo non habere magnam
 expectationem, quod nullum uos sciatis nouum cri
 men in Salustium audituros, sed omnia uetera reco
 gnituros, quæ & meæ & uestre iam, & ipsius aus
 res calent. Verum eo magis odisse debetis hominem,
 qui nec incipiens quidem peccare, minimis rebus po
 suit rudimentum, sed ita ingressus est, ut neq; ab alio
 uinci possit, neq; ipse se omnino reliqua ætate præte
 rire. Itaq; nihil aliud studet, nisi ut lutulentus sus, cū **Lutulentus sus cum quo uis studet uoluntari.*
 quouis uoluntari. Longe uero fallitur opinione: non
 enim procacitate linguæ, uitæ sordes eluuntur. Sed
 est quedam calumnia, quam unusquisq; nostrum te
 stante animo suo fert, de eo, quod falsum crimen bo
 nis obiectat. Quod si uita istius memoriam uicerit,
 aliam P.C. non ex oratione, sed ex moribus suis spe
 ctare debetis. Iam dabo operam quàmmaxime pote
 ro, ut breue id faciam. Altercatio hæc neque nostra **Breue faciã*

L iij uobis

• Priuata in
 micitia ali
 qñ Reipub.
 profunt.

• Metellos.

• Vnde peten
 da fit nobi
 litas.

uobis inutilis erit, P. C. Plerunq; enim Resp. prius
 tis crescit inimicitijs, ubi nemo ciuis, qualis sit uir,
 potest latere. Primum igitur, quoniam omnium ma
 iores Crispus Salustius ad unum exemplum & regu
 lam querit, uelim mihi respondeat, nunquid ij, quos
 protulit, Scipiones et Metelli ante fuerunt, aut opi
 nionis, aut gloriae, quam eos res gestae suae, & uita
 innocentissime acta commendauit? Quod si hoc fuit
 illis initium nominis & dignitatis, cur non aequae de
 nobis existimetur? cuius & res gestae illustres sunt,
 & uita integerrime acta: quasi uero tu sis ab illis ui
 ris Salusti ortus: quod si esses, nonnullos iam tuae tur
 pitudinis pigeret. Ego meis maioribus uirtute mea
 praeluxi, ut si prius noti non fuerint, à me accipiant
 initium memoriae suae. Tu tuis uita, quam turpiter
 egisti, magnas obfudisti tenebras: ut etiam si fuerint
 egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. Quare
 noli mihi antiquos uiros obiectare: satius est enim
 me meis rebus gestis florere, quam maiorum opinio
 ne niti: & ita uiuere, ut ego sim posteris meis nobili
 tatis initium, & uirtutis exemplum. Neq; me cū ijs
 cōferri decet, P. C. qui iā decesserūt, omniq; odio ca
 rent & inuidia. sed cum ijs, qui mecum unā in Rep.
 uersati sunt. Sed si fuerim, aut in honoribus petendis
 nimis ambitiosus, non hāc dico popularem ambitio
 nem, cuius me principem confiteor, sed illam pernisi
 tiosam contra leges, cuius primos ordines Salustius
 duxit: aut in gerendis magistratibus, aut in iudic
 andis

eandis maleficijs tam seuerus: aut in tuēda Rep. tam
 uigilans, quam tu proscriptionem uocas: credo quod
 non omnes tui similes incolumes † in urbē uenissent. † In hac ur-
 be uixissent
 At quanto meliore loco Resp. tuēda staret, si tu par
 ac similis scelestorum ciuium unā cum illis adnume-
 ratus esses? an ego tunc falso scripsi: Cedant arma
 togæ? qui togatus armatos, & pace bellum oppressi:
 an illud mentitus sum: Fortunatam natam me consu-
 le Romam? Qui tantum intestinum bellum, et dome-
 sticum urbis incendium extinxi. Neque te tui piget
 homo leuissime? cum ea culpas, quæ in historijs mi-
 hi gloriæ ducis. An turpius est P.C. scribentem men-
 tiri, quàm illum palam hoc ordine dicentem? nam
 quod in † etatem increpuisti, tantum me abesse puto
 ab impudicitia, quantū tu à pudicitia. Sed quid ego
 de te plura querar? Quid enim mentiri turpe dicis,
 qui mihi ausus sis eloquentiam ut uitium obijcere, cu-
 ius semper nocens eguisti patrocínio? an illum existi-
 mas posse fieri ciuem egregium, qui non his arti-
 bus & disciplinis sit eruditus? an ulla alia putas es-
 se rudimenta, & incunabula uirtutis, quibus animi
 ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minime mirum
 est, P.C. si homo, qui desidiæ ac luxuriæ plenus sit,
 hæc ut noua, atque inusitata miratur: nam quod ista
 inusitata rabie petulanter in uxorem, et in filiam in-
 uasisti, quæ facilius mulieres se à uiris abstinerunt,
 quàm tu uir à uiris, satis docte ac perite fecisti: non
 enim me sperasti mutuum tibi gratiam relaturum, ut

*Historiā in-
 telligit bellū
 Catilinariū.

*Eloquētia
 pro incuna-
 bulis.

• Res fami-
liaris Cice-
ronis,

• Ancillari.

† tuos vicissim + tuas compellarem, vnus enim satis es mate-
ria habens: neque quicquam turpius est domi tuæ
quàm tu. Multum te uero opinio fallit, qui mihi pu-
tasti parare inuidiam ex mea re familiari, quæ mul-
to mihi minor est, quàm habere dignus sim. Atque
utinam ne tanta quidem esset, quanta est, ut potius
amici mei uiuerent, quàm ego testamentis eorum
locupletior essem. Ego fugax Crispe Salusti furori
tribuni plebis cessi: utilius duxi, quamuis fortunam
unius experiri, quàm uniuerso populo Rom. ciuilis
essem dissensionis causa: qui postea, quàm ille suum
animum in Rep. perbacchatus est, omnia, quæ com-
mouerat, pace & otio resederunt. Hoc ordine reuo-
cante atque ipsa Rep. manu retrahente me reuerti,
qui mihi dies si cum omni reliqua uita conferatur,
animo quidem meo superet, cum uniuersi uos, popu-
lusq; Ro. frequens aduentu meo gratulatus est: tan-
ti me fugacem mercenarium patronum hi aestimaue-
runt. Neq; Hercule mirum est, si ego semper iustas
omnium amicitias aestimaui: non enim uni priuatim
ancillatus sum, neque me addixi: sed quantum quis-
que Reip. studuit, tantum mihi fuit aut amicus, aut
inimicus: ego nihil plus uolui ualere quàm pacem.
Multi priuatorum audacias nutrierunt, ego nihil ti-
mui, nisi leges: multi arma sua timere uoluerunt, ego
nunquam uolui quicquam posse nisi pro uobis: multi
ex uobis potētia freti, in uos suis uiribus abusi sunt.
Itaque non est mirum, si nullius amicitia usus sum,
qui non

qui non perpetuo Reip. amicus fuit : neq; me poeni-
 tet, si aut petenti Vatiniō reo, patrociniū pollici-
 tus sum, aut Sextij insolentiā repressi, aut Bibuli pa-
 tientiam culpavi, aut uirtutibus Cæsaris faui: hæ lau-
 des enim egregij ciuis & unice sunt. Quæ si tu mi-
 hi ut uitia obijcis, temeritas tua reprehendetur, non
 mea uitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios
 mihi esset dicendum, P. C. non apud uos, quos habui
 omnium actionum mearum monitores. Sed ubi rerū
 testimonia adsunt, quid opus est uerbis? Nunc ad te
 ut reuertar Salusti, patremq; tuum præteream : qui
 si nunquam in uita sua peccauit, tamen maiorem iniu-
 riam Reip. facere non potuit, quàm quod te talem fi-
 lium genuit: neq; tu si qua in pueritia peccasti, exes-
 quar: ne parentem tuum uidear accusare, qui eo tem-
 pore summam tui potestatem habuit, sed qualem ado-
 lescentiam egeris: hac enim demonstrata, facile intel-
 ligetur, quàm petulanti pueritia, tam impudicus &
 procax adoleueris: postea, quàm immense gulæ impu-
 diciſſimi corporis quæstus sufficere non potuit : &
 ætas tua iam ad ea patiēda, quæ alteri facere colli-
 buisset exoleuerat, cupiditatibus infinitis efferebas
 ris: ut quæ ipsi corpori tuo turpia non duxisses, in
 alijs experireris. Ita non est facile reputare, P. C.
 utrum inhonestioribus corporis partibus rem quæ
 fuerit, an amiserit. Domum paternam uiuo patre tur-
 pissime uenalem habuit, uendidit: & cui dubium po-
 test esse, quin mori coëgerit eum, quo hic nondum

*Exolescere

+cuiquam
 *Domū pa-
 ternam uen-
 dere infame
 antiquitus.

L V mors

mortuo pro hærede gesserit omnia: neq; pudet à me
 eum querere, quis in P. Crassi domo habitet, cū ipse
 respondere non queat, quis in ipsius habitet paterna
 domo. At Hercule lapsus ætatis tyrocinio, postea se
 correxit: non ita est, sed habuit in sodalitiū sacris
 legij Nigidiani: bis iudicis ad subsellia attractus, ex
 trema fortuna stetit: & ita discessit, ut non hic inno
 cens esse, sed iudices peierasse existimarentur. Pri
 mum honorē in quæstura adeptus, & secutus est hunc
 locum, & hunc ordinem despectum: cuius aditus si
 bi quoq; sordidissimo homini patuisset. Itaq; timens
 ne facinora eius clam uos essent, cum omnibus ma
 trum familiarum uiris opprobrio esset, confessus est
 uobis audientibus adulterium: neq; erubuit ora ue
 stra. Vixeris ut libet Salusti: egeris, quæ uolueris:
 satis sit unum te tuorum scelerum consciū esse, no
 li nobis langorem & soporem nimium exprobrare:
 sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorū no
 strarum: sed ita experrecti non sumus, ut à te caues
 re possimus: audacia tua uincit studia nostra. Et
 quod hunc mouere possit P. C. factum ac dictum tur
 pe, quem non puduit palàm uobis audientibus adul
 terium confiteri: quod si nihil & pro me tibi responde
 re uoluissē, sed illud censorium eloquiū Apij Claus
 dij, & L. Pisonis integerrimorum uirorum, quo
 usus est quisq; eorum, pro lege palàm uniuersis res
 citarē, nonne tibi uiderer æternas inurere maculas,
 quas reliqua uita tua eluere non possit? neq; post il
 lum des

*Nigidianū
 sacrilegiū.

†hunc lo cū
 & ordinem
 despectus.

*Scribit em̄
 Varro de
 prehensum
 Salustiū in
 adulterio ab
 Anto. Milo
 ne, lorisq; be
 ne cesum pe
 cunia data
 dimissum.
 Gel. li. 17.
 ca. 18.

†per.

*Inurere ma
 culam.

lum de
 in ea
 fluxer
 quida
 est,
 pos
 fit,
 em̄
 rum
 uex
 gift
 gno
 cōit
 enim
 in u
 ser
 faci
 colo
 nis
 sili
 At
 &
 hil
 stri
 inte
 quan
 ues c
 tum u

lum delectum Senatus te unquam uidimus, nisi forte in ea te castra coniecisti, quo omnis sentina Reip. cōfluxerat. At idem Salustius, qui in pace ne Senator quidem manserat, posteaquā Respu. armis oppressa est, & idem + uictor, qui exules reduxit in Senatum + uictores. post quaesturam reductus est: quem honorem ita gessit, ut nihil uenale non in eo habuerit, cuius aliquis emptor fuerit. + Itaq; egit, ut nihil non æquum, ac ue- + Ita igitur egit. rum duxerit, quod ipsi facere collibuisse: neq; aliter uexauit, ac debuit, si quis prædæ loco accepisset magistratū. Peracta quaestura, posteaquā magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine uitæ se cōiunxerat, unus iam ex illo grege uidebatur. Eius + quo tanq; enim partis exemplar erat Salustius: + quod tantum in unam uoraginem coetus omnium uitiorum excesserat: quicquid impudicorum Cylonū, parricidarū, *Cylones. sacrilegorum, + deditorum fuit, in urbe, municipijs, + deditorū colonis, Italia tota (sicut in fretis) subsederant: nominis perdit, ac notissimi, nulla in parte castris apti: nisi licentia uitiorum, & cupiditate rerum nouarum. At postea quā prætor factus est, modeste se gessit, *Salustius prætor obti- & abstinenter: nōne ita prouinciam uastauit, ut ni- nuat Africā. hil neq; passi sint, neq; expectarint grauius socij nostri in bello, quā experti sunt in pace, hoc Africā interiorem obtinente? Vnde tantum hic exhausit, quantum potuit aut fide nominum trajici, aut in na- *Nomina. ues contrudi: tantum inquam P. C. exhausit, quantum uoluit, ne causam diceret, sestertio duodecies

CUM

cum Cesare paciscitur. Quod si quippiam eorum
 falsum est, hic palam refelle: unde quo modo ne pa-
 ternam domum + redimere potueris, repente tanquā
 somnio beatus, hortos preciosissimos, uillam Tibur-
 ti C. Cesaris, reliquas possessiones paraueris. Neque
 piguit quærerere, cur ego P, Crassi domum emissem:
 cum tu ueteris uille dominus sis, cuius paulo ante
 fuerat Cesar: modo inquam patrimonio non comes-
 so, sed deuorato: quibus rationibus repente factus es
 tam affluens, et tam beatus. Nam quis te faceret hæ-
 redem, quem ne amicum quidem suum satis honestum
 quisquam sibi ducit, ni similis, ac par tui? At Hercu-
 le egregia facta maiorū tuorum te extollunt: quo-
 rum siue tu similis es, siue illi tui, nihil ad + omnium
 scelus, ac nequitiam addi potest. Verum ut opinor,
 honores tui te faciunt insolentem. Tu Crispe Salus-
 sti, + totidem putas esse bis senatorem, et bis quæsto-
 rem fieri: + quod bis consularem, et bis triumphas-
 lem? Carere debet omni uitio, qui in alterum dicere
 paratus est. Is demum maledicit, qui non potest ue-
 rum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum asse-
 cla, omnium cubiculorum in ætate pellex, et idem
 postea adulter oīs ordinis turpitude es, et ciuilibus
 belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus,
 quā quod te incolumem in hoc ordine uideamus?
 Desine bonos petulantissima consectari lingua: desine
 morbo procacitatis isto uti: desine unumquenq;
 moribus tuis existimare: his moribus amicum tibi fa-
 cere

+relinire.
 *Somnio
 beatus.

*Comesum,
 deuoratum
 patrimoniū.

+ruum.

+tantidem.
 aliter tan-
 eundem.
 +quanti.

Γυώμη.

*Assela oīm
 mensarum.

CONTRA CAT. ORATIO I. 173

cere non potes, uideris uelle inimicum habere. Finē dicendi faciam P. C. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quàm eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quia Salustius merito debeat audire, sed ut ea dicam, si qua ego honeste effari possim.

M. TVLLII CICERONIS, CONTRA Catilinam, Oratio Prima.

Quouſq; tandem abutere Catilina patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihil ne te nocturnum præsidium Palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, uultusq; mouerunt? patere tua consilia non sentis? constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non uides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos conuocaueris, quid consilij ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores, senatus hoc intelligit. Consul uidet, hic tamen uiuit. Viuit? imò uero etiam in senatū uenit: fit publici consilij particeps: notat, & designat oculis ad cædem unumquenq; nostrum. Nos autem uiri fortes satisfacere Reip. uidemur, si istius furorrem ac tela uitemus. Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iam pridem oportebat. In te conferri pe-

stem

Oratio est generis deliberatiui, quare summa præcipit Catilinæ, ut ab urbe discedat, ordiſ autem tm̄ a schematib. peregrinis. *Repetitio

Inuehitur in senatus imbecillitatem. Amplificat ab exemplis, colligens iãdudum oportuisse necari Catilinam.

stem istam, quam tu in nos omnes iampridem machi-
 naris. An uero uir amplissimus P. Scipio Pötifex Ma-
 ximus Tyberium Gracchum mediocriter labefactan-
 tem statum Reip. priuatus interfecit? Catilinam ue-
 ro orbem terrarum cæde, atq; incendijs uastare cu-
 pientem, nos consules perferemus: nam illa nimis an-
 tiqua prætereo, quod Q. Seruilius + Athala, Sp. Eliū
 nouis rebus studentē manu sua occidit. Fuit ista quon-
 dā in hac Rep. uirtus, ut uiri fortes acrioribus sup-
 plicijs ciuem pernitiosum, q̄ acerbissimum hostē coër-
 cerent. Habemus enim senatus C. in te Catilina uehe-
 mens & graue: nō deest Reip. consiliū, neq; authori-
 tas huius ordinis: nos nos, dico aperte, consules desie-
 mus. Decreuit quondā senatus ut L. Opimius Cons.
 uideret, ne quid Resp. detrimenti caperet: nox nulla
 intercessit: mox interfectus est propter quasdā sedi-
 tionū suspitiōes C. Gracchus clarissimo patre natus,
 + auitis maioribus: occisus est cū liberis M. Fuluius
 cōsularis. Simili senatuscōsulto, C. Mario, & L. Vale-
 rio Coss. + permissa est Resp. Num unum diē postea
 L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruiliū mors,
 ac Reip. pœna remorata est? At nos uigesimum iam
 diem patimur hebescere aciem horū authoritatis. ha-
 bemus enim huiusmodi senatusconsultum, ueruntas-
 men inclusum in tabulis, tanquam in uagina recons-
 ditū: quo ex senatusconsulto confestim interfectū te
 esse Catilina conuenit. Viuis, & uiuis nō ad deponē-
 dam, sed ad confirmandam audaciam, Cupio P. C. me
 esse

+ Ahala Li-
 uius li. 4. pri-
 mæ Decad.
 Epiphone-
 ma.

Castigatio
 superioris
 sniæ, cum
 Gracchus op-
 pugnaſſet A-
 uentinū cum
 armata mul-
 titudine,
 + a maiori-
 bus.

+ commissa.

* Acies autho-
 ritatis hebe-
 scit.

CONTRA CAT. ORATIO I. 175

esse clementem. Cupio in tantis Reip. periculis me non dissolutum uideri, sed iam meipsum inertiae, nequitiaeque condēno. Castra sunt in Italia cōtra Remp. in Hetruriae faucibus collocata. Crescit in dies singulos hostium numerus: eorū autem imperatorē castrorum, ducemque hostium, intra moenia, atque adeo in senatu uidemus intestinam aliquam quotidie perniciē Reipu. molientem. Si te iam Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicant. Verum ego hoc quod iam pridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor, ut faciam. Tunc denique interficiam te, cum iam nemo improbus, tam perditus, tam tui similis inueniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat: uiues, & uiues ita, ut nunc uiuis, multis meis & firmis praesidijs oppressus, ne commouere te contra Remp. possis. Multorum te etiam oculi, & aures, non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est Catilina, quod iam amplius expectes? Si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec priuata domus parietibus continere uocem cōiurationis tuae potest: si illustrantur, si erumpunt omnia, muta iam istam mentem, mihi crede obliuiscere cedis, atque incendiorum. Tenebris undique, luce sunt clariora nobis tua consilia oīa. Quae etiam mecum licet recognoscas. Meministi ne me ante

A sua persona.
A re ipsa.

Cur distulerit Catilinæ necem.

Haften^o The fin cōsumpsit, nūc subicit cōsiliū, scilicet ut ex urbe emigret, porro priusquam proponat cōsiliū colligit longa, unde postea cōsiliū infert.

tiam.
Argumenta propositio

Epilogus superiorum.

me ante diem duodecimum Calend. Nouemb. dicere in senatu certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem octauum Calend. Nouemb. C. Manliū audaciæ Satellitem, atque administrū tuæ? + Num me fefellit Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis: uerum id, quod multo magis est admirandum, dies? dixi ego idem in senatu cedem te optimatum contulisse in ante diem quintum Calend. Nouemb. Tum cum multi principes ciuitatis Roma. non tam sui conseruandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum caussa profugerunt. Num inficiari potes te illo ipso die meis præsijs, mea diligentia circumclusum, commouere te contra Rempub. non potuisse, cum tu discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum esse dicebas. Quid? cum te Præneste Calend. ipsis Nouembr. occupaturum nocturno impetu esse confideres? Sensisti ne illam Coloniam meo iussu, meis præsijs, custodijs, uigilijsq; esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiã, sed etiam uideam, planeq; sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem, iam intelliges multo me uigilare acrius ad salutem, quàm te ad perniciem Reipub. Dico te priore nocte uenisse inter Falcarios. Non agam obscure, in M. Leccæ domum: conuenisse eodem complures eiusdem amentia scelerisq; socios. Num negare audes? Quid taces? conuincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam

dam, qui tecum unà fuere. O Dij immortales, ubinā
gentium sumus? quam Remp. habemus? in qua urbe
uiuimus? Hic hic sunt in nostro numero P. C. in hoc
orbis terræ sanctissimo, grauisimoq; consilio, qui de
nostro, omniumq; interitu, qui de huius urbis, atque
adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego uis
deo consul, & de Rep. sententiam rogo: & quos fer
ro trucidari oportebat, eos nondum uoce uulnero.
Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte Catilina, distri
buiſti partes Italiæ, ſtatuisti quò quenq; proficiſci
placeret: delegiſti, quos Romæ relinqueres, quos tes
cum educeres, deſcripſiſti urbis partes ad incendia,
confirmaſti teipſum iam eſſe exiturum: dixiſti pau
lulum tibi eſſe etiam nunc moræ, quod ego uiuerem.
Reperti ſunt duo equites Ro. qui te iſta cura libe
rarent, & ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me
in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego
omnia uixdum iam coetu ueſtro dimiſſo comperi, do
mum meam maioribus præſidijs muniui, atq; firma
ui: excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſe
ras: cū illi ipſi ueniſſent, quos ego iam multis, ac ſum
mis uiris ad me uenturos id temporis eſſe prædixe
ram. Quæ cum ita ſint Catilina, perge quò cœpiſti:
egredere aliquando ex urbe: patent portæ, profici
ſcere. Nimum diu te imperatorem illa tua Manlia
na caſtra deſyderant. Educ tecum omnes tuos: ſi mi
nus, quàm plurimos. Purga urbem. Magno me metu
liberabis, dummodo inter me, atq; te murus interſit.

*Eclamatō
aduꝛſus cō
iuratos ſenz
tores.

*Voce uulne
rare.

Ci. uerbo cō
firmādi libē
ter utitur, p
affirmando.

Epilogus.

M

Nobis

Aliud argu-
mentū, cur
uelit cedere
Catilinam
ab urbis pe-
riculis.

Amplifica-
tio haecenus
me tantū pe-
tisti, nūc pe-
tis Remp.

Distributio.
Consilium.

*Ratioci-
natio.

Propositiōis
explicatio à
circūstantiis

Nobiscū uersari iā diutius nō potes. Non feram, nō
patiar, non sinam. Magna Dijs immortalibus habenda
est gratia, atque huic ipsi Ioui Statori antiquissimō
custodi huius urbis, quod hanc tam tetram, tam
horribilem, tamq; infestam Reip. pestem toties iam
effugimus. Non est sēpius in uno homine salus sum-
ma periclitanda Reip. Quandiu mihi consuli des-
signato Catilina insidiatus es, non publico me praes-
sidio, sed priuata diligentia defendi: cum proximis
comitijs consularibus me consulem in campo, & cō-
petitores tuos interficere uoluisti, compressi tuos ne-
farios conatus amicorum praesidio, & copijs, nullo
tumultū publice concitato. Denique quotiescunque
me petisti, per me tibi obstiti, quāquam uidebam per-
niciem meam cum magna calamitate Reip. esse cons-
iunctam. Nunc iā aperte Rempub. uniuersam petis.
Templa Deorum immortalium, tecta urbis, uitam
omnium ciuium, Italiam deniq; totam ad exitium,
& uastitatem uocas. Quare, quoniam id, quod pris-
mum, atq; huius imperij, disciplinaeq; maiorum pro-
prium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad
seueritatem lenius, ad communem salutem utilius.
Nam si interfici iussero, residebit in Repub. reliqua
coniuratorum manus. Sin tu (quod te iam dudum hor-
tor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum
magna & perniciofa sentina Reip. Quid est Catilina?
num dubitas id me imperante facere, quod iam
tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem
iubet.

iubet. Interrogas me? num in exilium? Non iubeo!
 sed si me consulis, suadeo. Quid enim Catilina est, Propositiois
 confirmatio,
 argumentat
 aut primū à
 Catilinæ sce
 leribus.
 quod te iam in hac urbe delectare possit? in qua ne-
 mo est extra istam coniurationem perditorum homi-
 num, qui te non metuat: nemo, qui te nō oderit. Quæ
 nota domesticæ turpitudinis, nō in ista uita tua est?
 quod priuatarum rerum dedecus non hæret in fas-
 mia? Quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus
 tuis unquam, quod flagitium à toto corpore absuit?
 cui tu adolescētulo, quem corruptelarū illecebris ir-
 retisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidis-
 nem facem prætulisti? Quid uero nuper cum morte
 superioris uxoris nouis nuptijs domum uacuam fes-
 cisses, nōne etiam alio incredibili scelere hoc scelus
 cumulasti? quod ego prætermitto, & facile patior
 fileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas,
 aut extitisse, aut non uindicta esse uideatur. Præter-
 mitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impē-
 dere tibi proximis Idibus senties. Ad illa uenio, quæ *Occupatio,
 *Transitio
 non ad priuatam ignominiam uitiorum tuorum, non
 ad domesticam tuam facultatem, ac turpitudinem,
 sed ad summam Reip. atq; ad omnium nostrum ui-
 tam, salutemq; pertinent. Potēstne tibi huius uitæ
 hæc lux Catilina aut huius spiritus cœli eē iucūdus?
 cum scias esse horum neminem, qui nesciat te pri- Comitium
 fin. nu. Rat
 stub. Comi
 tia plur.
 reichstag.
 die Calend. Ianua. Lepido & Tullo Cos. stetisse in
 comitio cum telo, manum consulum, & principum
 ciuitatis interficiendorum causa parauisse: sce-

M ij leri

Potius, cōte
xtas uel con
tēctas legen
dum.
*Corpore
effugere.

• Iudiciū ta
citurmitatis.

A minori.
• Quot enim
sunt qui me
tuunt, tot o
derūt nos.

leri ac furori tuo non aliquam mentem, aut timorem
tuum, sed fortunam populi Ro. obstitisse. Ac iam illa
omitto, neque enim sunt aut obscura, aut non multo
post commissa. Quoties tu me designatum, quoties
me consulem interficere uoluisti? Quot ego tuas pe
titiōes ita cōiectas, ut uitari nō posse uiderētur, par
ua quadam declinatione, et ut aiunt, corpore effugi?
Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi
latere ualeat in tempore: neq; tamen conari, ac uel
le desistis. Quoties iam tibi extorta est sica ista de
manibus? Quoties uero excidit casu aliquo et elapsa
est? tamen ea carere diutius non potes. Quæ quidē,
quibus abs te initiata sacris, ac deuota sit, nescio:
quod eam necesse putas consulis in corpore defige
re. Nunc uero quæ tua est ista uita? Sic enim iam te
cum loquar, non ut odio permotus esse uidear, quo
debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur.
Venisti paulo ante in Senatū: quis te ex hac tanta fre
quentia, ex tot tuis amicis, ac necessarijs salutauit?
Si hoc post omnium hominum memoriam contigit
nemini, uocis expectas contumeliam, cum sis grauis
simo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod
ab aduentu tuo ista subsellia uacua facta sunt? Quid?
quod omnes Consulares, qui tibi persepe ad cædem
constituti fuerunt, simul atq; assedisti, partem istam
subselliorum nudam, atq; inanem reliquerunt? Quo
tandem animo tibi ferendum putas? Serui me Hercu
le mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt oēs
ciues

ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Tu tibi urbem non arbitraris? Et si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauius, atq; infensum uiderē, carere me aspectu ciuium, quā infestis oculis oīnē conspici malle. Tu cum conscientia scelerum tuorū agnoscas, odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, sensusq; uulneras, eorum aspectum praesentiamq; uitare? Si te parentes timerent, atq; odissent tui, neq; eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquō cōcederes. Nunc te patria, quae communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit: & iam diu de te nihil iudicat, nisi de parricidio suo cogitare: huius tu neq; auctoritatem uerebere, neq; iudicium sequere, neq; uim pertimesces? Quae tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum ciuium necesse, tibi uexatio, direptioq; sociorum impunita fuit, ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quaestiones, uerum etiam ad deuincendas, perfringendasq; ualuisisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli. Nunc uero me totum esse in metu propter te unum, quicquid increpauerit Catilinam timeri, nullum uideri cōtra me consiliū miri posse, quod à tuo scelere adhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atq; hūc mihi timorem eripe. Si uerus, ne opprimar: sin autem falsus, ut tandem aliquando

A simili.

*Patria communis oīm parens.

Sermociatio.

Epilogus.

M ij timere

Tertium argumentum à Catilinæ facto, qui se ipsum condemnari quod domo sua cesserit.

Epilogus argumenti.

Confutatio eius quod à Catilina obijci potuit.

timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu teipse in custodiam dedisti? Quid? quod uitandæ suspitionis causa aquid M. Lepidum te habitare uelle dixisti? à quo non receptus, etiã ad me uenire ausus es, atque domi meæ te asseruari rogasti, cum à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse his parietibus tutum esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contineremur: ad Q. Metellum prætorem uenisti, à quo repudiatus ad sodalem tuum uirum optimum M. Marcellum demigrasti, quem tu uidelicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad supplicandum sagacissimum, ad uindicandum fortissimum fore putasti. Sed quæ longe uidetur à carcere, atque à uinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custodia iudicauerit? Quæ cum ita sint Catilina, dubitas si hic morari equo animo non potes, abire in aliquas terras, et uitam istam multis supplicijs iustis, debitisque ereptam fugæ, solitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatû, id enim postulas? Et si hic ordo sibi placere decreuerit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis: non referam id quod adhorret à meis moribus, sed tamen faciam ut intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera Remp. metu: in exilium, si hanc uocem expectas, proficiscere. Quid est Catilina? quid attendis? quid animaduertis horum silentium? Patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem

tem

tem loquentium, quorum uoluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio, si fortissimo uiro M. Marcello dixissem, iam mihi Consuli hoc ipso in templo iure optimo Senatus uim & manus intulisset. De te autem Catilina con-
 quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum uel auctoritas clara est, uidelicet uita utilissima, sed etiam illi Equites Ro. honestissimi, atq; optimi uiri, ceteriq; fortissimi ciues, qui circumstant Senatum: quorum tu & frequentiam uidere, & studia perspicere, & uoces pauloante exaudire potuisti: quorum ego uix abs te iam diu manus, ac tela contineo. Eosdem facile adducam, ut te haec quae iam pridem uastare studes relinquentem, usque ad portas prosequantur. Quamquam, quid est quod loquar? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dij immortales donarent: tametsi uideo, si mea uoce tunc in exilium animum induxeris, quanta tempestas inuidiae nobis, si minus in praesens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem pendat: sed non est mihi tanti, dummodo ista tua sit priuata calamitas, & à Reip. periculis seiungatur. Sed tu, ut tuis commoueare, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus Reip. concedas, non est postulandum. Neq; enim Catilina is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à fura

Tacito consensu probat quae ego discerno.

Excursus & inuehitur in Catilinae mores, & obtestans iam dudum ista se frustra imperare.

+perterritus

rore reuocarit. Quamobrem, ut sepe iam dixi, proficiscere. Ac si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare uis inuidiam, recta uia perge in exilium. Vix feram sermones hominum, si id feceris. Vix molem istius inuidiæ, si in exilium ieris iussu Consulis, sustinebo: sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos ciues: secerne te à bonis, infer patriæ bellū: exulta impio latrocinio, ut à me non eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos

† esse. †isse uidearis. Quanquã quid ego te inuitem? à quo iam sciam esse præmissos, qui te ad forum Aurelium præstolarentur armati: cum sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem: à quo etiam Aquilam illam argenteam: quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domus tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam. Tu ut illa diutius carere possis? quam uenerari ad cædem proficiscens solebas, à cuius altaribus sepe istam dextram impiam ad necem ciuium transtulisti. Ibis tandem aliquando, quò te iam pridem tua ista cupiditas effrenata, ac furiosa rapiebat. Neq; enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem uoluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, uoluntas exercuit, fortuna seruauit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti: nactus es ex perditis atq; ab omni non modo fortuna, uerum etiam

*Aquila argentea Catilinæ.

Exaggerat re ab ipso Catilinae facto.

Omen.

etiam spe derelictis conflata improborum manum.
 Hic tu qua letitia perfrueris? quibus gaudijs exulta-
 bis? quanta in uoluptate bacchabere? cum in tanto
 numero tuorum neque audies uirum bonum quem
 quam, neque uidebis. Ad huius uitae studium medi-
 tati illi sunt, qui feruntur labores tui: Iacere humi
 non modo ad obsidendum stuprum, uerum & ad fa-
 cinus obeundum. Vigilare non solum ad insidians-
 dum somno maritorum, uerumetiam bonis occiso-
 rum. Habes ubi ostentes illam praecelaram tuam pa-
 tientiam famis & frigoris, inopiae rerum omnium,
 quibus te breui tempore confectum esse senties. Tan-
 tum profeci, tum cum te a consulatu reppuli, ut exul
 potius tentare, quam Consul uexare Remp. posses:
 atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum latroci-
 nium potius, quam bellum nominaretur. Nunc ut a
 me P. C. quandam prope iustam patriae querimoniã
 detester, atque deprecer, percipite quaeso diligenter,
 quae dicam, & ea penitus animis uestris, mentibusque
 mandate. Etenim si mecum patria, quae mihi uita
 mea multo est charior: si cuncta Italia, si omnis Resp.
 loquatur: M. Tulli quid agis? tu ne eum quem esse
 hostem comperisti, quem ducem belli futurum uides,
 quem expectari imperatorem in castris hostium sen-
 tis, authorem sceleris, principem coniurationis, euo-
 catorem seruorum, & ciuium perditorum exire pa-
 tieris? ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in
 urbem esse uideatur: nonne hunc in uincula duci, non

*Omni spe
 derelicti Ca-
 tilinarij.

Cōfutatio ei-
 us argumēti
 quod obiici
 potuit a bo-
 nis uiris, si
 eiusmodi est
 Catilina, cur
 non potius
 praesentem
 iugulas.

M V ad

Distributio. ad mortem rapi, non summo supplicio maētari impet-
 rabis? Quid tandem impedit te? Mōs ne maiorum?
 at persæpe etiam priuati in hac Rep. perniciosos ci-
 ues morte multarūt: An leges? quæ de ciuium reorū
 supplicio rogatæ sunt. At nunquam in hac urbe, hi
 qui à Rep. defecerunt, ciuium iura tenuerunt. An
 inuidiam posteritatis times? præclaram uero po-
 pulo Rom. referes gratiam, qui te hominem per te
 cognitum nulla commendatione maiorum tam matu-
 re ad summū Imperium per omnes honorū gradus
 extulit, si propter inuidiam, aut alicuius periculi me-
 tum salutem ciuium tuorum negligis. Sed si quis est
 inuidiæ metus, non est uehementior seueritatis, ac
 fortitudinis inuidia, quàm inertiae, ac nequitiae per-
 timescenda. An cum bello uastabitur Italia, uexabun-
 tur urbes, tecta ardebunt, te non existimas inuidiæ
 incendio conflagraturū? His ego sanctissimis Reip.
 uocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mē-
 tibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu
 iudicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usu-
 ram horæ gladiatori isti ad uiuendum nō dedissem.
 Etenim si summi uiri, & clarissimi ciues Saturnini
 & Gracchorum & Flacci, & superiorum complu-
 rium sanguine non modo se non contaminauerunt,
 sed etiā honestauerūt, certe uerendum mihi nō erit,
 ne quid paricida ciuiū interfecto, inuidiæ mihi in po-
 steritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime im-
 penderet, tamen hoc animo semper fui, ut inuidiam

εἰσωνία.

*Incendium
inuidiæ.

*Gladiator.

ΓΥΩΜΗ.

*Inuidia uir-
tute parta
gloria est.

uirtus

IN L. CATIL. ORATIO I. 187

virtute partam, gloriam non inuidiam putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent, non uideant: aut ea, quae uident, dissimulent. Qui spem Catilinae mollibus sententijs aluerunt, coniurationemq; nascentem non credendo corroborauerunt: quorum auctoritatem secuti multi non solum improbi, uerumetiam imperiti, si in hunc animaduertissent, crudeliter non egregie factum esse dicerent. Nunc intelligo si iste quò intendit, in Manliana castra peruenerit, neminem tam stultum fore, qui non uideat coniurationem esse patefactam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc Reip. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se eiecerit, secumq; suos eduxerit, et eosdem ceteros undiq; collectos naufragos aggregauerit, extinguetur, atq; delebitur, non modo haec tam adulta Reip. pestis, uerumetiam stirps ac semen malorum hominum. Etenim iamdiu P.C. in his periculosis coiurationis, et insidijs uersamur, sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac ueteris furoris, et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, uidebimur fortasse ad breue quoddam tempus cura, et metu esse releuati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in uenis, atq; in uisceribus Reipublicae. Ut saepe homines aegri morbo graui cum aestu, febrisque iactantur, si aquam gelidam biberint, prius rele-

* Adulta pestis.

* Comparatio

uariis

uari uidentur, deinde multo grauius, uehementiusq; affliantur: sic hic morbus, qui est in Repub. reuatus istius poena uehementius ciuibus reliquis ingrauescet. Quare secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod saepe iam dixi, secernantur à bonis: desināt insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal Prætoris Urbani, obsidere cum gladijs curiam, malleos los, ad incendendam urbem, facesq; comparare. Sit deniq; inscriptum in frontem uniuscuiusq; quid de Republica sentiat. Polliceor uobis hoc, P.C. tantam in nobis Coss. fore diligentiam, tantam in uobis auctoritatem, tantam in equitib. Rom. uirtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ professione omnia patefacta, illustrata, oppressa, uindicta esse uideatis: hisce omnibus Catilina cum summa Reip. salute, & cum tua peste ac pernicie, cumq; eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioq; iunxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu Iuppiter hisdem, quibus hæc urbs auspicijs à Romulo est constituta, quem Statorē huius urbis atque imperij uere nominamus, hunc & huius socios à tuis aris cæterisque templis, ac tectis urbis, ac mœnibus, à uita fortunisque ciuium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum foedere inter se, ac nefaria societate coniunctos, æternis supplicijs uiuos, mortuosq; mactabis.

Peroratio,
qua suā operam, & optimorū in Republica polliceatur nōnunq; & defuturā istę causæ.

Obtestatio.
Statorē à sistorē dictū.

M. T. CI

IN L. CATIL. ORATIO II. 189
M. T. CICERONIS IN L. CATILI.
ORATIO II.

Tandem aliquando Quir. Catilinam furentem
audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ ne-
farie molientem, nobis atq; huic urbi ferrum, flam-
mamq; minitantem, ex urbe uel eiecimus, uel emisi-
mus, uel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus. Gratulatur
Catilinā ur-
bem exisse.
Abijt, excessit, euasit, erupit. Nulla iam pernicies à
monstro illo, atq; prodigio mœnibus ipsis intra mœ-
nia comparabitur. Atque hunc quidem unum huius
belli domestici ducem sine controuersia uicimus. *Sine cōtro-
uersia uin-
cere. Nō enim iam inter latera nostra sica illa uersabitur: nō
in campo, non in foro, non in curia, non deniq; inter
domesticos parietes pertimescemus: loco ille motus
est, cum est urbe depulsus: palàm iam cum hoste,
nullo impediante, bellum iustum geremus: sine dus-
bio perdidimus hominem: magnifice uicimus, cum *Iustum bel-
lum.
illum ex occultis insidijs in apertum latrocinium cō-
iecimus. Quod uero non cruentum raucronem, ut uo-
luit, extulit: quod ei ferrum de manibus extorsimus: Pathos ab
uoluntate
Catilinæ trā-
ctum.
quod incolumes ciues: quod stantem urbem reliquit:
quanto tandem illum mœrore afflictum esse, et pro-
fligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus Quir.
et se perculsum, atque abiectum esse sentit: et retor-
quet oculos profecto saepe ad hanc urbem, quam ex
suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem letari *Respub. ex
faucibus Ca-
tilinæ ere-
pta.
mihi uidetur, quod tantam pestem euomuerit, fo-
rasq; proiecerit. At si quis est talis, quales esse oēs ἐν γυρίᾳ
uerborum
oportet

oportebat, qui hoc ipso in quo exultat, & triumphat oratio mea, me uehementer accuset, quod tam capitalem hostem non cōprehenderit, potius quàm emisserim. non est ista mea culpa, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio affectum iam pridem oportebat: id à me, & mos maiorū, & huius imperij seueritas, & Resp. postulabat. Sed quā multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem fauerent? Ac si sublato illo depelli à uobis omne periculum iudicaret: iam pridem ego L. Catilinā non modo inuidiæ meæ, uerum etiam periculo uitæ sustulisssem. Sed cum uiderem ne uobis quidem omnibus re etiam tam probata, si illū, ut erat meritis, morte multasssem: fore ut eius socios inuidia oppressus persequi non posssem. Rem huc deduxi, ut tum palam pugnas

Prætexta uere posssetis, cum hostem aperte uideretis. Quem ste utebātur quidem ego hostem Quir. quàm uehementer foris esse iuuenes & se timendum putem: licet hinc intelligatis, quod illud pueri. se etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus Optat exisse etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus cū Catilina exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit: quem amare in prætexta calumnia coeperat: Publicium, & Mimacium, uniuersam illam hoīm fet. Tongillum mihi eduxit: quem amare in prætexta calumnia coeperat: Publicium, & Mimacium, cem, à qua quorum es alienum contractum in popinam nonnullum Reip. metum asferre poterat, reliquit. Quos uiros? quanto alieno ære? quàm ualentes? quā no biles dum erat. ros? quanto alieno ære? quàm ualentes? quā no biles

NOS

uos uidetis. Itaque ego illum exercitum ex Gallicanis legionibus, & cum hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Qu. Metellus habuit ex his copijs, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis agresti luxuria, ex rusticis + mendiculis, ex decoctoribus: ex ijs,

qui uadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerint. Quibus ego non modo, si aciem exercitus

+ Mediastrinis.
* Vadimonij deserere.

nostri, uerum etiam si edictum prætoris ostendero concident. Hos quos uideo uolitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum uenire, qui nistent unguentis, qui fulgent purpura, malletm secum eduxissent suos milites. Quod si hic permanent, me

mentote, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos qui exercitum deseruerunt pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi, quod quid cogitēt,

Causa cur optet urbe exisse Catilinae cōplices

me scire sentiunt, neque tamen permouentur. Video cui Appulia sit attributa, quis habeat Hetruriã, quis agrum Picenum, quis Gallicum, quis sibi has urbanas insidias cædis, atq; incendiorum depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt.

Patefeci in senatu hesterna die. Catilina ipse pertimuit, profugit. Hi quid expectant? nõne illi uehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram? Quod expectaui, iam sum assecutus: ut uos omnes factam esse aperte coniurationem contra Remp. uideretis: nisi uero si quis est, qui Catilinae similis, cum Catilina sentire non putet. Non

Occupationi cula, frustra fidere eos lenitate cōsulis

est iam

est iam

est iam

est iam

est iam

est iam

est iam

est iam

est iam

est iam

Excursus q̄
gratulatio-
nem repetit
illam supe-
riorem.

Distributio
uitiorum.

• Catilina
ob̄ratorū
oīm dux &
refugium.

est iam lenitatis locus, seueritatem res ipsa flagitat. Vnum etiam nunc concedam. Exeant, proficiscantur, ne patiantur desyderio sui Catilinam miserum tabescere. Demōstrabo iter, Aurelia uia profectus est: si accelerare uolent, ad uesperam consequentur. O fortunatam Rempub. siquidem hanc sentinam huius urbis eiecerit. Vno me Hercule Catilina exhausto, releuata mihi, & recreata Respub. uidetur. Quid enim mali sceleris fingi, aut cogitari potest, quod nō ille cōceperit? Quis tota Italia ueneficus? Quis gladiator? Quis latro? Quis sicarius? Quis paricida? Quis testamentorum subiecto? Quis circumscriptor? Quis ganeo? Quis nepos? Quis adulter? Quæ mulier infamis? Quis corruptor iuuentutis? Quis corruptus? Quis perditus inueniri potest? qui se cum Catilina familiarissime uixisse non fateatur? Quæ cædes per hosce annos sine illo facta ē? Quod nefarium stuprum non per illum? Iam uero, quæ tanta in ullo unquam homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo, qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amoris flagitiosissime seruibat. Alijs fructum libidinum, alijs mortem parentum, non modo impellendo, uerumetiam adiuuando pollicebatur. Nunc uero quàm subito, non solum ex urbe, uerumetiā ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerrat, nemo non modo Romæ, sed ne ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem nō ad hoc incredibile sceleris fœdus asciuerit. Atq; ut eius di-
uersa

uersa studia in dissimili ratione perspicere possitis: nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur. Ne Contentio. mo in scena leuior, et nequior, qui se non eiusdē propē sodalē fuisse cōmemoret. Atq; idē tum stuprorū & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac uigilijs perferēdis fortis ab his istis suis socijs prædicabatur: cū industriæ subsidia, atq; instrumenta uirtutis in libidine, audaciaq; consume rentur. Hunc uero si secuti fuerint sui comites, si ex urbe exierint desperatorum hominū flagitiosi gre ges: ò nos beatos: ò Remp. fortunatam: ò præclarā laudē consulatus mei. Iam enim non sunt mediocres hominū libidines, non humanæ, ac tolerandæ audacia: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapi nas. Patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos iam pridem, fides deficere nuper cœpit. Eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in uino, et alea comessationes solū, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferēdi. Hoc uero quis ferre possit? inertes homines fortissimis insidiari? stultissimos prudentissimis? ebriosos sobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubātes in conuiujs, cōplexi mulieres impudicas, uino languidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem honorū, atq; urbis incendia: quibus ego confido impēdere fatum.

*Ad umbrā quædā uirtutis signa fuisse in Catilina ostendit Cicero pro M. Cel.

Votum repetit, docetq; quantum ex eo cōmodi ad Remp. perueniat, si cedant.

*Obligurire fortunas.

Bellum facere.

Energia.

†confectio.

*Eructare sermone.

N aliquod

Amplificatio ab externa pace.

Pompeium intelligit.

Epilogus.

Redarguit calumniam, quod quidam criminarentur innocentem civem in exilium pulsum esse.

aliquod, & poenas iamdiu improbitati, nequitiae, sceleris, libidini debitas, aut instare iam plane aut certe iam appropinquare. Quod si meus consulatus quoniam sanare non potest, susulerit, non breue nescio quod tempus, sed multa secula propagarit Reip. Nulla enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum Reip. facere possit: omnia sunt externa unius uirtute, terra, marique pacata: domesticum bellum manet. Intus insidiae sunt, intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic me bello ducem profiteor o Quir. suscipio inimicitias hominum perditorum. Quae sanari poterunt, quacumque ratione sanabo. Quae secanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proin aut exeant, aut quiescant: aut si in urbe, & in eadem mente permanent, quae merentur, expectent. At etiam sunt Quirites, qui dicant a me in exilium eiectum esse Catilinam: quod uerbo, si ego assequi possem, ipsos istos eicerem, qui haec loquuntur: homo enim uidelicet timidus, & permodestus uocem consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium iussus est, paruit. Quod hesterno die, cum dormi meae penes interfectus essem, Senatum in aede Iouis Statoris uocaui, rem omnem ad P. C. detuli. Quomodo cum Catilina uenisset, quis eum Senator appellauit? Quis salutauit? Quis denique ita aspexit, ut perditum ciuem, ac non potius ut importunissimum hostem? Quinetiam principes eius ordinis partem illam subselliorum

felliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atq; inanē
 reliquerunt. Hic ego uehemens ille Consul, qui uera
 bo ciues in exilium eicio, quæsiui à Catilina, an in
 nocturno conuentu apud M. Leccam fuisset, nec ne?
 cū ille homo audacissimus conscientia conuictus, pri
 mo reticuisset, patefeci cætera, qd ea nocte egisset,
 ubi fuisset, quid in proxima cōstituisset: quēadmodū
 esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæ
 sitaret, cum teneretur, quæsiui quid dubitaret pro
 ficisci eò, quò iampridem pararat. Cum arma, cum
 secures, cum dignitates, cum fustes, cum tubas, cum
 signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui
 etiam sacrarium scelerū domi suæ fecerat, scirē esse
 præmissam, in exilium eiciebam, quem iam ingres
 sum in bellum esse uidebam. Etenim credo Manlius
 iste centurio, qui in agro Fefulano castra posuit,
 bellū populo Ro. suo nomine indixit, & illa castra
 nunc non Catilinam Ducem expectant: & ille reies
 ctus in exilium, se in Massiliam, ut aiunt, non in hæc
 castra conferet. O conditionem miseram, non mo
 do administrāde, uerū etiam cōseruāde Reip. Nūc
 si L. Catilina consilijs, laboribus, periculis meis cir
 cūclusus, ac debilitatus subito pertimuerit, sententiā
 permutauerit, deseruerit suos, consiliū belli faciūdi
 abiecerit: ex + cursu sceleris, & belli iter ad fugam,
 atq; in exilium conuerterit, non ille à me spoliatus
 armis audaciæ, nō obstupefactus ac perterritus mea
 diligentia, non de spe, conatuq; depulsus, sed indem

*Sacrarium
 scelerum.

Exclama
 tio, aduersus
 iniquissima
 iudicia hoīm
 de sua fide.

+ hoc
 *Cursus sce
 leris.

N ij natus

Occupatio.
*Falsę inui-
dię tempesta-
tē subire.

Secūda pars
huius refuta-
tionis, qua
negat Cati-
linam in exi-
lium ire.

natus, innocens in exilium eiectus à Consule, ui et
minis esse dicetur. Et erunt qui illum si hoc fecerit,
non improbum, sed timidum: me non diligentissimū
Consulem, sed crudelissimum Tyrannum existimare
uelint. Est mihi tanti ò Quir. huius inuidiæ falsę,
atq; iniquæ tempestatem subire, dummodo à uobis
huius horribilis belli, ac nefarij periculū depellatur.
Dicatur sanè eiectus esse à me, dummodo eat in exi-
lium: sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego
à Dijs immortalibus optabo Quir. inuidiæ meæ le-
uandæ caussa, ut L. Catilinam ducere exercitum ho-
stium, atq; in armis uolitare audiatis: sed triduo ta-
men audietis, multoq; magis illud timeo, ne mihi sit
inuidiosum aliquando, quod illum emissem potius,
quàm eiecerim. Sed cum sint homines, qui illum cū
profectus sit, eiectum esse dicant, ijdem si interfes-
ctus esset, quid dicerent? Quanquàm isti, qui Catili-
nam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur,
quàm uerentur. Nemo est istorum tam misericors,
qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilien-
ses ire malit. Ille autem si, me Hercule, hoc quod ag-
git, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem
se interfici mallet, quàm exulem uiuere. Nunc uero,
cum ei nihil adhuc præter ipsius uoluntatem, cogi-
tationēq; acciderit, nisi quod uiuis uobis Roma pro-
fectus est: optamus potius ut exeat in exilium, quàm
queramur. Sed cur tandiu de uno hoste loquimur?
Et de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostē. Et quia
quod

quod semper uolui murus interest, non timeo de ijs, qui + dissimulant, qui Romæ remanēt, qui nobiscum + simulant. sunt, nihil dicimus: quos quidem ego si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, q̄ sanare, & ipsos placare Reip. neq; id, quare fieri non possit, si me audire uoluerint, intelligo. Exponā enim uobis Quir. ex quibus generibus hominum istæ copię comparētur. Deinde singulis medicinam, consilij atq; orationis meæ, siquam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno ære alieno, maiores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolui nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: uoluntas uero, & caussa impudentissima. Tu agris, tu edificijs, tu argēto, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidē acquirere? Quid enī dicas? expectas bellū? Quid ergo in uastatione hominum tuas possessiones sacro sanctas futuras putas? An tabulas nouas? Errāt qui istas à Catilina expectāt meo beneficio tabulæ nouæ proferuntur, uerum auctonariæ: neq; enim isti, qui possessionem habent, alia ratione ulla salui esse possunt. Quod si maturius facere uoluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris, fructibus prediorum locupletioribus his & melioribus ciuibus uteremur. Sed hosce homines minime puto per timefcendos, quod aut deduci de sententia possunt, aut si permanebunt, magis mihi uidentur uota factu

* Medicinā consilij adferre.

* Catilinaris quales.

* Tabulæ auctonariæ.

* Certare cū usuris stultissimū est.

* Vota magis facere q̄ arma cupere cōtra remp. Sunt hoies imbelles.

N iij ri con

ri contra Remp. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur aere alieno, dominationē tamen expectant, rerū potiri uolunt: honores, quos quæta Rep. desperant, turbata cōsequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum uidetur, unum scilicet, & idem, quod cæteris hominibus, ut desperent se id, quod conātur cōsequi posse. Primum oīm meipsum uigilare, adesse, prouidere Reip. Deinde magnos animos esse in bonis uiris, magnā concordia, maximā multitudinē, præterea magnas copias militum, Deos deniq; immortales huic inuicto Populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, cōtra tantā uim sceleris præsentis auxiliū esse laturos. Quod si iam sunt, id quod cum summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis, et sanguine ciuium, quæ mente scelerata, ac nefaria cupiunt, consules, ac dictatores, aut etiā Reges se sperant futuros? Non uident se id cupere, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori cōcedi sit necesse. Tertiū genus est ætate iam cōfectum, exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his colonijs, quas Fesulis Sylla constituit, quas ego uniuersas ciuium esse optimorū & fortissimorū uirorū sentio. Sed tamē hi sunt coloni, qui se insperatis, repentinisq; pecunijs sumptuosius, insolentiusq; iactarunt: hi dum ædificāt tanq̄ beati, dum prædijs, lecticis, familijs, magnis conuiujs apparatus delectantur, in

fi
 expectant.

●Fesulæ.

tur, in tantū æs alienū inciderunt, ut si salui esse uer-
 lent, Sylla sit his ab inferis excitandus. Qui etiā nō *Sylla ab in-
 nullos agrestes homines tenues, atq; egentes in ean- feris excitan-
 dem spem rapinarum ueterū impulerunt: quos ego dus.
 utrosq; Quir. in eodem genere prædatorum, direc-
 ptorumq; pono. Sed eos hoc moneo, desināt furere,
 & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus
 enim illorū temporū dolor inustus est ciuitati, ut iā
 ista non modo hoīes, sed ne pecudes quidē passuræ
 esse uideantur. Quartū genus sanè uariū, et mistū,
 & turbulentū: qui iam pridē premuntur, qui nunq̄
 emergent: qui partim inertia, partim male gerendo
 negotio, partim etiam sumptibus in uetere ære alie-
 no uacillant: qui uadimonijs, iudicijs, proscriptioni-
 bus honorū defatigati: permulti ex agris, ex Vrbe
 se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego nō tam
 milites acres, q̄ + inficiatores lētos esse arbitror, qui + institores,
 hoīes primū si stare non possunt, corruāt: sed ita ut
 non modo ciuitas, sed neq; uicini quidē proximi sen-
 tiant. Nam illud non intelligo, quāobrem, si uiuere
 honeste nō possunt, perire turpiter uelint. Aut cur
 minore dolore perituros se cū multis, quā si soli pes-
 reant, arbitrentur. Quintū genus est parricidarū,
 sicariorum, deniq; omniū facinorosorum, quos ego
 à Catilina non reuoco: nam neque diuelli ab eo pos-
 sunt: & pereant sanè in latrocinio: quoniam sunt
 ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postres-
 mum autem genus est non solum numero, uerume-

N iiij etiam

etiam genere ipso, atq; uita, quod proprium est Catilinae de eius delectu, imò uero de complexu eius ac sinu, quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos uideris, manicatis & talaribus, ac tritis tunicis, uelis amictos, non togis, quorum omnis industria uitae, & uigiladi labor in antelucanis coenis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes improbi, impudiciq; uersantur: hi pueri tam lepidi, ac delicati, qui non solum amare, & amari, neq; cantare, & psallere, sed etiam siccas uibrare & spargere uenena didicerunt: qui ni exeunt, ni pereunt, etiam si Catilina perierit, scitos tote hoc in Rep. seminariū Catilinariū futurū. Verum quid sibi isti miseri uolunt? non suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? Quemadmodum illis carere poterunt, his praesertim iam noctibus. Quo autem pacto illi Appenninum, atq; pruinas, atq; nives perferent? nisi iccirco se facilius hyemem toleraturos putant, quod in conuiujs nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem Praetoriam. Instruite nunc, Quir. contra has tam praecclaras Catilinae copias, uestra praesidia, uestrosq; exercitus. Et primū gladiatorī illi confecto & saucio Consules, Imperatoresq; uestros opponite. Deinde contra illam naufragiorū eiectam, ac debilitatā manum, florem totius Italiae ac robur educite. Iam uero urbes Coloniārum, ac municipiorum respondēbunt

•Pexus capillus.

•Antelucanæ coenae.
Tapinosis.

Extenuatio.

•Seminariū Catilinariū.

•Salsius quoddam genus energiae.

Collatio uirium.

•Naufragiorū manus.

debunt Catilinae tumulis syluestribus: neq; uero caeteras copias ornamenta uestra, praesidia cum illius latronis inopia, atq; egestate debeo conferre. Sed si omiſſis his rebus omnibus, nos quibus suppeditamur, eget ille, Senatu, Equitibus, R. populo, urbe, aerario, uectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus exteris nationibus: si his rebus omiſſis ipsas causas, quae inter se confligunt, contendere uelimus ex eo ipso q̄ ualde illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fines, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpido: hinc continencia, illinc libido. Denique equitas, temperantia, fortitudo, prudentia, uirtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cū temeritate, cū uitijs omnibus. Postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona deniq; spes cum omnium rerum desperatione cōfligit. In huiusmodi certamine ac praelio, nōne etiam si hominum studia deficiant, Dij ipsi immortales cogant ab his praeclearissimis uirtutibus tot & tanta uitia superari? Quae cum ita sint Quir. uos quemadmodum iam antea dixi, uestra tecta custodijs, uigilijsq; defendite. Mihi uel urbi sine uestro motu, ac sine ullo tumultu satis esse praesidij consultū, ac prouisum est. Coloni omnes, municipesq; uestri certiores à me facti de hac nocturna excursionē Catilinae facile urbes

Causarum collatio.

*Iacere.

Longa antithesis.

Obtestatio.

Peroratio, qua primum adhortat ciues ad priuam suam custodiam, deinde in eos inuehitur q̄ Romae reliqui erant, Catilinae cōplices, & de officio suo.

N V suas,

suas, finesq; defendēt. Gladiatores, quā sibi ille ma-
 ximā manū, & certissimam fore putauit. Quinquā
 meliore animo sunt, q̄ pars patritiorū, potestate ta-
 men uestra cōtinebuntur. Q. Metellus, quē ego pro-
 spiciēs hoc, in agrū Gallicanū prēmisi, Picenumq;
 aut opprimet hoīem, aut oēs eius motus, conatusq;
 prohibebit. Reliquis aut de rebus constituendis, ma-
 turandis, agendis iam ad senatū referemus, quē uo-
 cari uidebitis. Nunc illos, qui in urbe permanserunt,
 atq; adeo cōtra urbis salutem, oīmq; uestrum in ur-
 be à Catilina relictī sunt: quanq̄ sunt hostes, tamen
 quia nati sunt ciues, monitos eos etiā atq; etiā uo-
 lo. Mea lenitas adhuc si cui solutior uisa ē, hoc expe-
 ctauit, ut id, quod latebat erūperet. Quod reliquum
 est, iam non possum obliuisci: meā hanc esse patriā,
 meorū esse me consulem: mihi aut cū his uiuendum,
 aut pro his esse moriendū: nullus est portæ custos,
 nullus insidiator uic: si qui exire uolunt, consulere
 sibi possunt. Qui uero in urbe se commouerit, cuius
 ego nō modo factum, sed inceptū ullum, conatū me
 contra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe
 esse Consules uigilantes, esse egregios magistratus,
 esse fortē Senatū, esse arma, esse carcerē: quem uin-
 dicem nefariorū, ac manifestorū scelerū maiores no-
 stri esse uoluerunt. Atq; hæc oīa sic agentur Quir:
 ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo
 tumultu, bellū intestinū, ac domesticū post hoīm
 memoriā crudelissimū et maximum, me uno togato
 Duce

Secūda pars
 peroratiōis.

Minuit inui-
 diam, cū do-
 cet se iure fa-
 cere id quod
 facit.

Carcer uin-
 dex nefario-
 rum.

Tertia pars
 peroratiōis.

Cicero toga-
 tus dux.

Duce
 strabo
 bus qu
 ferat.
 tric
 deda
 et
 quis
 salui
 tia,
 sed n
 tioni
 sum
 bāt,
 tes s
 eta d
 atq;
 floren
 omni
 diti
 M.
 R
 hoc don
 cherrim

Duce & Imperatore sedetur. Quod ego sic admin-
 strabo Quir. ut si ullo modo fieri poterit, ne impro-
 bus quidē quisq; in hac urbe poenam sui sceleris suf-
 ferat. Sed si uis manifestae audaciae, si impendens pa-
 triae periculum me necessario de hac animi lenitate
 deduxerint, illud profecto perficiam, quod in tāto,
 & tam insidioso bello uix optandum uidetur, ut ne
 quis bonus intereat, paucorumq; poena uos oēs iam
 salui esse possitis. Quae quidē ego neq; mea pruden- Obtestatio.
 tia, neq; hūanis cōsilijs fretus, polliceor uobis Quir.
 sed multis non dubijs Deorū immortalīū significa-
 tionib. *quibus ego ducibus in hanc spē, sententiāq; Die haben
 sum ingressus. Qui iam non procul, ut quōdam sole mich gefuert
 bāt, ab extero hoste, atq; longinquo, sed hic praesen auff die mey
 tes suo numine atq; auxilio sua tēpla atq; urbis te- nung.
 eta defendent. Quos uos Quir. precari, uenerari,
 atq; implorare debetis: ut quā urbē pulcherrimam,
 florentissimam, potentissimamq; esse uoluerunt, hāc
 omnibus hostiū copijs terra, mariq; superatis, à per-
 ditissimorū ciuiū nefario scelere defendant.

M. TVL. CICERONIS IN L. CA-
 tilinam, oratio Tertia.

REmpublicā Quir. uitamq; oīm uestrū, bona,
 fortunas, coniuges, liberosq; uestros, atque
 hoc domiciliū clarissimi Imperij, fortunatissimā, pul-
 cherrimamq; urbem hodierno die Deorū immorta-
 lium Recensetur
 em qua indu-
 stria, quo cō-
 filio consul
 Cic. deprehē-
 derit coniu-
 rationem.

lium erga uos summo amore laboribus, consilijs, periculisq; meis, ex flamma, atq; ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam & uobis conseruatam, ac restitutam uidetis. Etsi non minus nobis iucundi, atq; illustres sunt hi dies, quibus conseruamur, quàm illi, quibus nascimur, quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: & quod sine sensu nascimur, cum uoluptate cõseruamur: profecto quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad Deos immortales beneuolētia, famaq; sustulimus, esse apud uos, poterosq; uestros in honore debet dies is, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamq; seruauit. Nā totis urbis templis, delubris, tectis omnibus subiectos propè iam ignes, circundatosq; restinximus. Item gladios in Remp. districtos retudimus, mucronesq; eorum à iugulis uestris reiecimus. Quæ quoniam in Senatu illustrata, patefacta, comperta sunt per me, uobis iam exponam breuiter Quir. ut & quanta & quàm manifesta, & qua ratione inuestigata & cõprehensa sint, uos, qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cū sceleris sui socios, & huiusce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquisset, semper uigilauī, & prouidi Quir. quemadmodum in tantis & tam absconditis insidijs salui esse possemus. Nam tum ex urbe Catilinā eiciebam (nō enim iam uereor huius uerbi inuidiam, cum illa magis sit timenda, quod uiuus egressus est) sed tum cum illum

extermis

Romulus
deus.

Quo die cõ
dita sit Ro
ma narrant
autores. uide
Solin. Plu
tarchū & O
uid. in Fastis

Subiicit pro
positiōi nar
rationem.

IN
exterm
manum
firmos
di, quo
tos se
se, in
rent,
niam
dinem
rem it
saluti
uidere
li Tra
sa à P.
suos c
Catilin
Vultu
ras, f
difficil
immor
Senatu
sterno
tores f
ad me
ret, ofte
ra, atq;
ulla mor
asceret,

exterminari uolebam, aut reliquam coniuratorum
 manum simul exituram, aut eos qui remansissent, in
 firmos sine illo, ac debiles putabam. Atq; ego, ut uis
 di, quos maximo furore & scelere esse inflamma-
 tos sciebam, eos esse nobiscum, & Romæ remansisse,
 in eo omnes dies, noctesq; cōsumpsi, ut quid age-
 rent, quid molirētur, sentirem, ac uiderem: ut quos
 niam auribus uestris propter incredibilem magnitu-
 dinem sceleris minorem fidem faceret oratio mea,
 rem ita comprehenderem, ut tum demum animis,
 salutiq; uestre prouideretis, cum oculis maleficium
 uideretis. Itaq; ut comperi, legatos Allobrogū bel-
 li Transalpini, & tumultus Gallici excitandi caus-
 sa à P. Lentulo esse sollicitatos, eosq; in Galliam ad
 suos ciues eodem itinere cum literis, mandatisq; ad
 Catilinam esse missos, comitemq; his adiunctum esse
 Vulturium, atq; huic datas esse ad Catilinam lite-
 ras, facultatem mihi oblatam putauit, ut quod erat
 difficilimum, quodq; ego semper optabam à Dijs
 immortalibus, tota res non solum à me, sed etiam in
 Senatu à uobis manifesto deprehenderetur. Itaq; he-
 sterno die L. Flaccum, & Gn. Promptinium Præ-
 tores fortissimos atque amantissimos Reipub. uiros
 ad me uocaui: rem omnem exposui, quid fieri place-
 ret, ostendi. Illi autem, qui omnia de Reipub, præcla-
 ra, atq; egregia sentirent, sine recusatione, ac sine
 ulla mora negotium susceperunt: & cum ad uesper-
 asceret, occulte ad pontem Miluium peruenerunt:

P. Lentulus
 sollicitaue-
 rat Allobro-
 ges.

Lentuli fa-
 miliarem.

*Sine recusa-
 tiōe suscipere

atq;

atq; ibi in proximis uillis ita bipartiti fuerunt, ut Tybris inter eos, & pons interesset: eodem autem & ipsi sine cuiusquam suspicione, multos fortes uiros eduxerant: & ego de praefectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum uxor assidue in Reipu. praesidio, cum gladijs miseram. Interim tertia ferè uigilia exacta, cum iam pontem Miluium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaq; Vulturcius: fit in eos impetus, educuntur ab illis gladij, & à nostris: res erat Praetoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum interuentu Proptianij, atq; Flacci, pugna, quae erat commissa, sedatur. Letterae quaecumq; erant in eo comitatu integris signis Praetoribus traduntur. Ipsi comprehensi, ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atq; horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium statim ad me nihil tum suspicantem uocaui. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus, tardissime autem Lentulus. Credo quod literis dandis praeter consuetudinem proxima nocte uigilarat. Cum uero summis & clarissimis uiris huius ciuitatis, qui audita re mane ad me conuenerant, literas à me prius aperiri, quam ad Senatū deferri placeret: ne si nihil esset inuentum, temere à me tantus tumultus iniectus ciuitati uideretur: negaui me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram, deferre. Etenim Quir. si ea, quae erant à me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitraber

Comprehenduntur coniurationis conscij.

IN
trabar in
tiam per
ter, ut u
Allobro
misi. Q
effere
& gla
Gallis
sum, ut
le dixit
Lentul
seruor
exercit
oibus e
tumq; e
sent: pr
his urb
Galli, in
go, Sta
sibi ab
tū in
pias nō
Sibillin
Corneli
uenire e
eundem
huius urb
uirginum

trabar in tantis periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut uidistis, coegi. Atque interea statim admonitus Allobrogum, C. Sulpitiū prætorem, fortem uirum, misi. Qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret. E quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiatorum extulit. In trodixi Vulturium sine Gallis. fidem ei publicā iussu Senatus, dedi. hortatus sum, ut ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cū uix se ex magno timore recreasset, à P.

*Ex ædibus Cethegi magnū numerū sicarū elatus

Lentulo se habere ad Catilinā madata, & literas, ut seruorū præsidio uteretur: & ad urbē quæ primū cū exercitu accederet. Id autē eo consilio, ut cū urbem oībus ex partibus, quæ admodum descriptū, distributumque erat, incendissent: cædēque infinitā ciuiū fecissent: præsto esset ille, qui fugiētes exciperet: et se cū his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli, iusiurandū sibi, & literas à Lentulo, Cethego, Statilio ad suā gentē datas eē dixerūt. Atque ita sibi ab his, & L. Cassio esse præscriptū, ut equitātū in Italiam quæ primū mitterēt, pedestres sibi copias nō defuturas. Lentulū autē cōfirmasse ex fati-

Ex Salustio colligipotest hunc locum deprauatum esse, quod ibi suadeat Lentulus dimittere seruitias

Sibillinis, auruspiciūque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quæ regnū urbis huius, atque imperiū peruenire esset necesse. Cinnā ante se, & Syllam fuisse, eundemque dixisse, fatalē hunc esse annū ad interitū huius urbis, atque imperij, qui eēt decimus annus post uirginum absolutionem, post Capitolij autē incensio-

*Lentuli persuasio de interio.

nem

Abrumpit
historiam.

*Quod inne
xū fuisse si-
gno proba-
bile est.

*Ferramēta

*Qualia fue-
rint signa
Rom.

Copiā defen-
dendi sui si
ita uellet.

nem uigesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris
controuersiam esse dixerunt: quod Lentulo, et alijs
eadem Saturnalibus fieri, atq; urbem incendi place-
ret. CETHEGO nimium id longum uideri. At ne
longum sit Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ
à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus CE-
THEGO. Signum cognouit. Nos * linum incidis-
mus: legimus literas: erat scriptum ipsius manu, &
ALLOBROGV M Senatui, & populo, sese, quæ eo-
rum legatis confirmasset, esse facturum: orare ut il-
li facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum
Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladijs, ac de
sicis, quæ apud se erant deprehensæ, respondisset:
dixissetq; se semper bonorum ferramentorum stu-
diosum fuisse, recitatis literis debilitatus, atq; abies-
tus, conscientia conuictus repente conticuit. Intro-
ductus est Statilius, cognouit manum, & signum
suum: recitatæ sunt tabellæ. In eadem ferè senten-
tia confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo, &
quæsiui, cognosceret ne signum: annuit. Est uero in-
quam, notum signum, & imago aui tui clarissimi ui-
ri, qui amauit unice patriam, & ciues suos: quæ qui-
dem te à tanto scelere etiam mutare, et reuocare de-
buit. Leguntur eadem ratiōe ad Senatum Allobrogū,
populumq; literæ: si quid de his rebus dicere uellet,
fieri potestatem. Atque ille quidem primo negauit,
post aut aliquanto toto Vulturtij iam iudicio expo-
sito, atque edito surrexi. Quæsiui à Gallis, quid sibi
esset

esset cum his, quamobrē domum suam cōuenissent?
 Itemq; à Vulturio. Qui cum illi breuiter, constans
 terq; respondissent, per quem ad eum quotiescumq;
 uenissent, quassissimq; ab eo nihilne secū esset de Fa-
 tis Sybillinis locutus, tum subito illi scelere demens,
 quanta uis conscientiae esset, oster-
 posset inficiari, repente prater
 confessus est: ita eum non modo
 dicendi exercitatio, qua sempe
 pter uim sceleris manifesti, atq; re-
 tia, qua superabat omnes, improbitasq; defecit. Vul-
 turtius uero subito proferri literas, atq; aperiri ius-
 sit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dice-
 bat. Atq; ibi uehementissime perturbatus Lentulus,
 tamen signum, & manum cognouit: erant autē scri-
 ptæ sine noīe, sed ita: Quis sim ex eo, quem ad te mi-
 si, cognosces, cura ut uir sis: & cogita, quem in locū
 sis prog-
 sus: & uide, quid iam tibi sit necesse. Cura
 ra, ut iuum tibi auxilia, adiungas, etiam infimo-
 rum. Gabinius deinde introductus, cum primo im-
 pudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil
 ex ijs, quæ Galli insimulabant, negauit. At mihi qui
 dem Quir. cum illa certissima sunt uisa argumēta,
 atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique
 uniuscuiusq; confessio, tum multo certiora illa, co-
 lor, oculi, uultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerāt,
 sic terram intuebantur, sic furtim nōnunquam inter
 se aspiciebant, ut non iam ab illis indicari, sed ipsi se

Virulēta in-
 sectatio
 Amplifica-
 tio.

Nam cum id

in omnium

illud, &

, sed etiā pro

rehensi, impudē

Lētulus di-
 cēdo multū
 ualuit.

Amplifica-
 tio à confes-
 sionū signis
 uel conuictū
 cōsciētiz.

Q

indicare

Prosequitur
historiam.

*Ex memo-
ria.

*Senatus cō-
sultum in
coniuratos.

Amplifica-
tio clemen-
tię Senatus.

indicare uiderentur . Indicijs expositis, atque editis Quir. Senatum cōsului de summa Reip. salute, quid fieri placeret. Dictę sunt à prīcipibus acerrimę, ac fortissimę sententię, quas Senatus sine ulla mora est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum Senatus consultū, ex memoria uobis Quir. quid Senatus censuerit, exponā. Primū mihi gratię uerbis amplissimis aguntur, quod uirtute, consilio, prudentia mea Resp. periculis sit maximis liberata . Deinde L. Flaccus, & C. Promptinius prętores, quod eorū opera forti, fideliq; usus essem, merito, ac iure laudantur. Atq; etiā uiro forti collegę meo laus imperitur, quod eos, qui cōiurationis participes fuissent, à suis & Reip. consilijs remouisset. Atq; ita censuerunt, ut P. Lentulus cum se Prętura abdicasset, tum in custodiā traderetur. Itemq; uti Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui oēs pręsentes erant, in custodiā traderentur: atq; idē hoc decretū est in L. Cassium, qui sibi procurationē incendendę urbis deposcerat. In M. Cęparium, cui ad sollicitandos pastores Apulia esset attributa: erat idem edictum in P. Furium, qui est ex ijs colonis, quos Fesulas L. Sylla deduxit . In Q. Manlium Chilonem qui una cū hoc Furio semper erat in hac Allobrogū sollicitudine uersatus. In P. Umbrenū Libertinū hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse cōstabat. Atq; ea lenitate Senatus est usus Quir. ut ex tanta cōiuratione, tantaq; ui, ac multitudine domesticorū hostium

hostium, nouem hominū perditissimorū poena Rep. conseruata, reliquorū mentes sanari posse arbitra- retur. Atq; etiā supplicatio Dijs immortalibus pro singulari eorum merito meo noīe decreta est Quir. quod mihi primum post urbem conditam togato cō- tigit. Et his decreta uerbis est, quod urbē incēdijs, cede ciues, Italiam bello liberassem. Quae supplicas- tio, si cū ceteris supplicationibus conseratur Quir. hoc intersit, quod ceterae de Repu. bene gesta, haec una conseruata Rep. constituta est. Atq; illud, quod faciēdum primum fuit, factum atq; transactum est. Nam P. Lentulus, quanq̄ patefactis insidijs, & con- fessionibus suis iudicio Senatus, nō mō Praetoris ius, uerum etiā ciuis amiserat, tamē à magistratu se ab- dicauit. Vt quae religio C. Mario clarissimo non fue- rat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, Praetorem occideret, ea nos religio- ne in priuato P. Lētulo puniēdo liberaremur. Nūc quoniam Quir. sceleratissimi, periculosissimiq; belli nefarios duces captos iam, & comprehensos tene- tis, existimare debetis omnes Catilinae copias oēs spes, atq; opes his depulsis urbis periculis cōcidisse. Quem quidē ego cū ex urbe depellebam, hoc proui- debā animo Quir. remoto Catilina non mihi esse P. Lentuli somnū, nec L. Cassij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatē pertimescendam. Ille erat solus timendus ex his omnibus: sed tandiu dum moenibus urbis detinebatur, omnia norat, omnium aditus te-

*Supplica-
tio decreta
Ciceroni to-
gato praeter
exemplum.
Amplifica-
tio per colla-
tionem.

Magistratus
Romani sa-
cro sancti e-
rāt, cōsules,
praetoresque
stres, tribu-
ni plebis,
ideo animad-
uerti non
licuit.

Somnus Len-
tuli.

*Adeps Cas-
si.

*Temeritas
Cethegi.

o ij nebas

• Tolerantia
Catilinae.

Alludit ad
disceptationem
Lentuli
et Cethegi.
† exitium.

• Ut leuissime
dicam.

nebat: adpellare, tētare, sollicitare poterat, audebat. Erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neq; lingua, neq; manus deerat. Iam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat: neq; uero cum aliquid mandauerat, confesum putabat. Nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, uigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem, tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere uigilantem, tam perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidijs in castrense latrocinium compulsem (dicam id quod sentio) non facile hanc tantam molem mali à ceruicibus uestris depulsem. Non ille nobis Saturnalia constituisset, neq; tanti antea exitij, ac Fati diem Reip. denunciauisset: neq; comisisset, ut signum, ut literæ suæ, testes deniq; manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc illo absente sic gesta sunt, ut nullum in priuata domo furtum unquam sit tam palam inuentum, quam tanta hæc in Remp. coniuratio manifeste inuenta, atq; deprehensa est: quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset, quamquam, quoad fuit, omnibus eius consilijs occurri, atque obstiti, tamen ut leuissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset. Neq; unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis Remp. tanta pace, tanto otio, tanto silentio liberassemus. Quanquam hæc omnia Quir. ita sunt à me administrata, ut Deorum immortalium nutu, atq; consilio, et gesta et
prouisa

prouisa esse uideantur. Idq; coniectura cōsequi pos-
 sumus, quod uix uidetur humanis consilijs tantam
 molem rerum gubernatio consequi potuisse. Tum
 uero præsentes ita his temporibus opem, & auxiliū
 nobis tulerunt, ut eos penē oculis uidere possemus.
 Nam ut illa omittam, uisas iam nocturno tēpore fa-
 ces, ardoremq; cœli, & fulminum iactus, & terræ
 motus, cæteraq; quæ ita nobis Cōsulibus facta sunt,
 ut hæc, quæ nunc fiunt, cauere Dij immortales uide-
 rētur. Hoc certe Quir. quod sum dicturus, neq; præ-
 termittendum, neq; relinquendum est. Nam profes-
 to memoria tenetis Cotta, & Torquato Coss. com-
 plures in Capitolio turres de cœlo esse percussas: cū
 & simulachra Deorū immortalium depulsa sunt, &
 st. uæ ueterum hominum deiectæ, & regum æra li-
 quefacta sunt. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem
 condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio
 paruum, atq; lactentem uberibus lupinis inhiantem
 fuisse meministis. Quo quidem tempore cum Auru-
 spices ex tota Hetruria conuenissent, cædes, atque
 incendia, & legum interitum, & bellum ciuile, ac
 domesticum, & totius urbis, ac imperij occasum
 appropinquare dixerunt: nisi dij immortales omni-
 ratione placati suo nomine propè fata ipsa flexise-
 sent. Itaq; illorum responsis, tunc & ludi per decē
 dies facti sunt: neq; res ulla, quæ ad placādos Deos
 pertineret, prætermissa est: ijdemq; iusserunt simul
 lachrum Iouis + fieri maius, & in excelsum + collo-
 +facere.
 +collocare.
 O ij cari,

Translatio,
 hæc nō à se,
 sed à dijs tan-
 ta felicitate
 cōfecta esse.
 *Prodigia.

*Turres in
 in Capitolio
 de cœlo per-
 cussæ.

*Romulus
 inauratus in
 Capitolio.
 Occasus Ro-
 imperij, his
 gnis nimirū
 designatus.

+facere.
 +collocare.

•Iouis simu-
lacrū in ex-
cellsum collo-
catum ad ori-
entem.

cari, contra atq; ante fuerat, ad orientem conuerti:
ac se sperare dixerunt, si illud signū, quod uidetis,
solis ortum, et forum, curiamq; conspiceret, fore ut
ea consilia, quæ clā essent inita, cōtra salutem urbis
atq; imperij illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici
possent. Atq; illud ita collocandum Consules illi uoluerūt.
Sed tāta fuit operis tarditas, ut neq; à superioribus
Consulibus, neq; à uobis ante hodiernū diē collocaretur.
Hic quis potest esse, qui tam auersus à uero, tam præceps,
tam mente captus, qui neget hæc omnia, quæ uidimus,
præcipueq; hanc urbem Deorū immortalium nutu,
atq; potestate administrari? Etenim cum esset responsum,
cædes, incendia, interitumq; Reip. comparari, et ea à
perditis ciuibus, quæ tum propter magnitudinē scelerum
nonnullis incredibilia uidebantur, ea non modo cogitata à
nefarijs ciuibus, uerumetiam suscepta esse sensistis.
Illud uero nonne ita præsens est, ut nutu Iouis optimi,
ac maximi factum esse uideatur? Ut cum hodierno die
mane per forum meo iussu coniurati, et eorum indices
in ædem Concordiæ ducerentur, ac eo ipso tempore
signum statueretur: quo collocato, atq; ad uos, Senatumq;
conuerso omnia et Senatus, et uos, quæ erāt contra
salutem omnium cogitata, illustrata et patefacta uidistis.
Quo etiam maiore sunt isti odio, supplicioq; digni,
qui non solum uestris domicilijs, atq; delubris sunt
funestos, ac nefarios ignes inferre conati, quibus ego
si me restitisse dicam, nimium mihi

•Funesti
ignes.

mihi sumam, & non sum ferendus. Ille ille Iupiter
 restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc ur-
 bem, ille uos omnes saluos esse uoluit. Dñs ego im- Quia cū dijs
etiā bellū su-
sceperūt.
 mortalibus ducibus hanc mentem, uoluntatemq; sus-
 cepi: atque ad hæc tanta indicia perueni. Iam uero
 illa Allobrogum sollicitatio à P. Lentulo, cæterisq;
 domesticis hostibus tanta res, tam demeter credita,
 & ignotis & Barbaris: commissæq; literæ nunquã
 essent profecto, nisi à Dijs immortalibus huic tantæ Nisi deus eri
puiisset eis cõ
siliū.
 audaciæ consiliū esset ereptū. Quod uero ut Galli
 hoies ex ciuitate male pacata, quæ gens una restat,
 quæ bellū Reip. facere posse, & non te nolle uidea-
 tur: spem imperij, atq; rerū amplissimarū ultrò sibi
 à patritijs hominibus oblatam negligenter: uestram
 salutē suis opibus anteponerent: id nõne diuinitus
 factum esse putatis? præsertim qui uos non pugnan- Peroratio.
Propositio.
 do, sed tacēdo superare potuerūt? quamobrē Quir.
 quoniã ad omnia puluina supplicatio decretæ est,
 dies celebratote illos cū cõiugibus, ac liberis uestris.
 Nam multi sæpe honores Dijs immortalibus iusti ha Amplifica-
tio per colla-
tionem.
 biti sunt, ac debiti, sed profecto iustiores nunquã.
 Erepti estis ex crudelissimo, ac miserrimo interitu,
 et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine *Togatus
dux Cicero.
Ciuiles dis-
sensiones
Rom.
Propter ui-
ctos Cym-
bros.
 dimicatiõne, me uno togato Duce, et imperatore uici-
 stis. Etenim recordamini Quir. oēs ciuiles dissensio-
 nes: neq; solū eas, quas audistis, sed has, quas uos me
 ministris, & uidistis. L. Sylla P. Sulpitium oppressit.
 Ex urbe eiecit C. Marium custodē huius urbis: mul-
 tosq;

O iij tosq;

•Lumina ci-
uitatis.

•Internitio.

tosq; fortes viros partim eiecit ex ciuitate, partim
interemit. Gn. Octavius Consul armis ex urbe colle-
gam suam expulit. Omnis hic locus aceruis corpo-
rũ, & ciuiũ sanguine redundauit. Superauit postea
Cinna cum Mario. Tum uero clarissimis uiris in-
terfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est
huius uictoriæ crudelitatem postea Sylla: nec dici qui-
dem opus est, quanta diminutione ciuiũ, & quanta
calamitate Reip. Dissensit M. Lepidus à clarissimo,
& fortissimo uiro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius
interitus Reip. luctum q̄ ceterorũ. Atq; illæ dissen-
siones erant huiusmodi Quir. quæ non ad delenda-
dam, sed ad commutandam Rempub. pertinerent.
Non illi nullam esse Remp. sed in ea, quæ esset, se esse
principes: neq; hanc urbem cõflagrare, sed se in hac ur-
be florere uoluerunt. Atq; illæ tamen omnes dissen-
siones, quarum nulla exitium Reip. quæsiuit, eiusmodi
fuerunt, ut non recõciliatione Concordiæ, sed inter-
nitione ciuiũ dijudicatæ sint. In hoc aut uno post ho-
minum memoriam maximo crudelissimoq; bello, quale
bellum nunq; Barbaria cum sua gente gessit: quo in bel-
lo lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Cassio, Cethe-
go constituta, ut omnes, qui salua urbe salui esse pos-
sent, in hostium numero ducerentur. Ita me gessi, ut
oës salui conseruaremini. Et cum hostes uestri tantum
ciuium superuicturum putassent, quantum infinitæ
cædi restitisset: tantum autem urbis, quantum flamma
obire non potuisset: et urbem, et ciues integros, in-
columesq;

columesq; seruauit. Quibus pro tantis rebus Quir. nullum ego à uobis præmium uirtutis, nullum insignie honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterq; huius diei uestram memoriã sempiternã. **Commendatio sui.**

In animis ego uestris omnes triumphos meos, ornamenta omnia honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia cõdi, & collocari uolo: nihil me mutũ potest delectare, nihil tacitũ, nihil deniq; huiusmodi, quod etiam minus digni assequi possunt. Memoria uestra Quir. nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inueterascent, et corroborabuntur. Eandemq; diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam Consulatûs mei propagatam: omniq; tempore in hac Rep. duos dies extitisse: quorum alter finem uestri imperij, non terræ, sed cœli regionibus terminaret: alter eiusdẽ imperij domiciliũ, sedemq; seruaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadẽ fortuna, atq; cõditio, quæ fuit illorum, qui externa bella gesserunt, quod mihi cum illis uiuendum sit, quos uici, ac subegi. Illi hostes, aut interfectos, aut oppressos reliquerũt: uestrũ est Quir. si cæteris recta sua facta profunt, mihi mea ne quãdo obsint, prouidere. **Occupatio.**

Mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne uobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, uestrũ est prouidere: quãquam Quir. mihi quidem nihil iam ab istis noceri potest. Magnũ enim in uobis præsidiũ, quod mihi in perpetuũ cõ-

*Vera ornamenta recti in animis hominũ, q̄ comitis collocantur.

Vbi recordabimini cõseruate urbis, memineritis cõsulatûs mei.

Collatio:

O V pars

ΕΥΩΜΗ
egregia.
† indicabūt.

Satis hono-
rū consecu-
tus sum.

Sic gero cō-
sulatū, ut ex
consul nihil
uerear redde-
re à me ra-
tionē gesta-
rū rerum.

paratum est. Magna in Rep. dignitas, quæ me sem-
per tacita defendit. Magna uis est conscientie, quæ
qui negligent, cum me uiolare uolent, se ipsi iudica-
būt. Est etiam in nobis is animus Quir. ut nō modo
nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes impro-
bos ultrò semper laceffamus: quod si omnis impetus
domesticorum hostium depulsus à uobis se in me
unum cōuertit, uobis erit prouidendum Quir. quæ
conditione post hac eos esse uelitis, qui se pro salute
uestra obtulerunt inuidiæ, periculisq; omnibus. Mi-
hi quidem ipsi quid iam ad uitæ fructum possit ac-
quiri, præsertim cum neq; in honore uestro, neq; in
gloria uirtutis quicquam uideam altius, quò quidē
mihi libeat ascēdere. Illud profecto perficiā Quir.
ut ea, quæ gessi in Cōsulatu meo priuatus tuear, atq;
ornem: ut si qua est inuidia in conseruanda Rep. sus-
cepta, ledat inuidos, mihi ualeat ad gloriam. Deino-
de ita me in Rep. tractabo, ut meminerim semper
eorum quæ gesserim: curemq; ut ea uirtute non ca-
su gesta uideantur esse. Vos Quir. quoniā iam nox
est, ueneramini illum Iouem, custodem huius urbis,
ac uestrum: & in uestra tecta discedite, & ea quæ
quàm periculū est depulsum, tamen æque ac priori
nocte fecistis, custodijs, uigilijsq; defendite. Id ne uo-
bis diutius faciundum sit, atq; in perpetua pace esse
possitis, prouidebo Quirites.

M. TVL. CICERONIS IN CATI-
linā, oratio Quarta.

VIDEO

Video P.C. in me omnium uestrum ora, atque
 oculos esse conuersos: uideo uos nō solum de
 uestro ac Reip. uerum etiam si id depulsum sit, de
 meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in ma-
 lis & grata in dolore uestra erga me uoluntas, sed
 eam per Deos immortales queso deponite, atq; obli-
 ti salutis meae, de uobis ac liberis uestris cogitate:
 Mihi si haec conditio consulatus data est, ut omnes
 acerbitates, omnes dolores, cruciatusq; perferrem,
 feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dum-
 modo meis laboribus uobis, Populoq; Rom. P.C. di-
 gnitas, salusq; pariat. Ego sum ille Consul P.C. cui
 non forum, in quo omnis aequitas cōtinetur, non cā-
 pus consularibus auspicijs consecratus, nō curia sum-
 mum auxilium omnium gentium, non domus com-
 mune perfugium, non lectus ad quietem datus, non
 denique haec sedes honoris sella curulis, unquam ua-
 cua mortis periculo atque insidijs fuit. Ego multa ta-
 cui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodā
 dolore in uestro timore sanauī. Nunc si hunc exitū
 Consulatus mei Dij immortales esse uoluerūt, ut uos
 P.C. Quir. ex cæde misera, coniuges, liberosq; ue-
 stros uirginesq; uestales ex acerbissima uexatiōe tē-
 pla atq; delubra, hanc pulcherrimā patriam oīmq;
 nostrum ex foedissima flamma, totā Italiam ex bello
 & uastitate eriperem, quaecūq; mihi uni propones-
 tur fortuna subeat. Etenim si P. Lentulus suū no-
 men inductus à Vatibus fatale ad perniciem Reip.
 fore

Exordiū quo
 beneuolētia
 captat per
 remotionem
 siue per trāf-
 lationē cau-
 se priuatę in
 publicam.

Amplifica-
 tio suorū pe-
 riculorum.

*Ababsurdō

Epilogus re-
motionis.

Ratio.

Ἰνὸς μὴ.
Castigatio
uel ἄλλος.

Repetit epi-
logum.

Amplificat
per collatio-
nem.

fore putavit, cur ego non later meum consulatū ad salutem Reip. propè fatalem extitisse? Quare P.C. consulite uobis, prospicite patriæ: conseruate uos, coniuges, liberos, fortunasq; uestras: Populi Ro. nomen, salutemq; defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare omnes Deos, qui huic urbi præsent, pro eo mihi, ac meo reor relatueros gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, equo animo, paratoq; moriar. Neq; enim turpis mors forti uiro potest accidere, neq; immatura consulari, nec misera sapienti: nec tamē ego sum ille ferreus, qui fratris charissimi, atq; amantissimi presentis mœrore nō mouear, horumq; omniū lachrymis, à quibus me circūsessum uidetis: nec non meam mentem domum sæpe reuocat exanimata uxor, abiecta metu filia, & paruulus filius qui mihi uidetur amplecti Remp. tanquam obsidem cōsulatus mei, neq; ille qui expectans huius exitum diei astat in cōspectu meo gener. Moueor his rebus omnibus, sed in eam partem ut salui sint uobiscum omnes, etiam, si uis aliqua me oppresserit potius, q̄ & illi, & nos una Reip. peste pereamus. Quare P.C. incūbite ad salutem Reip. circūspicite oēs procellas, quæ impēdent. Nisi prouidetis, nō Ty. Gracchus, q̄ iterū Tr. Pl. fieri uoluit: non C. Gracchus, qui Agrarios cōcistare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Mēmiū occidit, in discrimē aliquod atq; in uestræ seueritatis iudicium adducitur. Sed tenentur illi, qui ad ur-
bis incens

IN
bis incens
linam ac
litera, s
licit ant
+ accer
omni
nomen
tem re
confess
mū, qu
uirtute
factam
P. Len
quod e
stodiam
mine s
habitus
premia
stis am
in custo
à uobis
ferre ad
quid iud
dicam, q
uersari f
tari mala
exitiosam
putauit. N

bis incendium, ad uestrum omnium caedem, ad Catilinam accipiendum Romae restiterunt. Tenentur literae, signa, manus, denique uniuscuiusque confessio: sollicitantur Allobroges, seruitia excitantur, Catilina + accersitur. Idem initum consilium, ut interfectis + arcessitur. omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem Reip. nomen, atque ad lamentandam tanti Imperij calamitatem relinquatur. Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt: uos multis iudicijs iudicauistis. Primum, quod gratias egistis singularibus uerbis, et mea uirtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam esse coniurationem decreuistis. Deinde, quod P. Lentulum, ut se abdicaret Praetura coegistis. Tum quod eum, et ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiam dandos censuistis: maximeque quod meo nomine supplicationem decreuistis: qui honos togato habitus ante me est nemini. Postremo hesterno die praemia legatis Allobrogum, T. que Vulturio dedistis amplissima. Quae sunt omnia eiusmodi ut ij, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine dubitatione a uobis damnati esse uideantur. Sed ego institui referre ad uos P. C. tanquam integrum, et de facto quid iudicetis, et de poena quid censeatis. Illa praedicam, quae sunt Consulibus. Ego magnum in Republica uersari furorem, et noua quaedam misceri, et concitari mala iam pridem uidebam. Sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem a ciuibus nunquam putauit. Nunc quicquid est, quocumque uestrae mentes inclinant.

*Praemia iudicibus decreta sunt S.C.

Propositio.

Amplificat rem quod sua opinione maior sit.

Distributio,
qua duas sen-
tentias tra-
ctat.

Obserua quā
callide de cē-
saris senten-
tia dicat, quā
cum reiſci ue-
lit, tamen nō
audet impro-
bare.

*Mors.

*Vincula.

inclinant, atq; sententiæ, statuendum uobis ante nos
eternum est. Quantū facinus ad nos delatum sit, uide-
tis: huic si paucos putatis affines esse, uehemēter er-
ratis: latius opinione disseminatum est hoc malum:
manauit non solum per Italiam, uerumetiam trans-
scendit alpes, obscure serpens multas iam prouin-
cias occupauit. Id opprimi sustentando, ac protelan-
do nullo pacto potest. Quacumq; ratione placet, ce-
leriter uobis iudicandum est. Video duas adhuc esse
se sententias: unā D. Syllani, qui censet eos, qui hæc
delere conati sunt, morte esse multandos. Alteram
C. Cæsaris, qui mortis pœnam remouet, cæterorum
suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Vter-
que & pro sui dignitate, & pro rerum magnitudi-
ne in summa seueritate uersatur. Alter eos, qui nos
omnes, qui Populum Ro. uita priuare conati sunt,
qui delere Imperiū, qui Populi Ro. nomē extingue-
re puncto temporis frui uita & cōmuni spiritu nō
putat oportere. Atq; hoc genus pœnæ sepe in im-
probos ciues in hac Rep. esse usurpatū recordatur.
Alter intelligit mortē à Dijs immortalibus non esse
supplicij causa constitutam, sed necessitate naturæ,
aut laborum, aut miseriarum quietem esse. Itaque
eam sapientes nunquam inuiti, fortes etiam sepe li-
benter appetiuerunt. Vincula uero & ea sempiter-
na certe ad singularem pœnam nefarij sceleris in-
uenta sunt, municipijs dissipari iubet. Habere uide-
tur ista res iniquitatem, si imperare uelis: difficulta
tenta

te, si rogare. Decernatur tamen, si placet: ego enim Modesta res
 suscipiam, & ut spero, reperiam, qui id quod salutis prehensio,
 omniū causa statueritis, non putet esse suae dignita
 tis recusare. Adiungit graue pœnam municipibus,
 si quis eorum uincula ruperit, horribiles custodias
 circumdat, & digna scelere hominum perditorum
 sancit, ne quis eorum pœnam quos condemnat, aut
 per Senatum, aut per populum leuare possit. Eripit
 etiam spem, quæ sola hominem in miserijs consolari *Spes
 solet: bona præterea publicari iubet. Vitam solã re
 linquit nefarijs hominibus, quã si eripuisset, multas
 uno dolore animi, ac corporis, & omnes scelerum
 pœnas ademisset. Itaq; ut aliqua in uita formido im
 probis esset posita, apud inferos eiusmodi quædam *Supplicia
 illi antiqui supplicia impijs constituta esse uoluerūt, apud inferos
 quod uidelicet intelligebant his remotis nõ esse mor
 tem ipsam pertimescendam. Nunc P. C. ego mea ui
 deo quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Cæs Dilemma
 saris, quoniam hanc is Reipub. uiam, quæ popularis
 habetur, secutus est, fortasse minus erunt hoc autho
 re, & monitore huiusce sententiæ, mihi populares
 impetus pertimescendi. Sin illam alteram secuti eri
 tis, nescio an amplius mihi negotij contrahatur. Sed
 tamẽ meorum periculorum rationes utilitas Reip. Occupatio
 uendicat. Habemus enim etiam à C. Cæsare, sicut q. d. ut maxi
 ipsius dignitas postulabat, & maiorum eius ampli me egreferat
 tudo, sententiam tanq̃ obsidem perpetuæ in Remp. aliqñ uulg⁹
 uoluntatis: intellectum est, quid intersit inter leni- sic animad
 tatem C. Cæsar da uersum esse
 tur inuidia.

tatem concionatorum, & animum uere popularem saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi uolunt, abesse non neminem, ne de capite uidelicet ciuium Ro. sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam ciues Ro. Cethegum, & P. Lentulum dedit: & supplicationem mihi decreuit, & indices hesterno die maximis premijs affecti. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, & questori gratulationem, indici premium decreuit, quid de tota re, & causa iudicarit. At uero C. Cæsar intelligit legem Semproniam esse de ciuibus Ro. constitutam. Qui autem in Rep. sit hostis, cum ciuem esse nullo modo posse. Deniq; ipsum latorem legis Sempronie iussu populi poenas Reip. deprendisse. Idem & ipsum largitorem Lentulum & prodigum non putat, cum de pernicie Reip. & exitio huius urbis tã acerbe, tãq; crudeliter cogitarit, etiã appellari posse popularem. Itaq; homo mitissimus, atq; lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, uinculisq; mandare: & sancit in posterũ, ne quis huius supplicio leuando, se iactare, & in pernicie Reip. posthac popularis esse possit. Adiungit etiã publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis etiam egestas, ac mendicitas consequatur. **Epilogus.** Quamobrẽ siue hoc statueritis, dederitis mihi comitẽ ad concionem populo Ro. charum atq; iucundum: Siue Syllani sententiam sequi malueritis, facile me atq; uos à crudelitatis uituperatione defendetis: atq;

†questori.
Redit ab occupatione ad
recensionem
sententiarũ,
& simul di-
luit Cæsaris
sententiam.

IN
lis: atq; ob
quam P. C.
tate puni
dico: nam
ceat, ut
atrocit.
sed sing
Videor
rarum,
dio con
feros, at
te oculo
bacchan
tulũ, sic
puratum
tilinam,
gam uir
Vestaliũ
uidentur
ea perfic
beo. Eten
à seruo i
suppliciu
is clemen
simus esse
reus, qui m
ijs omnibus
dare uoluer

tis: atq; obtinebo eam multo leniorem fuisse. Quamquam P.C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico: nam ita mihi salus Rep. uobiscum perfrui liceat, ut ego quod in hac causa uehementior sum, nõ atrocitate animi moueor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia.

Videor enim mihi hanc urbem uidere lucẽ orbis terrarum, atq; arcẽ omnium gentium subito uno incendio concidentẽ. Cerno animo sepultam patriam, miseros, atq; insepultos acruos ciuium. Versatur ante oculos aspectus Cethegi, & furor in uestra cæde bacchantis. Cum uero mihi proposui regnantẽ Lentulũ, sicut ipse se ex fati spectasse confessus est, purpuratum esse & Gabinium, cũ exercitu uenisse Castilnam, tum lamentationẽ matrum familiãs, tum fugam uirginũ, atq; puerorũ ac uexationem uirginũ Vestaliũ, perhorresco. Et quia mihi uehementẽ hæc uidentur misera atq; miseranda, iccirco in eos, qui ea perficere uoluerũt, me seuerũ, uehementẽq; præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamiliãs liberis suis à seruo interfectis, atq; uxore occisa, incẽsa domo, suppliciũ de seruis quã acerbissimũ sumpserit, utrũ is clemens, ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse uideatur? Mihi uero importunus, ac ferreus, qui non dolorem cruciatu lenierit. Sic nos in ijs omnibus, qui nos, coniuces, liberos nostros trucidare uoluerũt: qui singulas uniuscuiusq; domos, hoc

Hypotyposis
qua figurat
& depingit
publicas clades,
quarum
autores futuri
erant coniu-
rati.

Ab exemplo

*Dolorẽ cruciatu lenire.

P uniuers

Translatiōe
est excusata
crudelitas.

Ab exemplo

uniuersum Reip. domicilium delere conati sunt: quod
id egerunt, ut gētem Allobrogum in uestigijs huius
urbis, atq; in cinere deflagrati imperij collocarent:
si uehemētissimi fuerimus, misericordes habebimur:
sin remissiores esse uoluerimus, summæ nobis crude-
litatis in patria, ciuiumq; pernicie fama subeunda
est. Nisi uero cuiquam L. Cæsar uir fortissimus, &
amantissimus Reip. crudelior nudius tertius est uis-
sus, cum sororis suæ foeminæ lectissimæ uirum præ-
sentem, & audientem uita priuandum esse dixit: cū
Flaccū iussu Cons. interfectum, filiumq; eius impube-
rem legatum à patre missum, in carcere necandum
esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quod
initum delendæ Reip. consilium? largitionis uolun-
tas, tum in Rep. uersata est, & partium quædam
contentio. Atq; illo tēpore huius auus Lentulus cla-
rissimus uir armatus Gracchum est persecutus. Ille
graue tum uulnus accepit, ne quid de summa digni-
tate Reip. minueretur. Hic ad euertenda fundamen-
ta Reip. Gallos accersuit, seruitia concitauit, Catilē
nam euocauit. Attribuit nos trucidandos Cethego,
cæteros ciues interficiendos Gabinio: Urbem inflā-
mandam Cassio, totam Italiam uastandam, diripiē-
damq; Catilinæ. Vereamini censeo, ne in hoc scelere
tam immani, ac nefario nimis aliquid seuerè statuis-
se uideamini? Cum multo magis sit uerendum, ne re-
missione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm ne
seueritate animaduersionis nimis uehemētes in acer-
bissimos

Ironia.

bisimos hostes fuisse uideamini. Sed quæ ex audio
 P. C. dissimulare non possum: iactantur enim uoces,
 quæ perueniunt ad aures meas, eorum qui uereri ui-
 dentur, ut habeam satis præsidij ad ea, quæ uos sta-
 tueritis hodierno die transigenda. Omnia prouisa,
 parata, & constituta sunt P. C. cum mea summa cu-
 ra, atq; diligentia: tum multo etiam maiore Popu-
 li Ro. ad summum imperium retinendum, & ad cõ-
 munes fortunas conseruandas. Voluntate omnes ad-
 sunt omnium ordinum homines: denique omnium
 ætatum plenum est forum, plena templis circa for-
 rum, pleni omnes aditus huius templi ac loci. Causa
 enim est post urbem conditam hæc inuenta sola, in
 qua omnes sentirent unum, atq; idem, præter eos,
 qui cum sibi uiderent esse pereundum, cum omni-
 bus potius, quã soli perire uoluerunt: hosce ego ho-
 mines excipio, & secerno libèter. Neq; enim impro-
 borum ciuium, sed iam acerbissimorum hostium nu-
 mero habendos puto. Cæteri uero Dij immortales,
 qua frequentia, quo studio, qua uirtute ad communẽ
 dignitatem, salutemq; sentiunt? Quid ego hic Equi-
 tes Romanos commemorem? qui uobis ita + summã
 ordinis, consilijq; concedunt, ut + nobiscum de amo-
 re Reipublicæ certent. Quos ex multorum annos-
 rum dissensione huius ordinis ad societatem, concor-
 diamq; reuocatos hodiernus dies uobis, atq; hæc
 causa coniungit: quam coniunctionem, si in consus-
 latu confirmatam meo, perpetuam in Repub. tene-

P q; rimus

Occupatio,
 qua cõfutat
 eorũ uocem,
 qui negabũt
 in urbe satis
 præsidij esse
 aduersus mo-
 tũ, si quem
 concitarent
 coniuratorũ
 amici, si de
 eis suppliciu
 sumeretur.

Infimę sortis
 homines arti-
 fices uolupta-
 tũ, & mini-
 stri coniu-
 ratorum.

Equites Ro-
 mani.
 + summa.
 + uobiscum.

Distributio.

rimus, confirmo uobis posthac malū ciuile, ac domesticum, ad nullam Reip. partem esse uenturum. Pari studio defendendæ Reip. cōuenisse uideo Tribunos ærarios fortissimos uiros: Scribas itē uniuersos quos cum casu hic dies ad ærarium frequētes aduocauit, uideo ab expectatione huius sortis ad communem salutem esse conuersos: omnis ingenuorū adest multitudo, etiā tenuissimorū. Quis est enim, cui nō hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cū sit charum, tum uero dulce, atq; iucundum? Operæ pretium est P.C. Libertinorum hominū studia cognoscere, qui fortunā ciuitatis cōsecuti, hanc uere suā patriā esse iudicāt. Quā quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse iudicauerunt. Sed quid ego hos homines, ordinesq; cōmemorem? quos priuata fortuna, quos cōmunis Respub. quos deniq; libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitauit? Seruus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit seruitutis, qui non audaciam ciuium perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audeat, & quantum potest, conferat ad communem salutis uoluntatem. Quare si quem uestrum forte cōmouet hoc, quod auditum est lenonem quendā Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem, sollicitare posse animos egentium, atq; imperitorū, est id quidem cœptum, atq; tentatum: sed nulli sunt

inuenti

• Trib. ærarij

• Patria iucunda.

• Libertini.

Amplificatio ex minore, uel ex cōtrario.

Transitio.
Tapinosis.
• Leno Lentuli.

IN
inuenti
ti, qui
quotidi
qui den
esse ue
taber
genus
omne
freque
stus or
censis
puli R
esse u
rimis
non a
tum: c
te, uo
fessa f
plex n
omniu
aras, p
ac sem
delubr
Præter
ac liber
bus, de
Habetis
semper f

inuenti tam aut fortuna miseri, aut uoluntate perdi-
 ti, qui non ipsum illum sella atq; operis, & questus
 quotidiani locum, qui non cubile, ac lectulum suum,
 qui deniq; non cursum hunc ociosum uitæ suæ saluū
 esse uelint: multo uero maxima pars eorum, qui in
 tabernis sunt: nisi uero id enim potius est dicendū,
 genus hoc uniuersum amantissimum est ocij. Etenim
 omne eorum instrumētum, omnis opera, ac questus
 frequentia sustinetur, alitur otio. Quorum si ques-
 tus occlusis tabernis minui solet, quid tandem in-
 census futurum est? Quæ cum ita sint P.C. uobis Po-
 puli Roma. præsidia non desunt. Vos ne Reip. des-
 esse uideamini, prouidete. Habetis Consulem ex plu-
 rimis periculis, & insidijs, atque ex media morte,
 non ad uitam suam, sed ad salutem uestram reserua-
 tum: omnes ordines ad conseruandam Remp. mens-
 te, uoluntate, studio, uirtute, uoce consentiunt. Obs-
 sessa facibus & telis impie coniurationis, uobis sup-
 plex manus tendit patria communis. Vobis uitam
 omnium ciuium, uobis arcem & Capitolium, uobis
 aras, penates, uobis illum ignem Vestæ perpetuum
 ac sempiternum, uobis omnia templa Deorum, atq;
 delubra, uobis muros atq; urbis tecta commendat.
 Præterea de uestra uita, de coniugum uestrarum,
 ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedib;
 bus, de focis uestris hodierno die iudicandum est:
 Habetis ducem memorem uestri, oblitū sui, quæ non
 semper facultas datur. Habetis omnes ordines, oēs

*Opificum
 questus susti-
 netur frequē-
 tia, alit otio.

Epilogus.

wābos.
 Congeries

Repetitio.

P ij homio

† uniuersam po. Ro. **† uniuersam Remp.** id quod in ciuili caus
 sa hodierno die primum uidemus, unum atq; idem
 sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum
 imperium, quanta uirtute stabilitam libertatem, quā
 ta Deorum benignitate auctas, exaggeratasq; for
 tunas nox una penè delerit. Id ne unquam posthac
 non modo confici, sed ne cogitari quidem possit, uo
 bis hodierno die prouidendum est. Atque hæc non
 ut uos, qui mihi studio penè præcurritis, excitare,
 locutus sum: sed ut mea uox, quæ debet esse in Re
 pub. princeps, officio functa Consulari uideretur.
 Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca
 dicam. Ego quanta manus est coniuratorum, quam
 uidetis esse permagnam, tantam me inimicorū mul
 titudinem suscepisse uideo: sed eam esse iudico tur
 pem & infirmam, contemptam & abiectam: quod
 si aliquando alicuius furore & scelere concitata ma
 nus ista plus ualuerit, quàm uestra ac Reipub. digni
 tas, me tamen meorum factorum atq; consiliorum
 P. C. nunquam pœnitebit. Etenim mors, quam illi
 mihi fortasse minitantur, omnibus est parata. Vita
 tantam laudem, quanta uos me uestris decretis ho
 nestastis, nemo est affecutus. Cæteris enim semper be
 ne gesta, mihi uni conseruata Reipub. gratulationē
 decreuistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio, at
 que uirtute Hannibal in Aphricam redire, atque ex
 Italia decedere coactus est. Ornctur alter eximia
 laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infe
 stissimas

Amplificat
exempli ra
tionem.

• Vox Cos.
princeps in
Republica.
Peroratio.

• Consolatio
Ciceronis

Collatio.
• Scipio.

• Africanus.

IN L. CAT. ORATIO III. 231

stissimas Carthaginem, Numantiamq; deleuit. Hæ
 beatur uir egregius L. Paulus ille, cuius currū rex *Paulus.
 potentissimus quondā & nobilissimus Perses hone-
 stauit. Sit æterna gloria Marius, qui bis Italiam ob *Marius.
 sidione, & metu seruitutis liberauit. Anteponatur Elegans & pi-
 omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atque uirtutes piffædis.
 ijsdem quibus solis cursus regionibus, ac terminis *Pompeius
 continentur. Erit profecto inter horum laudes ali-
 quid loci nostræ gloriæ: nisi forte maius est patefas-
 cere nobis prouincias, quò exire possimus, quàm cu-
 rare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quò uictores
 reuertantur. Quanquàm inest in uno loco conditio
 melior externæ uictoriæ, quàm domesticæ, quod ho-
 stes alienigenæ, aut oppressi seruiunt, aut recepti be-
 neficio se obligatos putant. Qui autem ex numero *Victoriæ
 ciuium dementia aliqua deprauati hostes patriæ se- interna & col-
 mel esse cœperunt, eos cum à pernicie Reip. repulc latio.
 ris, neq; ui coërcere, neq; beneficio placare possis.
 Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellum
 susceptum esse uideo, quod ego uestro, bonorumq;
 omnium auxilio, memoriaq; tantorum periculorū,
 quæ non modo in hoc populo, qui seruatus est, sed
 etiam in oīm gentium sermonibus, ac mentibus sem- *In hoīm ser-
 per hærebit, à me atq; à meis facile propulsari poss- monibus hæ-
 se confido. Neq; ulla profecto tanta uis reperietur, rere.
 quæ coniunctionem uestram, equitumq; Ro. & tan-
 tam conspirationem bonorum omnium perfringee-
 re, & labefactare possit. Quæ cū ita sint P. C. pro Amplificat
 P iij impe præmio.

•Memoriam
consulat^o sui
postulat Ci-
cero promer-
cede.

Epilogus to-
tius rei.

Imperio, pro exercitu, pro prouincia, quã neglexi,
pro triũpho, cæterisq; laudis insignibus, quæ sunt
à me propter hanc urbem uestram, uestræq; salutis
custodiam repudiata, pro clientelis, hospicijsq; pro
uincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore
labore tueor, quàm paro. Pro his igitur omnibus
rebus, et pro meis in uos singularibus studijs, proq;
hac, qua prospicitis ad conseruandam Remp. dili-
gentia, nihil à uobis, nisi huius tẽporis, totiusq; mei
consulatus memoriã postulo. Quæ dum erit uestris
mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse ar-
bitrabor. Quod si meam spem uis improborum fe-
sellerit, atq; superauerit, commendo uobis paruum
meum filium: cui profecto satis erit præsidij, non so-
lum ad salutem, uerumetiam ad dignitatem, si eius,
qui hæc omnia suo solus periculo conseruauerit, illũ
esse filium memineritis. Quapropter de summa sa-
lute uestra, populiq; Ro. P. C. de uestris coniugibus,
ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de to-
tius Urbis tectis, ac sedibus, de Imperio, de liberta-
te, de salute Italiæ, deq; uniuersa Rep. decernite di-
ligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim Cõ-
sulem, qui & parere uestris decretis non dubitet,
& ea, quæ statueritis, quoad uiuet, defendere &
per seipsum præstare possit.

PORTII LATRONIS DECLAMA-
tio, contra Lucium Sergiũ Catilinã.

SI quid

SI quid precibus apud Deos immortales sanctis
 simi iudices, uobiscum aliquando ualuissemus, iã
 dudum & potiremur Rep. nostra florentissima, &
 ciues nostros haberemus, tum studiosos rerum ge-
 rendarum, tum patriæ simul, ac uirtutis amantiſsi-
 mos, idq; temporis eximia lætitia frueremur, cum
 rationes omnes dicendi nostras, in laudem summo-
 rum, atq; optimorum ciuium consumendas esse ui-
 deremus. Nihil enim statuimus animo dignius, nec au-
 thoritate maiorum, nec opinioni populari, quàm in
 eo genere uersari forensis exercitationis, quæ cane-
 re laudes egregias summorum hominum posset, at-
 que animos inflammare nostræ ciuitatis, ad imitan-
 dum. Verum ea dicendi uoluptas olim sapientissi-
 mo uiro M. Catoni planè contigerit, nec non et Gal-
 bæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Crasso, atq; Anto-
 nio summis, atque ornatissimis oratoribus: quorum
 tempora singulari præstantia uirtutis, ac studio pe-
 nè incredibili pulcherrimarum artium floruerunt.
 Nobiscum uero sententia nostra bene ageretur, si
 modo tantum abessemus ab illa modestia temporũ,
 atq; hominũ: nec incidissemus in atrocissimos Reip.
 fluctus, ac miserandam temporum calamitatem. M.
 siquidem Catoni Scipioni coætaneo suo monumentis
 immortalibus huius urbis, & sine dubio clarissimis
 luminibus temporum suorum, de legibus dicendum
 erat, de institutis maiorum, de gloria militari, persæ-
 sepe de laudibus, ac uictorijs. Nobis uero, qui de-

Exordium
à uoto.

Captatio be-
neuolentię à
suo officio,
quo clancu-
lũ excusatse,
cur quod pu-
tāt indignũ
bono uiro,
ueniat accu-
satũ ciuem.

Id est, satis
beati essem⁹
si fortia tm̃
facta dees-
sent, nō etiã
incidissemus
in deterrima
uitia.

P V uenia

uenimus in hanc truculētam temporum cōditionē,
 sublata est omnis gratia dicendi, atq; interceptus
 locus omnis, aut iucundissimi sermonis, aut concia-
 liandæ beneuolentiæ popularis. Nam si quando uox
 nostra, siue à foro, siue à curia desyderatur, dicen-
 dum est perpetuo nobis, aut de teterrimis huius pa-
 triæ calamitatibus, aut de nefarijs oppressiōibus ci-
 uium, aut de perdita iuuentutis nunc impudicitia
 flagitiosa, nunc ignauiā singulari. Quare pestium
 quanta indies redundatio est, uos estis testimonio
 iudices, quorum aures caluerunt assiduitate penē
 quotidiana, copiaq; incredibili ciuiliū controuer-
 siarum. Diximus equidem paucis ante diebus, ut
 probe meminisse potestis, de L. Glabrionis immania-
 tate, atque audacia furiosissimi hominis, & sine du-
 bio crudelissimi: cuius in Senatu sica pridie depres-
 hensa est, cum qua Marcum Papirium, lucem omnis
 patritiæ dignitatis extinguere moliebatur. Nunc
 uero dicendum est de Lucij Catilinæ sceleratissima
 mente, atque inusitata nequitia, quam nuper in o-
 mnium ciuium perniciem, stragemq; redundatus-
 ram, Dij immortales in authorem sceleris, tum be-
 nignitate sua, tum consulari uigilia retorserunt.

Propositio uero dicendum est de Lucij Catilinæ sceleratissima
argumenti. mente, atque inusitata nequitia, quam nuper in o-
 mnium ciuium perniciem, stragemq; redundatus-
 ram, Dij immortales in authorem sceleris, tum be-
 nignitate sua, tum consulari uigilia retorserunt.

Attentio. Quæso igitur iudices diligēter attēdite, remq; cog-
 noscite barbarā crudelitate, periculo uero, & cala-
 mitate Reipub. perniciosissimā. L. siquidem Catili-
 na non ignobili genere præditus, neque infima uir-
 tute, si dotes egregias, tum fortunæ, tum corporis
 ad dis

ad dignitatem urbis, non ad perniciem conferre stauisset, Rempublicam nuper ex atrocissimis bellorum ciuilium uulneribus paulisper respirantem, nouis insidijs opprimere conatus est. Quid exhorruistis iudices? non modo opprimere conatus est, sed crudelissime uexare: non uexare tantum, sed inaudito quodam genere feritatis extinguere. Manum ad id comparat, diuersam quidem genere, sed magnitudine sceleris, uitæq; similitudine penè eandem: quam manum exacerbatam continuo penuria rei familiaris, & ob id desyderio prædæ mirabiliter flagrantem, illecebræ sibi facillime conciliauerunt. Consilia nefarij facinoris in amplissimi ciuis Mar. Leccæ domo decoquebantur. Ad eam greges confluebant perditorum adolescentium, quorum hic familiaritatem eximiam consecutus fuerat, conciliatam partim assuetudine stupri, partim genere quosdam nefariæ largitionis. Adhibiti sunt & cuncti Barbarorum hominum nobilitati non solum magnitudine, & summa æris alieni, uerum etiam consuetudine, ac studio turpissimarum rerum. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioso, nocturno prorsus absuisse iudicatae sunt: nulla deniq; portenta urbis, nullæ finitimarum regionum pestes repertæ sunt, quæ non denotatæ solertissime per hunc, per magnitudinem inopiæ facillime concitatæ, repente deuolauerunt in aream ipsam nefariæ, atq; flagitiosæ coniurationis. Ratio consiliorum fuit, ut Saturnalibus proxime futuris

Incrementum.

• In Leccæ domo consilia concocta sunt coniurationis.

ris uiniet

Transitio.

Propositio.

Tria dicturus Latro.

Cōfirmatio,
quā orditur
a caussis faci-
entib⁹ uerifi-
cabile crimē.

ris uniuersi cum armis ad ipsius Leccæ domū præ-
sto forent: ibiq; dato signo collaberentur omnes,
partim ad diripiendam, inflammandamq; urbem,
partim ad trucidandum Senatum, partim ad eos cō-
ficiendos, qui præsidium urbi ferre uoluissent. Catilina
interim omnes, & Ducem, & Imperatorem
appellarent. Audistis iudices satis euidenter (ut ar-
bitror) consilium sceleratissimi hominis Catilinæ,
reiq; indignissimæ miserabilem, ac detestabilem cru-
delitatem. Nunc uero audienda caussa est, agnoscen-
dæq; faces, quibus ille flagrauit ad cupiditatem hu-
iusmodi scelerati facinoris obeundam: quas si planè
comprobatas uobis (ut arbitror) planèq; illustratas
euidētibus signis attulero, nihil erit impedimento,
quin hostem Reip. crudelissimum, atq; infestissimum
summis supplicijs, summis cruciatibus multandum,
ac mactandum esse iubeatis. Tria iudices, sententia
mea, scelerata, crudelia, flagitiosa, inaudita, quæ mē-
tem Catilinæ semper immoderatam, semperq; nos-
tris rebus studentem, ad exitium patriæ commoues-
runt, nunc dicenda sunt. Primum, ratio quædam tri-
stis simultatis, qua ductus est, uniuersum Senatum
ex memoria repulsæ cōsulatus capitaliter fuisse sem-
per insectatum. Secundo, rabies quædam temerariæ
ambitionis, sitiens immodicæ gloriæ, prorsusq; in-
flammatæ perpetuæ quadam, & singulari cupiditas-
te dominandi. Postremo, coetus infames turpissimos-
rum hominum, non modo fatigati diuturno malo
domesticæ

domesticæ necessitatis, uerumetiam imbuti flagitijs,
 ac consuetudine scelerum sempiterna comite & ge-
 nitricæ pessimarum cupiditatum. Quod genus ho-
 minum Catilinam suum etiam dormientem è somno
 facillime excitare uoluisset. His autem ostensis, bre-
 uiter, saneq; confutatis, quæ pro defensione flagitio-
 rum suorum nostri aduersarij dicenda esse putauerunt,
 finem adesse uobis intelligetis. Bello Mithry-
 datico iudices longissimo quidem omnium, & sine
 dubio post Punicum periculosissimo, cum diutius in
 Senatu de eligendo Imperatore dubitatum fuisset,
 planeq; omnes ambigerent, quisnam sagacissimo re-
 gi sagacissimus noster Imperator opponeretur, Cas-
 tilinam inter omnes competitores, incredibili quas-
 dam ambitionis magnitudinæ deflagrantem, omnes
 Senatoriæ sententiæ reiecerunt. Eo telo percussus
 adeo Catilina fuit, ut postea nullam omiserit, neque
 perturbandæ curiæ, neq; insectandi Senatus occasio-
 nem. Videbat nanq; detestandam cupiditatem suã,
 illo superstite, nunquam in eum locum peruenturã
 fore, de quo illam pridem uniuersæ omnium uoces
 eijciendam esse putauissent. Voluebat item animo
 summas uitæ necessitates, quibus exuere se posse ar-
 bitrabatur, si qua ratione præclaris magistratibus
 aspirasset. Nunc illas uero magis ac magis instaura-
 tas quotidie intelligebat, quandoquidem inspiceret
 omnes uitæ suæ ratiões, ea sententiâ iugulatas prorsus
 extitisse; ac quicquid increpauisset ulterius me-
 tuendam

Amplifica-
tio à relique
uitæ consue-
tudine, et mo-
ribus Catili-
næ.

*Sacrarium li-
bidinum.

*Fama popu-
laris pro o-
raculo.
Distributio
partiū homi-
nis.

tuendam esse consularem uigiliam, metuendum esse
iudicium Senatoriæ authoritatis. Hanc uero spes
ciem, ita exanguem, ita consternatâ consuetudo ere-
xit uitæ prauissimæ ad omne facinus, neque otij sui
patiens, neque alieni. Qualis eius uita fuerit, & si
præclare conscientia publica teneatur, huic tamen
illustrandæ seu patefaciendæ testes indubitati uideo
ri possunt ij, qui sacrarium illud libidinum colere,
atque obseruare consueuerunt. Quæ nugæ, Diij
immortales? quæ portenta scelerum? qui libidinum
gurgites? quæ sentinæ flagitiosorum? Verum is rus-
mor sparsus est de moribus Catilinæ, eaq; gentium
opinio peruagata, quatenus existimē uoces ipsas
publicas non hominum esse, sed oraculi potius num-
cupandas. Famam uero popularem à maioribus no-
stris sæpenumero accipimus, neque temere unquã
nescituram esse, neque temere occasuram. Dedecus
illud egregium corporis nō ad dignitatem nominis
ac gloriæ, sicuti par erat homini nobilissima familia
nato, sed uti latro perditissimus ad oē genus flagi-
tij cōferendum fuisse semper arbitratus est. Vires
ad stuporē hominū præclaræ, atq; inusitatæ, perpe-
tua uoluptatū intemperãtia sunt labefactatæ. Flos
pueritiæ uenustissime ad intuentium iucūditatē cui
non libidini patuit flagitiosæ iuuetutis? aut quã tur-
pitudinis notam nō subeundam ultro, atq; accersen-
dã eē cogitauit? Lux illa uero præclari, atq; excel-
lētis ingenij, quã õnes diuinã semper & singularē,
atq;

atq; inuisitatam penitus esse arbitrabantur, nonne in
 ter foedissimas uoluptatū sordes restincta est? Omit
 to pestishuius impurissimas uoces, molliciem scenicā
 obtuitus impudicos, blanditias muliebres, & omnē
 deniq; copiā non mediocriū uitiorū sub illa frontis *Erudita
 erudita simul, atq; insigni pulchritudine delitescens frons,
 tē. Prætereo mentē illius plus, q̄ gladiatoria: sitim
 incredibilem humani cruoris, mirū inconstantiae ge
 nus, uultū nunc demissum, nunc alacrē, nunc anhe
 lantē scelus, nunc gratia meretricia florentē, sum
 mum pecuniæ desyderiū, summā simul prodigalita
 tē, contemptum incredibilem oīm bonorum: itemq;
 eximiam cum summis, atq; ornatissimis ciuibus fami
 liaritatem. Nihil enim fuit isto monstro uersipellius, *Hæc Cicero
 aut mutabilius hominum memoria: ita ut res diuer
 sissimæ sepe numero uideantur in eodē ingenio, tan
 quā in sentina quadam teterrima simul redundare.
 Quis igitur dubitādum esse putauerit hominē præ
 ditum huiusce institutione uitæ, remotissimum ab om
 ni genere humanitatis, per facile sese teterrimo cui
 que, atq; immanissimo facinore fuisse accommoda
 turum? Fontem aperuimus iudices omniū Catilinæ **Transitio**
 morum, atq; omnis consuetudinis. Vnde illi demas
 nauisse uis ista præclara consiliorum facillime intel
 ligenda est. Nunc uidendū est spem atrocissimi sce
 leris, unde illi subministratam fuisse iudicemus. Cum **Facultas q̄**
 hic itaq; secum repeteret memoria miserandā igno **rum auxilio**
 miniam comitorum, turpesq; angustias afflictæ rei **sperauerit**
 familiaris **Catilina se**
 effecturū q̄ **destinatus**

familiaris: simulq; intueretur, uel sibi uiuendum, ac moriendum fore cum turpitudine summa, uel Senatium nullum esse oportere, de ratione tollendi ipsius primum cogitare coepit. Nam illo deleto, sine dubio intelligebat uiam latissimam libidinibus suis continuo patere. Vertit itaque oculos ad innumerabilem copiam iuuentutis, qua dies, ac noctes stipabatur in exercenda consuetudine suarum cupiditatum: cum putauit manum ipsam hominum, tanquam hastam ualidissimam furoris sui facillime sibi accommodari posse, quam contorqueret in omnium nostrum ruinam, atq; interemptionem: ut quam cognouerat educatam uitae prauissimae institutis, imbutam saepenumero sanguine miserorum ciuium, ardentem incredibili desiderio praedae, sibi uero mira familiaritate conciliatam. Genus est hominum uehementer exercitatum ferro, atq; inopia, duabus rebus ad omne genus facinoris paratissimum. Quod quidem ego ciuitati nostrae maxime debilitatae bellis ciuilibus, atq; afflictae magnitudine calamitatum magnopere pertimescendum esse iudico. Nihil enim illis praeter spem, atq; animam fortuna reseruauit: alteram ad differendam uitae necessitatem, alteram ad liuorem suum magnifice accommodatam. Nihil illis contemptibilius: quos siquidem rudimenta uitae traducta, in hac tenuissima re deposita, nunc in gladiatorijs muneribus, nunc alia facinoris atrocitate partim ad omne scelus, partim ad omnem patientiam erudierunt. Verum haec

Descriptio
qua amplificat
rem.

rum hæc pestes, sententia mea, quo fuerint abiectiores, eo magis extimescendas esse reor, tanquam perpetuo seditio-
 num civilium, ac rerum novandarum avidissimas: siue quia uoluptatem capiant ex mœrore sociæ calamitatis, siue quia ciuitatum uersutiam, mutabilitatem rerum suarum portendi quodammodo arbitrantur: hi sunt quidem, quos in foro quotidie in oculis ciuium calamistratos, ac uestibus collucantes passim obuolitare cernimus: fortunam omnium popularium, atque otium ciuitatis luminibus consignantes: qui non modo arre-
 cti permanent ad opportunitatem cuiuspiam præsentis commodi, uerum etiam gestunt ad opinionem speratæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis quo magis attenuatæ fuerint penuria edendi, eo magis præcipites, atque effrenatas ruerent in perniciem uidemus: quid hanc desperatorum colluuiem ieiunam, sitientem facultatum nostrarum, quo impetu, quæue strage ruituram esse creditis, aut debacchaturam? si se carceribus emiserint, cum illæ ratione carcant, atque intelligentia, hi uero non absint penitus ab ipsa facultate intelligendi. Grauiissimi quidem sunt morsus tritæ necessitatis. Dij immortales, quæ clades ab illa feritate hominum, quæ genera flagitiosorum emanauissent, si nocturnus iste imperator, quasi quasdam rapidissimas belluas in urbis penates immittere potuisset? Horret animus iudices, ea cogitatione complecti, quæ miseri pertulissimus, si sopor oculos consulares detinuisset. Restinguenda est itaque flamma
 Q nobis

*Calamistrati.

Amplificatio à simili.

Epiphonema.

*Nocturnus imperator Catilina.

Epilogus.

Amplifica-
tio ab occa-
sione.

Epiphone-
ma.

Amplifica-
tio ab exem-
plo.

Terentius
Varro.

Sp. Meli-
Grac.

nobis scelerata, & atrox, dum adhuc uelata cineribus, ac sopita facultas restinguendi leuissime data est: ne cum omnia comprehenderit (quod immortales Dij penitus auertant) nos frustra postmodum furibundam, atq; exultantem restinguere cupiamus. Neque rectorem nauis audiendum prorsus existimo in ipso mœrore calamitosæ tempestatis, quam illi fugere facillime licuisset consurgentem primo, sibiq; ac rebus suis naufragium minitantem. Neq; ite gubernatorem urbis in ipso excidio, & calamitate ciuitatis, quam impendentem prius ipse consilio suo, suaq; prudentia sustinere quodammodo, ac propulsare potuisset. Seræ sunt hominum lamentationes, prorsusq; uituperandæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ uitio suo, desidiaq; contigerunt. Callicratis di Lacedæmoniorum Duci cum ornatissimam, cui præerat, classem funditus amisisset propter immoderatam gloriæ cupiditatem, nihil ad eam restituendâ nouissima cõsiliij ratio suffragata est: quã ita seruare poterat, si modo in statione continuisset. Terentio Varroni sempiternum dedecus, atque immortale monumentum erunt flagitiosæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate sua pulcherrimæ Romanorum legiones: quæ seruatæ periculosissimo tempore Reip. sine dubio fuissent, & robur eximium pulcherrimæ urbis, & perpetuum decus consularis prudentiæ, disciplinæq; militaris. Recte itaq; maiores nostri summis laudibus efferendi sunt, qui Sp. Melium, Gracchos,

chos, qui Manlium Capitolinum, qui Drusum, qui Saturninum fortissimos homines, & Reip. saepenumero non mediocriter opitulatos, quod deuenissent in affectate tyrannidis suspicionem, morte multandos esse putauerunt. Nec Spu. Melio fauor amplissimus ciuitatis, nec Gracchis aui sui Scipionis clarissimi uiri memoria, nec Manlio celeberrima gloria Capitolij liberati, nec Druso sanctissimi sui penates, nec Saturnino ius sacrosanctae dignitatis auxiliata est. Quid ita? quia necē paucorum, aut unius hominis calamitati publicae maiores nostri semper anteponendam esse se putauerunt. Quod genus crudelitatis eximiū, nō sunt arbitrati ciues eos perimere, summisq; affligere supplicijs, quorū in Remp. persaepe clarissima beneficiorū genera extitissent? minime. Quid ita? quia nullū satis dignū supplicij genus in eos consumi posse se opinabantur, qui patriae suae libertatē opprimere statuissent: nec illos ciues esse iudicauerunt, quos abiecisse rationem patriae charitatis intuerentur. At contra eos, qui tales interemissent, non modo dici, atque appellari ciues, ut essent statuebāt, sed afficiendos fore immortalibus donis, ac sempiternae hoīm memoriae consecrandos. Quid enim potest indignius dici, quā uitam à patria susceptā ad illius perniciem, calamitatemq; conferre? quid fingi sceleratius, quā eorum poenas, ac crudelissimam seruitutem excogitare, quos iisdem moenibus ac teētis constitutos, eadem leges, atque eadem uiuendi ratio continuisset? quid deniq;

Amplificat
exempla rationibus.

*In patriae
euerfores.

Q ij potest

potest intolerabilius existimari, quam inferre delu-
bris Deorum immortalium, ac facultatibus nostris il-
linc sceleratas faces, hinc acerbissimas expilationes?

Epilogus
breuis

Opportuni-
tas loci.

Obserua am-
plificationes
& circumstan-
tias.

• Descriptio
dom^o Leccæ.

Hæc qui curauerunt iudices, aut qui tentauerunt, nun-
quam ego alienos ab hostibus, aut dissimiles feritati
bestiarum existimabo. Vidimus de spe perficiendi ne-
farij facinoris: uidendum est de loco, quam latebram
commodissimam & tutissimam egregius artifex des-
legit cum contegenda conspirationi suæ, tum armis
omnibus eius artificij comprehendendis: ne forsari
temere domum nobilissimi ciuis, atque opulentissimi
M. Leccæ delectam esse iudicetis: primum homo des-
lectus est huiusmodi nefarijs cupiditatibus affinis,
quo participare semper usus fuerat consiliorum suorum
adiutore, teterrimarum libidinum socio, maximorum
periculorum, cui spectato frequenter in difficillimis
rebus summam huiusmodi atrocissimi mali tuto com-
mitti posse, facillime sibi pollicebatur. Præterea dos-
mum sibi eligendam esse iudicabat solitudine locorum
desertam, & ab omni frequentia populari remotissimam,
quæ scilicet uoces coniurationis tutissime conti-
nere posset. Contulit igitur sese in ipsam M. Leccæ
domum, remotam ab omni celebritate, constipatam
multitudine arbuscularum, & ab omni suspitione pro-
cedi facinoris non mediocriter abhorrentem. Quos ue-
ro tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas cas-
tenas scelerum conflauerit nobis, ac facultatibus nos-
tris, Saturnalium dies patefactura fuerat: nisi pris-
mum benis

mum benignitate Deorum immortalium, deinde uigilantia consulari, nefarie sic de manibus latronum excidissent. Nullas amplius tēdiculas pertimescamus ab execrabili monstro, nullas insidias ab hoste tetero: tenetur fera, nec si uiri estis, declinata est telum ipsum sacrosanctae uestrae auctoritatis. Neue Catilina nescias, uigilantissimos consules habere Rempublicam. te quocumque ueneris, quocumque abieris, diligentia nostra circumspectum teneri: quid hesternae nocte conuinculis tuis agitatum sit, licet mecum recognoscas, cum ad M. Leccam uenisses, unum ex fidelissimis comilitonibus tuis ad multam noctem: teque in interiorē unā cum illo, cubiculi partem recepisses, tanquam in sacrarium memorabile cupiditatum uestrarum, repente de Lecca sciscitari coepisti, nunquis ex conuatis aduenisset: cum subito Lentulus, ac Cethegus teterrima capita maleficiorum omnium, furibundi atque alacres irruerunt: moxque ingressi uociferare coeperunt, Quid agis Catilina? cur uoluptates nostras diutius remoraris? praesto sunt Saturnalia nobis ociosis, atque oscitantibus: quem unum diem saepe numero nuncupare solitus es euersorem superbissimi ordinis, fugatorem aerumnarum uestrarum, lucem ac principem uniuersae nostrae dignitatis. Num in gerendis negotiis ignoras sequendas esse temporum opportunitates, et in occasione rerum desidiam, ac tarditatem omnem, quam diligentissime fugiendam. Mutabilissime quidem sunt Deorum uoluntates: et fortunam,

Accendit odio hortaturque per Epilogum, ut quia palam facta res sit, supplicium de fontibus sumatur.

*Lentulus et Cethegus conuentionis iurationis capita.

ΓΥΩΜΗ.

*Occasio captanda.

Q iij cum

cum abire permiseris, frustra postmodum disceden-
 tem, ac fugientem sis imploraturus. Talia uero cons-
 querentem tu paucis pro re subsecutus, Aquilam ara-
 genteam proferri continuo iussisti, præclaram auspici-
 cem, ac gubernatricem furoris tui futuram. Testor
 noctem ipsam impiarum molitionū tuarum consciā,
 ac testem, nihil ex ijs me fugisse, quæ clandestini ue-
 stri conatus agitauerūt: per pauca satis attigisse fue-
 rit, ne solitudine in ipsa latibulorum tuorū, cum ora
 uulgi planè deuitauisses, sefellisse te crederes diligē-
 tiam pariter, atq; industriā consularem. Linq̄o telo-
 rum innumerabilē, atq; inexcogitatam copiam: quā
 in ijsdem furialibus antris constipandam, atq; occul-
 tandam fore curauisti. Mitto literas manu tua scrip-
 ptas, diuersis mancipijs reddendas, quæ furori tuo
 succurrere, atq; opitulari uellent. Transeo rem illam
 simillimam prodigio, cum mane isto iam coacto Sen-
 natu, redūdantibusq; subsellijs, serius in Senatū præ-
 ter consuetudinē uenisses, quod nulli non oculi te Se-
 natorum statim consignarunt ingredientem, demis-
 so uultu, pallore terribili, luminibus errantibus, ac fa-
 cie præseferente nescio quid inusitate crudelitatis:
 Præterea saturnalibus proxime futuris rē adoriri
 placuit: quo die ciuitas omnis feriata publico edicto,
 conferre sese in montē Auentinū, ac rusticari quodā
 modo solita est: cum tu manū furoris tui diligenter
 armatam, atq; instructam primū ad cædem Senatus,
 ad consulum, deinde ad occupandam Capitolij arcē
 munitissis

•Arma Ca-
 tilina.

Hypotyposis
 •Saturnalia

Opportuni-
 tas dici.

munitionem fueras immissurus, atque his perfectis daturus operam, cum direptioni publicæ, tum inflā mandis ædibus, atque his trucidandis, qui Remp. defendere uoluissent. Videtis iudices lucem clarissimā **Epilogus.**
rationum, quam ego profecto censeo nullis inuolu-

cris tenebrarum suarum obruituros esse: nec M. L. ***Lecca officina coniurationis.**

Leccam præclaram sedem, atque officinam teterrimæ coniurationis: nec ipsum detestabile caput, atque obscenū artificē Catilinā. Cumque hæc omnia constent, animaduertendum est pariter uno maleficii genere

Catilinam non modo Deos, ac patriam, uerumetiam **Exaggerat crimen locis cōmunibus.**
mores, leges, consuetudinem urbis, atque instituta maiorum uiolasse. Primū duodecim tabulis cautum esse

cognoscimus, ne quis in urbe coetus nocturnos agita-

taret: deinde lege Gabinia promulgatum, qui conciones ullas clandestinas in urbe confluisset, more ***Lex contra clādestinas conciones.**
maiorum, capitali supplicio multaretur. De te itaque

Catilina sciscitator, tum coetus istos cōmilitonū tuorum contra præcepta XII. tabu. cōtra leges nostras,

contra uero Senatus, ac plebis authoritatē noctu cogendos esse putauisti? Deinde quæro, si quando in lucem Sepulchrales istæ conciuncule tuæ prodiissent,

quid responsurus fuisses Senatui? quid cōsulibus? aut quid uiris optimis, atque amantissimis patriæ? Quid le-

ges igitur nostras uiolas Catilina? quid Senatus authoritati cōtradicis? æquū enī est instituta maiorū, atque

edicta grauisissimi sanctissimiq; ordinis, quia perstringere uesania tua nō es ueritus, ea restituas, ac sarcias

Q. iij. suppli

Amplificat
exemplis.

•Decemviri
Athenas pro
fecti legum
causa, ut ha-
bet Liuius.

Verisimile ē
Hannonē eē,
qui pacē dif-
suasit cū Ro-
manis fieri.

•Cicero A-
thenas appel-
lat inuentri-
cem oīm di-
sciplinarū.

supplicij tui memorabili animaduersione. Manlius Torquatus filium suum summa, & singulari uirtute adolescentem, quod is in hostem contra mandatum patrium dimicasset, uictorem acriter percuti securi iussit: nos uero te tam temerario ausu tendentem cōtra mandata Senatus, contra uniuersæ Romanæ Rei pub. maiestatem Catilinam perferemus? Maiores olim nostri sapientissimi homines, & sine dubio grauissimi, num leges è Græcia per legatos suos accersendas esse putauerunt, quibus hanc imperij magnitudinem perpetuo stabilirent, ut tu homo recens, seueritate illarum cū barbatulis tuis abutereris? Non ita uisum Carthaginensibus accepimus in Hannone suo morti condemnando, fortissimo ac triumphali uiro: quod is edicto Senatus minus obtemperauisse putaretur: Nō ita placuit Atheniensibus, urbi sine dubio doctissimæ, atq; cruditissimæ, cum è Sicilia, belloq; grauissimo reuocandum esse Alcibiadem statuerunt, summum & singularem imperatorem, quem iuberēt expiare supplicio suo leges uiolatæ religionis. Non ita denique maioribus nostris iudicatum est, cohortibus exoletorum tuorum, sententia mea longe anteponendis: cū L. Sulpitium consulari familia, summoq; ingenio uirum, propter exiguam notam libidinosæ suspitionis, censuerunt remouendum è Senatu, multosq; dies in uinculis habendum esse putauerunt. Vos uero iudices Catilinam, non modo leges nostras, atq; auctoritatem Senatus crudeliter labefactantem, uerum etiā uniuersos

uniuersos ciues ad perniciem ferro, flāmaq; deuocās
 tem impune perferetis? Iacet homo prostratus euen Amplificat
 tu maximarum molitionum, ut qui conatus suos con ab occasiōe
 scientia uestra patefactos, atq; illustratos cernat: ne +cōtactos.
 que + contentos fuisse, seu superstitione cruenti sacra
 menti, seu tenebris nocturnis, seu solitudine locorum
 maxima & singulari. Contundite igitur, contundis
 te iudices genus istud inauditi furoris. Cōprimate ho
 minem gestientem effrenata temeritate, flagrantem
 inusitatis cupiditatibus, furentem incredibili super
 bia, spe nouandarum rerum mirabiliter inflammatū:
 quin etiam rem ipsam publicā non modo euentu cru
 delissimæ calamitatis, uerum etiam metu, ac suspitiōe
 liberate. Diximus equidem sufficienter de senatoria Verisimile fa
 simultate Lucij Catilinæ, capite, ac fonte sceleratæ cit crimen
 coniurationis: resq; omneis complexi sumus, quas a recensendis
 luisse furorem illum, ac primum excitauisse iudicauis quibusdam
 mus: nunc uidendū est de ratione ambitiois teterris delictis Catī
 ma, atq; exitiabili, qua deflagrauisse perpetuo Cati linę per am
 linam superiori diuisione demonstrauius. Cupidis bitionem.
 tates equidem plurimas in illo monstro calamitosas, Propositio
 ac nefarias omnes per sepe iudices animaduerti: li per colla
 bidinem unam perniciosissimam in primis cōspicere tionem.
 uisus sum temerariæ cuiusdam, atq; inconsyderatæ
 ambitionis: qua duce properasse nec ullo studio unq;
 consciscendarum opum, nec ullo desyderio dignitas
 tum abstinuisse reputatus est. Putabat enim se fru
 stra nobilissimo genere natum, frustra uirtutes exis
 Q V mias

mias corporis, atq; animi cōsecutum fuisse, ni omnia
 diuina, atq; humana truculentissimo genere cupidita-
 tis inquinauisset: quosq; cernebat excellere Romæ
 præstantia quadam dignitatis, beatissimos eos esse,
 & sine dubio Dijs equiparandos fore arbitrabatur.
 Id genus uesane cogitationis hominem, suapte natu-
 ra præcipitem, atq; inconsideratū compulit in abo-
 minandas, ac nefarias uitæ cupiditates: isq; nuper co-
 mitijs cōsularibus, quandoquidē suffragia curiæ, pro-
 pter impendentem metum Parthici belli, diligenter
 enucleata sunt: quas non adiit Senatorum uoces, aut
 quos ciuium confessus, partim pecunia, partim obse-
 crationibus nō obeundos suppliciter, ac contaminan-
 dos esse iudicauit: nulli tamen ad dignitatē gradus,
 neq; insanienti, neq; anhelanti bono candidato patue-
 runt. Eadem ratio sceleratæ libidinis illum ad maio-
 rem uim scelerum paulo ante concitauerat. Pisonem
 meministis egregia uirtute adolescentem, nisi & idē
 cupiditatibus obtemperare consueuisset, calamitos-
 sam sibi, ac multis in urbe seditionem excitasse, cuius
 insigni familiaritate, atq; amicitia, Catilinam usum
 fuisse nemo est, qui nesciat: nec modo coniunxisse se
 temerario iuueni, uerum etiam illum de successu res-
 rum suarum non mediocriter trepidantem, in audas-
 cia simul, ac sententia confirmasse: cum se illi uigilan-
 tissimum socium, ac satellitem fidissimum regendæ, gu-
 bernandæq; coniurationis fore polliceretur. Quod
 si uotis sceleratorum hominum successus aspirassent,
 quanta

Cui præfectus
 est gerendo
 Crassus.

•Ironia.

•Piso.

quanta strage ciuium creditis, aut quanto diluuiio facta
 cultatum urbanarum ruituram fuisse detestabilem
 horum, atq; execrandam impietatem? uerum ij coeli-
 tes, quorum auspicijs princeps, ac parēs huius urbis
 Romulus pulcherrimi imperij Romani fundamenta
 iecit, tristissimam cladem, ac conatus perditos nece
 adolescentis interceperunt. Pisonem mortuo conquie-
 uisse Catilinam dicemus, aut incepti temerarij pœni-
 tuisse? Non pœnituit modo, nec requiescendum fuis-
 se arbitratus est, sed rursus alio furori accessit: non
 consueuerat animus perpetuis cupiditatum flagitijs
 exercitatus, prima destitutione fortune refrigeresce-
 re, ac cōsternari: sed uix sepulta memoria Pisonianæ
 coniurationis, L. adeptus est Sidicinum, potentissi-
 mum quidem hominem, ac tunc furentem singulari
 studio rerum nouandarum. Verum ea fax incendij,
 rursus benignitate Deorum immortalium, summaq;
 uirtute consulum restincta est. Non obdormiscit ta-
 men Catilina, his destitutus euentis uigiliarum sua-
 rum, sed rursus sæuit immanior: & quam Remp. ser-
 uitio non potuerat obruere, destrangulandum peni-
 tus, ac tollendam cogitauit. Sceleratus in omnem ur-
 bem, quam toties insidijs appetiuisset. Sceleratissimus
 uero in patriam, cuius extant in illum summa, & cō-
 memoranda monimenta beneficiorum. Reminiscere
 quæso Catilina, reminiscere ferrū illud scelestū, atq;
 illas nefarias faces, quas istis sanctissimis penatibus,
 atq; isti pulcherrimæ patriæ minitaris, non ad oppu-
 gnandam

*L. Sidicin^o
 Pisoni suc-
 cessit.

Euenta.

Amplificatio.

factos.

A loco com-
 muni.

Sermocina-
tio.

Cōmemora-
tio beneficio-
rum.

Cōparatio.

Exclamatio

gnandam urbem, neq; ad eam concremādam tibi da-
tas fuisse, sed potius ad salutem ciuium, dignitatē im-
perij libertatisq; nostræ defensionem. Per Deos im-
mortales oro te Catilina, si patria tecum his uocibus
uteretur, quid esses illi quæso respōsurus? Ego te par-
uulū Catilina, cū in primis ornatissimo genere gentis
nasci uoluissē, deinde summis dotibus exornassem,
tum corporis, tum animi, tum duabus rebus instituen-
dum putauī, ferro, ac flamma: quibus esset parata tibi
facultas, tum amplificandi imperij mei, tum defen-
dendæ publicæ libertatis: quid eam uim armorum in
uiscera nostra torques? aut quid conuertis in exitiū
ciuiū meorū, institutā diligentia mea, meisq; ratiōni-
bus eruditam, dimicandi facultatem? Maiores con-
tra tui summis à me beneficijs, atq; honoribus aucti,
pro magnitudine susceptarum dignitatum, pulcherrimas
in urbe sæpenumero leges: pro præstantia be-
neficiorum, clarissimas ex hostibus uictorias referre
consueuerunt, tu mihi luctus acerbissimos paras, pro
summa copia beneficiorum meorum, tu cædes ciuiū,
tu domorum incendia, tu uexationes uirginum, tu
uastitatem urbis, tu genus atrocissimæ seruitutis. O
crudelissimum hominum genus, & ab omni penitus
humanitate derelictum, tu studio flagras eius urbis
euertendæ: quam nec Carthaginensium astutissimi do-
li, nec Numantinorum eximie uires, nec Græcorum
erudita, & præclara ingenia labefactare, obscuras
reque potuerunt. Quod si citentur hi populi rursus
diuinitus,

diuinitus, atq; istæ urbes redeant in statum uetustis-
 simæ dignitatis, certe non ipso scelere tuo quicquã
 in me crudelius, nec quicquam magis extimescendũ
 moliturus fuisse prædicabunt. Sed ad te redeo. Tem-
 perarem ego memet mihi, cursumq; istum uiolente
 orationis forsitan reuocandum esse iudicarem, tum
 ab odio tuo, tum ab ipsa dicendi acerbitate, si quem
 in te sensum patriæ charitatis aspicerem, aut ullo te
 puncto posse arbitrarer sceleratam istam mentem re-
 linquere. Sed id genus est cupiditatum tuarum, ut
 restringendarum forsitan rationem aliquam consequi
 possis, sanandarum nullam: nec te prius amissurum
 peruersitatem istam animi puto, quàm uitam amise-
 ris. Vellem reuiuisceres Hala Seruili: non expecta-
 remus sententiam iudicum, neq; abuti maiestate Sena-
 tus, atq; authoritate populi Romani, + si magnitudi-
 nem tanti flagitij sanguine tuo statim expiauis-
 ses. Nam de Senatus uoluntate nihil ambigimus, modo
 non impediretur legibus: repete profecto fueras pœ-
 nas impietatis tuæ dignissimas laturus. Utinã Deo-
 rum immortalium munere iudices, mentem atq; ani-
 mum huius introspiceremus: ne qua uobis fieret pu-
 niendi dubitatio, qui tantum scelerum ingenio con-
 flauisset. Videretis enim mentem anhelantem tristis-
 simum genus minarum, mentem debacchantem inau-
 dita feritate, furentem incredibili uesania, sitientem
 cruoris urbani, prædæ auidissimam, uobis, atq; omni-
 bus ferro, flammaq; minitantem. Catilinam uobis de-
 monstras

*Is Sp. Me-
 lium ob su-
 spitione af-
 fectati regni
 interfecit ut
 habet Liuius
 li. 4. ab v. c.
 Amplifica-
 tio ab exem-
 plis ueteri-
 bus.
 + sed
 Epilogus su-
 periorum.

uimus, iudices, irritatum persepe, repulsis comitalibus, nullas uocum, aut suffragiorum corruptelas fuisse prætergressum, deinde nullis rationibus infractum, ac perterritum, de perseuerantia scelerum suorum extitisse, quibus animaduertere sanè potestis, quanta semper immanitate laborauerit ambitionis. Superest

Tertium genus nouissima pars diuisionis. Grex ipse sodalium Catilinae truculentus, atq; amens: cuius in manu non exigua rationem fuisse diximus excitandae coniurationis. Lentulus siquidem et Cethegus terribilia portenta nostrae ciuitatis, furiaeque uel certissimae populi Romani, multa de magnitudine sua in ipsis concionibus, multa de dignitate imperij sui futuri palam praedicare consueuerunt, tanquam si Deorum immortalium concilio interfuissent. Primum Lentulus in libris Sybillinis, nescio quid perspexisse se praedicabat, quod uiri acutissimi atq; peritissimi L. Cornelius, ac Gn. Piso custodes publicarum ceremoniarum, nequaquam perspicere potuerunt. Lucem namque ait nescio quam de domo Cornelia quondam proditura fore, quae gloria hominis sui Romanum imperium simul, et complexura sit, et illustratura: eoque genere uaticinij dignitatem suam portendi fataliter putauit. planeque opinatur fati sui rationem in ipsa latebra Sibyllinae diuinationis, tanquam in equo Troiano delitescere. Ego uero Sibyllam sine dubio sapientissimam mulierem fuisse iudico: uisamque idoneam Dijs immortalibus, cui singulari quandam uim diuinandi concederent: uerum illam deliram penitus

genus quo uerisimile facit causam à concionibus uidelicet

• Vide Tranquillum in Cæsa. Adeo sibi uia certa mittebat.

• Equus Troianus.

nitus

ritus, ac prorsus cæcā fuisse affirmarē, si quam spem
 dignitatis in hac crudelissima peste reposuisset. Si
 quid tamen cecinisse uisa est, quod ad Corneliam gē
 tem pertinere uideretur, uim oēm illius diuinationis
 in uno L. Sylla consumptam fuisse iudicemus: cuius
 paulo ante Resp. sensit & crudelissimam simul, &
 amplissimam potestatem. Nec ego Deos immortales
 huic imperio tam infestos esse reor, neq; à salute po-
 puli Ro. tam abhorrentes, ut homini demētissimo re-
 gnum concederent huius sanctissimæ, atq; optimæ ci-
 uitatis. Syllam profecto crudelitas uicit, at ipse ma-
 ximarum laudem uirtutum, & rei militaris summā,
 ac singularem gloriam consecutus est. Lentulum ue-
 ro nullæ uictoriæ nostræ ciuitatis, nullū studium ar-
 morū, nulla præstantia uirtutis, aut ingenij commen-
 dauit. Que uero non tabernæ potius, aut qui nō gre-
 ges infamium hominum, Sibyllinum istum princia-
 pem concelebrarunt? Nam uitam eius commemora-
 re non est necesse, uersatam semper in obeundis libi-
 dinibus, ac societate turpissimorum hominum nobili-
 tatam: nihil in eo sanguinis auiti, nihil industrie Ro-
 manæ, nihil splendoris domestici, nihil uitæ frugali-
 tatis. Fingite uobis iudices, fingite dignitatem huius
 hominis, tum florentem amplissimo magistratu, tum
 omnibus populi Ro. muneribus exornatam: quantum
 quæso sanguinis ciuili in foro, in curia redundatus-
 rum esse creditis? aut quātam uim libidinis, atq; im-
 pudicitie per omnium ciuium cubicula demanaturā?
 profecto

*Lentulū
uita.

Insectatio
morum.

Omen:

profecto dignitate fretus ea, quæ priuatus concupis-
 uisset, sine dubio consequeretur. Ferreretur amens
 in omnia: nec ullæ rationes consiliorum, aut pudoris,
 nec ulla studia humanitatis refrenarent præcipitem,
 atq; incitatum cursum uetustæ crudelitatis. Cethe-
 gus inferior nobilitate, atq; ingenio, uehementia fur-
 roris longe immanior, parũ à Lentuli somnio disces-
 dere uisus est. Verum insaniam leuissimæ opinionis,
 modestiore loquendi ratione contegere uelle uideretur.
 Genus est idem tamen furoris, eademq; ratio cõ-
 celebratæ diuinationis. Tales hi scelerum artifices,
 amboq; concitati ad euertendam Remp. partim à ue-
 sana spe uaticinij cõmemorati, partim à nefaria scele-
 rum assiduitate Catilinam offenderunt nouis rebus
 studentem: cuius præsidio, cõsilioq; cupiditates suas,
 ita iuuari posse facillime crediderunt, si uiro socio-
 rum cupidissimo sese coniunxissent. Est enim in illo
 monstro, sicuti pauloante tetigimus, uis eximia face-
 tiarum: & ratio quædam adumbrata uirtutum, faci-
 lis ad comprehendendum omnium hominum familia-
 ritates. Hunc igitur Catilinam adepti Cethegus, Lẽ-
 tulus, & ipsi lenocinijs suis insignes, ad omne genus
 beneuolentiæ subeundum deflagrare cœperunt, admi-
 rabili quadam cupiditate, seu diripiendæ urbis, seu
 potiundæ dominationis. Hæ sunt iudices, huius nefas-
 rij facinoris abominandæ faces: hi sunt crudeles igni-
 culi, quibus exarsisse Catilinæ ferocem animum faci-
 lime credendum est. Talibus initijs consociati princi-
 pes nefanæ

•Cethegi
uita.

Describit al-
terũ Catili-
næ cõplicẽ.

•Facetiæ in
Catilina.

Epilogus.

pes nefandæ coniurationis manum exiguam desperatorum hominū atq; obscœnæ iuuentutis, pedetentim coëgerunt: coactam, quid uellent, edocuerūt: edoctā, pari cupiditate sceleris inflammauerunt: inflammātam deniq; pepulerunt, ut in omnium nostrum facultates, ac uitam facillime conspirarent. Furias istas audistis iudices commodissimas, ac paratas, non modo ad uiuos commouendos in omne facinus, uerum etiā ad mortuos ex ipso herebo, medijsq; bustis excitandos. Reperti sunt tum atrocissimi sceleris patroni, quiq; immanitatem detestandæ rei, tum contegere uerbis, tum excusare conati sunt. L. Hortensius uir eximia charitate Reipub. summisq; ornamentis præditus, & scientiæ, & moderationis, nequaquam omnia credenda esse dicit: iubetq; grauissimis hominibus facilitatem iudiciorum diligenter esse continendam. Primum affirmat Catilinam in perpetua custodia Senatus extitisse: deniq; nunquam ferme discessisse à latere Pub. Cepionis nobilissimi ciuis, atq; integerrimi uiri: ita ut lepide dicat, disseparationi eorum, neq; solem orientem unquam, neq; occidentem interuenisse. Credo equidem sapientissimum hominē Hortensium, ut est innocentia singulari, summaq; uirtute, cuncta ipsa, quæ grauissime simul, atq; ornatisime complexus est, ita uera esse, sicuti dixerit existimare: sed longe graditur à sententia mea. Quæro igitur de te L. Hortensi, teq; obtestor, atq; obsecro per ipsum ius uetustissimæ nostræ familiaritatis, si L.

R Catilinam

Confutatio Hortensianæ obiectionis, non esse Ciceroni omnia credenda, uideri enim non potuisse Catilinam coniurare, quoniam quædam à Cepionis latere unquam digressus sit.

Catilinam constat dies omnes, oim ciuium consciencia, siue in foro, siue in turmis agere, nunc stipatū ceteruis exoletorū suorū, nunc uero gladiatorijs agminibus per ora uulgi palām obuolitare: si manifestum est noctes omnes, aut in lustris scortorum, aut in atris M. Leccæ ducere, uiri, tuo iudicio, non abhorretis à Reip. charitate, quid est, quod illum obuersatū dicas in perpetua custodia, atq; oculis Senatorum? nisi forte custodiam Senatoriā uocas, uel exiguā moram in ipsius curiæ concilijs obeundis. Quod uero pertinet ad ipsius Cepionis familiaritatem assiduam, beneuolentiamq; singularem, nihil est quod insimulationi nostræ derogandū esse iudicetis. Diximus enim

Ingenium Catilinæ habuit occultissimos recessus superius ingenij Catilinæ miros, atq; occultissimos esse recessus: nec qui cognosci, seu perlustrari facillime possent. Vigēt enī in illa clade res diuersissimæ pariter, continentia & libido. Nihil illo persæpe affixius ad tollenda bonorum cōsortia, nihil solertius ad illis insidiandum, nihil illius munificentia insignius, nihil auidius rapacitate, nihil acutius consilio, nihil temeritate contēptibilius: quæ cū ita sint, Cepionē admirabimur in tātis uiarū ambagibus errauisse? Me me, quem fateor iudices, uetustissima quadā familiaritate Catilinæ coniunctum persæpe delirauisse miris perplexionibus illius, neq; unquā certi quicquā in illo ingenio cōprehendere potuisse. Nihil igitur erit miri, si uirū integerrimū Cepionem uersutissimi hoīs

Epilogus. doli, atq; inconstantissimi mores sefellerunt. Nō erit itaq;

itaq; neq; prudentiæ tuæ, neq; grauitatis Hortensij, candidissimã opem humanitatis tuæ, summamq; dicendi copiã fontibus ipsis polliceri: aut quã bestiam irretitam iudicio tenemus, dissolutam atq; exultantem Reip. immittere. Quod te nunquam commissurum **Peroratio.** fuisse arbitrarer, nisi qui me mores, ijdem te Catilinæ sine dubio sefellerūt. Satis ostentatas uobis putamus iudices, tum rationes periculi nostri, tum huius immanissimi sceleris atrocitatem. Nam si odio Senatus **Repetitio argumentorū.** pro maximo Catilinam arsisse demonstrauimus: si rationes uitæ suæ ueteres, ac nouas in exercitatione te terrimarum libidinum collocatas: si spem perficiendi sceleris homini prosequentiſſimo inimicitiarum: si deniq; locorum ac temporis opportunitates extitisse: præterea si rabiem quandam ambitionis in illo fuisse diximus: si nullã potestatem referendarum libidinũ, aut ullum poenitentiæ locum: postremo, si copiam innumerabilem desperatæ iuuentutis cum illo coniunctam fuisse patefecimus, & eam simul ostendimus suo pte ingenio furentem incredibili audacia, summaq; cupiditate prodendæ, ac uexandæ urbis inflammata: quid erit iudices, quod dubitetis de liberãda patria, deq; ulciscendi crudeliſſimi sceleris immanitate? Nouistis enim facinus inauditum oĩm hominum meſ **Hypotyposis** moria: facinus atrox, superbũ, nefariũ, perniciosum, remotissimum ab omni humanitate, lege, consuetudine: cuius acerbitatem, si minus animo bene perspexistis, quaeso mecũ diligenter attendite scelus illud iudē

R ij ces.

Ab incom-
modis.

Amplificat
exemplis.

Satisfaciat is
pro audacia.

Amplificat à
futuris com-
modis.

ces. Euerfionem nefariam moliebatur ampliffimæ no-
stræ dignitatis, interitum crudeliffimum Senatorij
ordinis, cædem communem omnium bonorum: huius
sceleris libido reposita erat in diripiendis omnium
facultatibus, atq; opprimenda urbis libertate: huic
sceleri parabantur teterrimæ coniugum, ac liberorū
nostrorum uexationes: in hoc scelere uersabantur de-
niq; faces inferendæ penatibus nostris, expilationes
ædium, stupra uirginum Vestalium, luctus, ac mœ-
ror miserabilis uniuersæ ciuitatis. Quæ si uobis, ut
sunt indigna, atque intolerabilia uidentur, non ini-
quum erit authores horum malorum multare teter-
rimis supplicijs, clademq; omnium crudeliffimam e
uisceribus Reipub. propulsare. Tenetis exempla ma-
iorum, atq; omnium gentium auctoritatem, qui sema-
per summas ac singulares pœnas in eo genere homi-
num consumendas esse putauerunt: qui rationes has
buiſſent, aut prodendæ patriæ, aut opprimendæ pu-
blicæ libertatis. Nihil igitur erit impedimento, quin
audaciam crudeliffimi hominis Catilinæ, crudeliffimo
genere suppliciorum expietis: & ultionem ex illorū
cruciatibus, ac pœnis capiat Respub. quorum erat
conflagratura manibus, nisi sanctiffimi imperij Ro-
mani custodes, ac uindices Dij immortales nefarijs
uotis obstitiffent. Credite iudices hodierno die con-
surrexiffisse uniuersam urbem conspecturam ex iudis-
cio uestro: planeq; animaduersuram, quid in posterū
de salute sua, deq; facultatibus suis sperandum sit.

Credite

Credite item uim uniuersam flagitiosæ iuuentutis, aut hodierno Catilinæ supplicio simul conficiendam fore, aut illius liberatione letam, atq; exultantem, non multo post in omnium nostrum perniciem unâ cum illo celerrime consurrecturam. Agitur siquidem hodierna uestra sententia de salute huius pulcherri-
 mæ, atq; optimæ ciuitatis, de stabilitate imperij Ro-
 mani, de legum incolumitate, de libertate ciuium, de pudicitia liberorum ac coniugum uestrarum. Huius enim pestis idem scelus erat, ut non crassaturum per capita paucorum, sed tanquàm atrocissima uis uene-
 ni per omne corpus urbis damnaturum: quod scelus, aut quam pestem si uindicandum esse censebitis, ut reor, & Respub. desyderat, putate profecto Deos **A sacris.**
 immortales, & in primis Capitolinum Iouem sempi-
 ternum custodem, ac uindicem huius imperij, pro li-
 beratis eorum templis, ac ceremonijs, gratias nobis amplissimas esse reddituros: putate pariter idem fas-
 eturam esse curiam pro defensa consulum uita, ser-
 uataq; Senatorij ordinis dignitate: putate matronas urbis, ac liberos nostros ob seruatam pudicitiam, sup-
 plices, ac congratulantes uniuersos ad genus uestra **Hypoty-**
 sese obuersaturos fore: putate uirgines Vestales, atq; **posis.**
 ipsam maiestatem amplissimi numinis, ob liberationē suam, summa uobis lætitia congratulaturam: putate deniq; ciues omnes, ob retentam uitam, ac libertatē suam, penates publicos pro conseruatis focis, atque aris, parietes urbis pro teterrimo genere uastitatis

R iij propul

propulsato, fermè incredibìi gaudio exultaturos: p^{re}s-
tate tandè hodierno iudicio paratū esse uobis aut im-
mortale dedecus, aut memoriã noīs sempiternã. Mul-

At rasiõe.

ta sunt equidè in hac uita, quæ turpiter, ac calamito-
se neglecta, restitutionẽ tamẽ quandã quodammõ pa-
tiantur: huius uero uindictandi sceleris, si presentẽ fa-
cultatẽ neglexeritis, frustra postea recuperãdi copiã
queretis: aut hodie uobis propulsanda ẽ, ẽ uisceribus
Reip. pestifera uiscera amittatis, ac ipsi patrie sine du-
bio cõcidendū: utrū eligendū sit, uos uideritis. Quid

Obiurgatio.

estis iudices hūanitate tãta, ne secordia dicã, ut eorū
uitã, ac spiritū diutius in Rep. cõmorari patiamini?
qui uitæ, salutiq; ciuiū crudeliter insidiati sunt: pro-
ponite uobis ante oculos, ac meditatiõe crebra reuol-
uite diem illū nefariū, quo salus oīm ciuiū, quo facul-
tates nostræ, quo ipsa Resp. peritura fuerat. Quãdo
scilicet aspexissemus bestias istas emissas carceribus
per urbem omnẽ, per domos nostras furialiter exul-
tantes: ipsumq; in primis miserandi facinoris, Ducẽ,
ac principem Catilinam, confirmatum hoc iudicio,
spe plenum, lætitia gestientem: nunc hos ad cẽdẽ no-
stram, nunc illos ad rapinam, atq; inflammationem
ædium deuocantem: coniuges ẽ complexibus nostris
ad libidinem uictorum raptæ fuissent: liberi ad sus-
pra de gremijs parentū extorti, preciosa supellex
assportata, tecta conflagrassent ignibus, corpora cesa
passim iacuissent, omnia deniq; gemitu, fletuq; redun-
dassent. Hæc fuisset imago miserrimæ urbis, quam ur-
bens

uēdos
uehemēs hy-
potyposi fi-
guratum.

bem à maioribus nostris florentissimã accepimus: & **Clausula.**
 si prohibueritis claram, atq; excellentem posteris no-
 stris tradituri sumus: per humanitatem denique ue-
 stram uos obtestor, atq; obsecro iudices, per amorem
 huius pulcherrimæ, atq; inuictissimæ urbis, per oïa
 quæ uobis iucundissima sunt in uita, prouidete ite-
 rum, atq; iterum, ne liberati quondam tot amplissi-
 mis bellorum periculis, tot imminentibus malis ere-
 pti, nunc per ignauiam nostram, ac desidiã periclite-
 mur. Eripite uitam ciuium à miseranda crudelitate,
 prohibete penates uestros à nefarijs ignibus: seruate **Congeries,**
 pudicitiam necessitudinum uestrarum à teterrimis
 uexationibus: liberate templa Deorum à tristibus ra-
 pinis: subtrahite fortunas publicas ab indigna dire-
 ptione: protegite magistratus uestros ab inaudita fe-
 ritate: defendite deniq; uniuersam urbem ab hoc inu-
 sitato prorsus & tristissimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CON. AD POP. R.

ex libris historiarũ C. Crispi Sallustij.

Clementia, et probitas uestra Quirites, quibus
 per cæteras gentes maximi, & clari estis, plu-
 rimum timoris mihi faciunt aduersus tyrannidem
 L. Syllæ. Neq; ipsi non æstimatis, ea parum creden-
 do de alijs circumueniamini, præsertim cum illi spes
 oïs in scelere, atq; perfidia sit: neq; se aliter tutũ pu-
 tet, quàm si peior, atq; instabilior metu uestro fue-
 rit, quo captiuis libertatis curã miseria eximat: aut
 si prouideretis, in tutandis periculis magis, quã ulci-

*In Lucium
Syllam.

R iij scendo

scēdo teneamini. Satellites quidem homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis, nequeo non satis mirari, qui dominationis in uos seruitium suum mercede dant: & utrunq; per iniuriā malunt, quā optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum atq; Aemiliorum, & Luctatorum proles, geniti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, subuertenda. Nā quid à Pyrrho, Hannibale, Philippoq; & Antiocho defensum est aliud, quā libertas, & suæ cuiq; sedes: ne cui nisi legibus pareremus, quæ cuncta sæuus iste Romulus quasi ab externis rapta tenet, non tot exercituum clade, neq; Cos. & aliorū principum, quos fortuna belli consumpserat satiatus. Sed tum crudelior, cum plerosq; secundæ res in miserationem ex ira uertunt: quin solus oīm post mea

•Post futuri moriam hominum supplicia, in post futuros composuit, quis prius iniuria, q̄ uita certasset, prauissimeq; per sceleris immanitatem adhuc tutus fuerit, dū uos metu grauioris seruitij à repetenda libertate terresmini? Agendum atq; obuiam eundum est Quir. ne spolia uestra penes illos sint. Non prolatandum, neq; uotis paranda auxilia, nisi forte speratis per tædiū iam, aut pudorem tyrannidis esse, eum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eò processit, ut nihil gloriosum, nisi tutum: & omnia retinendæ dominationis honesta æstimet. Itaq; illa quies, & otium cum libertate, quam multi probi potius, quā laborem cum honoribus capeſſebant, nulla sunt: hac tempeſtate

tempestate seruiendum, aut imperitandum, habendus
 metus est, aut faciendus Quir. Nam quid ultra? Quæ
 ue humana superant, aut diuina impolluta sunt. Popu-
 lus Romanus paulo ante gentium moderator, exu-
 tus imperio, gloria, iure, cogitandi inops, despectusq;
 ne seruilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum
 & Latij magna uis ciuitate pro multis, & egregijs
 factis à uobis data per unum prohibentur, et plebis
 innoxie patrias sedes occupauere pauci Satellites
 †mercedem scelerum, leges, iudicia, ærarium pro-
 uincia, Reges penes unum. Deniq; necis ciuium, &
 uitæ licentia, simul humanas hostias uidistis, & sepul-
 chra infecta sanguine ciuili. Est ne iuris reliqui aliud
 quàm soluere iniuriam, aut mori per uirtutem? Quo-
 niam quidem unum omnibus finem, natura, uel ferro
 septis statuit. Neq; quisquam extremam necessitatē,
 nihil ausus, nisi muliebri ingenio expectat. Verum
 ego seditiosus, uti Sylla ait, qui præmia turbarum
 quæro, & bellum cupiens, quia iura pacis repeto sci-
 licet: quia non aliter salui, satisq; tuti in imperio eri-
 tis, nisi Vectius Picens, & scriba Cornelius aliena
 bene parta prodegerint: nisi approbaueritis omnes
 proscriptiones innoxiorum ob diuitias, cruciatus ui-
 rorum illustrium, uastatam urbem fuga & cadibus,
 bona ciuium miserorum quasi cimbricam prædam
 uenum, aut dono datam. At obiectat mihi possessio-
 nes ex bonis proscriptorum, quod quidem scelerum
 illius uel maximum est. Non me, neq; quenquam oim

†mercede.

*Non expe-
ctanda est
extrema ne-
cessitas.*Cimbricæ
præda.

R V satis

• In gloria
numerare.

• Fufidius.
+honorum.

• Tribunitia
potestas à
maioribus.

miro.

satis tutum fuisse, si recte faceremus, atq; illa quantū
formidine mercatus sum precio soluto iure, domi-
nis tamen restituto. Neq; pati consilium est, ullā ex
ciuibus prædam esse. Satis illa fuerint, quæ rabie con-
tracta tolerauimus. Manus conserenteis inter se Ro-
manos exercitus, & arma ab externis in nosmet uer-
sa scelerum, & contumeliarum omnium finis sit, quo-
rum adeo Syllam non pœnitet, ut & facta in gloria
numeret: & si liceat, auidius faceret. Neq; iam quid
existimatis de illo, sed quātum uos audeatis, uereor.
Ne alius alium principem expectantes ante capiami-
ni, nō opibus eius, quæ futiles, & corruptæ sunt, sed
uestra secordia, quam raptum iri licet, et quā audeat
tam uideri felicem. Nam præter Satellites commaciu-
latos, quis eadem uult, aut quis non omnia mutata?
præter uictoriam, scilicet milites, quorum sanguine
Tarula, Scyroq; pessimis seruorū diuitiæ partæ sunt:
an quibus prælatus in magistratibus capiendis Fusi-
dius ancilla turpis +honorum omniū debonestamen-
tum? Itaq; maximam mihi fiduciam parit uictor exer-
citus, cui per tot uulnera, & labores nihil præter
Tyrannum quæsitum est: nisi forte tribunitiam pote-
statem euersum profecti sunt per arma cōdita à ma-
ioribus suis, utiq; iura, & iudicia sibimet extorques-
rēt, egregia scilicet mercede cū relegati in paludes,
& syluas in contumeliam atq; inuidiam suam præ-
mia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto
agmine, atq; animis incedit? quia secundæ res +mire
sunt

Sunt uitij obtentui, quibus labefactatis, q̄ formidatus antea est, tam contemnetur: nisi forte spe concordie, & pacis, quæ sceleri, & parricidio suo nomina indidit. Neq; aliter R. P. & belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebs, præda ciuilibus acerbissima, ius, iudiciumq; omnium rerū penes se, quod populus Ro. fuit: quæ si uobis pax, & concordia intelliguntur, maxima turbamenta Reip. atq; exitia, probate, annuite ^{Turbamenta Reip.} legibus impositis. Accipite otium cū seruitio, & tradite exemplum posteris ad Ro. populum, suimet sanguinis mercedem circumueniendam: mihi, quanquā per hoc summum imperium satis quæsitum erat, nominis, maiorum dignitati, atq; etiam præsidio, tamen non fuit consilium priuatas opes facere: potiorq; uisita est periculosa libertas quieto seruitio. Quæ si probatis adeste Quir. & bene iuuantibus Dijs Marcum Aemilium Cons. ducem & authorem sequimini ad recipiendam libertatem.

ORATIO L. PHILIPPI IN
SENATV.

Maxime uellem P. C. Rempub. quietam esse, aut in periculis à promptissimo quoque defendi: denique praua incepta consultoribus noxæ esse: sed contra, seditionibus omnia turbata sunt, & ab ijs, quos prohibere magis decebat. Postremo quæ pessimi & stultissimi decreuere, ea à bonis & sapientibus facienda sunt: nam bellum atq; arma, quanquā uobis inuisa, tamen quia Lepido placent, sumenda sunt: nisi

*Is fuit Lucius Philippus quem Cicerone proximum fuisse Crasso & Ant. dicit in clar. oratori.

•Mussare

•Lepidus latro.

nisi forte, cui pacem præstare, & bellum pati consilium est. Prò, Dij boni, qui hanc urbem omiſſa cura adhuc regitis. M. Aemilius omnium flagitiosorum postremus, qui peior an ignauior sit, deliberari non potest, exercitum opprimendæ libertatis habet, & se contempto metuendum effecit. Vos mussantes, & retractantes uerbis & uatum carminibus pacem optatis magis quàm defenditis? Neq; intelligitis mollitia decretorum uobis dignitatem, illi metum detrabi, atque id iure: quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem prouinciam cùm exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cœpisset, cuius sceleribus tanta præmia tribuistis? At scilicet eis, qui ad postremum usq; legatos, pacem, concordiam, & alia huiusmodi decreuerunt: gratiam habeo peperisse, imò despecti et indigni Reip. habiti, prædæ loco æstimantur. Quippe metu pacem repetentes, quo habitum amiserant. Equidem à principio cum Hetruriam coniurare, proscriptos accersiri, largitionibus Remp. lacerari uidebã: maturandum putabam, & Catuli consilia cum paucis secutus sum. Cæterum illi qui gentis Aemiliæ benefacta extollebant, & ignoscendo populi Ro. magnitudinem auxisse: nusquam etiam tum Lepidum progressum aiebant: & cum priuata arma opprimendæ libertatis cepisset, sibi quisque opes, aut patrocinia querendo consilium publicum corruerunt. Attamen erat Lepidus latro cum calonibus & paucis sicarijs: quorum nemo diurna mercede uitam mutauerit, nunc est pro

est pro consule cum imperio non empto, sed dato à uobis, cum legatis adhuc iure parentibus, & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptissimi, flagrantes inopia, & cupiditatibus, scelerum conscientia exagitati, quibus quies in seditionibus, in pace turbæ sunt: hi tumultū ex tumultu, bellum ex bello ferunt. Saturnini olim, post Sulpitij, dein Marij, † Damasippiq; nunc Lepidi Satellites, præterea Hetruria, atq; omnes reliquæ belli arrectæ, Hispaniæ armis sollicitæ. Mithridates in latere uectigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur, diem bello circumspicit: quin præter idoneum ducem nihil abest ad subuertendum imperium. Quod uos oro, atq; obsecro P. C. ut animaduertatis, ne patiamini licentiam scelerum, quasi rabiem ad integros procedere. Nam ubi malos præmia sequuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est. An expectatis, dum exercitu rursus admoto ferro, atq; flamma urbem inuadat, quod multo propius est ab eo, quo agitatur statu, quam ex pace, & concordia ad arma ciuilia, quæ ille aduersum diuina & humana omnia cepit. Non pro sua, aut quorum simulat iniuria, sed legum, ac libertatis subuertendæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & noxarum metu expers consilij inquietus: hæc atq; illa tentas metuit otium, odit bellum. Luxu atq; licentia carendum uidet, atq; interim abutitur uestra secordia. Neq; mihi satis consilij est, metū an ignauiam, an dementiam eam appellem, qui uidemini

intenta

*Bellum ex bello ferere.
†Damacijs

intēta mala quasi fulmē optare se quisq; ne attingat.
 Sed prohibete ne conari quidem, & quaeso consyde-
 rate, quā conuersa rerū natura sit, antea malum pu-
 blicum occulte, auxilia palām instruebantur, & eo
 boni malos facile anteibant. Nunc pax, et concordia
 disturbātur palā, defendūtur occulte, quibus illa pla-
 cent, in armis sunt, uos in metu. Quid expectatis, ni-
 si forte pudet, aut piget recte facere? An Lepidi mā-
 data animos mouent? Qui placere ait, sua cuiq; red-
 di, & aliena tenet: belli iura rescindi, cum ipse armis
 cogat: ciuitatem confirmari, qui ademptam negat cō-
 cordiæ gratia tribunitiam potestātē restitui, ex qua
 omnes discordiæ accensæ: pessime oīm, atq; impuden-
 tissime tibi egestas ciuium, & luctus curæ sunt,
 cui nihil est domi, nisi armis partū, aut per iniuriā?
 Alterum consulatum petis, quasi primū reddideris:
 bello concordiam quæris, quo parta disturbatur: nos-
 tri proditor, istis inuidus, hostis omnium bonorū: ut
 te neq; hominum, neq; Deorum pudeat, quos perfis-
 dia, aut periurio uiolasti: qui quando talis es, maneat
 in sententia, & retineas arma. Te hortor, neu pro-
 latandis seditiōibus inquires ipse, nos in solitudine
 attineas: neq; te prouinciæ, neq; leges, neq; Dij pena-
 tes ciuem patiuntur. Perge quæ cœpisti, ut quāmatu-
 rissime merita inuenias. Vos aut P. C. quousq; cum
 etando Remp. intutam patiemini? & uerbis arma tē-
 tabitis, delectus aduersum uos habiti pecuniæ publi-
 ce, & priuatim extortæ, præsidia deducta, atq; im-
 posita,

*Tribunitia
 potestas ma-
 zeria discor-
 diarum.

*Resp. intu-
 ta.

posita, ex libidine leges imperantur. Cum interim uos legatos, & decreta paratis: & quanto me Hercule auidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit: cum intelliget se metu magis, quam æquo & bono sustentatum. Nam qui turbas, & cædem ciuium odisse ait, & ob id armato Lepido uos inermes retinet, quæ uictis toleranda sunt, ea cum facere possitis, patiamini potius censet: ita illi à uobis pacem, uobis ab illo bellum suadent. Hæc si placent, si tanta torpedo animos oppressit, ut obliti scelerum Cinnae, cuius in urbem reditu decus, atq; ordines oēs interierunt: nihilominus uos atq; cōiuges, & liberos Lepido permissuri sitis, quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is & alij boni Remp. frustra curant. Agite ut libet. Parate uobis Cethegos, atq; alia proditorum patrocinia, qui rapinas, & incendia instaurare cupiunt, & rursus aduersum Deos penates manus armare. Sin libertas, & bella magis placent, decernite digna nomine, & augete ingenium uiris fortibus. Adest nouus exercitus, & ad hoc coloniae ueterum militum, nobilitas omnis, duces optimi. Fortuna meliores sequitur. Iam illa, quæ secordia nostra collecta sunt, dilabentur. Quare ita censeo, quoniam Lepidus exercitum priuato consilio paratum cum pessimis & hostibus Reip. contrahit, ordinis auctoritatem ad urbem ducit, uti Ap. Claudius interrex cum Q. Catulo procons. & cæteris, quibus imperium est, urbi præsidio sint: operam dant, ne quid Resp. detrimenti capiat.

*Torpedo.

*Euentus enim plerumque de equitate bellorum iudicatur. Cice.

ORATIO

272 ORATIO C. COT. CON.
ORATIO C. COTTAE CONSVLIS
AD POPVLVM.

QVirites multa mihi pericula domi, militiae,
multa aduersa fuere: quorum alia toleraui,
partim repuli Deorum auxilijs, & uirtute
mea: inq; his omnibus, neque animus negotio defuit,
neq; decretis labos. Mala, secundaq; res opes, non
ingenium mihi mutabant. At contra in his miserijs
cuncta me cum fortuna deseruere. Praeterea senes-
ctus per se grauis curam duplicat, cui misero acta
iam etate, ne mortem quidem honestam sperare li-
cet: na si paricida uestri sum, et bis genitus hic, Deos
penates meos, patriamq; & summum imperium ui-
lia habeo, quis mihi uiuo cruciatus satis est, aut quae
poena mortuo? Cum omnia memorata apud inferos
supplicia scelere meo uici: a prima adolescentia in
ore uestro priuatus & in magistratibus egi, qui lin-
gua, qui consilio meo, qui pecunia uoluerunt, usi sunt:
neq; ego callidam facundiam, neq; ingenium ad ma-
lefaciendum exercui: auidissimus priuatae gratiae ma-
ximas inimicitias pro Rep. suscepi, qui uictus cum il-
la simul, cum egens alienae opis plura mala expecta-
rem. Vos Quir. rursus mihi patriam, Deos penates
cum ingenti dignitate dedistis: pro quibus beneficijs
uix satis gratus uidear, si singulis animam, quam ne-
queo, concesserim. Nam uita, & mors iure naturae
sunt, ut sine dedecore cum ciuibus, fama, & fortunis
integer agas: id dono datur, atq; accipitur. Consules
nos fea

• Senectus
morbus.

• Restitutū
urbi postli-
minio existi-
mo.

• Callida fa-
cundia.

nos fecistis Quir. domi, belliq; impeditissima Repub.
 Namq; imperatores Hispania stipendium, milites, ar
 ma. frumentum poscunt: & id res cogit, quoniam de
 fectione sociorum, & Sertorij per monteis, neq; fus
 ga, neq; manu certare possunt, neque utilia parare:
 exercitus in Asia, Ciliciaq; ob nimias opes Mithrida
 tis aluntur. Macedonia plena hostibus est: nec minus
 Italiae maritima, & prouinciarum: cum interim ues
 tigalia parua, et belis incerta, uix partem sumptuum
 sustinent: ita classe, qua comeatus uehebatur, minore,
 quam antea nauigamus: haec si dolo, aut secordia
 nostra contracta sunt, agite uti libet, & ita supplicium
 sumite: sin fortuna communis asperior est, quare in
 digna uobis, nobisq; & Reip. incipitis? atq; ego, cuius
 ius etati mors propior est, non deprecor, si quid ea
 uobis incommodi demitur: neq; mox ingenuo corpo
 ri honestius, quam pro uestra salute finem uitae fece
 rim, adsum. En C. Cotta Cos. facio, quod saepe maio
 res asperis bellis fecere: uoueo, dedoq; me pro Rep.
 quam deinde cui mandetis circumspicite. Nam talem
 honorem bonus nemo uolet: cum fortunae & pacis,
 & belli ab alijs acti ratio reddenda, aut turpiter mo
 riendum sit. Tantummodo in animis habetote, non
 me ob scelus, aut auaritiam casum, sed uolentem pro
 maximis beneficijs animam dono dedisse. Per uos igi
 tur Quir. & gloriam maiorum precor, tolerate ad
 uersa & consulite Reip. Multa cura summo imperio
 inest, multi ingentes labores: quos nequicquam ab
 S nuntis,

*Cotta uo
uit se, pRep.

*Maxima cu
ra inest ma
ximo impe
rio.

274 ORATIO MACRI TRI. PL.
nuitis, et pacis opulentiã quæritis, cū oēs prouinciæ,
regna, maria, terræq; aspera, aut fessa bellis sint.

ORATIO MACRI TRI. PL.
AD PLEBEM.

SI Quirites parum existimaretis, quid inter ius
à maioribus relictum uobis, & hoc à Sylla para-
tum seruitium interesset, multis mihi differendū fuis-
set: docendumq; quas ob iniurias, & quoties à patri-
bus armata plebes secessisset, utiq; uindices parauis-
set omnis iuris sui. Trib. Pl. nunc hortari modo reli-
quū est, & ire primū uia, qua capessendā arbitror li-
bertatem: neq; me præterit quantas opes nobilitatis
solus impotēs inani specie magistratus pellere domi-
natiōe incipiã: quantoq; tutius factio noxiorū agat,
quàm soli innocentes: sed præter spem bonam ex uo-
bis (quæ metum uicit) statui certaminis aduersa pro
libertate potiora esse forti uiro, q̄ omnino non certa-
uisse: quãquam omnes alij creati pro iure uestro uim
cunctam, & imperia sua gratia, aut spe, aut præmijs
in uos couertere: meliusq; habent mercede delinque-
re, quàm gratis recte facere. Itaq; omnes concessere
iam in paucorum dominationem, qui per militare no-
men, ærariū, exercitus, regna, prouincias occupaues-
re: & arcem habent ex spolijs uestris: cū interim mo-
re pecorum uos multitudo singulis habendos, fruendosq;
præbetis, exuti omnibus, quæ maiores relis-
quere: nisi quia nosmetipsi per suffragia, ut præsidēs
olim,

olim, nunc dominos destinatis. Itaque concessere illuc
 omnes: et mox si uestra receperitis ad uos plerique
 (rarus enim animus est ad ea, quae placent defenden-
 da) caetera ualidiorum sunt. An dubium habetis, ne of-
 ficere quid uobis uno animo pergentibus possit, quos
 languidos, secordesque pertimere? nisi forte C. Cotta
 ex factione media Coss. aliter, quam metu iura quae-
 dam Tr. Pl. restituit: et quanquam L. Cincius pri-
 mus de potestate Tr. loqui ausus, mussantibus uobis
 circumuentus erat, tamen prius illi inuidiam metue-
 re, quam uos iniuriae pertaesum est: quod ego nequeo
 satis mirari Quir. Nam spem frustra fuisse intellexi-
 stis Sylla mortuo, qui scelestum imposuerat seruitium: fi-
 nem mali credebatis, ortus est longe sauior Catulus:
 tumultus intercessit Bruto, et Aemilio Mamercio
 Coss. Dein. C. Curio ad exitium usque in fontis Tribuni
 dominatus est. Lucullus superiore anno quantis ani-
 mis ierit in L. Quintium, uidistis: quanta denique nunc
 mihi turbae concitantur, quae profecto incassum age-
 rentur, si prius quam uos seruiendi finem, illi domina-
 tionis facturi erant: praesertim cum his ciuilibus ar-
 mis dicta alia. Sed certatum utrinque de dominatione in
 uobis sit. Itaque caetera ex licentia, aut odio, aut auari-
 tia in tempus arsere: permansit una res modo, quae utrinque
 quaesita est, et erepta in posterum uis tribunitia, telum
 a maioribus libertati paratum: quod ego uos moneo,
 quae soque, ut animaduertatis, neu noxia rerum ad igna-
 uam matantes, otium pro seruitio appelletis: quo
 *L. Cincius
 *Tribunitia
 potestas tam
 quam telum li-
 bertati pa-
 rata.

S ij iam

iam ipso frui si uera & honesta flagitium superauerit, non est conditio: fuisset si omnino quiessetis. Nunc animum aduertite: & nisi uiceritis, quoniam omnis iniuria grauitate tutior est, arctius habebunt. Quid censes igitur, aliquis uestrum subiecerit? primum omnium omittendum morem hunc, quem agitis impia grae linguae, animi ignaui, non ultra concionis locum memores libertatis: deinde ne uos ad uirilia illa uocem, quo tribunos plebei modo patritium magistratum. Libera ab authoribus patritijs suffragia maiores uestri parauere: quamuis Quir. in uobis sit, & quae iussa nunc pro alijs toleratis, pro uobis agere, aut non agere certe possitis. Iouem aut alium quem Deum consultorem expectatis, magna illa consulum imperia, & patrum decreta uos exequendo rata efficitis Quir. ultroque licentiam in uos auctum, atque adiutum properatis. Neque ego uos ultum iniurias hortor, magis uti requiem cupiatis: neque discordias, ut illi criminantur: sed earum finem uolens iure gentium res repeto: & si pertinaciter retinebunt, non arma, neque secessionem tantummodo, sed nec amplius sanguinem uestrum praebeatis censeo: gerant, habeantque suo modo imperia, quaerant triumphos. Mithridatem, Sertorium, & reliquias exulum persequantur cum imaginibus suis: absit periculum, & labor, quibus nulla pars fructus est, nisi forte repentina ista frumentaria lege munia uestra pensantur: cum tamen qui his modis libertatem omnium aestimauere, hi pro

†nouos.

•Frumentaria lex.

hi pro

hi profecto non amplius possunt alimentis carere: nanq; utilis exiguitate mors prohibetur. Senescunt uires, sic ut neq; absolui cura familiari tā parua res possit. At et ignauissimi quiq; tenuissima spe frustrantur: quæ tamen quamuis ampla (quoniam seruitij precium) † ostentarent, cuius torpedinis erat decipi, & † ostentare. uestrarum rerum ultro iniuria gratiam debere? Nanque alio modo, neq; ualent in uniuersos, neq; conabuntur. Cauendus tamen dolus est. Itaq; simul comparant delinimenta, & differunt uos in aduentum *Delinimēta *Gn. Pōpei⁹ Gn. Pomp. quem ipsum, ubi pertimere sublatum in ceruices suas, mox dempto metu lacerant: neq; eos pudet uindices, uti se ferunt libertatis tot uiros sine uno, aut remittere iniuriam non audere, aut ius non posse defendere. Mihi quidem satis spectatū est Pompeium tantæ gloriæ adolescentem malle principem uolentibus uobis esse, quàm illis dominationis & socium, authoremq; in primis fore Tribunitiæ potestatis. Verum Quir. antea singuli ciues in pluribus, nō in uno cuncti præsidia habebatis, neque mortalium quisquam dare aut eripere talia unus poterat. Itaq; uerborum satis dictum est, neq; enim ignorantia res claudit: uerū occupauit nescio qua uos torpedo, quia neq; gloria mouemini, neque flagitio, cunctaq; præsentī ignauia mutastis, abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur: & huc ire licet, atq; illuc munera ditium dominorum: atq; hæc eadem non sunt aggressibus, sed ceduntur inter potentium inimicitias,

S iij donoq;

doneq; datur in prouincias magistratibus: et ita pugnatur & uincitur à paucis plebs, quodcumq; accidit, pro uicta est, & in dies magis erit. Siquidem maiore cura dominationē illi retinuerint, quàm uos reuertiueritis libertatem.

EPISTOLA CN. POMP.

AD SENATVM.

• Suscipere pericula.

• Miserrimū est em̄ fame mori ut dicebat ille.

• Ceruix Italiae.

SI aduersus uos, patriamq; & Deos penates toties labores, & pericula suscepissem, quoties à prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi, & uobis salus quaesita est, nihil amplius in absentem me statuissetis, quàm adhuc agitis. Patres Conscripti, quem contra aetatem proiectum ad bellum seuisimum cum exercitu optime merito, quantum est in uobis fame miserrima omnium, & morte consecistis, hac in spe Populus Romanus liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro uulneribus, & toties ob Remp. fuso sanguine? fessus scribendo, mittendoq; legatos omneis opes, & spes priuatas meas consumpsi, cum interim à uobis per triennium uix annuus sumptus datus est: per Deos immortales, utrum censetis me uicem ærarij præstare, an exercitum sine frumento & stipendio habere posse? Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio, quàm consilio profectum. Quippe, qui nomine modo imperij à uobis accepto diebus quadraginta exercitum parauit, hosteisq; in ceruibus iam Italiae agenteis ab alpibus in Hispaniam summouit: per eas iter aliud, atque Annis

que Annibal nobis opportunius patefeci: recepi Gal-
 liam, Pyrenæum, Lacetaniam indigetis, & primum
 impetum Sertorij uictoris, nouis quidem militibus,
 & multo paucioribus sustinui: hyememq; in castris
 inter sæuissimos hostes, non per oppida, neque ex
 ambitione mea egi. Quid deinde prælia, aut expedi-
 tiones hybernas, oppida excisa, aut recepta enume-
 rem? Quando res plus ualent, quàm uerba: castra ho-
 stium apud Sucronem capta, & prælium apud flu-
 men Durium: & Dux hostium, C. Herennius cum ur-
 be Valentia, & exercitus deleti, satis clara uobis
 sunt: proq; his ô grati patres egestatem, & famem
 redditis. Itaque meo, & hostium exercitui par con-
 ditio est: nanque stipendiũ neutri datur, uictor uter-
 que in Italiam uenire potest. Quod ego uos moneo,
 quesoq; ut animaduertatis, neu cogatis necessitati-
 bus priuatim mihi consulere Hispaniam citriorem,
 quæ non ab hostibus tenetur: nos aut Sertorius ad
 internitionẽ uastauimus, præter maritimas ciuitates
 quæ nõ ultro nobis sumptui, oneriq; Galia superior
 re anno Metelli exercitum stipendio, frumentoq; al-
 luit: & nunc malis fructibus ipsa uix agitatur. Ego nõ
 rem familiarem modo, uerum etiam fidem consumpsi:
 reliq; uos estis, qui nisi subuenitis inuito & prædicẽ
 te me, exercitus hinc, et cum eo omne bellum Hispani-
 æ in Italiam transgredientur.

REX MITHRIDATES

REGI ARSACI. S.

S iij

OMNES

*Arsaces oēs
 reges Persarũ
 dicti. Sertorius.

*Plura enim
 bella gessit
 Pom. quã a-
 lii legerant.
 Cicero p le-
 ge Man.
 *C. Herenni.

*Fidem con-
 sumpsi.

• Quid cogitare debeant sollicitati ad bellum.

• atque.

• Alieno periculo discim⁹ sapere.

• De Persis triumphauit Paul. Aemilius.

OMnes, qui secundis rebus suis ab belli societate orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere: deinde, quod quaeritur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit. Tibi perpetua pace frui liceret, nisi hostes opportuni, & sceleratissimi, egregia fama, si Romanos oppresseris futura est: neque petere audeam societatem, & frustra mala mea cum bonis tuis misceri sperem, & atqui ea, quae te morari posse uidetur. Ita in Tigranem recensitis belli, & mea res parum prospere, si uera existis mare uoles, maxime hortabuntur. Illa enim obnoxius, qualem tu uoles societatem accipiet. Mihi fortuna multis rebus ereptis usum dedit bene suadendi, & quod florentibus optabile est. Ego non ualidissimus praebco exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis una & ea uetus causa bellandi est: cupido profunda imperij, & diuitiarum, qua primo cum rege Macedonum Philippo bellum sumpserunt, dum à Carthaginiensibus premebantur, amicitiam simulantes, ei subuenientem Antiochum concessione Asiae per dolum auertere, ac mox à Philippo Antiochus omnicis Taurum agro, & X. millibus talentorum spoliatus est. Persen deinde Philippi F. post multa & uaria certamina apud Samothracas Deos acceptum infidem callidi, & repertoires perfidiae, quia pacto uisitam dederant, in somnis occidere eum. En ciuis amicitiam gloriose ostentant, initio prodidere. Antiocho pacis

cho pacis mercede posthabita, custodi agri captiui
 sumptibus & contumelijs ex rege miserrimum ser-
 uorum effecere: simulatoq; impio testamento, filium
 eius Aristonicum, quia patrium regnum petiuerat, *Aristonicus
 filius Antiochi.
 hostium more per triumphum duxere. Asia ab ipsis
 obsessa est: Postremo totam Bithyniam, Nicomede
 mortuo, diripuerunt: cum filius Nusa, quem regem ap-
 pellauerat genitus haud dubie esset: nã quid ego me
 appellem? quem disunctum undiq; regnis, & tetrar- *Tetrarchiæ
 chijs ab imperio eorum, quia fama erat diuitem, neq;
 seruiturum esse per Nicomedem bello laceffiuerunt
 sceleris eorum haud ignarum, & ea, quæ accidere
 testatum antea. Cretenses soli omnium liberi ea tem- *Cretenses
 liberi.
 pestate, & Rex Ptolemæus. Atq; ego ultus iniurias
 Nicomedem Bithynia expuli, Asiamq; spoliũ Regis
 Antiochi recepi. Et Græciæ dempsi graue seruitiũ,
 incepta mea postremus seruorum Archelaus exer- *Archelaus.
 citu prodito impediuit. Illiq; quos ignauia aut praua
 calliditas, ut meis laboribus tuti essent, armis + absti- +abstinuit.
 +ad dies bel-
 lum.
 nuerunt: acerbissimas pœnas solunt. Ptolemæus pre-
 cio + diem belli prolatans, Cretenses impugnati semel
 iam, neq; finem, nisi excidio habituri. Equidem cum
 mihi ipsorum inter ea mala dilata prælia magis,
 quàm pacem datam intelligerem, abnuente Tigra-
 ne, qui mea dicta serò probat, te remoto procul o-
 mnibus alijs obnoxijs, rursus tamen bellum coepi: M.
 quæ Cottam Ro. duce apud Calcedona terra fudi: *Cottafusus
 à Mithridate
 mare exui classe pulcherrima, apud Cizycum ma-

†conatus.

gno cum exercitu in obsidione moranti frumentum defuit, nullo circum adnitente, simul hyems mari prohibebat. Ita sine vi hostium regredi† coactus in partium regnum naufragijs apud Parū, et Heracleam militum optimos cum classibus amisi: restituto deinde apud Gaberam exercitu, et uarijs inter me, atq; Lucullum praelijs, inopia rursus ambos incesit. Illi suberat regnū Ariobarzani bello intactum. Ego uastis circum omnibus locis in Armeniam concessi: secutiq; Romani non me, sed morem suum omnia regna subuertendi, quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro uictoria ostentant. Nunc quaeso considera nobis oppressis, utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi magnas opes uirorum, armorum, et auri esse: et ea re à nobis ad societatem, ab illis ad praedam peteris. Ceterum consiliū est Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per nostra corpora bellū cōficere: quando neq; uincere, neq; uinci sine tuo periculo possumus: an ignoras Romanos, postquā ad occidentem perguntibus finem Oceanus facit, arma huc conuertisse? neq; quicquid à principio, nisi paruum habere, domum, coniuges, agros, imperium, conuenas, olim sine patria, sine parentibus, peste cōditos orbis terrarū: quibus non humana ulla, neq; diuina obstant, quin socios amicos procul, iuxtaq; sitos inopes, potenteisq; trahant, excidantq;: omniaq; et maxime regna hostilia

Romanis ad occidentem Oceanus finem imperij facit.

*Romani peste orbis conditi.

stilia ducant: nanq; pauci libertatem, pars magna ius-
 tos dominos uolunt: nos suspecti sumus æmuli, &
 in tempore uindices affaturi. Tu uero, cui Seleucia *Seleucia.
 maxima urbium, regnumq; Persidis inclytis diuitijs
 est, quid ab illis, nisi dolum in præsens, & postea bel-
 lum expectas? Romani arma in omnes habent, acer- *Romani
 rima in eos, quibus uictis spolia maxima sunt, auden- unde magni
 do, & fallendo, & bella ex bellis serendo magni fas- sint.
 cti: per hunc morem extinguēt omnia, aut occident:
 quod difficile non est, si tu Mesopotamia, nos Arme-
 nia circungredimur: exercitus sine frumento, sine au-
 xilijs: fortuna autem nostris uitijs adhuc incolumis,
 atq; illa fama sequetur auxilio profectum magnis re-
 gibus, latrones gentium oppressisse: quod uti facias
 moneo, hortorq; neu malis pernicie nostratuū impe-
 rium prolatare, quàm societate uictor fieri.

AD C. CAESAREM DE REPUBLICA
 ORDINANDA.

Populus Ro. antea obtinebat regna, atq; imper- +tenebat.
 ria: fortunam dono dare, +ita illa, quæ per mor- +item alia,
 tales auide cupiuntur: quia & apud indignos sæpe
 erāt, quasi per libidinem data: neq; cuiq; incorrupta
 permanserant. Sed res docuit id uerum esse, quod in
 carminibus Appius ait: Fabrum esse quenque fortu- *Credo hñc
 ne, atque in te maxime, qui tantum alios prægres- esse Appium
 sus es, ut prius defessi sint hoies laudando facta tua, quē Cic. v.
 quā tu laude digna faciendo. Ceterū ut fabricata, sic Paradox. sa-
 uirtute parta, quā magna industria haberi decet, ne pientē appel-
 incuria suis morib⁹. lat, cū dicit
 quēq; fingi

incuria deformentur, aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium uolens cōcedit, & quamuis nouus, atq; clemens sit, qui plus potest, tamen quia malo esse licet, formidatur. Id euenit, quia pleriq; rerū potentes peruerse consulunt: & eo se munitiores putant, quo illi, quibus imperitant, nequiores fuere. At contra id eniti decet: cum ipse bonus, atq; strenuus sis, uti quā optimis imperites. Nam pessimus quisq; asperrime rectorem patitur: sed tibi hoc grauius est, quā ante omnibus te armis parta componere, bellum aliorū pace mollius gessisti: ad hoc uictores praedam petunt, uicti ciues sunt. Inter has difficultates euadendū est tibi, atq; in posterū firmanda Resp. nō armis modo, neq; aduersum hostes: sed quod multo multoq; asperius est, bonis pacis artibus. Ergo omnes magna mediocris sapientia res huc uocat, quae quisque optima potest, uti dicant: ac mihi sic uidetur, qualicumq; modo tu uictoriam composueris, ita alia oīa futura. Sed iam quo melius, faciliusq; constituas, paucis, quae me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit imperator cum homine claro, magnis opibus, auido potentiae, maiore fortuna, quā sapientia: quem secuti sunt pauci per suam iniuriam tibi inimici. Item quos affinitas, aut alia necessitudo traxit. Nam particeps dominationis, neq; fuit quisquā, neq; si pati potuisset orbis terrarum bello concussus foret. Cetera multitudo uulgi more magis, quā iudicio post alium alium, quasi prudentiorem secuti. Per idem tempus
maledictis

* Quam optimis imperare.

* Ciuilis uictoria Caesaris qualis.

* Gn. Pompeiū intellige.

maledictis iniquorum occupandæ Reipub. in spem
 adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria
 polluta erant, concurrere in castra tua, & aperte
 quietis mortem, rapinas, postremo omnia, quæ corrup-
 ptus animus iubebat, minitari: ex quibus magna pars,
 ubi neque creditum condonare, neque te civibus sicuti
 hostibus uti vident, defluxere. Pauci resistere, quibus
 maius otium in castris, quam Romæ futurum erat,
 tanta vis creditorum impendebat. Sed ob easdem causas
 (immane dictum est) quanti, & quam multi mortales
 postea ad Pompeium discesserint, eoque per omne
 tempus belli quasi sacro, atque in spoliato fano debitas
 res usi. Igitur quoniam tibi victori de bello, atque pace
 agitandum est, hoc uti civiliter deponas, illa ut quam
 iustissima, & diuturna sit: de te ipso primum, quia com-
 positurus es, quod optimum factum est, existima. Equi-
 dem ego cuncta imperia crudelia magis, acerbiora, quam
 diuturna arbitror. Neque quenquam in multis metuendum
 esse, quin ad eum ex multis formido recidat. Eam vitam bellum
 æternum, & anceps gerere: quoniam
 nam neque adversus, neque ab tergo, aut lateribus tutus
 sis, semper in periculo, aut metu agites. Contra, qui
 benignitate, & clementia imperium temperaverit,
 his læta, & candida omnia visa, etiam hostes æquiores,
 quam alij ciues. An qui me his dictis corruptos
 rem victoriæ tuæ, nimisque in victos bona voluntate
 prædicent, scilicet quod ea, quæ externis nationibus
 natura hostibus, nosque maioresque nostri sæpe tribue-
 re, ea

*Pomp. tanquam
 fanum
 debitorum.

*Timor enim
 malus est diu-
 turnitatis cu-
 stos. Cicero.

re, ea ciuibus danda arbitror? Neq; barbaro ritu cæ
 • Expiare cæ de cædem, & sanguine sanguinẽ expiãdum. An illa,
 dẽ cæde. quæ paulo ante hoc bellũ in Gr. Pompeiũ, uictoriãq;
 †interfecit. Syllanam increpabantur, obliuio † abstulit? Interfecit
 Domitium, Carbonem, Brutũ, alios item nõ armatos,
 neq; in prælio belli iure, sed postea supplices per sum-
 mum scelus interfectos: plebem Romanã in uilla pu-
 blica pecoris modo concissam. Heu quã illa occulta
 ciuium funera, & repentina cædes in parẽtum, aut
 liberorum sinum, fuga mulierum, & puerorum, uas-
 tatio domorum, ante partam à te uictoriam omnia
 seua, atq; crudelia erant. Ad quæ te illi ijdem hortan-
 tur: & scilicet id certatum esse utriusq; uestrum ar-
 bitrio iniuriæ ut fierent: neq; receptam, sed captam
 à te Remp. & ea caussa exercitus stipendijs confes-
 ctis optimos, & ueterrimos omnium, aduersum fra-
 tres, parentesq;, alij liberos armis contendere: ut ex
 †teterrimi. alienis malis † deterrimi mortales uentri, atq; pro-
 funda libidini sumptus quærerent, atq; essent oppro-
 bria uictoriæ, quorum flagitijs commacularetur bo-
 norum laus. Neq; enim te præterire puto, qualis quis-
 que eorum more, aut modestia, etiam tum dubia uis-
 ctoria sese gesserit: quoq; modo in belli administra-
 tione scorta, aut cõuiuia exercuerint nonnulli: quorũ
 ætas ne per otium quidem talis uoluptas sine dedeco-
 re atigerit. De bello satis dictum. De pace firmã da,
 quoniã tuq;, & omnes tui agitatis, primũ id quæso
 consydera, qualis sit de quo consultas: ita bonis, ma-
 lisq; dis

lisq; dimotis, patenti uia ad uerum perges. Ego sic existimo, quoniam orta oia intereunt, qua tēpestate urbi Romanæ fatū excidij aduentarit, ciues cū ciuibus manus conferturos, ita defessos et exangues regi, aut nationi prædæ futuros: aliter non orbis terrarū, neq; cunctæ gentes conglobatæ mouere, aut cōtundere queunt hoc imperium. Firmāda igitur sunt & concordie bona, & discordie mala expellenda.

*Pacis fundamenta.

Id ita eueniet, si sumptuum & rapinarum licentiam dēpseris: non ad uetera instituta reuocans, quæ iam pridē corruptis moribus ludibrio sunt. Sed si suā cuique rem familiarē, et finē sumptuū statueris: quoniā is incessit mos, ut hoies adolescentuli sua atq; aliena cōsumere, nihil libidini, atq; alijs rogātibus denegare pulcherrimum putent: eam uirtutē, & magnitudinem animi, pudorē, atq; modestiā pro secordia aestiment. Ergo animus ferox praua uia ingressus, ubi cōsueti non suppetunt, fertur accēsus in socios modo, modo in ciues: mouet composita, & res nouas ueteribus acquirit. Quare tollendus fœneratur in posterū uti suas quisq; res curemus. Ea uera, atq; simplex uia est, magistratū populo, non creditori gerere: & magnitudinē animi in addendo, nō demēdo Reip. ostendere: atq; ego scio quā aspera hæc res in principia futura sit, præsertim ijs, qui se in uictoria licentius, liberiusq; quā arctius futuros credebāt: quorum se saluti potius, quā libidini consules, illosq; nosq; & socios in pace firma constitues, si eadē studia, artesq;

*Sumptuū rō ad pacem pertinet.

*Magistratū populo gerere.

tesq;

• Bellū pacis
caussa.

† uera.

• Magne curæ
ē magna
merces.

† hominū.
• Pecunia
pernicies ho-
minum.

tesq; iuuentuti erunt, nā ista egregia illa fama simul cum urbe Roma breui concidet. Postremo sapientes pacis causa bellum gerunt, laborem spe otij sustentant. Nisi illam firmam efficis, uinci, an uicisse quid retulit? quare capesse per Deos Rempub. & omnia aspera uti soles persuade. Nanq; aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omnibus. Neq; quisquam te ad crudeles poenas, aut acerba iudicia inuocat, quibus ciuitas uastatur magis, quā corrigitur, sed ut prauas artes, malasq; libidines ab iuuentute prohibeas: ea tū uero clementia erit consuluisse, ne immerito ciues patria expellerentur, retinuisse ab stultitia, & falsis uoluptatibus, pacem, concordiamq; stabiluisse: nō si flagitijs obsecutus, delicta perpessus, præsens gaudium, cum mox futuro malo concesseris: ac mihi animus, quibus rebus alij timēt, maxime erectus est negotij magnitudine: & quia tibi terræ, & maria simul omnia componenda sunt: quippe res paruas tantum ingenium attingere nequit: magne curæ, magna merces est. Igitur prouideas oportet, ut plebs largitionibus, & publico frumento corrupta, habeat negotia sua, quibus ab malo publico detineatur: iuuentus probitati & industriæ, non sumptibus, neque diuitijs studeat: id ita eueniet, si pecuniæ, quæ maxima omnium pernicies est, usum, atq; decus dempseris. Nam sæpe, ego cum admoneo reputans, quibus quisq; rebus clarissimi uiri magnitudinem inuenissent, quæ res populos nationesue magnis authoribus

ribus auxissent, ac deinde quibus causis amplissima regna, & imperia corruissent, eadem semper bona, atque mala reperiebant: omnesque uictores diuitias contempsisse, & uictos cupiuisse. Neque aliter quisquam extollere sese, & diuina mortalis attingere potest, nisi omissis pecunie, & corporis gaudijs, animo indulgens, non assentando, neque concupita prebendo, peruersam gratiam gratificans: sed in labore, patientia, bonisque preceptis, & facta fortibus exercitando. Nam domum, aut uillam extruere, eamque signis, auleis, aliisque operibus exornare, & omnia potius quam semet uisendum efficere: id est, non diuitias decori habere, sed ipsum illis flagitio esse. Porro ij, quibus bis die uentrem onerare, nullam noctem sine scortis quiescere mos est, ubi animum quem dominari debebat, seruitio oppressere, nequaquam eo postea haberi, atque claudo pro exercitio uti uolunt. Nam imprudentia pleraque & se precipitant. Verum haec, & omnia mala pariter cum honore pecunie desinent. Si neque magistratus, neque alia uulgo cupienda uenalia erunt: ad hoc prouidendum est, quonam modo Italia, atque prouinciae tutiores sint: id quod factum haud obscurum est. Nam iidem omnia uastant suas deserendo domos, & per iniuriam alienas occupando. Item ne uti adhuc, militia iniusta, aut inaequalis sit: cum alij triginta, pars nullum stipendium faciet, & frumentum id, quod antea premium ignauiae fuit, per municipia, & Colonias illis dare conueniet, cum

* Quid subuerterit imperia.

* Bis die comedere.

* Militia ad pacem pertinet.

T stipendijs

stipendijs emeritis domos reuerterint. Quæ Reip. necessaria, tibiq; gloriosa ratus sum, quàm paucissimis absolui. Non prius uidetur pauca nunc de facto meo differere. Pleriq; mortales ad iudicandum satis ingenij habent, aut simulant: uerumetiam ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus: uix satis apertum os aut lingua prompta uideatur, quæ dicta pectore euolat, quibus me subiectum haud poenitet, magis reticuisse pigeret. Nam siue hac seu meliore alia uia perges, à me quidem pro uirili parte dictum, & adiutum fuerit: reliquum est, optare uti quæ tibi placuerit, ea Dij immortales approbent, beneq; euenire sinant.

AD C. CAESAREM ORATIO DE
Republica ordinanda.

•Difficile est
dare alteri
consilium.

SCio ego quàm difficile, atq; asperum factu sit cōsiliū dare Regi, aut imperatori, postremo cuiusquam mortali, cuius opes in excelsis sunt. Quippe cum et illis consultorum copiæ adsint, neq; de futuro quisquam satis callidus, satisq; prudens sit. Quinetiā saepe praua magis quàm bona consilia prospere eueniunt: quia plerasque res fortuna ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo Remp. capecessere, atq; in ea cognoscenda multam, magnamq; curam habui: nō ita ut magistratum modo caperem, quem multi malis artibus adepti erant, sed etiam ut Remp. domi, militiæq; quantumq; armis, uiris, opulentia possit, cognitum habuerim. Itaque mihi multa
cum

rum animo agitati consilium fuit, famam, modestis
 amq; meam post tuam dignitatem habere, & cuius ***Postponere**
 rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo glo-
 ria accederet. Idq; nō temere, aut ex fortuna tua de-
 creui. Sed quia in te præter cæteras, artē unam egre-
 gie mirabilem comperi, semper tibi maiore in aduer- ***Vera ma-**
 sis, q̄ in secundis rebus animum esse: sed per cæteros **gnitudo ani-**
 mortaleis illa res clarior est, quod & prius defessi **mi maxime**
 sunt homines laudando, atq; admirando munificen- **enitescit in**
 tiam tuam, q̄ tu faciundo, quæ gloria digna essent. **periculis, Se-**
 Equidem mihi decretū est, nihil tam ex alto reperiri **neca.**
 posse, quod non cogitanti tibi in promptu sit. Neque
 ego quæ uisa sunt de Rep. tibi scripsi: quia mihi con-
 siliū, atq; ingenium meum amplius æquo probaretur.
 Sed inter labores militiæ, interq; prælia, uictorias,
 imperium, statui admonendū te de negotijs urbanis.
 Namq; tibi si id modo in pectore, consilij est, ut te ab
 inimicorū impetu uindices: quoq; modo cōtra aduer-
 sum consulem beneficia populi retineas, indigna uir-
 tute tua cogites: sin in te ille animus est, qui iam à
 principio nobilitatis factionem disturbauit: plebem
 Romanā ex graui seruitute in libertatē restituit: in
 prætura inimicorum arma inermis disiecit: domi, mi-
 litiaq; tanta & tā præclara facinora fecit, ut ne ini-
 mici quidem queri quicquā audeant, nisi de magnitu-
 dine tua: quin accipe tu ea, quæ dicā de summa Rep.
 quæ profecto aut tu uera inuenies, aut certe haud
 procul à uero. Sed quoniam Cn. Pompeius, aut animi ***Cn. Pōpei**

T h prauis

†restituen-
dā, malle.

*Libidine ^p
legibus uti.

*Lege belli
licuerūt oīa
L. Syllæ.
*XL. Senato
res perierūt
in uictoria
ciuili.

prauitate, aut quia nihil maluit, quod tibi obesset, ita lapsus est, ut hostibus tela in manus iaceret. Quibus ille rebus Rempub. conturbauit, eisdem tibi † restituen-
tuendum est, primum omnium summam potestatem moderandi, de uectigalibus, sumptibus iudicijs Senatoribus, paucis tradidit plebs Romana, cuius antea summa potestas erat: neque his quidem legibus in seruitute reliquit iudicia, tametsi sicut antea tribus ordinibus tradita sunt: tamen idem illi factiosi regunt, dant, adimunt, quæ lubet, innocentes circumueniunt, suos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obstat, quo minus magistratus capiant: quod commodum est trahunt, rapiunt: postremo tanquam urbe capta, libidine, ac licentia sua pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si uirtute partam uictoriam more suo per seruitium exercerent. Sed homines inertissimi, quorum omnis uis, uirtusq; in lingua sita est, forte atq; alterius secordia dominationem ablatam insolentes agitant. Nam quæ seditio, aut dissensio ciuilis tot tamq; illustres familias ab stirpe euertit? aut quorum unquam uictoria, animus tam præceps, tamq; immoderatus fuit? L. Sylla, cui omnia in uictoria lege belli licuerunt, tametsi à Sulpitio hostium parteis muni-ri intelligebat, tamen paucis interfectis ceteros beneficio, quam metu retinere maluit. At Hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceterisq; eiusdem factionis, quadraginta Senatores, multi præterea cum spe
bona

bona adolescentes, sicuti hostiæ mactati sunt. Cum
 interea importunissima genera hominum tot miser
 rorum civium sanguine satiari nequiuerunt. Non orbi
 liberi, non parentes exacta ætate: non gemitus uiro
 rum, luctus mulierum immanem eorum animum in
 flexit, quin acerbius in dies male faciundo, ac dicun
 do dignitate alios, alios ciuitate euersum irēt. Nam
 quid ego de te dicam, cuius contumeliam homines
 ignauissimi uita sua commutare nolunt, scilicet neque
 illis tantæ uoluptati est (tametsi insperantibus acci
 dit) dominatio, quāto mœrore tua dignitas, qui opta
 tius habent ex tua calamitate, periculum libertatis
 facere, quā per te populi Ro. imperium maximum
 ex magna fieri, qua magis tibi etiam, atq; etiam ani
 mo prospiciendum est, quonam modo rem stabilias,
 communicesq;: mihi quidem quæ mens suppetit, elo
 qui non dubitabo. Cæterum tui erit ingenij probas
 re, quæ uera, atq; utilia factu putes. In duas parteis
 ego ciuitatem diuisam arbitror, sicut à maioribus ac
 cepi, in patres, & plebem: antea in patribus summa
 authoritas erat, uis multo maxima in plebe. Itaq; sæ
 pius in ciuitate secessio fuit. Semperq; nobilitatis
 opes diminutæ sunt, & ius populi amplificatum. Sed
 plebs eo libere agitabat, quia nullius potentia super
 leges erat: neq; diuitijs, aut superbia, sed bona fama,
 factisq; fortibus, nobilis ignobilem anteibat: humi
 limus quisq; in armis, aut militia, nullius honestæ rei
 egens, satis sibi, satisq; patriæ erat. Sed ubi eos paus

*Duo ordi
 nes Roma
 norum.

Cicero sum
 mæpotestatē
 dicit fuisse
 plebi. in lib.
 de legi.

latim expulsos agris, inertia, atq; inopia incertas do-
 mos habere subegit, coepere alienas opes petere, li-
 bertatem suam cum Repub. uenalem habere. Ita pau-
 latim populus, qui dominus erat, et eunctis gentibus
 imperitabat, dilapsus est: & pro communi imperio,
 priuatam sibi quisq; seruitutem peperit. Hæc igitur
 multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in
 Dispalare. arteis, uitasq; uarias dispalata, nullo modo inter se
 congruens, parum mihi quidẽ idonea uidetur ad cas-
 pessendam Remp. Cæterum additis nouis ciuibus ma-
 gna me spes tenet fore, ut omnes expergiscantur ad
 libertatẽ: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum
 his seruitutis amittendæ cura orietur: hos ego cens-
 seo permistos cum ueteribus, nouos in Colonijs cõsti-
 tuas. Ita & res militaris opulẽtior erit, & plebs bo-
 nis negotijs impedita, malũ publicũ facere desinet.
 Sed nõ inscius, neq; imprudens sum, et + quæ mea res
 agetur, quæ seuitia, quæue tempestates hominum no-
 bilium futuræ sint, cum indignabuntur omnia fundi-
 tus misceri, antiquis ciuibus hanc seruitutẽ imponi:
 regnum deniq; ex libera ciuitate futurum, ubi unius
 munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit.
 Equidem ego sic apud animum meum statuo, malum
 facinus in se committere, qui incommodo Reip. gra-
 tiam sibi conciliet, ubi bonum publicum etiam priuas-
 tim usui est: id uero dubitare aggredi, se cordiæ, atq;
 ignauiæ duco. M. Lilio Druso semper consilium fuit
 in tribuatu summa ope niti pro nobilitate: neq; ul-
 lam

eLiuius Dru-
 sus patronus
 nobilitatis.

lam rem in principio agere intendit, nisi illi authores fierent homines factiosi, quibus dolus, atque malitia fide chariora erant: ubi intellexerunt per unum hominem maximum beneficium multis mortalibus dari: uidelicet et sibi quisque conscius malo, atque infido animo esse, de M. Liuiio Druso iuxta ac de se existimarunt. Itaque metu ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi, sua ipsius consilia disturbauerunt: quo tibi Imperator maiore cura, fideque amici et multa praesidia paranda sunt: hostem aduersum deprimere strenuo homini haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque uitare bonis in promptu est. Igitur ubi eos in ciuitatem adduxeris, quoniam quidem renouata plebs erit, in ea re maxime animum exercitato, ut colantur boni mores: concordia inter ueteres et nouos coalescat. Sed multo maximū bonum patriae, ciuibus, tibi liberis, postremo humanae genti pepereris, si studium pecuniae, aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris: aliter neque priuata res, neque publica, neque domi, neque militiae regi potest. Nam ubi cupido diuitiarum inuasit, neque disciplina, neque artes bonae, neque ingenium ullum satis pollet, quin animus magis, aut minus mature, postremo tamen succumbat. Saepē iam audiui, qui reges, quae ciuitates et nationes per opulentiam magna imperia miserint, quae per uirtutem inopes ceperant, ideo haud mirandum est. Nam ubi bonis deteriorē diuitijs magis clarum, magisque acceptum uidet, primo aestuat,

*Occulta pericula.

*Neruos enim uitiorum rescuerit, quis quis pecuniam e medio tollet.

T iij multa

•Gloriā pot
ta calcar uir
tutis appel
lat.

•Ardua uia
ad uirtutē.

•Prima clas
sis.

•Rhodij.

multaq; in pectore uoluit. Sed ubi gloria honorem
magis in dies, uirtutem opulentia uincit, animus ad
uoluptatem à uero deficit: quippe gloria industria
alitur, ubi eam dempseris, ipsa per se uirtus amara,
atq; aspera est. Postremo ubi diuitiae claræ habentur
ibi omnia bona uilia sunt, fides, probitas, pudor, pu
dicitia: nam ad uirtutem una & ardua uia est. Ad
pecuniam, qua cuiq; lubet, nititur: & malis & bonis
rebus ea creatur. Ergo in primis authoritatem pecu
niæ demitto: neque de capite, neq; de honore ex co
pijs quisquam magis, aut minus iudicauerit, si neque
prætor, neq; Consul ex opulentia, uerum ex digni
tate creetur. Sed de magistratu facile populi iudis
cium fit: iudices à paucis probari regnum est, ex pes
cunia legi inhonestum: quare omnes primæ classis ius
dicare placet: sed numero plures, quàm iudicant: ne
que Rhodios, neq; alias ciuitates unquam suorum iu
dicatorum poenituit: ubi promiscue diues & pauper,
ut cuiq; fors tulit, de maximis rebus iuxta, ac de mi
nimis disceptat. Sed de magistratibus creandis haud
mihi quidem absurde placet lex, quam C. Gracchus
in Tribunatu promulgauerat, ut ex confusis quinq;
classibus sorte centuriæ uocarentur: ita coequantur
dignitate, pecunia, uirtute anteire alius alium prope
rabit: nec ego magna remedia contra diuitias statuo.
Nam perinde omnes res laudantur, atq; appetuntur,
ut earum rerum usus est: malitia premijs exer
cetur, ubi ea dempseris, nemo omnium gratuito ma
tus est.

lus est. Cæterum auaritia bellua fera, immanis, intoleranda est: quo intendit, oppida, agros, fana, atque domos uastat, diuina cum humanis permiscet: neque exercitus, neque mœnia obstant quo minus ui sua pernetret: fama, pudicitia liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales spoliat. Verum, si pecuniæ decus ademeris, magna illa uis auaritiæ facile bonis moribus uincetur: atque hæc ita sese habere, tametsi omnes æqui, atque iniqui memorent, tamen tibi cum factione nobilitatis, haud mediocriter certandum est: cuius si dolum caueris, alia omnia in procliui erunt. Nam hi, si uirtute satis ualere, magis æmuli bonorum, quam inuidi essent: quia desidia, et inertia, et stupor eos, atque torpedo inuasit: strepunt, obrectant alienam famam, suum dedecus existimant. Sed quid ego plura, quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo, atque animi uis in consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam callidus ingenio. Quid ille audeat cui consulatus maximum imperium maximo dedecori fuit? An L. Domitij magna uis est, cuius nullum membrum à flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruenta, pedes fugaces, quæ honeste nominari nequeunt, inhonestissima. Vnius tamen M. Catonis ingenium uersutum, loquax, callidum haud contemno: parantur hæc disciplina Græcorum. Sed uirtus, uigilantia, labor apud Græcos nulla sunt. Qui prope cum domi libertatem suam per inertiam amiserint, censes ne eorum præceptis imperium habere

T V posse

* Auaritia.
* Philippus Macedo eam dixit ciuitatē tutā ab hostibus in quā asinus onustus auro nequiret ascendere.

* L. Domitij prætor erat.

* Græci.

•L. Posthumus M. Fa-
 •nionius onerata
 •ciuitatis.
 •Iactura.

•Quo quisq;
 •amplior hoc
 •debet esse ma-
 •iore cura.

•Senat⁹ ani-
 •mus. Plebs
 •corpus est.

posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles, in
 quibus sicut instituo, praeter nomen nihil est addi-
 tamenti. L. Posthumus, M. Fauonius mihi uidentur
 quasi magna nauis superuacua onera esse, ubi salui
 peruenire uisi sunt. si quid aduersi coortum est, de il-
 lis potissimum iactura fit, quia precij minimi sunt.
 Quoniam nunc, ut mihi uideor, de plebe renouanda,
 corrigendaq; disserui, de Senatu, quae tibi agenda ui-
 dentur, dicam. Postquam mihi aetas, ingeniumq; adole-
 uit, haud ferme armis, atq; equis corpus exercui, sed
 animu in literis, quod natura firmus erat, in labori-
 bus, habui: atq; ego in ea uita multa legendo, atq; au-
 diendo ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes
 usq; co prosperum imperiu habuisse, dum apud eos
 uera consilia ualuerunt: ubicunq; gratia, timor, uolu-
 ptas, ea corrumpere, post paulo imminuta opes, deinceps
 de ademptum imperium, postremo seruitus imposita
 est. Equidem ego sic apud animum meum statuo, cuius-
 cunq; in sua ciuitate amplior, illustriorq; locus, quam
 alijs est, et magnam curam esse Reip. Nam caeteris
 salua urbe tantummodo libertas tuta est. Qui per uir-
 tutem sibi diuitias, decus, honorem pepererunt, ubi
 paulum inclinata Resp. agitari coepit, multipliciter
 animus curis, atq; laboribus fatigatur, aut gloria, aut
 libertatem, aut re familiarem defensat: omnibus locis
 adest, festinat: quanto in secundis rebus florētior fuit,
 tanto in aduersis asperius magisq; anxie agitatur. Igitur
 ubi plebs Senatui, sic ut corpus aīo obedit, eiusq;
 consilia

consilia exequitur, patris consilia ualere decet: populo superuacanea est calliditas. Itaque maiores nostri, cum bellis asperrimis premerentur, equis, uiris, pecunia amissa nunquam defessi sunt armati de imperio certare: non inopia aerarij, non uis hostiū, non aduersa res ingentem eorum animum subegit: quin quae uirtute ceperant, simul cum anima retinerent. Atque ea magis fortibus consilijs, quam bonis praelijs patra-
 ta sunt. Quippe apud illos una Resp. erat, ei consu-
 lebant, factio contra hosteis parabatur. Corpus atque ingenium patriæ, non suæ quisque potentiae exercitabat. at hoc tempore contra ea homines nobiles, quorum animos secordia, atque ignauia inuasit, ignari laboris, hostium, militiae, domi factione instructi per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres quorum consilio antea dubia Resp. stabiliebatur oppressi, ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur. Interdum alia, deinde alia decernunt, uti eorum, qui dominantur, simulas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum existimant: quod si aut libertas equa omnium, aut sententia obscurior esset, maioribus opibus Resp. et minus potens nobilitas esset. Sed quoniam coequari gratiam omnium difficile est: quippe cum illis maiorum uirtus partem reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas: cetera multitudo pleraque inscia, sit sententia eorum à metu libera: ita occulto sibi quisque alterius potentia charior erit: libertas iuxta bonis, et malis strenuis, et ignauis optabilis est. Ve-

rum

*Consilia in re militari.

*Per tabellā
ferre senten-
tiā in leuioribus
causis solebant. Vi-
de Asco Per-
dianum.

rum eam pleriq; metu deserūt, stultissimi mortales, quod in certamine dubiū est quorsum accidat: id per inertiam in se, quasi uicti recipiunt. Igitur duabus rebus cōfirmari posse Senatum puto, si numero auctus per tabellam sententiam feret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & praesidij plus, & usus amplior est. Nam ferē his tempestatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis suis, atq; amicorum negotijs implicati, haud sanē Reip. consilijs adfuerunt. Neq; eos magis occupatio, quā superba imperia distimuerunt. Homines nobiles cū paucis Senatorijs quos additamenta factionis habent, quaecumq; libuit probare, reprehendere, decernere, ea uti libido tulit, facere. Verum ubi numero Senatorum aucto per tabellam sententiae dicentur, illi superbiam suam dimittent: ubi ijs obediendum erit, quibus antea crudelissime imperitabant. Forsitan imperator perlectis literis, decernes, quem numerum Senatorum fieri placeat, quoq; modo in multa, & uaria officia distribuatur: & quoniam iudicia primae classis mittēda putem, quae descriptio, qui numerus, in quoque genere futurus sit, ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit: sed prius laborandum uisum est de summa consilij, idq; tibi probandum uerum esse, si hoc itinere uti decreueris, caetera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens maximeq; usui esse. Nam ubicumq; tibi res prospere cedit, ibi mihi bona fama eueniet. Sed me

illa

illa magis cupido exercet, ut quocunque modo, &
 quamprimum Resp. adiuuetur, libertatem gloria cla-
 riorum habeo. Atque ego te oro, hortorque, ne clarissi-
 mus Imperator Gallica gente subacta, Populi Roma-
 ni summum, atque inuictum imperium tabescere uetu-
 state, ac per summam discordiam dilabi patiaris. Profecto si id accidat, neque tibi nox, neque dies curam ani-
 mi sedauerit, quin in somnijs excitus furibundus, at-
 que amens alienata mente feraris. Nam mihi pro ue-
 ro constat, omnium mortalium uitam diuino numine
 inuisi: neque bonum, neque malum facinus cuiusquam pro-
 nihilo haberi. Sed ex natura diuersa premia bonos,
 malosque sequi. Interea forte ea tardius procedunt:
 suus cuique animus, ex conscientia spem prebet. Quod si tecum patria, atque parentes possent loqui, scilicet
 haec tibi dicerent: O Caesar, nos te genuimus fortissia-
 mi uiri in optima urbe decus, praesidiumque nobis, ho-
 stibus terrorem: quae multis laboribus, & periculis
 ceperamus, ea tibi nascenti cum anima simul tradidi-
 mus: patriam maximam in terris, domum, familiamque
 in patria clarissimam: praeterea bonas artes, hone-
 stas diuitias, postremo omnia honesta meta pacis, &
 premia belli. Pro his amplissimis beneficijs, non flas-
 gitium a te, neque malum facinus petimus, sed ut li-
 bertatem euersam restituas: quare patrata, profecto
 per genteis omneis fama uirtutis tuae uolitabit. Nana-
 que hac tempestate tametsi domi, militiaeque praecleara
 facinora egisti, tamen gloria tua cum multis uiris
 fortis

*discordiam

*Patriae ora-
tio ad C. Caesarem.

300 AD C. CAESAREM

fortibus equalis est. Si uero urbem amplissimo nomi-
 ne, & maximo imperio propè iam ab occasu resti-
 tueris, quis te clarior, quis maior in terris fuerit?
 quippe si morbo iam, aut fato huic imperio secus ac-
 cidat, cui dubium est, quin per orbem terrarum uas
 Bona libido. stitas, bella, caedes oriantur? Quod si tibi bona libido
 fuerit patriæ parentibus gratificandi, posteroq; tem-
 pore Rep. restituta super omnes mortales gloria
 agnita, tuaq; unius mors uita clarior erit. Nam uis
 Virtus post uitã magis
 & attollit. ma naturæ cessit, demptis obtreatoribus ipsa se uir-
 tus magis, magisq; extollit. Quæ mihi utilissima fas-
 tu uisa sunt, quæq; tibi usui fore credidi,
 quã paucissimis potui perscripsi. Cætes-
 rum Deos immortales obtestor,
 ut quocunq; modo ages, ea
 res tibi Reiq; Pub.
 prospere ues-
 niat.

F I N I S.

E R R A T A.

Pagina 129. lin. 17. lege. Singulos modo, modo unius
 uersos. Pagina 139. li. 6. per centurias.

Fragment of text from the adjacent page, including words like "L. 1.", "L. 2.", and "L. 3.".

